This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

L Soc 3076.6

Harvard College Library

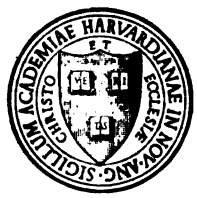

BOUGHT FROM

THE GIFT OF THE

SATURDAY CLUB

OF

BOSTON

WERKEN
VAN DE
MAETSCHAPPY
DER
NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE
TE LEYDEN.

ZESDE DEEL.

TE LEYDEN,
BY P. VAN DER EYK EN D. VYGH,
MDCCLXXXIII.

L Soc 3076.6

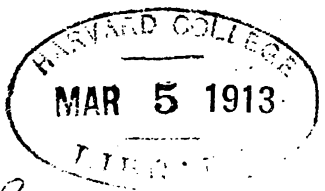

Saturday Club

VOORBERICHT.

De beide Verhandelingen, over het verband van de Wijsbegeerte met de Dichtkunst en Welſprekendheid, in de Jaarlijkſche Vergadering van 1780 gekroond, waarvan, in het Voorbericht voor het vijfde Deel van de Werken dezer Maatſchappye, geſproken is, worden in dit zesde Deel in 't licht gegeven. Achter de Verhandeling van den Heer BILDERDIJK, zijn eenige Bylagen gevoegd, door dien Heer in de Vergadering van Wijnmaand 1781, ten dien einde, aan de Maatſchappy gezonden, en door de Heeren Gekommitteerden waardig geöordeeld, om achter deszelfs bekroonde Verhandeling gedrukt te worden.

De vertaalde Verhandeling, over den grond onzer tale, uit het Moeſogottisch; van welke mede in het Voorbericht voor het vijfde Deel geſproken is, zoude men ook in dit zesde Deel hebben uitgegeven; dan, de gemelde Bylagen zoo breed zijnde uitgelopen, dat dit Deel tot eene al te onmatige dikte zoude zijn uitgedegen, heeft men beſloten die Verhandeling in het volgend zevende Deel te plaatſen.

Op de Onderwerpen, door de Maatſchappy opgegeven, en in de Voorberichten voor het vierde en vijfde Deel vermeld, heeft de Maatſchappy geene voldoende Verhandelingen bekomen.

In de Jaarlijkſche Vergadering van het Jaar 1781 heeft de Maatſchappy beſloten de volgende twee Vragen, andermaal, op-

tegeven, om beäntwoord te worden voor den eerſten van Wijnmaand dezes Jaars 1783.

„ By welke Rechtbanken werd, ſedert de oudſte tyden, en „ vooral ſedert het bewind der Frankiſche Koningen, tot de „ vijftiende Eeuw, in deze Landen, recht geſproken, in het „ Crimineele? Wat maakte iemand bevoegd, om, als Rechter, „ in die Rechtbanken te zitten? Door wien werden de Rechters aangeſteld; en op welke wyze werd de Crimineele Rechtspleging geöefend"?

„ In hoe verre moet men zich, in het opmaken van de regels „ onzer Nederduitſche Tale, houden aan de Oude; in hoe „ verre aan de Hedendaagſche Taal-gebruiken? en in hoe verre moet men de verwantſchapte Dialecten; en in hoe verre „ de Reden daarin te hulpe nemen"?

Ook heeft zy deze volgende Vraag opgegeven, om beäntwoord te worden voor den eerſten van Wijnmaand dezes Jaars 1783.

„ Dewijl de Hollandſche Steden, onder de Graaflyke Regeering, ſteeds in aanzien en vermogen zijn toegenomen, „ in zoo verre, dat men in verſcheide Charters, rakende zaken „ van veel gewicht, dezelve nevens de Edelen en Raden gemeld vindt, zoo tot het beramen der zaken, als het bezegelen der Brieven; is daardoor eenige vermindering of bepaling „ van de Macht, welke de Graven eertijds geöefend hebben, „ ontſtaan"?

In

VOORBERICHT.

In de Vergadering van het Jaar 1782 heeft de Maatſchappy deze volgende Vraag opgegeven, om beäntwoord te worden voor den eerſten van Wijnmaand des Jaars 1784.

„ Welke zijn de kenmerken van waar en valsch vernuft? en „ welke zijn de behoedmiddelen tegen het laatſte "?

„ De Maatſchappy verlangt, byzonderlijk, het onderſcheid „ tusſchen waar en valsch vernuft, niet alleen beredeneerd; maar ook door voorbeelden uit de beſte Dichters opgehelderd, te zien.

Sedert de uitgave van het vorig Deel, heeft de Maatſchappy het ongeluk gehad drie van hare Leden door den dood te verliezen.

De Wel-Eerwaarde zeer Geleerde Heer JOSUA VAN IPEREN, door zyne wijduitgeſtrekte geleerdheid en onvermoeide naarſtigheid, alom beroemd, overleed op Batavia den 11den van Sprokkelmaand des Jaars 1781, en op den 28ſten van Lentemaand dezes Jaars 1783. overleed te Rotterdam de Wel-Ed. Heer WILLEM VAN DER POT, door zijn Endeldijk, Lierzangen en andere Gedichten, als een van onze voortreflijke Dichters bekend.

Op den drie en twintigſten der afgelopen Bloeimaand ontviel ons, gantsch onverwacht, de Wel-Ed. Heer Mr. PIETER TOLLOZAN, van wien de Maatſchappy in hare Maandelijkſche Vergaderingen zeer veel genoten heeft; en wiens verlies, door allen die 's Mans beminlijk Character en uitgebreide Kundigheden,

den, byzonderlijk in de Oudheden en Hiſtorien van ons Vaderland, eenigermate gekend hebben, hartelijk betreurd wordt.

Tot Leden der Maatſchappye zijn verkozen, op den vierden van Wijnmaand 1782, de Wel-Ed. Heer JAN DE KRUYFF: en op den eerſten van Slachtmaand daar aan volgende, de Wel-Ed. Heeren Mr. JACOB ARNOUT CLIGNETT en Mr. JAN STEENWINKEL, woonende te Leyden.

Uit naam der Maatſchappye

F. VAN LELYVELD,

thands derzelver Sekretaris.

Leyden den 6den van Zomermaand 1783.

LIJST

DER

STUKKEN.

Antwoord op de Prijsvraag: „ Hebben de Dicht-
„ kunst en Welſprekendheid verband met de
„ Wijsbegeerte? en welk nut brengt dezelve
„ aan de eene en de andere toe "? door WIL-
„ LEM BILDERDIJK. . . . . Bladz. I

Bylagen tot dat Antwoord. LXXIX

Naberícht. CXCIX

Tweede Antwoord op dezelve Prijsvraag. . . . CCI

Bylage tot dat Antwoord. CCCXLVI

Bericht aan den Boekbinder.

De Plaaten moeten geplaatst worden:

PLAAT I. tegen over Bladz. CXXXVII

PLAAT II. tegen over Bladz. CXLV

---

* *

ANTWOORD

OP DE

VRAAG

VAN DE MAATSCHAPPY DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE TE LEYDEN,

HEBBEN DE DICHTKUNST EN WELSPREKENDHEID VERBAND MET DE WIJSBEGEERTE; EN WELK NUT BRENGT DEZELVE AAN DE EENE EN ANDERE TOE?

DOOR

WILLEM BILDERDIJK.

AAN DE HEEREN LEDEN VAN DE MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

HEBBEN DE DICHTKUNST EN WELSPREKENDHEID VERBAND MET DE WIJSBEGEERTE; EN WELK NUT BRENGT DEZELVE AAN DE EENE EN ANDERE TOE?

Zie daar een geſchilſtuk, het welk ik mij voorſtelle bij deze te onderzoeken. — Ik zal mij hier niet inlaten, om vooraf de gewichtigheid te beweeren van eene Vraag, welke de Wel-Edele Maatſchappij van genoeg belang heeft geacht, om den Wijsgeerigen geest onzer fraaie vernuften ter beſlisſing' aangeboden te worden. Deze openbare getuigenis toch, mijne Heeren, van het gewicht, het welk Gij in derzelver oplosſing' ſtelde, zou zodanige betooging ten Uwen opzichte volſtrekt overtallig doen zijn, gelijk zij uit den aart voor allen, die de ſchone wetenſchappen met een meer dan oppervlakkig oog beſchouwen, noodwendig zijn moet: terwijl zij voor geene volſtrekt onkundigen in de Wijsgeerte bevattelijk kan gemaakt worden, dan door de oplosſing-zelve, die het oogmerk mijner pogingen is. — Edoch, zo deze oplosſing eene waarlijk nuttige uitwerking zal hebben, ſchijnt het mij toe, dat in dezelve twee vereischten noodzakelijk zijn. Voor eerst, eene grondige behandeling, welke niet ſlechts op toegegeven onderſtellingen rust; niet ſlechts de betoogbare voorſtellen tot grote waarſchijnlijkheid brengt; noch ook, zich in eene menigte van onderſcheidingen verwarrende, door al te verre-

gaande verfijningen hare grondſlagen-zelve aan het wankelen brengt. Neen; dat zij alles genoegzaam doorgrondt, uit de eenvoudigſte beginſelen opklimt, en, zo veel mooglijk is, hare bepalingen-zelve bewijst: dat zij den geest van hare voorſtellen overtuigt, en teffens verlicht: dat zij uit een enkel algemeen beginſel alles weet af te leiden, en alle tegenwerpingen op te losſen. Dit acht ik met recht te kunnen gevorderd worden, van al wie de pen voert over onderwerpen van Wijsgeerte, van al wie voorgeeft ons verſtand te willen verlichten. Doch niet minder acht ik in 't tegenwoordige punt een tweede vereischte noodzaaklijk: de klaarheid, bevatbaarheid naamlijk van ſchrijfwijze, waar alle onnutte praal van belezenheid, alle te diepe navorſchingen, die eer keurig dan nuttig zijn, al wat een meer dan gemeene geleerdheid in de Lezeren onderſtelt, uit verbannen is. Eene levendige ſchrijfwijze daar bij, die de aandacht bezig houdt, en het hart bij de oefening des verſtands niet ledig laat. Want hoe zou men zich vleien, zonder dit, van mingeöefenden in Wijsgeerige beſpiegeling verſtaan, gelezen te worden; terwijl het de zodanigen voornamelijk zijn, wien de beandwoording des Vraagſtuks in de eerſte plaats nuttig moet zijn? Deze beide vereischten derhalve heb ik mij in 't beloop dezer korte Verhandeling' voorgeſteld: en 't zij aan het kundig oordeel mijner Rechteren verdragen, met welk eenen uitſlag? Hier toe verzoek ik hunne aandacht, en teffens, dat het mij vergund zij, dit weinige voor af te laten gaan, 't geen ik niet wel in de Verhandeling-zelve heb konnen invlechten, als min geſchikt ter bevatting' van 't algemeen, voor 't welk ik 't mij een' plicht achtte, mijnen arbeid in te richten.

Ik

Ik heb mijnen Lezeren het DOELWIT DER FRAAIE KUNSTEN in 't algemeen voorgeſteld, als dat *van te* BEHAGEN, dat is, *te* VERMAKEN. Deze Bepaling (definitio), zo eenvoudig uit den aart der zake voortvloeiende, en op de baarblijkelijkſte ondervinding gegrond, zou genoeg door mijne wijze van voorſtellen geſtaafd zijn, indien mij niet gebleken ware, dat ſommigen aan die, welke van het *ſchone* genomen is, en het doelwit der fraaie kunſten, *de voorſtelling van 't ſchone* noemt, den voorkeur gaven. — Eene Bepaling, welke, verr' van tegen de mijne te ſtrijden, juist met dezelve ſamenſtemt, en waar van het derhalve niet ongevoeglijk zal zijn, de eenzelvigheid aan te tonen. —

Mijne Bepaling geeft het doel der fraaie kunſten op, als *te vermaken*, deze, als *het ſchone voor te ſtellen:* wat is nu *vermaak*, en wat is het geen wij *ſchoon* noemen? — 't VERMAAK is een gevoel van volkomenheid, van volmaaktheid, van de overeenkomst des gevoelenden wezens met zijne beſtemming: dat is, met toepaſſing op de ziel, (gelijk nader betoogd zal worden) eene levendigheid van gevoel, eene verlichting, eene vermeerdering of verbetering van kennisſe; en het geen dus der ziele eene voor haar bevattelijke volmaaktheid voorſtelt, behaagt, vermaakt haar. Het SCHONE nu, hoe duiſter 't begrip deszelven bij 't gemeen ook zijn moge, hoe zeer zich de verſcheidene oordeelen over ſchone voorwerpen weêrſpreken: het *ſchone* is ontegenzeglijk (*) dat

(*) Ik ſpreek hier voor kundigen: voor anderen zou 't zekerlijk tegenſpraak onderhevig zijn; men weet tot wie deze voorrede ingericht is. — Een aanhaling voor allen zal hier genoeg zijn. Men zie de Wijsgeerige Schriften van een der ſchranderſte Vernuften onder de Duitſchers, de vermaarde MOSES MENDELSZOON, waar in dit beginſel alomme verſpreid en aangedrongen is, en tot den grond gelegd word van zijne *Hauptgrundſätze der Schönen Kunſte und Wiſſenſchaften.*

dat gene, in het welk wij eene volkomenheid meenen op te merken: dit is een bekende waarheid. Al wat wij als volmaakt, als zijne einden bereikende, al wat wij als goed erkennen, of (om 't met het gewoone kunstwoord uit te drukken) al waar wij niet dan beſtemmende merken in ontmoeten, verkrijgt bij het eerſte aanzien, den naam van *ſchoon;* welken wij aan al wat wij als onvolkomen, als niet voldoende aan zijne bedoeling aanmerken, ontzeggen. Niet dat het *ſchone* goed, het *goede* ſchoon is: neen; *goed* is eene volſtrekte volmaaktheid: *ſchoon* eene betrekkelijke, en wel betrekkelijk op onze bevattingen. Het geen waarlijk onvolmaakt is, kan voor ons gebreklijk beſef, onmachtig het voorwerp genoegzaam te doorgronden, volmaakt ſchijnen, en het is, met betrekking' op ons, die daar 't geen wij vereischten in ontdekken, dan ook volkomen, en voert derhalve den naam van *ſchoon;* gelijk het ware volmaakte, te verr' boven onze vatbaarheden verheven zijnde, in ons gebrekkig oordeel onvolkomen kan ſchijnen, en dus *onſchoon*, *mishaaglijk* zijn. Van hier is 't, dat, naar onze meer of mindere hebbelijkheid om de voorwerpen met hunne beſtemming' te vergelijken, het ſchone of onſchone voor den Wijsgeer, bij 't gemeen voor onſchoon of ſchoon kan doorgaan, zo lang het niet in de einden der zake verlicht is. Ja, 't is ook van hier, dat kundige mannen de bij 't algemeen zo wonderſpreukige ſtelling hebben voortgebracht, *dat voor de Godheid geen ſchoon beſtaanbaar is.* Eene ſtelling, die zekerlijk nooit tegenſpraak ontmoet zou hebben, indien men, wel overeengekomen wegens de beteekenisſe van ſchoonheid, hare betrekking tot ons, menſchen, bepaald had, (want dat is blijkbaar, en de ondervinding bevestigt het dagelijks in eenen minderen graad,

dat

dat het gene voor min verlichten ſchoon is, niet ſchoon kan zijn voor hen, die volkomener denken: weshalve al het gene, in 't bepaald verſtand der menſchen volkomen ſchijnende, den naam van ſchoon draagt, in eene volmaakte kennis gantsch anders moet zijn, en dus den naam van ſchoon niet behouden kan): doch die ook zelfs zonder deze nadere beperking toe te ſtaan is, zo men ſlechts wel begrijpe, dat voor de volmaakte kennis van 't Opperwezen geene betrekkingen plaats kunnen hebben, maar alle waarheden volſtrekt zijn: waar uit klaarblijkelijk voortvloeit, dat Gods erkendtenis niet over *betrekkelijke*, maar eeniglijk over *volſtrekte volmaaktheden* gaat; welke den naam van *goed*, niet van *ſchoon* dragen (*).

Zo

(*) Het *ſchone* ſtaat eenigermate gelijk met de *waarſchijnlijkheid:* gelijk *deze* de betrekking van onze kennisſe tot de waarheid is, zo is *gene* de betrekking onzer kennisſe tot de volmaaktheid: of, anders gezegd, de ſchoonheid is de waarſchijnlijkheid der volmaaktheid. De *waarſchijnlijkheid* heeft eenige bekende waarheidsgronden, en dus zekere betrekking tot de *waarheid:* de *ſchoonheid* daar tegen, eenige erkende volmaaktheden, en dus zekere betrekking tot het *goede.* Laat nu n de waarheid zijn, en a het getal der bekende waarheidsgronden: zo is $a : n$ = *de waarſchijnlijkheid* tot *de waarheid*, en $\frac{a}{n}$, de maat van waarſchijnlijkheid. Op de zelfde wijze zal ook $\frac{a}{n}$ de maat van ſchoonheid zijn; indien a de erkende volmaaktheden, en n de verzameling van alle mooglijke volkomenheden in een voorwerp (het geheel der volmaaktheid) verbeeldt: en de ſchoonheid zal tot de volſtrekte volmaaktheid, of het *ſchone* tot het *goede* in de zelfde reden ſtaan als a tot n. Doch, daar de volmaaktheid van 't Opperwezen de kennis van alles, dus van alle waarheidsgronden, en van alle mooglijke volkomenheid medebrengt; zo volgt, dat, in beide gevallen, de *teller* en *noemer* in de *breuk* of de *eerſte* en *tweede term* in de *reden* GELIJK zullen zijn; het geen alle betrekkingen, en derhalve zo wel ſchoonheid als waarſchijnlijkheid wegneemt.

Misſchien zal het niet ongepast zijn, hier, in het voorbijgaan, een tweederlei verſtand van het woord SCHOON te doen opmerken, en aan te wijzen, dat zij, die deze ſtelling voorſtaan, en zij, die haar weêrſpreken, waarſchijnlijk het woord niet in de zelfde beteekenis nemen. — In fijne aftrekkingen is zodanige verwarring niet zeldzaam. Wanneer wij van den KLANK, of 't GELUID, in een klok ſpreken, verſtaan wij de trilling van derzelver ſtofdeelen, door welke de lucht in een golvende beweging

Zo wordt dan het doel der fraaie kunſten (ook na deze Bepaling, van 't ſchone genomen) gebracht tot de VOORSTELLING *eener volkomenheid, voor de ziel bevatbaar:* en dit, gelijk boven is aangewezen, dit zelfde is het gene ik uitdrukke door de woorden: *de ziel te vermaken.* — Zo dat ik geloove, ook voor hen, die in hunne Bepaling der Dichtkunſte het ſchone ten grondſlag' leggen, alle zwarigheden te hebben opgeruimd, die hun mijn bewijzen minder aannemelijk mochten maken.

Dit is voor zo veel de DICHTKUNST betreffe: doch ook omtrent de kunst der WELSPREKENDHEID ſtaat mij mijne Bepaling te rechtvaardigen. Daar is er, die hare einden niet enkel tot de *overreding*, maar

---

weging gebracht wordt: wanneer wij van 't geluid in ons gehoor ſpreken, verſtaan wij 't gevoel van de trilling onzer gehoorzenuwen, door aandoening der in beweging gebrachte lucht verwekt. Zo is het ook met de ſchoonheid. Wanneer men zegt, dat voor de Godheid geen ſchoon is, ontkent men in de Godheid het uitwerkſel, 't welk door onze duiſtere, door onze verwarde erkendtenis van zekere hoedanigheden in een voorwerp, op ons verwekt wordt; niet de erkendtenis van die hoedanigheden: en even min, de wetenſchap van onze erkendtenis van het ſchone.

De Schrijver der *Betrachtungen über die Sittlichkeit der Vergnügungen*, (een Werkje, geruimen tijd na het afſchrijven dezer Verhandeling eerst in het licht gegeven) drukt zich op dit punt aldus uit: *I. Deel, bladz* 31.

„ Zou Schoonheid niet wel een beſef zijn, 't welk zich ſlechts door de betrekking „ der volkomene zaken op het erkendtenisvermogen, en door de aandoening daar bij „ (die daar van afhangklijk is) in 't erkennende wezen, van de Volmaaktheid onder„ ſcheidt, en anders het zelfde met de Volmaaktheid is"? — „ Daar nu (gaat hij „ voort) ieder Volkomenheid van het werk der Schepping zich in haren gantſchen ſa„ menhang aan den Schepper opdoet; zo ziet hij de gantſche volkomen wareld ook in „ hare Schoonheid." — Maar moet uit deze onderſcheiding tusſchen Schoon- en Volmaaktheid niet noodwendig voortvloeien, dat, zo dra die betrekking der volkomenheden op 't erkendtnisvermogen wordt weggenomen, het denkbeeld van Schoonheid verdwijnt, en dat van Volmaaktheid in de plaats koomt? Die betrekking immers alleen de Schoonheid van de Volmaaktheid onderſcheidende, zo wordt zij eenzelvig met Volmaaktheid, wanneer die onderſcheidende betrekking ontbreekt. — Zo dan de *erkendtenis van de* SCHOONHEID, die der Godheid wordt toegeſchreven, eenzelvig is (gelijk vast ſtaat) met de *erkendtenis der* VOLMAAKTHEID, zo blijkt het verſchil, niet in de denkbeelden, maar in de uitdrukkingen te beſtaan.

maar tot *onderwijs* van den hoorder gebracht willen hebben: 't zij mij echter vergund, van hun te verſchillen. — Hoe! is niet de kunst der Welſprekendheid even geſchikt tot bereiking van kwade als van goede oogmerken? Heeft men haar niet duizendmaal den onſchuldige zien verdrukken, den booswicht der wettige ſtraffe ontweldigen, en de allerverderflijkſte grondregelen voor menschdom en burgerſtaat inboezemen? En, was zij toen minder Welſprekendheid, waren hare uitoefenaars minder Redenaars, dan wanneer zij het recht der natuur, der menschheid, verdedigt? Wie zou dit beweeren willen? — Het is de plicht des Redenaars, ik erken het, doch het is zijn plicht als mensch, als lid der maatſchappij', zijn vermogens niet dan op eene nuttige wijze aan te wenden; 't is zijn plicht, niet dan van de waarheid te willen overreden, dat is, te *onderwijzen:* doch in de hoedanigheid van Redenaar is 't hem genoeg, te overreden, zonder onderſcheid of zijne rede de waarheid dan valschheid ten doel' hebbe. Het is op de zelfde wijs, dat de ſchrandre VAN ENGELEN, onderſcheid makende tusſchen het oogmerk des Dichters als mensch en als Dichter, te recht de verplichting van nuttig te zijn, of wel, van *te ſtichten*, van 't wezen zijner kunſte aftrekt, offchoon de geachte Schrijver, die van te onderwijzen den Redenaar blijft toekennen. Het geen ook 's mans zaak niet was te weêrleggen, als die alleen in 't voorbijgaan van de kunst der Welſprekendheid melding maakt.

Gelukkig zeker, hij, die den mensch, den burger, den Christen, getrouw met den Dichter, den Redenaar ſamenpaart! Te ſtichten, te onderwijzen, aan de ware volmaking des menschdoms te arbeiden, te verbeteren, te verlichten, moet ongetwijfeld het doelwit van ieder

Dichter, van ieder Redenaar zijn; en dan zelfs alleen zal hij 't ware einde zijner kunst bereiken, dan alleen zal hij een waar vermaak verſchaffen, dan alleen het verſtand waarlijk overtuigen, wanneer dit het afzicht zijner pogingen is (*). Edoch dit afgelegener doel kan niet tot het wezen der kunst betrokken worden, om dat het een algemeen oogmerk is, dat al onze handelingen beſtieren moet, en hier niet onderſcheidendlijk plaats heeft. Ja, men kan dit even zo min in de bepaling' der Dicht- en Redekunst aannemen, als in die der Natuurkunde de erkenning der Goddelijke volmaaktheden. Want even gelijk het ware vermaak, de volmaking der ziel, even gelijk de ware overreding, de overtuiging van 't ware is, zo zou ook de ware kennis van de natuur, dat te rugzicht op den weldadigen Schepper van alles zijn, 't welk ons deszelfs oogmerken leerde kennen en eerbiedigen, in welken de grond van alles gelegen is.

Ik erken echter niet alleen gaarne, dat dit ſtichten, dit onderwijzen nimmer uit het oog moet verloren worden; maar heb ook geacht ten ſterkſte op deze betrachting te moeten aandringen: en hier uit neme ik thands gelegenheid om het naauwe verwandſchap tusſchen de Kunſten van Dichter en Redenaar aan te voeren. Deze overeenkomst van aanwending, gevoegd bij den ſamenloop van de overige gelijkmatigheden in voorwerp en onderwerp, zo wel als in de wederkerige hulp, die zij elkanderen toebrengen, geven der Dicht- en Redekunſt' zodanig

(*) Dus is de deugd van den Dichter met die van den mensch verbonden: en het is niet mooglijk, een goed Dichter te wezen, zonder eerst een braaf man te zijn. Ἡ δ' ποιητικὴ (ἀρετὴ) συνίζευκται τῇ τοῦ ἀνθρώπου· ἢ οὐκ οἷόν τε ἀγαθὸν γενέσθαι ποιητήν, μὴ ἀμφότερα γενηθέντα ἄνδρα ἀγαθόν. STRABO, Geogr. I.

nig eene verknochtheid, (*) dat hare afſcheuring beide verminken zou. 't Is uit dien hoofde, dat ik de kunst der Welſprekendheid als een gedeelte der Poëzije heb aangemerkt, der Dichtkunſt' den voorrang gevende, als eenen hogeren trap van volmaaktheid beſtijgende; het welke men in 't beloop dezer Verhandelinge in acht neme. — Het geen echter zo iemand mocht afkeuren, die neme de beide kunſten als deelen van een geheel, 't welk den algemeenen naam van *Wetenſchap der* REDE zou mogen dragen, en alles bevatten, wat tot het ſamenſtel van willekeurige klanken, het welk wij een *rede* [oratio] heeten, behoort.

't VERBAND nu, het welk deze kunſten met de Wijsgeerte hebben, zou op tweederlei wijze kunnen opgevat worden: of, met opzichte tot den Dichter en Redenaar; of, met opzichte op den Lezer van hunne werken. Ik heb geloofd, mij voornaamlijk tot het eerſte te moeten bepalen, gelijk mij overeenkomſtig toeſcheen met de meening der Maatſchappije; dewijl men anderszins de lezing der Dichteren, van eene genoeglijke uitſpanning, tot een gezette ſtudie (is mij dit woord geoorloofd) zou maken; het geen hoogstwaarſchijnlijk het voornemen niet is. Die echter over het andere verſtand der Vrage, betrekkelijk op de lezing der Poëtiſche Schriften, iets meer mocht willen lezen,

(*) CIC. *Est enim finitimus Oratori Poëta.* De Orat. Lib. I. STRABO gaat verder, als hij zegt: Ὡς ὁ αὐτὸς, ὁ πεζὸς λόγος ὅτι κατεσκευασμένος, μίμημα τῆ ποιητικοῦ ἐστι· πρώτισα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον· κ. τ. λ. De ongebonden ſtijl is, om zo te ſpreken, ſlechts een navolging van den Poëtiſchen: want dees is het eerst aan den dag gebracht: enz.

lezen, plege raad met PLUTARCHUS, die in een bijzonder geſchrift daar over opzettelijk handelt (*).

Nog moet ik hier bijvoegen, dat ik eerst na de voltooiing van deez' mijnen arbeid, de Prijsverhandeling van den kundigen VAN ENGELEN onder 't oog heb gekregen; 't geen mij anders had kunnen ontſlaan, van eenige zaken uitvoerig te behandelen, die in het genoemde werk reeds zijn afgedaan; tot het welk ik derhalve had kunnen volſtaan met mijnen Lezer te wijzen.

(*) Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν.]

ONDER-

ONDERZOEK, OF DE DICHTKUNST EN WELSPREKENDHEID VERBAND MET DE WIJSBEGEERTE HEBBEN?

SCRIBENDI RECTE SAPERE EST ET PRINCIPIVM ET FONS.

HORAT.

Wat is tegenwoordig gemeener dan de naam van Poëet, en welke tak der fraaie Wetenſchappen is in zo algemeen eene beöefening als de Dichtkunst? — Zie daar een vraag, waarop ik geloove dat niet licht een ſtellig andwoord zal toegevoegd worden. En waarlijk, zo wij de dagelijkſche aankondigingen in de gewone Loopmaren ſlechts in aanmerking nemen, wij zullen ons door een aantal zogenoemde Poëtiſche ſchriften van de vruchtbaarheid onzer eeuwe in deze ſoort van vernuftwerken overtuigd vinden. Zal men 't derhalve niet vreemd keuren, wanneer ik, ten grondſlage dezer Verhandeling', na eene juiste Bepaling van de Dichtkunſte omzie, en (als ware 't eene onbekende zaak) navorſche waar in zij beſtaa? — Alreeds verbeelde ik mij eene ſchaar vano nge Kunsthelden, die, eensdeels met opſchorten neuze mijne eenvoudigheid beſchimpen en ſmaadlijk beſpotten, andersdeels met een oog van medelijden op mijne beklaaglijke onkunde neêrzien; terwijl een en andere hoop zich vereenigen om wegens de uitgebreidheid hunnes meer verlichten verſtands zich-zelven op 't hartelijkst toe te juichen. — Maar zacht, goede Heeren! Beſchimpt, beſpot, beklaagt mijne onwetendheid; doch tevens, verwaardigt uit mededogen, mijnen bekrompenen geest met uwe onderrichtingen. Wat is de Dichtkunst? — Gij verzendt mij tot uwe geſchriften? Wel-

aan, 't is dan uit deze, dat ik't zal moeten opmaken.— Maar, goede Hemel! welk een verſcheidenheid — neen, tegenſtrijdigheid, zegge ik! — Hier vind ik de deugd, daar de ondeugd ten throon gezet: hier lees jk dorre redeneeringen, daar vurige wartaal: hier doet men mij een verhaal met de uiterſte naauwgezetheid, daar verlies ik mij in een' doolhof van vreemde verzierſelen: hier eindelijk ſpreekt men tot mijn verſtand, daar tot mijn hart, en ginds tot mijne verbeelding; — maar laas! terwijl men het eene vermaakt, doet men 't andre geweld aan, en ſomtijds (indien men van de uitwerking' tot het oogmerk beſluiten mag) ſchijnt de verveeling des lezers het eenige doelwit der ſchrijveren geweest te zijn. — Eene overeenkomst echter vind ik in allen, dat is, dat zij vele gelijkeindende klanken op 't eind van hun regels hebben, welke hunne ſchrijvers, bij 't voorlezen dezer kunstgewrochten, met eene krachtige ſtemme weten uit te brommen; en welke zij 't Rijm heeten. — Zo beſtaat dan de Dichtkunst, immers de hedendaagſche, in het RIJM? Voorzeker: die achter twee regels (van twee tot zes en dertig lettergrepen toe) rijmwoorden te plaatſen weet, is tot den eertijtel van Dichter gerechtigd, ſchoon hij nooit een' verſtaanbaren volzin heeft voortgebracht. — In geenen deele, herneemt ſtraks een ander, de zodanigen zijn ſlechts Rijmers, geen Poëten; dees eernaam voegt ons, die onze redenen in eene vloeiende maat weten te brengen: ons, die geene rijmen, maar verzen in 't licht geven. — Zo beſtaat dan de Dichtkunst in de VERZEN? Edoch uwe verzen, mijn Heer, hebben, zo wel als de rijmen van zo even, in 't minst geenen indruk op mijn hart, en ik onderſcheî ze van dezelven alleenlijk door 't wonderbaar vermogen, het welk zij hebben, om mij in' ſlaap

te

te ſuſſen: terwijl de eerſten mij door hun gekrijsch wel buiten deſluimering hielden. Indien dan de Dichtkunst geen kunstwerk van Morfeus is, kan ik uwe verzen zo min voor Poëzij houden als de enkele rijmen, en gij zult u met den bloten naam van Verzenmaker moeten genoegen. — Wat dan, wat is de Dichtkunst? — Zoude ik, na deze vruchtloze pogingen bij onze nieuweren, mij niet tot de verſchoven en vergeten Oudheid wenden mogen? En zou ik het oogmerk des Dichters als Dichter (dat is het wezen zijner kunſt') ook vinden in de woorden van den onvergelijklijken FLAKKUS?

„ Aut prodeſſe volunt, aut delectare Poëtae,
„ Aut ſimul et jucunda et idonea dicere vitae ".

„ De Dichters willen of nuttig zijn of vermaken, of teffens het „ aangename en het leerzame uitdrukken ".

Immers, een Dichter, die zo velen eeuwen, zo velen onderſcheidenen volkeren ten voorwerp' van bewondering', ten voorbeeld' van navolging' geſtrekt heeft, verdient dat wij zijne woorden ten toetſ' leggen. Doch waar aan toetſen wij hem? Niet aan de voortbrengſels der tegenſtrijdige hedendaagſche wareld; maar aan die der Oudheid; aan die Nieuwere vruchten van geest en vernuft, welke, voor de tegenwoordige overſtrooming van Dichteren, waar door wij ſchier verſmoord worden, toen nog het gezond verſtand een noodwendig vereischte eens ſchrijvers was, verſchenen zijnde, nog heden den groten hoop beſchamen, en er alle hoop op de goedkeuring des Nageſlachts aan ontzeggen.

Wat is het andwoord dezer Orakelbladen, wanneer wij ze ernſtig raadplegen? — Wat werken de werken van een' HOMERUS, van een'

SOFO-

SOFOKLES, van een' EURIPIDES, wat die van een' MARO, een' HORATIUS, een' TERENTIUS; wat die van een' POPE, een' KLOPSTOK, een' HALLER, wat eindelijk die van een' VONDEL, (*) een' HOOFT, (zo dezes hardheid, in onze vertederde ooren zo onverdraaglijk geworden, hem thands zijne eerplaats in 't Dichterenchoor niet doe weigeren), wat werken deze ſtukken in ons uit? Verrijken ze ons verſtand, verlichten ze ons oordeel, verbeteren ze ons hart, verſterken ze onze reden niet: en tevens verſchaffen ze ons geen onuitſpreekbaar vermaak, en, door onze kundigheden uit te breiden, en, door ons gemoed te beroeren, en, door onze verbeelding in beweging te brengen, en eindlijk, door ons gehoor te ſtrelen, te ſtroken? — Waarlijk, zo men nooit andere Dichtſtukken gezien had, men zou overreed zijn, dat het ware einde der Dichtkunst beſtond in den mensch te *verbeteren* en teffens te *vermaken*, dat is, het gene onze Venuzijn uitdrukt door

„ Simul et jucunda et idonea dicere vitae ".

Dan, met een' gantsch anderen uitſlag plegen wij raad met de dartele ſchriften van eenen ANAKREON, van een' KATULLUS, TIBULLUS, OVIDIUS, mogelijk ook PINDARUS en SAFFO, ook eenige van onzen HORATIUS, die deze beide einden in geenen deele bereiken. Verre van leerzaam en nuttig te zijn, ſtrekken ze eer om de driften des harte aan te vuren, de ſtem der reden te ſmoren, ja ſomtijds om alle vatbaarheid voor het betamelijke uit te roeien. — Waar is hier de overeenkomst met de algemeene Dichterlijke eigenſchap? Zij is eeniglijk in het behaaglijke, en zie daar derhalve onze Bepaling nader beſnoeid, en gebracht tot de Kunst van *door woorden* VERMAAK TE DOEN.

(*) Ik ſpreek van hun goede, hun algemeen goedgekeurde ſtukken: niet van eenige weinige, welke de Dichters - zelve misſchien (ware 't mogelijk) verlochenen zouden.

Dit onderzoek bevestigt genoegzaam het zeggen des Dichters: alleen vinden wij eene ſchijnbare tegenſtrijdigheid daar in, dat dees ons drie onderſcheiden gevallen voorſtelt: of nuttig zijn, of vermaken, of beide gelijklijk; daar wij wel vermaak zonder nut, maar geen nut zonder vermaak hebben opgemerkt. — Het is waar; doch hier uit blijkt alleen, dat HORATIUS niet zo zeer het wezen der Kunst, als wel het oogmerk des Kunſtenaars heeft willen aanwijzen. Hij noemt (als gezegd is) de onderſcheiden oogmerken op, die een Dichter kan hebben. En dat kan eeniglijk zijn, nuttig te wezen, terwijl de aart der Kunst uit zich-zelven noodwendig 't vermaaklijke medebrengt. Even gelijk een Schilder, een Bouwkunſtenaar eeniglijk beoogen kan, een voorwerp getrouw en naauwkeurig af te beelden, of eene veilige en gemaklijke woning te ontwerpen; terwijl hij, met de daad, tevens den beſchouwer van zijn tafreel, van zijn geſticht, een wezendlijk genoegen aanbrengt. Want dit is het onafſcheidelijk voorrecht der fraaie Kunſten, dat hare beoefenaars, zo zij zich harer bevlijtigen, ook dan, als zij niets aangenaams bedoelen, zeker zijn van te vermaken, door de eigenſchap der Kunst-zelve. 't Is van hier, dat de Wijsgeeren hunne Bepalingen van het wezen der fraaie Kunſten gehaald hebben, wanneer zij zeggen, dat het beſtaat in eene zinnelijk volkomene voorſtelling; dat is, in eene voorſtelling van volmaaktheid, die door den zin of 't verſtand ontfangen wordt (*); en

(*) Zo men tot een bijvoegzel zeggen wil: of in de volmaaktheid eener voorſtelling; 't zal op het zelfde uitkomen: want de volmaaktheid eener voorſtelling, is eene vol-

en waar van 't beſef het vermaak is. — Deze bepaling past teffens op de Dicht-, Schilder-, Zang-, Dans- en Bouwkunde, welke, door onderſcheiden zintuigen tot den geest ſprekende, door onderſcheiden middelen werkende, het zelfde doelwit bereiken. De Schilder-, Bouw- en Danskunst zijn 't, die door middel van 't gezicht haar vermogen uitoefenen: de Zang- en Dichtkunst, die door het gehoor zich tot den geest eenen toegang openen; de eerstgenoemde door natuurlijke, de laatſte door willekeurige klanken (*), aan welke de overeenkomst der menſchen beteekenis gehecht heeft, en waar van wij het ſamenſtel eene REDE (oratio) heeten.

De Kunst der Welſprekendheid oefent zich uit door het zelfde middel, de Rede; doch met een oogmerk, van dat der Dichtkunſte onderſcheiden. Het doelwit der Welſprekendheid is, te overreden; niets meer; en zo zij ſomtijds behagen wil, 't is om daar door, als door een hulpmiddel, tot de overreding te geraken.

Dus hebben wij gezien, wat de Dichtkunst zij: de Kunst naamlijk van door eene zinlijk volkomen rede te behagen: nu wordt gevraagd, of

volmaaktheid, den geest voorgeſteld, en dus, eene voorſtelling van volmaaktheid. Men zie dan bij, dat ik het woord ZIN in de echte Noordſche beteekenis gebruike; waar van de herinnering mij de lange aanteekening van den Heere VAN ALPHEN in deszelfs Theorie bladz. 3 en 4 uitwint.

(*) Door deze uitdrukking heb ik niet voor den Hr. DE BROSSES tegen te ſpreken: in tegendeel ben ik zeer gereed, aan het gevoelen, door hem in het *Traité de la formation mechanique des Langues* aangedrongen, omtrent de natuurlijke gewisheid (certitudo Phyſica) en werktuiglijke beſtemming (determinatio mechanica) der tale, in 't algemeen te onderſchrijven. Ik gebruik hier het bijwoord *willekeurig*, alleen, om de *woorden* van de blote *geluiden* te onderſcheiden; welke laatſten ik *natuurlijke klanken* heet. Men zou voor *willekeurige*, *kunſtklanken* kunnen zeggen, indien men niet in gewoonte ware, om dit te verſtaan van de blote geluiden, door de Zang- of Toonkunst gewijzigd.

of deze Kunst verband hebbe met de Wijsgeerte: dat is (op dat wij de woorden wel opvatten), of zij door de kennis der Wijsgeerte, en deze door haar, bevorderd konne worden, dan niet?

Vooraf echter, op dat wij alle verwarring vermijden, vooraf ſtaat ons den zin en beteekenisſ', waar in wij de zo dikwijls verwarde woorden van *Kunst* en van *Wetenſchap* opgevat willen hebben, een vaste bepaling te geven. Men neme in acht, dat in deze gantſche Verhandeling, door KUNST wordt verſtaan, het vermogen om natuurlijke middelen met zekerheid tot een bepaald einde aan te wenden; terwijl ik den naam van WETENSCHAP geve aan 't ſamenſtel van de kundigheden, door welke die aanwending bepaald wordt; weshalve alle Kunst, Wetenſchap onderſtelt, als waar van zij de uitoefening is.

Zien wij thands, wat de Wijsgeerte zij.

Was het bij de Dichters, dat wij de Bepaling hunner Kunst naſpoorden, met recht zoeken wij de Bepaling der Wijsgeerte bij hare beoefenaars. Want waar toch beter dan bij hen, die gewoon zijn Bepalingen te maken, en ons zelfs die der Dichtkunſte aan de hand gaven? — WOLFF, de grote WOLFF, wien men den lof van eene doorgaande naauwkeurigheid en juistheid in het Bepalen niet billijk betwisten kan: WOLFF biedt ons de Wijsgeerte aan, als de Wetenſchap van al wat is of zijn kan. En waarlijk, zo wij de Wijsgeerte beſchouwen in den uitgebreiden kring, waar toe de latere grote Vernuften haar uitgezet hebben, kunnen wij niets verzinnen, 't geen buiten haar bereik zoude vallen. In dezen zin zou de Dichtkunst, zou de Welſprekendheid, gelijk alle Kunſten, alle Wetenſchappen, een gedeelte der Wijsgeerte uitmaken; en zou het niet

min ongerijmd zijn, te vragen, of de Wijsgeerte verband met de Dichtkunst hebbe, dan in geſchil te ſtellen, of de Wiskunde met de Stelkunst verbonden zij.

Maar, ſchoon wij de juistheid dezer Bepaling niet in twijfel willen trekken; beſchouwen wij de Wijsgeerte, wanneer wij dit woord bezigen, wel dus Wijsgeerig; en is het niet veelal een voornaam gedeelte derzelve, het welk wij gewoon zijn met haren naam te benoemen? Ik hou mij verzekerd van de algemeene toeſtemming, wanneer ik dit aanneme, en het is dus een bepaalder beteekenis van dit woord, waar na wij zoeken moeten.

De Ouden, die alle kundigheden in drieën verdeelden: in WIJSGEERTE (Philoſophia), REDEKUNDE (Oratoria), en WISKUNST (Matheſis); verdeelden de eerſte in de kunst van REDENKAVELEN (Dialectica), de ZEDENLEER (Ethica), en de NATUURKUNDE (Phyſica). — Nog tegenwoordig geloove ik dat deze omſchrijving vrij aannemelijk is. Immers men onderſtelt in een' Wijsgeer, de wetenſchap van het richtig beſtuur der reden, die van na de natuurwet (dat is tot volmaking van zich-zelven en van zijnen evenmenſche) te leven, en die van de verſchijnſelen der natuur. Edoch men onderſtelt zo algemeen geene ervarenheid in hem, van de kunſten, welke den menſch niet natuurlijk, maar een vrucht zijner vinding zijn. Het blijkt dus niet, of men mag deze naauwere omſchrijving der Wijsgeerte veilig omhelzen, mits men ze ſlechts aanvulle met het beſchouwend gedeelte der Wiskunst, zonder welke de natuur niet gekend, niet behoorlijk nagegaan kan worden.

Hier

Hier hebben wij de Wijsgeerte in drie deelen onderſcheiden: brengen wij dezelven tot een. Maar hoe, en op wat wijze? — Durf ik mij in deze afgetrokken beſpiegelingen wagen, en, daar beide Reden- en Zedenkunde van de zielkennisſ' afhangen; daar de Natuurkennis niet is dan de kennis der lichamen, en lichaam en ziel het heerlijk gewrocht van den mensch te ſamenſtellen, dit kort beſluit opmaken, dat de Wijsgeerte in haren naauweren omtrek de kennis is van den mensch?

Ja gewisſelijk, 't is de kennis van den mensch, de nuttigſte kennis, de kennis die voor ons bij uitſtek geſchikt is, welke wij door de Wijsgeerte verſtaan. — Om onze reden te konnen beſturen, om te weten, wat tot onze zedelijke volmaking diene, moeten wij onze ziel, haren aart, en eigenſchappen, kennen; om ons lichaam te kennen, moeten wij uit de eigenſchappen der onderſcheidene lichamen, welke wij kunnen waarnemen, dat, 't welk wij omdragen, leren beoefenen: met één woord, wij moeten acht geven op al wat in en buiten ons omgaat.

Men vergunne mij dan, dat ik deze Bepaling van de Wijsgeerte aanneme en ten grondſlag' legge van mijne naſporing, of zij met de Dichtkunſt' verband hebbe?

De Dichtkunst, zagen wij, is de kunst van door eene zinlijk volkomene rede te behagen. — Maar wien moet zij behagen (*)? Den mensch;

(*) Dit word hier niet dan in het algemeen gevraagd en beändwoord: in de oefe-

mensch. En hoe kan men met zekerheid behagen, den genen, wien men niet kent? — Wie beseft niet, hoe onmooglijk dit zij? — Wat reden is er, waarom de strelende melodij van 't welbestierd Klawier ons gehoor zo lieflijk, het donderend geknal van 't losbrandend geschut onze ooren zo onaangenaam aandoet? Wat oorzaak is er, dat het gematigd licht eener sombre bosschaadje ons gezicht zo veel vergenoegen, dat de felle glans der zonnestralen, wanneer we er tegen opzien, ons oog zo veel weêrzin verwekt? Waar in ligt de grond van de behaaglijke gewaarwording, welke wij, bij 't ontfangen der zachte rozen- of ambergeur, bij 't gevoelen eener verfrisschende koeke of stovende warmte, bij 't smaken van eenig verkwikkelijk ooft beproeven: en waarin vinden wij den oorsprong der pijnlijke aandoening, welke de reuk van den bijtenden nieswortel, 't gevoel eener tintelende koude,

---

ning des Dichters koomt deze vraag altijd meer bijzonderlijk te pas: welke zijn de hoorders, welke de lezers, welke de toeschouwers, voor welken ik zing, voor welken ik schrijf, of voor welken ik den Toneellist doe spreken? Dit moet ieder Schrijver zich beändwoorden, eer hij eenig werkstuk zal aanvangen, en wel in het oog houden terwijl hij het uitvoert: *C'est peu de se demander: Quels sont les effets que je veux produire? il faut se demander encore: Quelle est la trompe des ames, sur laquelle j'ai dessein d'agir.* MARMONTEL, Poët. Franç. Tom. I. pag. 295.

Is dit van den Dichter, het is ook van den Redenaar waar: „ wanneer gij met zeker„ heid zeggen kunt, door welke redenen iemand te bewegen zij," (οἷος ὑφ' οἵων πεῖ„ θεται), en in hem, wien gij voor hebt, dien geest en inborst weet te onderscheiden, dien „ gij zeker zijt, dat door zodanige rede, tot zodanig iets als gij voorhebt, te brengen is; „ dan, en niet eerder, zult gij de kunst der Welsprekendheid machtig zijn, mits gij de ken„ nis daar bij voegt van het recht en tijdig gebruik van alle de lessen der Redekunst." dus voert de wijze PLATO zijn' Leermeester in, en hij laat er op volgen: „ nooit zal hij „ de kunst der Welsprekendheid bereiken, die den geest zijner hoorderen niet heeft leren „ kennen en onderscheiden". Ὡς ἐὰν μή τις τῶν τε ἀκουσομένων τὰς φύσεις διαριθμήσηται — οὔποτ' ἔσται τεχνικὸς λόγων περὶ. Φαιδρ.

Hoe fijn is de Wijsgeerte dan niet, die hier gevorderd wordt, en, om deze zielsgesteldheid in hare juistheid te leren kennen, en, om er met vrucht op te werken! Doch hier nader van.

koude, of brandende hitte, en de ſmaak eener walgelijke artſenije, ons aanbrengt? — Het is de geſteldheid onzer zintuigen, de prikkelbaarheid onzer zenuwen, en de betrekking der voorwerpen op dezelve, waar uit deze verſchijnſelen op te losſen zijn. Indien wij de oogen van een vlieg, van een ſpin hadden, wij zouden geen' ſmaak vinden in de meeſterlijke Tafreelen van eenen onſterflijken RUBENS: indien de vleêrmuis met de oogen eens arends voorzien ware, zij vloog der zonne in 't aangezicht, welke zij thands angſtig ontvliedt. — Het is dus baarblijkelijk, dat men, om te vermaken, dat is, om der ziele een aangenaam gevoel te verſchaffen, de zintuigen, door middel van welke zij hare gewaarwordingen ontfangt, noodwendig moet kennen; en wie kan hier uit niet afleiden, dat de kennis der ziel-zelve van niet minder gewicht is? Of zou het zijn zonder kennis der ziel, dat men in ſtaat ware, haar het beſtaan te veraangenamen, haar tot een' hogeren trap van gelukzaligheid op te voeren? — Wie kan, bij voorbeeld, zonder de zucht der ziel tot geduurzame volmaking te kennen, bevroeden, dat haar de langdurige eenvormigheid haatlijk moet zijn? Wie, zonder deze kennis, het middel ontdekken om haré aandacht te veſtigen? Of, om met één woord alles te zeggen, wie kent de betrekkingen der zaken op 't gene hem onbekend is? — Zie daar dan de kennis des menſchen, welke de grondſlag der Dichtkunſte is; zie daar dan de Wijsgeerte, die haar te hulp koomt. — Miſſchien zal men mij tegenwerpen, dat men zonder de dorre beſpiegelingen der Wijsgeerte (want dus noemt men haar bloeiendſte beemden; terwijl zij, geheel en al vruchtbaar, alomme den rijkſten oogst opbrengt, en geen deel van haar woest of

ledig

ledig ligt) *: misschien zal men mij tegenwerpen, dat men zonder Wijsgeerte, door de enkele ondervinding alleen, genoegzame kunde van den mensch kan verkrijgen, om hem vermaken op te dischen, voor zijnen toestand geschikt. — Doch hoe, bidde ik? -- Door hem die zelfde gewaarwordingen, die zelfde denkbeelden van welke men 't uitwerksel alreede gezien heeft, op nieuw, en op de eigene wijze toe te dienen, zonder keuze, zonder verandering, naar 't voorschrift der op de ondervinding gegronde Kunstwetten. —— Ik zal hier niet zeggen, dat deze uwe Kunstwetten, ô Dichter, niet op de ondervinding, maar op Wijsgeerige waarheden, door de reden uit de ondervinding afgeleid, rusten: ik neem uwe onderstelling eens aan, het zij zo! —— Dan! ongelukkige kunst, zo de eerste Dichters niets anders bestaan hadden, waar waart gij! En zo de tegenwoordige niets anders kunnen, waar zult gij toe worden! Want wat is dit anders, dan uit de Dichtkunste, alle vinding, allen geest, alle vernuft, ja alle Dichtkunst, verbannen, en, door eene onophoudelijke eenvormigheid van telkens herhaalde en op dezelfde wijze herhaalde denkbeelden en toonvallen, de ziel tot vermoeiing, tot walging verwekken?

Maar op wat wijze vermaakt men den geest (want van deze benaming zal ik mij voortaan bedienen, om de ziel, afgetrokken beschouwd, in de aandoeningen welke zij, afzonderlijk van het lichaam en buiten 's lichaams medewerking ontfangt, aan te duiden), en door wat middelen? Wat is uwe meening, hedendaagsche Vernuften, wanneer gij ons

(*) Dus drukt zich de Vader der Roomsche Welsprekendheid uit: *Tota Philosophia frugifera et fructuosa, nec ulla pars ejus inculta ac deserta est.* De Offic. Lib. III.

ons zo ſcherpzinnig gebiedt, tot het verſtand, het hart, of de verbeelding te ſpreken? — De verbeelding, 't verſtand, het hart! Wat nut brengen deze klanken te wege, om den Dichter te vormen; ten zij hij een Wijsgeerig denkbeeld hebbe van dien onſtoflijken denker, wiens onderſcheiden opgemerkte vermogens of eigenſchappen, (facultates) van zich zaken als mooglijk, als waar, of als tegenwoordig voor te ſtellen, men door deze woorden, zo gebrekkig, wil uitdrukken (*)?

Wat middelen zijn 't eindlijk, waardoor wij den geest konnen aandoen? De denkbeelden gehecht aan den ſamenhang der rede: en die deze denkbeelden grondig verſtaat, wat is hij, dan Wijsgeer? — En hoedanige zijn de denkbeelden, welke der ziele eene behaaglijke gewaarwording opleveren? 't Zijn klare, duidelijke, volledige denkbeelden; met één woord, zulke, wier voorſtelling een volkomen voorſtelling is. Deze zijn der ziele aangenaam, om dat zij, van alle andere onderſcheiden, hun eigen kenmerk hebben, om dat ze een' genoegzamen

(*) Zouden deze woorden dit wel altoos willen beteekenen? — Daar zijn er, ik weet het, die deze woorden, zo wel als vele andere, gebruiken, zonder daar eenig bepaald denkbeeld aan te hechten; doch zij, die niet ſchrijven zonder te denken, zullen, zo zij hunne gedachten ſlechts willen ontwikkelen, bevinden, dat dit het ware denkbeeld is, 't welk zij aan deze duiſtere bewoordingen hechten. — Eene rede, b. v. die de aandoening van vreugde of ſmart (of wat den naam van hartstocht draagt) in den hoorder verwekt, wordt gezegd *hartroerende* te zijn; en dit uit te werken, wordt genoemd *tot het hart te ſpreken*. Maar deze aandoeningen van vreugde, ſmarte enz. zijn ons *onmiddelijk tegenwoordig*. ('s Gravez. Introd. ad Philoſ. §. 458): derhalve wordt de naam van tot het HART te ſpreken, gegeven aan de *voorſtelling van 't onmiddelijk tegenwoordige*. —— Dus is het ook met de VERBEELDING, tot welke het *mooglijke*; en met het VERSTAND, tot het welk het *ware* behoort. Het zij genoeg, dit aangewezen te hebben.

men grond hebben, en om dat zij niets te begeeren laten. Maar hoe toch verkrijgt men die klare, die duidelijke, die volledige denkbeelden? Is 't niet door de fijnſte zielkennis, door de aanhoudende beoefening en beſchaving van ons denkvermogen, dat we in ſtaat geſteld worden, daar toe te geraken? — Dan, is 't nog wel genoeg, dat de denkbeelden, welke wij der ziele voordragen, deze hoedanigheden bezitten? Behoort daar niet bij eene rijkheid, eene verſcheidenheid, eene levendigheid van voorſtelling, zo men waarlijk behagen zal? En waar toch, waár uit putten wij zo vele, zo verſcheiden denkbeelden? Dit, dit alleen vordert eene algemeene kennis, van ons-zelve, van geheel de natuurkunde, ja van alle de wetenſchappen en kunſten, wien 't vruchtbaar vernuft der menſchen het aanzijn geſchonken heeft. Wat zegge ik? van al wat of is, of beſtaan kan (*), dat is van de gantſche Wijsbegeerte, zelfs in in hare meest uitgebreide beteekenis.

Doch, zou 't wel zo waar zijn, als men voorgeeft, dat zich de ziel niet vermaakt dan in klare, duidlijke voorſtellingen? Wie leeft er, die machtig is, alle zijne bevattingen tot die eenvoudigheid te brengen, alle zijne denkbeelden zo verre te ontwikkelen, dat hij geenerlei duiſterheid in zijne voorſtellingen overlate? — En zo men dien trap van doordringendheid al bereiken konde, hoe zou dit gepaard konnen gaan met die verſcheidenheid, welke de ondervinding ons leert,

(*) [*La perfettiſſima Poëſia*, zegt de grote TASSO, *imita le coſe, che ſono, che ſarono, e che poſſono eſſere.*]

leert, dat vereischt wordt, om de aandacht te vestigen? Hoe zou men de verveelende eenvormigheid kunnen ontvlieden, daar men niet dan beginsels en axiomata voordroeg? — Zie daar tegenwerpingen, welke men ons zou kunnen te gemoet' voeren, en uit welker erkenning' 't besluit zou moeten voortvloeien, dat men de Wijsbegeerte (immers voor zo verre zij dienstig is om onze denkbeelden te verlichten) als nutloos voor den Dichter mag aanmerken.

't Voegt ons derhalve, een voorstel, waar van zo veel afhangt, te bewijken. — Wel aan! Wat is het vermaak, en wat is de ziel? — Een *gevoel van volmaaktheid* draagt, naar de algemeene erkentenis, den naam van VERMAAK, en de *kracht van gewaarworden*, of 't wezen, aan 't welk dezelve onafscheidbaar (ten minste eeniglijk) eigen is, is het geen wij de ZIEL heeten. Zo is dan 't vermaak van de ziel, zich harer volmaaktheid bewust te zijn. Doch waar in bestaat de volmaaktheid van een denkend wezen; of, 't geen het zelfde gezegd is, wat is de volmaaktheid van bevatting? Andwoordt hier op, gij, die weet te denken, en vraagt daar na, of klare denkbeelden der ziele vermaak doen (*)?

Edoch, daar ons zeer vele, daar ons de meeste denkbeelden van buiten aankomen; daar wij van 't geen buiten ons is, niet dan eene waarschijnlijke kennis kunnen verkrijgen, op afleidingen en proeven (inductiones et experimenta) gegrond (**); daar onze ziel-zelve verre af

(*) Verder kan men over dit onderwerp de Derde Bijlage nazien, waar in deze stoffe uitvoeriger behandeld wordt.

(**) Niets is er in de natuur, waar wij een klaarblijklijke kennis van hebben, dan

 ons

af is van volmaakt te zijn (het onafſcheidbaar voorrecht van de algenoegzame Godheid); zo volgt hier eene andere waarheid uit: eene waarheid, voor den beoefenaar der fraaie Wetenſchappen niet minder gewichtig. Dat is: dat wij ons gewennen, de volmaaktheid betrekkelijk te beſchouwen, en, daar wij voor geen volkomen vermaak (voor geen volmaakt geluk, noch in kracht, noch in during) vatbaar zijn, onze vermaken in betrekking tot elkanderen waardeeren. Van daar is het, dat wij een vermaak genieten, zo dra wij een nieuw, en zo dra wij een volkomener denkbeeld verkrijgen; van daar, dat wij gelukkiger worden, na mate wij nader aan de volmaaktheid gelooven te geraken, hoe oneindig groot onze afſtand van dezelve ook blijven moog. 't Is ook van daar, dat het zelfde denkbeeld ons vermaak of verveeling kan aanbrengen, na dat men 't in afwisſeling van een min of meer aangenaam denkbeeld ontfangt: eene waarneming, waar van de Dichter zich zo treffend weet te bedienen, om de ziel voor te bereiden, om zijne voorſtellen, ſchoon ze al niet nieuw zijn, niet te min met wellust aan te nemen. 't Is ook uit het zelfde beginſel, dat die

---

ons eigen aanzijn, en deszelfs wijzigingen (modificationes); als vreugd, ſmart, ongenoegzaambeid, enz. (want de klaarblijklijkheid (evidentia) onderſtelt de onmiddelijke tegenwoordigheid). Al het overige is gegrond op waarnemingen en redeneeringen daar over. Edoch onze waarnemingen (en dus ook de uitkomſten der redeneeringen, daar op gegrond) zijn niet meer dan hoogwaarſchijnlijk; dewijl wij onze proeven niet oneindige malen herhalen kónnen, 't geen vereischt wierd tot eene volkomene zekerheid. Want zo n 't getal onzer herhaalde waarnemingen aanwijst, zo is de *waarſchijnlijkheid* onzer hier op gebouwde kennisſe *tot* de *zekerheid* $= n : n + 1$, welke beide termen nooit gelijk konnen zijn, ten zij n oneindig is. Dit achtte ik noodig ter ſtaving van mijn gezegde. — Men bouwe hier echter geen leerſtelſel van Twijfelarij op. De Twijfelarij en deze ſtelling weêrſpreken zich onderling.

die vermengde aandoeningen ontſpruiten, welke door de verbazing, het meêlijden en diergelijke, in elk; die het denkvermogen niet heeft verloren, te weeg gebracht worden.

Ik ſpreek van gemengelde aandoeningen: dat is, die uit vermaak en ſmart te ſamengeſteld, en, of genoeglijk, of haatlijk zijn, na mate het een of ander over weegt. Men ſtelle der ziel' de volmaaktheden van 't aanbidlijk Opperwezen; men ſtelle haar de uitgebreidheid der hemelen voor: zij ontzet zich, verſtomt voor dit onbevatlijke, verliest er zich in, als 't ware, en betreurt hare onvolmaaktheid, voor welke 't Heeläl en deszelfs Schepper onafmetelijk zijn: Zie daar een ware ſmart, een grievend ongenoegen. Doch zie ook teffens een wezendlijke geneuchte, een waar vermaak daar in, dat zij een duidlijk beſef harer onvolmaaktheid verkrijgt, tot volkomener zelfkennis geraakt, en dus der volmaaktheid nader bijkoomt. (*)

Eveneens is 't, wanneer wij de ziel tot mededogen verwekken, door 't levendig affchetſen van 't lot eens rampſpoedigen. Daar een gebrekkig, een onvolmaakt voorwerp geene denkbeelden van volmaaktheid kan opleveren, ſtrekt het der ziel' tot verdriet; en gelijk alle lijden eene onvolmaaktheid inſluit, kan deszelfs beſef der ziele niet

(*) Men beſeft, dat wij hier ſlechts een gedeeldelijke beſchouwing aftrekken, en wel, de betrekkelijke op den beſchouwer. MOZES MENDELSZOON onderſcheidt te recht in zodanige gevallen, de beſchouwing van 't voorwerp als voorwerp, en die van het voorwerp in betrekking tot het onderwerp. Voor al dient in 't oog gehouden te worden, dat die beſchouwing van 't voorwerp als voorwerp ook een betrekkelijke beſchouwing, en wel, betrekkelijk op den beſchouwer, is. Deze, als gezegd is, hebben wij hier alleen in aanmerking genomen, en ook daar in een ſamenſtelling opgemerkt, door 't worden van de aandoening der voorſtelling tot een nieuw voorwerp van beſchouwing. Men zie verder de Zevende Bijlage.

niet dan onaangenaam zijn: vooral, wanneer de beſchouwing van 't lijdende voorwerp de zelfde lijdelijkheid in zich-zelven doet waarnemen, en deszelfs ſmart zich eeniger mate toeëigenen. Dan deze zelfde beſchouwing verſchaft haar nieuwe, klare denkbeelden; en wel, die te volmaakter zijn, na mate zij de waarnemingen meer op zich toepast, en 't lijdende voorwerp met zich-zelve vergelijkt: en dus is het, dat dit ſmartelijk mededogen teffens eene lieflijke gewaarwording aanbrengt; en dat zij, die gewoon zijn in zich-zelve neêr te dalen, met zo veel wellust tranen ſtorten.

Dat het niet mooglijk is, alle denkbeelden tot eene zelfde klaarheid te brengen, is onwederſpreeklijk, en alreede toegeſtemd. De eenvoudige, de niet ſaamgeſtelde denkbeelden zijn, behalven dat, de eindpalen, die het ſcherpſt vernuft in zijne vorderingen doen ſtand houden; en men behoeft een oneindig verſtand, om de beginſels der zaken te kennen. Dan, uit het gezegde is blijkbaar genoeg, dat men om der ziele vermaak te doen, niet noodig hebbe tot die beginſels op te klimmen. Men bedoele geenszins de kennis des menſchen eensſlags tot eene volſtrekte volmaaktheid te brengen, welke zijne vatbaarheid te boven gaat. Neen; maar men trachte haar tot eene betrekkelijke volmaaktheid op te leiden, welke voor hem geſchikt en bereikbaar is.

Men late dan af, den afkeer van de eenvormigheid verder op te werpen, daar zij door klare denkbeelden nimmer ontſtaan zal, en zo ze er uit voortſproot, zelfs niet te ſchuwen zou zijn. Wij haten de eenvormigheid; maar het is, om dat we, uit hoofde onzer onvolmaaktheid, naar volmaking trachten. De eenvormigheid is geen gebrek,

dan

dan voor bepaalde wezens, als wij: de volſtrekte volmaaktheid is eenvormig: haar beſef laat niet anders toe, en met het denkbeeld van eenvormigheid is dat der Godheid weggenomen. De walging, welke ons de eenvormigheid verwekt, rust in de gebrekkigheid onzer bevattingen, waar van wij het gevoelen niet dulden konnen.

Daar zijn dan klare, duidelijke denkbeelden noodig om den geest te vermaken. Dit leert ons de reden, de Wijsbegeerte; dit de ondervinding; en vooral, de beſchouwing van 't uitwerkſel der Dichtkunst en Welſprekendheid. — Van waar toch verlokt, vermaakt, verrukt, en betoovert ons de Dichtkunst door de beeldtenisſen van haren ſtijl? — Van waar is het, dat wij niet de minſte aandoening gevoelen op de uitdrukking van een' dorren Geſchichtſchrijver, terwijl die van den Dichter of Redenaar ons belang wekt? — Het is niet, dan, wijl de ſtijl van den eerſten geene dan algemeene en onbepaalde denkbeelden oplevert; terwijl ons het denkbeeld door de ſchildering der Poëzije aangebracht, een klaar, een duidelijk, een onderſcheiden beſef van de zaak-zelve geeft: een beſef, dat, om het dus uit te drukken, tot in zijn minſte deelen is uitgevoerd. — Wanneer ik, den toeſtand van Abrahams geroofde Gade in 't Egyptiſche Hof beſchrijvende, vrees, angst, en huwlijksliefde als hare aandoeningen opnoem, zo geeft dit een denkbeeld, dat gantsch onbepaald is, en het heeft weinig uitwerking; vooral, op een' hoorder, die niet gewoon is zijne aandacht op afgetrokken denkbeelden te vestigen. — Zeg ik, met de overdrachtige ſpreekwijze der Redekunst, dat *beurtelings liefde en vrees haar hart beſtormen*, dat zij 't *beurtelings innemen*; zo levert mijn voorſtel uitvoeriger denk-

denkbeeld op, daar het ons die driften niet alleen in onderlinge afwisſeling vertoont, maar ook in hare geweldige en onwillige beweging, teffens met haar tegenſtrijdigheid en onbeſtaanbaarheid met elkander in 't tegenwoordig geval: en men zal meer vermaak in mijne uitdrukking vinden. — Doch zeg ik met HOOGVLIET (*), als Dichter:

„ Nu komen vreze en angst ten boezem binnenſtrijken,
„ Dan moet het alles voor haar huwlijksliefde wijken";

zo voere ik deze ſchets ten eenenmaal uit, en het denkbeeld wordt klaar in alle zijn deelen. Ieder dier tegenſtrijdige werkingen wordt dan in haar tijdorden vertoond. Nu, vreze, en de daar uit geboren wordende angst; dan, huwlijksliefde. Ieder dezer aandoeningen, de als ter ſluip van buiten indringende vrees, en de vermogende huwlijksmin, in den boezem huisvestende, worden met de werking, haar eigen, vertoond; van ieder wordt de oorſprong aangewezen. Men ziet de eerſte, van buiten, met eene ſnelheid, die de versmaatzelve uitdrukt, als ware 't op vogelwieken, onverhoeds in den boezem der ſchone neêrſtrijken: men ziet de huwlijksliefde in dien boezem, als in haar eigen rijksgebied, door deze vreemde aandoeningen verrast, overvallen worden; zich weder herſtellen, en haar te rug drijven; zich geheel der rampſpoedige meeſter maken, en alle andere aandoeningen, alle andere denkbeelden verbannen: men ziet de tegenhorting, de woeling, de worſteling der hartstochten. Welk een

(*) *Abraham de Aartsvader, II Boek.*

een uitvoerigheid, welk een duidelijkheid in dit denkbeeld! — En hoe wordt dit denkbeeld voltooid, als de Dichter laat volgen:

„ En ſomtijds wordt ze weêr verwonnen door haar leed"!

Dan ziet men, dan hoort men in de ſleeping van 't vers zelve, de wanhopende SARA bezwijken onder 't geweld, onder de ſchokken dezer worſteling, en het opgeven. Met haar geven wij 't op, en ſidderen, welke de uitſlag van dien ſtorm wezen zal? — Hier wordt het denkbeeld afmattend, door dat het (de daad zonder de wijze voorſtellende) zijn duidelijkheid gantsch verliest, 't geen het ook moest, om de verwardheid der lijdende af te beelden. — Doch de Dichter wendt terſtond onze aandacht. Fluks zien wij, hoe zij, niet iets grootmoedigs voorneemt, met het onbepaalde denkbeeld van voornemen; neen, maar hoe zij

—— „ een grootmoedige uitkomst ſmeed."

Wij zien haar gedachten aan alle kanten over die uitkomst gaan; wij zien haar dezelve heen en weder wentelen, telkens hervormen. — Alles wordt dus door de Dichterlijke uitdrukking tot in zijn minſte deelen geteekend, met zijn tederſte kleuren geſchilderd; alles is duidelijk, alles uitgevoerd, en hierom ſtreelt het ons alles.

Dus is het, dat de ſieradien des ſtijls, de Overdrachtige ſpreekwijzen (Metaphorae), de Leenſpreuken (Allegoriae), de Gelijkenisſen, de Beeldtenisſen (Imagines), niet dienen dan om den afgetrokkenen

denkbeelden, of't ware, een lichaam te geven. Of liever, om aan die, welke door hare fijnheid het gevoel als ontduiken, door hare vlugheid er aan ontſlippen, zonder meer dan een verward aandenken na te laten, of die door hare onbepaaldheid geen vaste kenſchetſen hebben, (door middel van zekere zinnelijke hoedanigheden, van elders ontleend, en er op toegepast, of werklijk aan toegeëigend) bevatbaarheid, beperking, duidelijkheid, en uitvoerigheid bij te zetten; waar door zij, van onverſchillig, behaaglijk, van vermoeiend, verlustigend worden. — Bewijst dit niet voor de noodzakelijkheid van zekere klaarheid en duidelijkheid in de denkbeelden om te kunnen vermaken? — Of zal men zich durven vermeten, deze ondervinding te lochenen?

't Is uit dit beginſel, dat men kan afleiden, het geen MARMONTEL in zijn Franſche Verhandeling over de Dichtkunst (*) heeft aangevoerd: „ dat die onzekere uitdrukkingen, die den geest geenerlei „ bepaald en duidelijk denkbeeld voorſtellen, het minst beſtaanbaar „ zijn met de Dichterlijke ſchrijfwijze". — „ Zij zijn (zegt hij) „ niet meer dan ijdele geluiden, die 't gehoor aandoen, doch, noch „ de minſte verlichting, noch eenig gevoel tot de ziel doen over„ gaan. — Wanneer men de pen opvat eer men den draad zijner „ denkbeelden ontwikkeld heeft, vervalt men er toe". (**)

Zo

(*) Tom. I. Chap. IV. *Les termes vagues, qui ne préſentent à l'eſprit aucune idée nette et diſtincte ſont les plus incompatibles de tous avec le ſtyle poëtique. — C'est un vain bruit, qui frappe l'oreille, et qui ne fait paſſer dans l'ame, ni lumiere, ni ſentiment. On prend la plume avant que d'avoir démêlé le fil de ſes idées, et leur confuſion ſe répand dans le ſtyle.*

(**) Wanneer men na dit alles den Engelſchen JONES, in zijn zeer belangrijk geſchrift:

Zo is dan den Dichter noodzaaklijk, dat hij klare, dat hij duidlijke, denkbeelden heeft, en die wel weet voor te dragen. — En men verkrijgt (als gezegd is) die niet dan door een Wijsgeerig onderzoek van zich-zelven, van zijn denkvermogen; niet dan door eene diepe ervarenis in de moeilijke kunst van Redenkavelen. — Zo is dan de Redenkunst den Dichter noodzakelijk.

Edoch het is niet minder noodig, deze denkbeelden niet tot een oogenbliklijk beſef van volmaaktheid maar tot eene geduurzame volmaking der ziele aan te wenden. Het eerſte is een kortſtondig vermaak; het laatſte een aanhoudend geluk: dat, vluchtig en ter dier oorzake, zonder vrucht voor 't vervolg; dit, beſtendig en een onuitputlijke bron van nieuwe en groter genevchten. Hier toe wordt ontwijfel-

---

ſchrift: de *Poëſi Aſiatica*, met een' toon van gezag hoort vaſtſtellen, *dat duiſtere uitdrukkingen verheven zijn*, hoe moet men dit opvatten? — Sommigen keren de ſtelling om, en zeggen, *dat de verhevenheid eenig duiſter met zich brengt.* — Doch, zo in de overrompelende aandoening, door welke 't verhevene op ons werkt, zo in de aandoening van ſommige ſaamgeſtelde grote denkbeelden een duiſterheid heerſcht; zy behoeft niet in de uitdrukking te berusten. Dan alleenlijk zou ze er in moeten berusten, wanneer de oorſprong van 't verheven denkbeeld in de uitdrukking lag. — Wanneer ook LONGIJN in het verhevene vereischt, dat het verkregen denkbeeld de uitdrukking te boven ga, moet hij niet verſtaan worden van het uitgedrukte denkbeeld, maar van het denkbeeld, ter gelegenheid van het uitgedrukte verkregen; door die werking der verbeelding namelijk, welke de betreklijke denkbeelden door elkanderen opwekt en verlevendigt. Is 't bekende *Qu'il mourût* van CORNEILLE verheven, 't is niet om dat de uitdrukking duiſter is, of minder bevat dan het denkbeeld, 't welk er door uitgedrukt wordt: in tegendeel, zij is klaar, onderſcheiden, en volkomen eigen; maar het verward beſef van verhevenheid berust in de vaardige voorſtelling van zo veel betreklijke denkbeelden, als door dit uitgedrukte denkbeeld vernieuwd worden, en die ons de grondbeginſels, de kracht van geest, waar uit deze uitſpraak voortkoomt, die ons de geheele ziel van den ouden HORATIUS, in al hare grootheid voor 't oog brengen. — De eenige duiſterheid van uitdrukking, welke men zou kunnen achten tot het verheven toe te brengen, is die omweg en ſaamgeſteldheid van beſchrijving (περιφραστις ἡ σύνθετος), waar van de Schrijver der Verhandeling *Over de uitdrukking*, die op den naam van DEMETRIUS PHALEREUS gaat, gewag maakt; welke eer tot die grootschheid van ſtijl (μεγαλοπρέπεια) zou behoren, die in zaken, die anders den geest weinig aandoen, de aandacht des toehoorders bezig houdt, dan wel tot die eigenlijk gezegde verheven-

twijfelbaar eene uitgebreide kennis der ziele in hare verſcheiden betrekkingen gevorderd: hier toe behoort de *kennis der* ZEDENLEER, welke eenen Dichter derhalve noodig is. De Zedenkunde toch is de kunst, om den wil geduurzaam te bepalen tot het beste van zich-zelv' en het Heelal: dat is om der ziele eene hebbelijkheid te verſchaffen, om 't beste vaardig te onderkennen (want daar van hangt de bepaling van den wil, de keuze, noodwendig af): of liever, zij is de toepaſſing en de vervulling der Redenkunst.

Dan, hoe wij onze verkregen denkbeelden ſchiften, ſamenvoegen, en vergelijken, geene ſluitredenen kunnen ons nieuwe beſeffen geven, dan welke uit die wij bezitten, voortvloeien. Wat middel dan, om onzen geest met nieuwigheden te verrijken? Wat, ten zij eene oplet-

---

hevenheid, die in de denkbeelden beſtaat, en den geest dat nadenken geeft, waar in hij zich zo behaagt, en zijn eigen beſef als veredeld wordt, of gelijk LONGIJN het uitdrukt: ὑφ' ὧν ἐπάιρεσθάι τι ὑμῶν ἡ ψυχὴ, καὶ γαῦρόν τι ἀνάστημα λαμβάνουσα πλήρεσθαι χαρᾶς καὶ μεγαλαυχίας. VII *Afdeeling*.

Deze *duiſterheid* echter *van uitdrukking* is eer ingebeeld dan wezendlijk. Zij beſtaat alleen in de ſamenvoeging van verſcheiden denkbeelden onder één hoofd; en zou dus, al mede eer eene duiſterheid van denkbeelden dan van uitdrukking zijn. Het voorbeeld, door den Wijsgeer, uit THUCYDIDES bijgebracht, toont dit aan: en het is er inderdaad even zo mede als met de verſchikkingen (*Hyperbata*), waar van LONGIJN in zijn XXII *Afdeeling*. Doch wel verre van hier een duiſter aan te brengen, geeft deze ſamenvoeging een veel volledíger denkbeeld van 't voorgeſtelde, dan of de volzin in verſcheiden deelen doorſneden was; wanneer ieder toegeëigende afzonderlijk van het onderwerp verſtaan zoude worden, doch niet in dien gelijkmatigen ſamenhang, in welken-alleen zij eene eigenaartige ſchildering van het voorwerp geven. — Hier mede verdient vergeleken te worden, het geen HERMOGENES heeft in het XIV Hoofddeel van zijn ſtukje Περὶ μέθοδου δεινότητος, de *Hyperbata* betreffende; waar hij deze Figuur van het ingewikkelde en duiſtere vrijſpreekt. —

Misſchien echter heeft in dit geſchil eenig misverſtand plaats. — De ſtelling zou verſtaan kunnen worden van een Letterkunſtige duiſterheid (onderſcheiden van de Redenkunſtige), berustende in de voorſtelling, welke den geest eene meerdere aandacht afvordert, op dat hij het denkbeeld daar uit opmake. Deze kan plaats hebben, zonder dat het denkbeeld, in de uitdrukking opgeſloten, duiſter zij. Een uitdrukking kan Redenkunſtig klaar, onderſcheiden, en volkomen zijn; terwijl zij te gelijk Letterkunſtig duiſter genoemd wordt. Dus zijn ſommige Bepalingen der Wijsgeerte duiſter: doch het is van die duiſterheid niet, dat wij handelen. En nog is zij geene ſchoonheid, maar alleen

oplettende beſchouwing van al wat wij buiten ons ontmoeten? En wat is dat, zo niet de ware NATUURKUNDE?

Zo zijn dan de drie deelen der Wijsbegeerte den Dichter alle noodzakelijk! — Maar zijn dezelve genoegzaam om eenen Dichter te vormen? Kan hij zijne ziel leren kennen zonder tot derzelver oorſprong op te klimmen? Is hem de rijkheid der denkbeelden onontbeerlijk, en zou men twijfelen, of ook de kennis der Geſchiedenisſe, der Oudheid, der Kunſten en Wetenſchappen, hem van dienſt' konne zijn? Is het zijn werk, de ziel te volmaken, en mag men vragen, of hij de Kunst der Overreding behoeve? — Met één woord! Is zelfs de uitgeſtrektſte Bepaling van de Wijsbegeerte wel te uitgebreid voor den Dichter? — Bedrieg ik mij, waardige Kunstkenners, of

---

alleen een ſomtijds onvermijdlijk gebrek, het welk in verheven uitdrukkingen ſamenkoomt, en om het denkbeeld geduld wordt.

Dewijl alle rede in opvolging van klanken beſtaat, welke opvolging den geest echter een gelijktijdig voorſtel moet geven; zo volgt, dat deze opvolgende reeks niet zo groot dient te zijn, dat zij het geheugen, door 't welk deze klanken tot voltooiing van den zin bewaard worden, of vermoeit, of te loor ſtelt; 't geen ſomtijds het gevolg is van eene al te naauwkeurige beſchrijving, die wel, om een vollediger denkbeeld te geven, dus uitgebreid, doch duiſter wordt, daar door, dat de opvolging te uitgeſtrekt is om een gelijktijdig voorſtel in den geest te verwekken. — Het is hier voor, dat de Redekunſtenaars waarſchouwen, wanneer zij (met eene oneigene uitdrukking) zeggen, dat men niet AL TE KLAAR moet wezen.

Voeg hier bij, dat alle woorden, die niet tot opklaring van een denkbeeld ſtrekken, onze aandacht nutloos bezig houden. Van daar, dat, nog in een' anderen zin, voor een' kundige een zaak al te klaar uitgedrukt worden kan. Wanneer naamlijk, de blote benoeming, of wanneer weinige hoofdtrekken genoeg zijn, om den geest een volledig denkbeeld van een voorwerp te geven, wil hij die alleen, en al wat er bijgevoegd wordt, is hem overtallig, want het brengt inderdaad tot de klaarheid zijner denkbeelden niet toe. In tegendeel, het verduiſtert het denkbeeld, het vermindert deszelfs levendigheid, door de aandacht te verdeelen. — Dit ſtrijdt overzulks niet met onze geſtaafde leer van 't vermaak in de klaarheid der denkbeelden. — Voor 't overige verdient ook de opmerking van den PSEUDO-DEMETRIUS, 't laatſte punt betreffende, (bladz. 142 in de uitgave van P. Victorius) alle oplettendheid van een' Schrijver, vooral van een' Redenaar.

of hore ik u uitroepen: neen, de volmaakte Dichter zal ook de ware Wijsgeer zijn?

Misschien zal men mij nochtans eene zwarigheid opwerpen, tot wederspreking van het vastgestelde. De Ouden, zal men zeggen, hadden minder Wijsbegeerte, en echter zijn zij nog heden de beste Dichters. — Het is waar, de Wijsgeerte was bij de Ouden (immers men houdt het daar voor, en schoon men 't, ten opzichte der latere in twijfel wilde trekken, men moet het van den leeftijd der vroegste Dichteren erkennen), op verre na niet tot dien trap van volmaaktheid gebracht, waar toe de nieuwere grote Vernuften haar hebben opgevoerd: doch zijn niet die gedeelten, wier invloed het merkbaarst is op de Dichtkunst, de kennis van 't menschelijk hart, en de Zedenkunst, het meest bij hen beoefend geweest? En waren niet de oude Dichters alle, de kundigsten van hunne Land- en tijdgenoten? Wie twijfelt er aan? Wie toch der oude Wijsgeeren heeft zijne gevoelens, zijne stellingen niet met het gezag van een' Homerus, zoeken te staven? Met dat van een' Pindarus, van een' Sofokles, een' Euripides? Vraagt niet, hedendaagsche Poëten, waarom uwe Kunstwerken niet met die toejuiching' ontfangen worden, welke de geslachten der Oudheid hunnen Dichteren bewezen? De oorzaak berust bij u-zelve. Wat recht hebt ge op de achting van hun, wien gij noch nut, noch vermaak kunt aanbrengen; om dat gij hun verstand, in plaats van het te onderwijzen, hun hart, in plaats van het in te nemen, geweld aandoet? Zijt, gelijk uwe voorgangers in de Oudheid geweest zijn, de wijste mannen uwer Eeuw', de verstandigsten uws Landaarts,

munt

munt uit boven het algemeen, in kennis, in verlichtheid van oordeel, gelijk zij uitgemunt hebben; en gij zult zeker zijn van hunne achting en lof te verwerven. Durft ze alleenlijk verdienen! — Ik ſta toe, zo men 't wil, dat het, met de uitbreiding der Wetenſchappen, met de meer algemeene verlichting, meer en meer moeilijk wordt, dezen rang boven zijne Medeburgers te verkrijgen: doch, wie heeft u geroepen, lichtzinnige roemzieken, om in 't oefenperk der kunſt' naar den lauwer te dingen, daar gij op 't eerſte gezicht der moeilijkheden bezwijkt? Staat af van een' eerprijs, welke niet dan voor hen is opgehangen, die ijver en ſtandvastigheid genoeg hebben, om zich boven de menigte te verheffen. — Zo lang ons geſlacht geene Dichters oplevert, welke de kundigheden van 't algemeen zo verre te boven gaan, als de edele Dichters der Oudheid; zo lang zal het voorbeeld der Ouden, verr' van onze ſtelling te wederſpreken, ter harer bevestiging' medegetuigen, dat de beste Dichter de beste Wijsgeer is.

Eene andere tegenwerping zullen ſommigen meenen te vinden daar in, dat wij in de Dichtkunſt' met vermaak gebruik maken van erkende valſche ſtellingen: als daar zijn de perſoonsverbeelding der driften, de Goden der Aalouden; het welk in den eerſten opſlag tegenſtrijdig ſchijnt met het voorgeven, dat wij niet dan door klare en zo veel mogelijk volledige denkbeelden vermaakt worden. Want, daar het valſche geen' grond van beſtaan heeft, zo moet deszelfs denkbeeld een ſtrijdigheid inſluiten, en (zou men kunnen zeggen) derhalve verward, duiſter, en onvolledig zijn. Doch dit is niet vol-

volſtrekt waar. Een zaak kan, in 't afgetrokken beſchouwd, mooglijk, en dus, in zich-zelve waar zijn, en genoegzamen grond van beſtaan hebben; of ſchoon zij in 't ſamenſtel der Natuur, in de orden van dit Heelal onmooglijk en valsch is. Zij kan in zich-zelve waar zijn, doch tevens, niet gepaard kunnen gaan met zekere andere zaak, die werkelijk in de Natuur beſtaat, en waar van het beſtaan haar beſtaan gantsch onmogelijk maakt. De denkbeelden van zodanig een zaak kunnen dus klaar zijn, zonder dat zij in de Natuur, zonder dat zij volſtrekt waar is; dewijl hare volſtrekte waarheid niet ſlechts van de overeenſtemming harer ſtellige eigenſchappen, maar ook van hare betrekkingen op het wezendlijk ſamenſtel van 't geheel der natuur moet afhangen. Zelfs kunnen de denkbeelden aldan tevens volledig en klaar, en de geſtelde zaak echter valsch zijn. Doch zeer dikwijls zijn de denkbeelden klaar, maar onvolledig, wanneer de voorwerpen valsch zijn. Het denkbeeld van eenen kruideetenden Leeuw is, bij voorbeeld, zeer mogelijk en kan klaar zijn; ſchoon het voorwerp in de Natuur niet beſtaan kan uit hoofde van tegenſtrijdigheid. Maar dit denkbeeld kan geenzins volledig zijn, of het wordt tevens onmooglijk. — Wanneer ons de Dichter den Leeuw in een gulden eeuw voorſtelt als zich van het vleesch der dieren onthoudende, en op moes en kruiden azênde, geeft hij ons een klaar denkbeeld, en wij nemen het aan; om dat wij ons ſlechts de uiterlijke gedaante des Leeuws voorſtellen, waar meê eene onthouding van vleesch zich verbinden laat. Doch voeren wij 't denkbeeld uit, zo bevroeden wij, dat de uiterlijke gedaante van het inwendig maakſel afhangt, en dat, zo het maakſel van tanden en ingewanden, als dat van gebeente, ſpieren,

huid,

huid, en klaauwen, in den Leeuw, niet geëvenredigd is met het behoef van een kruidëetend dier; maar de eerſten klaarblijkelijk ſtrekken om vleesch te kneuzen en te verteeren; de laatſten, om zich met geweld van een' tegenſtand biedenden prooi' te verzekeren. — Het gantſche maakſel des Leeuws is derhalve onbeſtaanbaar met den kruidëeter; dewijl het geen reden van beſtaan zou hebben. De kruidëetende Leeuw is dus valsch; maar het denkbeeld daar van kan in zekere aftrekking waar zijn, mits het ſlechts onvolledig zij. En ſchoon wij aan de volledigſte denkbeelden den voorkeur geven; wij zijn verre van alle vermaak in de onvolledigen te willen ontkennen. — Maar wij hebben gezegd, dat zij ook tevens klaar en volledig kunnen weezen, ſchoon de voorwerpen valsch zijn. Dus is het, wanneer men, bij voorbeeld, zich een geſlacht van menſchen voorſtelt, ter grootte van den Elefant, of in die van de Veldmuis. Dezen zijn in zich-zelven zeer mogelijk, en ſluiten niets tegenſtrijdigs in: hun denkbeeld kan klaar en volledig zijn: doch zij zijn in het rijk der Natuur gantsch onmooglijk; dewijl zulk eene geſtalte den mensch (om van de verwarring der overige betrekkingen geen gewag te maken) of in zijne vaardigheid, of in zijne krachten zo veel zou doen misſen, dat zijn rang met opzicht op 't redenloze gedierte verloren zou gaan, en het gantſche ſamenſtel van de ſchepping omgekeerd, of ten minſte in verwarring gebracht worden. — Zo zijn dan klare en zelfs volledige denkbeelden van zekere valſche ſtellingen mogelijk. (*) Doch dat dit

(*) Men dient dus veel behoedzaamheid in acht te nemen, wanneer men de ſtelling van TSCHIRNHAUS, dat het kenmerk van 't valſche in de onmogelijkheid van het te kunnen bevatten, beſtaat, in 't Natuurkundige toe wil paſſen. Zie 's mans *Medicina mentis & corporis*, Part. II. Sect. I.

dit echter op geen perſoonsverbeelding van onze hartstochten, dat dit op geen valſche Goden toepaſelijk gemaakt worde! Deze denkbeelden worden niet als waar voorgedragen; maar alleen als zinnebeelden, als middelijke voorſtellingen, en zij behagen om dat zij den geest een levendig beſef geven. Dus is het met de perſoonsverbeelding der driften: niemand zal dezelve naar de letter opvatten; op 't eerſte aanhoren trekt men het valsch uiterlijke daar af, en men wordt eeniglijk aangedaan door de levendige kenmerken, daar in afgeſchetst. Of, zo de inbeelding voor een oogenblik begocheld word, het ſtrekt om de eigenmin te misleiden, en al het haatlijke van een verderflijken hartstocht aan den geest te vertegenwoordigen, zonder dat men aanleiding krijgt om dien te gelijkerhand' bij zich-zelven te erkennen; 't geen deszelfs haatlijkheid min of meer bij ons verbloemen zou, en dus niet geſchieden moet, dan wanneer 't opgehangen tafreel indruk genoeg op hem gemaakt heeft, om niet door de natuurlijke zelfverſchoning uitgewischt te worden. — Het is hier aan, dat ik gedeeldtelijk toeſchrijve, dat de perſoonsverbeelding der ondeugden, als die van den Nijd, de Tweedracht, enz. meer algemeen voldoen, dan die der deugden en goede hoedanigheden, als Godsvrucht, Barmhartigheid. Dezen naamlijk ziet men met innigen wellust in zichzelven, en zij worden te beminnelijker, door als menſchelijke hoedanigheden beſchouwd te worden; terwijl men de eerſten gaarne van zich afzondert, of, bij zich-zelven ontdekt, minder hatelijk vindt. (*)

Niet

(*) Ik zeg, dat ik aan de eigenliefde gedeeldtelijk toeſchrijve het beter gelukken van de perſoonsverbeelding der ondeugden dan van die der deugden. Gedeeldtelijk kan men hier ook bij-

bren-

Niet anders is 't met de Goden der Oudheid, voor zo verre zij als zinnebeeldige wezens gebruikt worden; doch zo iemand hen als ware zelfſtandigheden wilde invoeren, 't gezond verſtand aller Lezeren zou zich met niet minder ernst tegen hem aankanten, dan ooit van het Geestlijk Gerechtshof, 't welk men zegt dat Paus PAULUS de Tweede, bij de eerſte herleving der Letteren, tegen de Dichterlijke verzieringen wilde oprechten, verwacht konde worden. Om geene andere reden mishaagt ons de OKANOR van BITAUBE': om dat hij, naamlijk, als zinnebeeldig wezen, geen bepaald denkbeeld oplevert, en;

als

---

brengen de ſterker aandoening, welke in 't algemeen het voorſtel van 't *onvolmaakte* ons geeft boven die van 't *volmaakte*. — Dit is eene ſtandhoudende waarneming. Wij verbeugen ons in de weldadigheid van een' FRIPORT; doch deze vergenoeging wordt lichtelijk door eene andere aandoening afgewisſeld, terwijl de verfoeiing van een' ſchelmſchen FRELON diepen indruk in ons hart nalaat. 't Is, om dat wij in het eerſte geval niets zien dan het geen met onze neiging overeenſtemt (wij willen naamlijk den mensch naar zijne verordening, tot het geluk van zich-zelven en anderen zien arbeiden); terwijl het laatſte ons hart geweld aandoet. Het eerſte werkt mede met onzen wil, het laatſte weêrſtreeft hem, en dwingt hem, eene andere buiging aan te nemen. Dus is het ook met de afgetrokken denkbeelden der deugden en ondeugden: de eerſten houden niet dan *ſtellige* en *overeenſtemmende* merken in; de laatſten dragen der beſchouwing' *ontkennende* merken voor, die eene tegenſtrijdigheid in onze bevattingen maken, welke de geest te vergeefsch poogt te vereffenen: weshalve, natuurlijker wijze, de geest meer geſchokt wordt door de voorſtelling van 't kwade, dan door die van 't goede voorwerp. Waar van uit dien hoofde de levendigheid toebrengt tot de behaaglijkheid van het afbeeldſel, het welk te volmaakter, en dus ook behaaglijker is, na mate het levendiger trekken van 't voorwerp zijner afbeeldinge aanbiedt. — Dus is 't ook, dat het deel, het welk wij in de ongelukken eens lijdenden nemen, veel ſterker, veel levendiger, en van veel meer nadruk is, dan het geen wij, bij de deelneming in het geluk van een' ander, gevoelen. Een gemeene, doch gewichtige waarneming voor den Toneeldichter, om den uitgang zijner ſtukken uit te bepalen! Een verſchijnſel, waar in de wijsheid zo wel als de zorgvuldigheid van den Schepper der Natuur, voor 't behoud zijner werkſtukken, uitblinkt; „ dewijl (zo de „ Schrijver der *Grondbeginſelen van de algemeene weetenſchap der Schoonheid*, enz. bladz. 19, „ aanmerkt, en vervolgens uit de *Theorie des ſentiments agreables de l'Eveque* DE POUILLY „ nader betoogt) het belang onzer eigen behoudenis vorderde, dat wy van Natuure, voor „ de aandoeningen der ſmert veel gevoeliger dan voor die der blydſchap waaren ".

als ware bovenmenschlijke zelfſtandigheid beſchouwd wordende, het beſef van valschheid met zich brengt. (*)

Doch, zou men vragen mogen, waarom behagen de oppervlakkige ſtukken, die niet dan verwarde, duiſtere denkbeelden opgeven? waarom de wulpſche en dartle geſchriften, die aan de volmaking der ziel zelfs nadeelig zijn? — Wat van het eerſte zij, zij kunnen nieuwe denkbeelden bevatten, die ſchoon zij duister zijn, echter den geest op eene nieuwe wijze aandoen, of den ſchat zijner bevattingen vermeerderen, en dus niet geheel zijn zonder hem een denkbeeld van volmaking aan te brengen. Want, daar wij de klaarheid der denkbeelden in betrekking waardeeren, zo is alle nieuwe bevatting van wat het ook zijn moge, klaar, in vergelijking met geenerlei bevatting, met ge-

(*) Voor het overige laat ik hier de verſchillende begrippen omtrent de Bovennatuurlijke wezens, valſche, verzierde, of ingebeelde, in 't midden. Ik verdedig hier de MACHINE (gelijk men die wezens nog overdrachtelijk noemt, om dat zij op het Toneel der Ouden uit zekere werktuigen ſpraken, waar door zij of uit den grond werden geheven of nedergelaten): ik verdedig hier, zeg ik, de machine in het Heldendicht niet; ſchoon ik verre af ben van ze te willen wegbannen. — Het is hier de plaats niet, om er mij wijdloopiger over uit te laten. — Alleen moet ik aanmerken, dat het geen hier van de Goden der Oudheid gezegd wordt, niet dan op de Dichtſtukken der Hedendaagſchen gepast is. De Ouden gebruikten die verdichtſels als (in hun grondſtellingen ten minſte) algemeen erkende waarheden, en die hen leest, is verplicht, hunne denkbeelden deswegens voor zo lang aan te nemen (†). Geen ſchrijver ſchrijft dan voor Lezers, die 't met hem eens zijn in de grondſtellingen van zijn geſchrift. Die Lezers derhalve, die zich niet naar de begrippen der Ouden kunnen ſchikken, mogen hen uit de hand leggen: HOMERUS heeft voor hem niet geſchreven, wien de eenvoudigheid zijner tijden tegen de borst ſtaat — En die Hedendaagſche Schrijvers, die in hunne grondſtellingen wonderſpreukig (paradox) zijn, hebben geen recht om zich Lezers te beloven, daar zij niet dan voor zich-zelve ſchrijven.

(†) En dus is het ook met de geloofwaardigheid der Orakelen. Zie de *Proeven van Dichtkundige Letteroefeningen*, te *Utrecht* uitgegeven in 1780, bladz. 134.

gebrek aan bevatting, waar voor ze in de plaats koomt. Doch zo dit voordeel geen plaats hebbe, zo de geest noch met nieuwe, noch met duidelijker beſeffen verrijkt word, zo zal de ondervinding ook hier in de uitſpraak der reden bevestigen, en zodanig een ſtuk niet dan van hun, die nog oppervlakkiger denken, gelezen worden. — Om even de zelfde reden konnen ook de wulpſche gedichten behaaglijk zijn: voeg daar de levendigheid van denkbeelden bij, en zij zullen moeten behagen, om dat zij den geest waarlijk een vermaak, doch (helaas!) een kortſtondig vermaak, 't welk zijner vordering' in de volmaaktheid nadeelig is, aanbrengt. Doch hier van ſtraks nader; genoeg is 't, hier aan te merken, dat zij (immers voor 't tegenwoordige) een waarlijk beſef van volmaaktheid geven, en ter dezer oorzake alleen behaaglijk zijn.

Waarom dan, dus zal men voortgaan, mislukken de ſtukken van Wijsbegeerte in de Dichtkunde? (zeggen wij liever, in de handen der Dichteren!) Deze leveren niet dan klare denkbeelden, en ware gevolgtrekkingen, op; waar in de ziel haar vermaak ſtelt. — Helaas! zij behoorden die op te leveren; doch doen zij het werklijk? en zijn zij daarbij ware Dichtſtukken? Dit laatſte dient vooral beſlist te worden: of anders wordt de vraag veranderd en gebracht tot het onderzoek, waarom de ſchriften der Wijsgeeren bij het algemeen onbehaaglijk zijn? En waarlijk, dit is het gemeen geval dier Filoſofiſche Dichtwerken, dat zij noch voor Wijsgeeren, noch voor die geen Wijsgeeren zijn, geſchikt ſchijnen: voor geen Wijsgeeren; dewijl zij dezen niets leren: en voor geene onervarenen in de Wijsgeerte; om dat ze te afgetrokken zijn, te veel kunstwoorden bevatten, te dor

voorgeſteld zijn, om door dezen verſtaan te worden, of derzelver aandacht te vestigen. Deze ſtukken geven derhalve geen klare denkbeelden, om dat zij in duiſtere, in voor 't algemeen onverſtaanbare bewoordingen zijn uitgedrukt; zij geven geen juiste gevolgtrekkingen, om dat de ſchakel der voorſtellingen, bij gebrek van 't vestigen der aandacht, verbroken wordt, en zij moeten uit dien hoofde, zelfs naar de aangevoerde gronden, mislukken. — De enkele ſtukken van Zedenkunde in tegendeel, welke, minder afgetrokken, voor 't ongeöefend verſtand bevattelijk zijn, worden met vrij algemeene toejuiching ontfangen. — Zo dat ook deze tegenwerping noodwendig vervallen moet.

Nog zal het velen vreemd in de ooren klinken, dat ik in de Dichtkunde alles tot het nut brenge, en wellicht zullen ſommigen vermoeden, dat ik, dus doende, deze kunst beter bepaald zou hebben, als de kunst van nuttig te zijn. — Doch zo waarlijk de algemeene bevattingen van GELUK en VOLMAAKTHEID eenzelvig zijn en in elkander loopen, gelijk als zeker erkend wordt, zo volgt klaarblijklijk, dat alle waar vermaak nuttig moet zijn. Mijne aangenomen bepaling blijft niet te min richtig: want zeer onderſcheiden is het afzicht op een in 't toekomſtige aanhoudend geluk (het afzicht om nuttig te zijn) en dat op een oogenbliklijk: die het eerſte beoogt, kan aan zijn oogmerk voldoen, zelfs door het tegenwoordige onaangename; terwijl het laatſte, bereikt zijnde, een waar ongeluk ten gevolge kan hebben. Het eerſte is 't eigenlijk GELUK, en wordt door den Wijsgeer, door den Zedenkundige bedoeld; het laatſte is 't VERMAAK, het doelwit des Dichters. Zo verſchil-

ſchillen dan vermaak en geluk in zich-zelve niet, maar wel in onze beſchouwing: onze gebrekkige beſchouwing, die 't tegenwoordige van 't geduurzame aftrekt: en dus, de toekomſtige vruchten van de tegenwoordige oorzake, uit welke zij ontſpruiten, afzonderende, het geen waarlijk geluk is, als ongeluk, of 't geen waarlijk ſmart is, als vermaak aangrijpt. — Dit is eene misvatting, waar uit, gelijk in alle zaken, zo ook in de Dichtkunſte dwalingen ontſtaan, en waar aan wij duizende voortbrengſels te wijten hebben, die een gevoelig en lichtvermeeſterd hart ten verderve zijn. Dezen vermaken ('t is reeds gezegd) door levendigheid, ſomtijds door nieuwheid van denkbeelden, (wel, eene volmaaktheid, den geest aangebracht); maar zij zijn verderflijk, om dat ze de zedelijke hebbelijkheid van de ziel, om het goede aan te grijpen, tegenſtaan, en dus, haar eene uitmuntende, eene geduurzame volmaaktheid onttrekken. Hij-zelf, die zich daar aan overgeeft, moet de verbastering van zijn denkvermogen meer en meer ontdekken; ja, zo haast deze denkbeelden hunne levendigheid en nieuwheid verloren hebben ('t eenige dat ze doet behagen) zich ongelukkig bevinden. — Zo dat de Wijsgeerte, 't vermaak wel lerende kennen, de Dichtkunst tot 's menſchen geluk doet ſtrekken. (*)

Na deze algemeene betooging zal 't niet ongepast zijn, tot eenige nadere uitplozing neêr te dalen, en de aangevoerde waarheden ook in bij-

(*) Men vergelijke de Tweede Bijlage.

bijzonderheden aan te dringen. Te veel twijfelingen, te veel uitvluchten laat men over, aan hen, die op bijzonderheden ſtaan blijven, wanneer men zich vergenoegt met het algemeene af te trekken, zonder hetzelve op het bijzondre te rug te brengen. Men ſpreke den min ervarene in de wetenſchappen, van grootheid, zwaarte, veerkracht, of vloeiſtoffe; men ſtelle hem al wat van deze afgetrokkenheden betoogd wordt, met alle levendigheid, met alle bevattelijkheid voor den geest: hij zal nimmer verlicht zijn, nimmer eene volledige toeſtemming geven aan 't geen hem zo onwederſpreeklijk bewezen werd, aleer hij gelegenheid heeft gehad, op de hem omringende voorwerpen die waarheden toe te paſſen, waar van hem de voorſtelling in 't algemeene geſchied is. — Men volge derhalve den Dichter na, in zijne bijzonderheden, in de verſcheidene deelen van zijne kunst. — Wat is het, ô Dichter, het welk gij ons denkend vermogen aanbiedt? wat zijn uwe voorſtellen? — Of gij vertoont ons de ſchoonheden van de Natuur, de volmaaktheden van den Oneindige; gij ſchildert onze hartstochten, onze bedrijven; of gij overſchrijdt in uw vlucht de palen van 't Heelal, en leidt ons om door de onbekende woeſtijnen van 't mooglijke, en ſtelt ons de ſchepſels uwer verbeelding' voor oogen. Of gij zijt navolger, of gij zijt ſchepper (*): ſchepper, of navolger. — Hier zoude ik ſtand kunnen houden, om u te doen opmerken, dat gij als Na-

(*) Men neme dit SCHEPPEN zo men wil: het vervolg zal doen zien, daar ik de gronden van dit SCHEPPEND VERMOGEN in de kennis van het mooglijke, uit de Natuur geput, legge, dat deze ſchone naam hier weinig meer, dan de blote Navolging der Natuur bij BATTEUX, kan beteekenen. Wij zijn 't in den grond der zake eens: maar de onſierlijke naam van Navolger is wat gering voor de Dichters van onze roemzuchtige eeuw, en wat kost ons de tijtel van Schepper?

Navolger, als Schilder, de voorwerpen uwer nabootzing, Natuur en Godheid, 't bezielde en het zielloze; als Schepper, de gronden van mooglijkheid, van beſtaanbaarheid, wel moet kennen, wel moet betrachten, en dus de geheele, de uitgeſtrekte Wijsgeerte, de wetenſchap naamlijk van al wat is of zijn kan, bezitten. — Maar neen; het lust mij thands, eene uitzondering aan te nemen, welke ik grond zou hebben te wraken. Ik ſta u toe, Dichters onzes tijds, dat gij uwen kring niet zo wijd behoeft uit te breiden: die niet alle talen machtig is, kan echter een taalgeleerde genoemd worden: zo moogt ook gij aanſpraak maken op den tijtel van Dichter, hoe wel gij ſlechts eenig gedeeldte der Dichtkunst ter uwer beoefeninge hebt uitgekozen. — Beſchouwen wij dan deze deelen afzonderlijk!

Met u zal ik mij niet lang behoeven op te houden, ô eer des menschdoms, die, met eenen edelen ijver u boven de menschlijkheid opheft, om de Almacht te gelijken. Gij vormt, bezielt —: gij vindt alles in u-zelven, uw geest is een genoegzame bron, om aan ontelbare wezens, die we onder uw beſtuur, met opgetoogene zinnen, uit den oneindigen nacht der nietigheid te voorſchijn zien treden, 't beſtaan te ſchenken. Gij kent het mooglijke: gij hebt het uit het wezendlijk beſtaande leren kennen: gij zijt Wijsgeer. — Maar gij, die, met mindere flikkering, geen' minderen roem verdient, gij, getrouwe Navolgers der Natuur, in wier tafereelen wij alle de ſchoonheden ontmoeten, welke zij ons aanbiedt, welke zij aan onze aanſchouwing verborgen heeft, en in welker navolging wij door een' geest van oorſprongklijkheid worden getroffen, en in verrukking gebracht: gij zijt het,

die mijne aandacht nader tot u trekt. Wat zijn, ô edele Kunſtenaars, de voorwerpen uwer navolging? Wat ſtellen ons uwe afbeeldſels voor? In de eerſte plaats is de MENSCH, zijn daden, zijn driften, de betrekkingen, in welke hij zich tot zijne Natuurgenoten, tot zijnen Schepper bevindt, het voorwerp uwer kunst. Hem voert ge op den Schouwburg, om ons, of het ware, in een' ſpiegel, onszelve te leren kennen. Hem bezingt ge in 't verheven HELDENDICHT; hem roemt ge in den LOFZANG; ontmaskert ge in het HEKELDICHT: hem ſchildert ge in allerlei zangen, die 't menſchelijk hart zullen treffen. Van hem opgeklommen, vinden we in de aanbiddelijke oorzaak van ons beſtaan het tweede uwer voorwerpen. Het OPPERWEZEN in zijne volmaaktheden ons ter navolging' voor te dragen, ons als een voorwerp onzer eerbiediging en aanbidding voor te ſtellen, is méde uw werk. De NATUUR biedt u vervolgens hare gewrochten aan, en het is uit dezen dat gij de derde ſoorte uwer voorwerpen neemt. Haar maalt gij ons in VELDZANGEN, in HERDERSKOUTEN, in 't LEERDICHT (carmen Didacticum) en in die uitmuntende ſtukken van Dichtkunst, ſomtijds oneigenlijk HELDENDICHTEN genaamd (*), die aan onzen Vaderlandſchen geest verſchuldigd zijn; wien (waren ze hun bekend geworden) de Ouden toege-

(*) Men verongelijkt ongetwijfeld de Dichters dezer ſtukken, wanneer men dezelve met Heldendichten vergelijkt, en daarna beoordeelt: zij zijn zo wel van 't *Poëma Epicum* onderſcheiden, als 't *Didacticum*: men moet in HESIODUS geen' HOMERUS zoeken: — het zilver is ook niet verwerpelijk, ſchoon het geen goud is. — 'k Zou echter durven zeggen, dat de werken der opgenoemde Dichteren in hun ſoort dat van HESIODUS in het zijne verre overtreffen.

gejuicht zouden hebben, en die onze Nakomen ons zouden benijden. Ik ſpreek van de meeſterſtukken van eenen ANTONIDES, van eenen DE MARRE, een' SMITS, een' VAN WINTER: in deze zien wij de voorwerpen der Natuur beoefend, en met dezelve, die der KUNST, welke de vierde ſoorte uwer voorwerpen maakt. Alle deze onderſcheiden voorwerpen bieden zich uwer beoefening' gelijkerhand aan, en het is in allerlei Dichtwerken, dat gij u van derzelver navolging bedient, nu als een Hoofdvoorwerp, dan als een bijkomend; het zij als Uitwijding, het zij als Gelijkenis, het zij eindelijk als Overdracht en Leenſpreuk (Metaphora et Allegoria).

Het is niet in de laatstgenoemde bijkomſtige, en min of meer toevallige navolging, dat ik voornaamlijk wil aandringen op de noodzakelijkheid van de kennis dier voorwerpen: ſchoon 't zeker is, dat, gelijk TASSO zich uitdrukt, het niet dan wijsgeerigen verſtanden toekoomt, gelijkenisſen en beeldenisſen uit te denken. 'k Zal mij alleen tot de Hoofdbedoeling blijven bepalen, om daar uit de nuttigheid, de noodzakelijkheid der Wijsgeerte voor den Dichter af te leiden.

Beſchouwen wij het Schouwtoneel. — De SOFOKLES zijner eeuwe vertoont mij een' haatlijken Landverrader, een' affchuuwlijken Vadermoorder, een' vloekbaren booswicht, de affchrik des menſchdoms. Vertoon hem, ô Dichter, in zijn ware gedaante; vertoon al het verfoeilijke van zijn gedrag: bekleed het met alle waarſchijnlijkheid: laat uw Toneelſpel in orden, in ſchikking, voldoen aan alle de wetten der Hedendaagſchen: voeg alle de eenvoudige grootsch-

heid der Ouden met alle de vindingrijke levendigheid der Nieuweren bij een: vereenig den ſtijl der verhitte verbeelding met dien van 't bedaarde verſtand: voorkom alle berispingen van den ſcherpſten kunstrechter: verlok de oogen der aanſchouweren door den verſcheidenſten toeſtel, door alle de praal van ſieraadjen, al het gewoel van Toneelgrepen. Doch vlei u niet, Dichter, dat met dit alles, uw arbeid, ooit voor den rechtbank des nageſlachts beroepen, uwe achting bewaren zal; ten zij gij een grondige kennis van 't menſchelijk hart hebt doen blijken (*). Zonder haar, hebt gij den ſchors, niet de zaak-zelve geſchilderd: met haar, zult gij ieder aanſchouwer zichzelv' in uwe perſoonaadjen herkennen doen. Maal dan den booswicht af in zijne volkomenheid: ontſluit de geheimſte ſchuilhoeken van zijn' hart: toon, waar zijn wangedrag uit ontſprote: ſchilder zijn gemoed in de eerſte onſchuld: toon de onbezonnen drift, of mooglijk de beklaaglijke zwakheid, waar door hij den eerſten uitſtap begaan heeft, die hem van 't voetſpoor der deugd geheel en al deed verbijſteren: toon, hoe hij door een natuurlijk gevolg, van zwakheid tot ondeugd veraartde: hoe hij met een zorgloos betrouwen, op de glibbrige baan der ondeugd voortſnelde; tot, eindelijk, in zich-zelven gekeerd, hij van zich-

(*) Zeer geeſtig zegt YOUNG, van DRYDEN ſprekende: „Hij, geene aandoe„ningen kennende, trachtte (maar te vergeefsch) door vloeibaarheid van taal, ze„denſpreuken, en andere Toneelbedriegerijen, dit gebrek te vervullen; even of een „ Heilige het gemis van Geweten, een Krijgsman dat van Moed, en eene Kloosterzus„ter dat van Zedigheid, ergens meê vergoeden kon". — Ik wilde dit niet alleen van het zogenaamde hartstochtelijke verſtaan hebben, 't welk men gewoon is in de Uitdrukking te ſtellen, en dat een voorbijgaande aandoening verwekt; maar vooral, van die levendige en kennelijke uitbeeldingen, aan welke een waarlijk Dichterlijk vernuft zich doet kennen, en die het hart treffen, niet ſlechts bezig houden.

zich-zelven moest ijzen: toon, hoe hij in deze onrust van hart de ſtem van zijn geweten verdoofde, tot zwijgen bracht, en zich in gruwlen verhardde: doe ieder onzer, in plaats van een' afkeer van den misdadige, een' affchrik voor 't misdrijf opvatten, en dwing hem, bij ieder ſtap, dien uw voorbeeld begaat, zijns ondanks, te erkennen, dat hij, in de zelfde omſtandigheden geplaatst, in de zelfde gemoedsgeſteldtenisſe, tot het zelfde vervallen zou zijn. Vervul hem met ſiddering' voor de broosheid zijner deugd', en leer hem zich-zelven te wantrouwen; zo zult gij hem voor den toegang tot de ondeugd behoeden; zo zult gij het ware doel treffen, en uw arbeid in onvergangklijken roem blijven duren. — Maal ons op de eigene wijze den brave, den held, den liefhebber des Vaderlands: vertoon ons de bronnen, waaruit die kracht van geest, die we in hem eeren, ontſtaan is: ſchilder zijne innige bewegingen in al hare waarheid, en in plaats van ons eene koude, eene onvruchtbre verwondering over eene als bovenmenschlijk voorgeſtelde grootheid in te boezemen, zult gij ons in de eigen vurigheid voor deugd en Vaderland ontſteken. Vorm helden, ô Dichter, door helden uit te beelden. Zo zult gij van de achting des laten naneefs zeker zijn!

En waar uit, mijn Lezers, waaruit zoudt gij die kunde van 't menſchelijk hart kunnen putten? — 't Is uit de kennisſe van u-zelve: uit eene gegronde Zieſkennis, door de oefening der Redenkunst verkregen: — met één woord, uit de Wijsgeerte. — Zie daar dan de Wijsgeerte in hare verhevenſte deelen onontbeerlijk aan den Treurſpeldichter, en met hem, aan al wie ons belang wil doen nemen in

de voorſtelling van menſchlijke handelingen. Dus is 't met den Heldendichter; met hem, die in bijzondere Treur- of Lierzangen, Romances, enz. ons hart wil bewegen, en alomme waar dit het oogmerk is. En in wat Dichtſtuk toch zou dit oogmerk geen plaats hebben?

Niet minder is de kennis der Zedenleer den Treurſpel-, den Heldendichter, ja allen Dichter noodzaaklijk. Zonder haar toch zijn zijne werken 't gevaarlijkst venijn, dat door de ſtrelendſte aangenaamheid van ſmaak bekorende, alle harten ongemerkt met de zaden der ondeugd vervult. De onnozele jeugd zoekt een ſchuldloos vermaak in zijn ſchriften, ze ontſluit hare harten voor de aangename en heilzame indrukken, welke zij waant van hem te ontfangen; doch (helaas!) zijn verfoeilijke grondſtellingen verpesten hare ziel, die zich eeuwig harer lichtgeloovigheid zal beklagen. Zo ademt op Afrikaas goudkust, de ſtrandbewoner, van den zonnebrand des daags afgemat, zonder wantrouwen, met ruimen boezem, den verkoelenden zeewind in, die zich 's avonds verheft: onkundig, dat deze verfriſſching de zaden des doods in zijn bloed zal verſpreiden. Leert dan, ô jonge Dichters, wat eerzucht, wat moed, wat edelmoedigheid, wat grootheid van ziel zij, eer gij uit ijdele klanken uwen evenmenſch' het verderf bereidt. Beoefent de Zedenleer.

Doch waan niet, ô gij, die de ernſtige Poëzij varen laat, en u tot den boert van het Blijſpel bepaalt, dat op u dit niet paſſen zou. Of heeft men den Blijſpeldichter nooit, bij gebrek dezer kunde, 't betaamlijke zien ſchenden? Heeft hij den lichtgeloovigen, den gulhartigen

tigen aanſchouwer nooit de onopgeſmukte taal eens eenvoudigen, de wijze ingetoogenheid eens jonglings, of de achtbaarheid eens vromen grijzaarts doen belachen? 't Belachlijke is een zinlijk gebrek van overeenkomst; doch bij wien, of waar in dit gebreklijke ſchuile, is een teder beſlispunt: te dikwijls heeft men 't gebrek in het goede gezocht, dat met het kwade in vergelijking kwam; en tot den waren ſmaak van 't belachlijke, zo wel als van 't ſchandlijke, behoort een keurig gevoel van zedelijkheid (*).

Ik zwijg van de aanbiddelijke bron alles goeds, het tweede van 's Dichters voorwerpen van afmaling. Een eerbiedig verſtommen voor Hem, voegt ons meer dan een hovaardig naſporen van verborgenheden, welke Hij onzer kennisſe onthouden heeft. Genoeg echter leerde Hij zich kennen, om Hem te beminnen, te aanbidden, te vrezen. — Gij weet, ô Dichter, waar uit deze kundigheden te gaderen: doch eene Christlijke Wijsgeerte zal u hier in ook behulpzaam zijn.

Gaan we over tot de navolging der Natuur. — Gij maalt ons de voorwerpen, ô Dichters, die we alle zien; en niets meer; ten zij de wetenſchap der Natuur uwe oogen verlicht heeft. Zij herſchept voor uw oogen 't onregelmatige ſtarrenvlak in eene ontzachlijke ruimte vol orden en ſchoonheid, zijn tintelende vonken in zo vele wareldſtelſels: zij licht het floers der onwetendheid van voor uw gezicht, wanneer

(*) Men zie de Eerſte Bijlage.

neer gij ieder plant, ieder blaadtje, ieder dier, ieder ondier beſchouwt: alles wordt u door haar tot een ſchouwtoneel van verſcheidenheid en eenheid, van bevatbare wonderen, van rijke ſpaarzaamheid, van onopnoembre bewijzen van de wijsheid en macht des Algenoegzamen Gods. Dit alles geeft u de Natuurkunde. ô Onuitputlijke voorraad, oneindige verſcheidenheid! Wat brengt zij der Dichtkunſte al toe, om zeker te behagen, te beroeren, te vermaken! Welke beemden ontſluit zij aan hem, die haar weet te doorwandelen! Met welk een verrukking verliest zich mijn kortziend oog in dit wijkend verſchiet! — Hoe kleen, hoe bekrompen daar tegen is 't veld van hem, die zonder de Wetenſchap der Natuur, zich toelegt om haar te ſchetzen! Hoe verward, en hoe eenvormig tevens! — En hoe zal hij hopen, zijn' Lezer 't vermaak van nieuwe of klarer denkbeelden op te diſchen, die niets weet te zien, dan het geen dees reeds duizendmalen, en op geene andere wijs weet te zien, dan dees het altoos gezien heeft? (*) Zo

(*) Alle aandoening toch onderſtelt de aandacht der ziel, en, gelijk GRAVINA te recht aanmerkt, deze is zwakker, na mate de voorwerpen ons gemeenzamer wierden; doordien de ziel altoos van de zeldzaamſte voorwerpen getrokken wordt, waar in ze een bijzondre hoedanigheid waarneemt, van de overige voorwerpen onderſchelden. Hierom, gaat hij voort, kennen wij de inborst van een' ander veel beter dan onze eigene. Daar tegen loopen de denkbeelden van gemeenzame en gewone zaken onzen geest vluchtig door; nadien zij, zo veel gemeen hebbende met andere, onze verbeelding niet treffen, of zij gaat van het eene op het andere over, dat er meê ſaamgeſchakeld is. En hierom is 't noodig, een kleur (of het ware) van nieuwheid over de voorwerpen te verſpreiden, die onze verwondering opwekt, en de aandacht dus op de gewone en bekende voorwerpen vestigt. *Quanto le coſe ci divengono famigliari, tanto meno corre ſopra di eſſe la noſtra avvertenza: perche la mente è ſempre rapita dall' oggetto più raro, nel quale ravviſa qualch' attributo ſingolare, e diſtinto da gli altri oggetti: e perciò noi abbiamo maggior cognizione dell' animo altrui, che del proprio. — Ma all' incontro le coſe vere famigliari e conſuete ſi trascorrono per lo più ſenz' alcuna avvertenza, poiche comunicando eſſi con altre immagini, la fantaſia noſtra percoſſa da una, ſi comparte in tutte l'altre, le quali ſono annodate a guiſa di catena. Perciò biſogna ſparger ſopra di loro il colore di novità, la quale eccita maraviglia e riduca la noſtra riflеſſione.* Della Ragion Poëtica, Libr. I.

Zo ziet men dan wederom duidelijk uit deze ſtalen (want waarom zoude ik mijn' Lezer zo wel als mij-zelven afmatten met alles op te halen?) dat ook de Natuurkunde, zo wel als de Zielkennis, en die der Kunſten, en dus, de geheele Wijsbegeerte, den Dichter, in alle de deelen zijner oefening nuttig, zeer nuttig, ja noodzakelijk is. Ten opzichte van de Kunſten, zal 't weinig opmerking vorderen, overtuigd te worden van de noodwendigheid harer kennisſe in 't over dezelve handelend Leerdicht, en van de nuttigheid dezer kunde in alle andere ſoorten van Dichtwerken, waar zij, als bijkomende voorwerpen, in te vlechten zijn (*). — En, daar ik niet zien kan, dat tegen 't betoogde iets met grond kan ingebracht worden, geloove ik gerechtigd te zijn, om hier te herhalen, dat de volmaakte Dichter ook de ware Wijsgeer is.

Te recht zeker: want, ook met opzicht tot de onderwerpen beſchouwd, is het blijkbaar, dat de Dichter niet is dan de Wijsgeer in werking. De Wijsgeerte toch is de Wetenſchap van al wat mooglijk is; de Dichtkunst, de kunst van alles wat mooglijk is, door eene zinlijk volkomene rede, voor te ſtellen. Waaruit klaarblijklijk moet vol-

(*) „ Want wie zou beweren durven, dat hij, die welſprekende Redenaars weet „ in te voeren, die de Krijgsverrichtingen van ervaren Veldoverſten weet uit te den„ ken en af te beelden, of die anderen Wijsgeerige leſſen van deugd in den mond legt, „ zelf tot de onwetende ſnappers behoren kan"? STRABO, *I Boek.* Τίς δ' ὁ ἱκανὸς τὴν δυνάμενον ποιητὴν εἰσάγειν ῥητορεύοντας ἄλλως, ἢ στρατηγοῦντας, ἢ τἆλλα ἐπιδεικνυμένους τὰ περὶ ἕκαστα ἔργα, αὐτὸ εἶναι τοῦτο φλυάρων ἴσα;

't Sluit een tegenſtrijdigheid in, het geen *Craſſus* bij CICERO van den Dichter ARATUS verhaalt: dat hij een fraai Dichtſtuk over de Sterrekunst geſchreven zou hebben, zonder in die wetenſchap ervaren te zijn; ten zij men die onkunde alleen van 't beoefenend gedeeldte der wetenſchap, of de ſchoonheid alleen van de versmaat des Dichtſtuks verſtaan moet. *De Orator.*

volgen, dat de eerste de grondslag moet zijn van de laatste, zo wel als van de andere fraaie kunsten, die 't zelfde door andere middelen uitwerken, en dat de fraaie kunsten gezamendlijk de *Praktijk* der Wijsgeerte zijn, deze de *Theorie* der fraaie kunsten is (*).

Edoch, schoon ik hier alle de opgenoemde kundigheden als ware vereischten in eenen Dichter heb opgegeven: verre echter is het van daar, dat ik in alle derzelven even groot belang wil gesteld hebben (**). Daar is er, (gelijk in alle wetenschappen) die niet dan tot de vervulling der kunst, niet dan tot hare volmaking verstrekken; daar de andere den grond en het wezen der wetenschap uitmaken, en dus volstrekt onontbeerlijk zijn. — Zo zal zich de Werktuigkundige oneindige voordeelen winnen door eenige ervarenis in de Timmer- en Bouwkunsten (Ars tignaria, en Architectura), en het is niet te ontkennen, dat, zonder die, hij nooit in de uitoefening zijner wetenschap met de vereischte volkomenheid slagen zal; hoewel tot den grond en het wezen derzelve wel grondige Meet- en Getalkunde, doch geene Bouwkunstige kennis betrekkelijk zij. — Men houde deze onderscheiding in 't oog, en, men zal, zonder moeite, uit het reeds gezegde kunnen afleiden, dat dus op de zelfde wijze, GESCHICHT- en NATUUR-KUNDIGHEDEN den Dichter voltooien, hem

(*) Men vergelijke de Achtste Bijlage.

(**) In dien zin zou men met STRABO mogen zeggen: Τὸ μὲν ἅπαντα ζητεῖν περιποιεῖν αὐτῷ (τῷ ποιητῇ) πρὸς ἐκπίπτοντος ἄν τις θείη τῇ φιλοτιμίᾳ. Alles aan den Dichter te willen toeschrijven, zou men tot het buitensporige der (vooringenomenheid of) praalzucht mogen brengen.

hem tot de uitoefening zijner kunst dienſtig, tot hare volmaking noodzakelijk zijn; ſchoon, zonder der Dichtkunſt' ten grondſlag' te ſtrekken. Maar dat de ware, de zuivere ZIELKENNIS; waar van de beſchouwende wetenſchap des VERMAAKS en der SMART, met de kennis van 't SCHONE en 't ONSCHONE afhangkelijk is; dat BOVENNATUURKUNDE, REDENKUNST, ZEDENLEER —; dat, met één woord, de bepaalder WIJSGEERTE den grond en 't beginſel van 's Dichters wetenſchap uitmaakt.

Dus verre beſchouwden wij de DICHTKUNST in hare onmiddelijke werking op de ziel; en, daar de REDEKUNST (Oratoria) of WELSPREKENDHEID in zo naauw een verband met haar ſtaat, dat deze beide kunſten elkanderen onderling ten dienſte ſtaan, en de eene als een deel van de andere beſchouwd mag worden, het zij men om de ziel te vermaken, de overreding te hulp' roepe, of om haar te overreden, zich van de kunst bediene om haar vermaak aan te doen: zo vertrouwe ik, al het gene van de eene gezegd is, ook op de andere toepaſſelijk te zijn. Ik geloove derhalve, dat men mij gereedelijk toe zal ſtaan, dat, zonder gegronde kennis der ziel (*), de kunst van haar te beſturen niet meer verkregen kan worden, dan die van het winnen of verdedigen eener Stad of legerplaatſe, zonder kundigheid in den Vestingbouw. — Dan, een tweede gedeeldte der Dichtkunſte (ſchoon minder noodzakelijk, echter niet min algemeen erkend) is de

(*) Zie boven, waar 't ten opzichte der Poëzije reeds aangetoond is.

de werktuiglijke werking, welke zij op de ziel oefent door middel van 't zintuig des gehoors, 't welk zij door hare klanken, zonder opzicht tot de beteekenis, die der menſchen overeenkomst daar aan verbond, moet treffen, ſtrelen, en ſtroken. — Het is waar, men kan de ſchikking der woorden, zo verr' we ze als blote klanken aanmerken, de kennis der tonen, gevoeglijk tot de Zangkunst betrekken, en als zodanig hebben wij dezelve dus verre in ons onderzoek veronachtzaamd: doch het is niet minder waar, dat dan de Zangkunst als een gedeeldte der Dichtkunſte is aan te merken, gelijk zij ook van ouds tot dezelve behoord heeft. — Gereedelijk wil ik erkennen, dat deze verdeeling, of liever affcheuring van de deelen eener zelfde wetenſchap, de wetenſchap der tonen voordeelig geweest is, en dat zij, zonder dat, nimmer tot die hoogte opgevoerd waar geworden, waar op wij haar tegenwoordig bewonderen. Doch niet minder zal men mij moeten toeſtaan, dat zij, met de Poëzije uit eene zelfde bronne ontſproten, met dezelve op 't naauwst verknocht is; dewijl uit dezelfde aandoeningen van vreugde of ſmart, of wat vervoering het zijn moge, en weelderige, buitengewone, Dichterlijke denkbeelden, en zangrige klanken ontſtaan; dewijl alle verrukking, alle aandrift van geest (enthuſiasmus), met eenen waren zang gepaard gaat; gelijk THEOFRASTUS bij PLUTARCHUS ook den oorſprong der Zangkunst uit deze geestgeſteldtenisſe afleidt. Geen wonder derhalve, dat de Dichtkunst om het volkomenſte uitwerkſel te hebben, harer zusters hulpe benoodigd is: en, daar deze meer middelijk en door 's lichaams werktuig, van de ziel wordt voortgebracht, dat ze als een min eedle, eene meer lichaamlijke kunst, die ook niet dan door het lichaamlijk ver-

maak

maak tot het vermaken der ziel kan geraken, der eerstgenoemde ten dienſt' ſtaat. — Zo hebben wij dan het recht, om ook de ZANGKUNST onder 's Dichters vereischte kundigheden te plaatſen: eene kennis die, behalve de gronden der Wiskunst, de kennis van 't zintuig des gehoors, van de vloeiſtoffe der lucht, en derzelver wijze van trilling en golving onderſtelt. Niet, dat ik van eenen Dichter de bekwaamheid van eenen LULLY, een' HANDEL, in 't ſamenſtellen der zangtonen, niet dat ik van hem hunne vaardigheid in 't behandelen der zangtuigen wil vorderen: neen; maar ik eisch, dat hij de gronden dier kunſte genoegzaam verſtaa, om met vaardigheid en zekerheid van het uitwerkſel, 't welk zijne verzen te weeg moeten brengen, te konnen oordeelen. — Ja, dit niet alleen, maar ook de beginſels der Danskunst, welke uit de natuur zo onaffcheidelijk van de Zangkunst is, als deze van de Dichtkunst, behoren den Dichter niet onbekend te blijven, zo 't anders zijn plicht is, alles in acht te nemen, wat tot de volmaakter bereiking van 't oogwit zijnes arbeids van dienſte is, en men de Wetenſchap van het zogenoemde kunstlezen, waar toe het welbeſtieren der leden behoort, daar van niet uitzondere.

Zie daar dan den Dichter in zijne ware gedaante. Gegronde Zielkunde; Redenkunst; geoefendheid in de Zedenleer; Godgeleerdheid; Natuur-, Wis-, Geſchicht- en Oudheid-kennis; de wetenſchap van te Overreden; de Zangkunst, met hare deelen; deze alle zijn in den uitgeſtrekten kring zijner oefening onontbeerlijk. En twijfelt men, of hij, die dit, die alles weet, een Wijsgeer zij?

Zo heeft dan de Dichtkunst verband met de Wijsbegeerte: Zij koomt der Dichtkunſte naamlijk te hulpe, bevordert haren bloei, geeft haar eenen krachtiger indruk, breidt haar uit, en doet haar een voortreflijker doel bereiken, door haar tot waar geluk des menschdoms te doen verſtrekken: ja, zij wordt noodwendig ter harer volmaking' vereischt. In 't kort: zij is tevens de grond en de vervulling der Dichtkunst. — Behoeve ik dan na dit alles in enkle bijzonderheden de afzonderlijke voordeelen op te halen, welke der Dichtkunſt' uit de Wijsgeerte toevloeien? Behoeve ik door menigte van voorbeelden in 't kleine te doen opmerken, 't geen reeds in het grote bewezen is; en zouden mijn Lezers 't mij dank weten, indien ik hen door een ſtukswijzige optelling van gevallen (die waarlijk ontelbaar zijn) tot de ingewikkelde toeſtemming trachtte over te halen van 't geen de klaarblijklijkheid hen alreeds door de volkomenſte erkentenis heeft doen wettigen? — Neen gewis: alles is gezegd: de Wijsgeerte is de grond en tevens de vervulling der Dichtkunst. — Maar zou de Wijsgeerte, voor zo vele dienſten, der Poëzije toegebracht, niet weder eenig nut van haar te rug ontfangen? — Dit koomt mij voor, mede een gedeeldte van het voorgeſtelde Vraagſtuk te zijn, en in allen opzichte der overdenkinge waardig.

Men heeft opgemerkt, dat alle menſchen uit de natuur Dichters zijn, of (om juister te ſpreken) dat zij van de natuur eene geſchiktheid tot de Dichtkunst ontfangen hebben: eene baarblijkelijke waarheid, die uit de vatbaarheid voor en den trek tot vermaak op te losſen

ſen is. Doch met niet minder vertrouwen zou ik beweeren durven, dat de Wijsbegeerte allen menſchen eigen is, en dat de Natuur-zelve ('t geen SOKRATES (*) van ISOKRATES zeide) een zekere Wijsgeerte in hunnen geest heeft gelegd. De zelfde trek tot het geluk ſluit de zucht in ter volmaking', dat is, om den kring zijner bevattingen, den omtrek zijner kundigheden, uit te breiden. Ik ſtem toe, dat deze begeerte tot kennis bij ſommigen zeer zwak, ja ſchier onmerkbaar is: doch van waar ontſtaat deze verdoving der leerzucht, zo 't niet is uit gebrek aan overtuiging, dat vermeerdering van kundigheden invloed op 's menſchen geluk hebbe? De wilde inboorling van Amerika, die dagen achter een, als gevoelloos, in ledigheid doorbrengt, zal niet alleen den vurigſten ijver aanwenden, ja al zijn vermogen inſpannen in 't najagen van 't vluchtige rendier, op dat hij zich van 't benoodigd voedſel verzorge, bewust, dat dit hem tot behouding zijns levens noodzakelijk is; maar hij zal ook den zwaarſten arbeid blijmoedig verrichten om eene geringe hoeveelheid dier geestrijke dranken, die niet zo zeer zijnen ſmaak vleien, als wel zijne verbeelding verhitten, en dus den kring zijner gewaarwordingen vergroten. — Een blijk van de zucht tot vermeerdering van onze denkbeelden, tot verrijking van onze kunde, en tot volmaking van ons denkvermogen. — Zeg den zelfden Wilde, doe hem begrijpen, overtuig hem, dat er een middel is, om hem die menigvuldigheid, die levendigheid van aandoeningen, niet voorbijgaande en ter vlucht (als

(*) Bij PLATO, in de Samenſpraak over het ſchone, PEDRUS betijteld. Φύσει γὰρ, ὦ φίλε, ἔνεστί τις φιλοσοφία τῇ τῦ ἀνδρὸς διανοίᾳ.

(als die uit de bedwelming der herſenen ontſpruiten), maar geduurzaam en onveranderlijk, te doen genieten: en ik twijfel geen oogenblik, of hij zal gereed zijn, allen ijver, allen arbeid aan te wenden, om dit middel machtig te worden: ja, ſchoon het gevaar zijns levens daar meê gemengd ware. — Even zo is 't met ons-alle. 't Onnozel wicht, van zijn vroegſte jeugd af, openbaart de hem ingeſchapen zucht tot volmaking van zijnen geest, door 't opmerkzaam beſchouwen van al wat hem voorkoomt, door duizenden van vragen te doen, duizenden van proeven te nemen: en 't is alleen dan, wanneer het bevindt tot bereiking hier van eene moeilijke aandacht, eene pijnlijke overdenking te moeten oefenen, dat ſomtijds de leerzucht verflaauwt; wanneer dit tegenwoordig onaangenaam gevoel, dit gevoel van onvolmaaktheid, meer levendigheids verkrijgt, dan het denkbeeld van eene toekomſtige verlichtheid. Dikwijls echter, zeer dikwijls (miſſchien zou 't altoos zijn, indien de zinnen niet op andere voorwerpen afgetrokken wierden), zeer dikwijls koomt de leerzucht alle die moeilijkheden te boven: en, heeft men ſlechts eenmaal het zoet van vermeerdring van kennis recht weten te ſmaken, nooit zal zich het hart vergenoegen, dan in het naſporen van nog andere waarheden, nooit zal de drift tot Wijsgeerte ophouden. (*)

Doch

(*) CICERO heeft de zelfde zucht op verſcheiden plaatſen van zijne werken opgeteekend, daar hij zegt: *Omnes enim trahimur et ducimur ad cognitionis et ſcientiae cupiditatem. De Offic. Lib. I*, en, *de fin. Lib. V, Tantus est innatus in omnibus cognitionis amor et ſcientiae, ut nemo dubitare poſſit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata tapiatur*; en elders.

Doch bij wie zal dezelve het meest doorſtralen, het meest veld winnen? Bij dezulken, die levendigheid genoeg van geest hebben, om zich-zelve bij aanhoudendheid aan te moedigen; die verbeelding genoeg bezitten, om zich 't genot eener uitgeſtrekte kunde als hoogſt-begeerlijk voor te ſtellen; die kracht genoeg van geest hebben, die moeds genoeg bezitten, om de moeilijkheden, aan de inſpanning van den geest verknocht, door te ſtaan; die, eindelijk, oordeel genoeg hebben, om zich hunne vorderingen ten nutte te maken. Men roeme mij geene koelzinnige waarnemers, geen trage vernuften als ware Wijsgeeren. Of is hij, die de bouwſtoffen aanbrengt, met den Bouwmeeſter gelijk te ſtellen? — Hunne oplettendheid, hunne zorg, hun vlijt, is loflijk, verdienſtelijk; doch zij is niets zonder dat ſcheppend vernuft, dat den Wijsgeer (ik had bijna den Dichter gezegd) ten kenmerke ſtrekt. — Den Dichter? ja gewislijk, den Dichter: hem komen deze trekken toe. De levendigheid, de kracht, de vurigheid van geest, de ſterke verbeelding, de moed, en een juist oordeel moeten ſaamgepaard gaan om de inborst eens Dichters te vormen, en daar de natuur deze hoedanigheden te ſamen bracht, daar heeft zij een' Dichter geſchapen. Geen wonder dan, dat Wijsgeerte en Dichtkunst in haren eerſten oorſprong gepaard gingen; dat de oude Dichters Wijsgeeren, de oude Filoſofen Poëten waren! En zou dan de Poëzij der Wijsbegeerte niet ten nutte ſtrekken, daar geen vol-

ARISTOTELES leidt hier zelfs het vermaak, 't welk wij in de Dicht- en Schilderkunst nemen, uit af: Αἴτιον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι μανθάνειν οὐ μόνον τοῖς φιλοσόφοις ἡδιστον, ἀλλὰ ὁμοίως καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις. Περὶ ποιητικ. Κεφ. δ'. — En hij kan dus op deze gronden geen beminnaar der Dichtkunst zijn, die niet tevens een zucht tòt de Wijsgeerte gevoelt.

volkomen Wijsgeer beſtaan kan, die niet als door de Natuur tot een' Dichter geſchikt is? Ja voorzeker, zij doet het: maar hoe?

Men zou hier zeer lichtelijk konnen aanvoeren, dat voor den oorſprong, dat voor de beoefening der Wijsgeerte den Dichteren dank te weten is; dat zij haar, als 't ware, geſchapen, dat zij haar beſchaafd hebben, en beroemde Dichters der Oudheid kunnen aanhalen, die Wijsgeerige onderwerpen behandelden. Doch het is mijn oogmerk niet, bedenklijke als zekere ſtellingen tot bewijs van mijn voorgeven bij te brengen: en 't blijkt mij niet klaar genoeg, dat de Wijsgeerte bij deze ſamenvoeging veel gewonnen hebbe. Zeker, de ware Wijsbegeerte is van geenen HESIODUS ooit begrepen geweest. — Dan, dit niet tegenſtaande, zal men der Dichtkunſt' echter den roem niet konnen onttrekken, van haar langs een' anderen weg te hebben bevorderd.

Ik ga met ſtilzwijgen voorbij het nut, 't welk de Wijsgeer ter vólmaking' zijner kundigheden uit de Dicht- en Redekunde kan trekken. 't Is te meermalen gezegd, te meermalen bewezen, te meermalen erkend, beproefd, en ondervonden, en ik behoef het hier niet te herhalen, dat waarlijk de fraaie Kunſten, gelijk zij den beoefenaar tot eene aangename bezigheid, en den liefhebber tot een bron van vermaak zijn, zo ook voor den Wijsgeer een ſchool van onderwijs ſtrekken: Dat ieder vinding des Kunſtenaars de diepſte geheimenisſen onzer ziele opdelft, en den Wijsgeerigen geest nieuwe ontdekkingen aanbiedt, welke, tot den Dichter wedergebracht, nieuwe ſchoonheden konnen opleveren. Niet anders, dan gelijk de Stelkunst aan de

ſa-

ſamenſtellige Meetkunde (Geometria ſynthetica) hare bewezene waarheden ontleent, om ze met den woeker van nieuwe vindingen, vruchtbaar in Meetkunſtige gevolgen, wederom te geven. Dit alles behoort tot den wederkerigen invloed, welke de Kunſten en Wetenſchappen op elkanderen hebben, waar door de volmaking der eene, de volmaking der andere voortbrengt. Het is van nog eene andere nuttigheid, van eene nuttigheid die de Wijsgeerte van haren kant alleen, uit de Dicht- en Redekunde ontfangt, dat ik ſpreken wil.

Wat toch is de kundigſte, de verlichtſte Wijsgeer, indien hij, te vreden met den kring zijner bevattingen uit te breiden, zich in zichzelven, als 't ware, verliest, en het licht zijner ziel' niet over het algemeen des menschdoms verſpreidt? — Wat achting verdient de zodanige bij hen, die, gewoon de gantſche Schepping als één geheel te beſchouwen, niets waardeeren, dan na mate het tot de volmaking van dit geheelal toebrenge? Ja, wat bij 't algemeen van zijne natuurgenoten, die 't recht hebben, zijne medewerking tot hun welzijn te vorderen (*)? Minder voorwaar dan de nijvere Akkerbouwer, die van zijnen ijver, van zijn zweet, niet dan ten dienſte der menschlijkheid aangelegd, de ſobere vruchten inzamelt, en den groei-

za-

(*) *Praeclare ſcriptum est a Platone: Non nobis ſolum nati ſumus, ortusque noſtri partem patria vindicat.* c i c. De Off. Lib. I. — De plaats wordt bij den Griekſchen Wijsgeer in zijnen Negenden Brief; aan Archytas van Tarenten, gevonden: Ἀλλὰ χ' ἐκεῖνο δεῖ σε. ἐνθυμεῖσθαι, ὅτι ἡμῶν οὐχ ἑαυτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τ' γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, κ. τ. λ. „ Maar dit moet ge ook wel betrachten, dat ieder van ons niet „ voor zich-zelven alleen geboren is, maar dat het Vaderland recht heeft op een gedeeld„ te van ons aanzijn, enz.

zamen ſchoot van het aardrijk op nieuw toebetrouwt en met woeker weêr afperst. —— Beiden, geboren als leden van een zelfde lichaam, als deelen van één geheel, vermenigvuldigt de Landman de ſchatten des velds, 't algemeen ter behoefte, daar de afgetrokken en ſombre Filoſoof den hem opgelegden plicht (allen ſtervling' onſchendbaar) van nuttig te wezen, verwaarloost, (*), om de edele ſchatten van kennis en wetenſchap met zich-zelven in eene eeuwige vergetelheid te delven. ô Ongelukkige Wijsgeer! herinner het u, al uwe kennis, al uw roem, al uw arbeid is ijdel, ten zij gij ze nuttig doet zijn. Keer dan weêr van uwe afzondering, keer weêr tot het menschdom, tot uw Vaderland, en verlicht het. Doch waan niet, beoefenaar der wijsheid, waan niet, genoeg te doen, wanneer gij de waarheid, die zich aan uwe naſporingen heeft laten ontdekken, aan die weinigen meêdeelt, die, u gelijk, zich der maatſchappije ontroofden, om in ſtille mijmeringen verlichting voor hun verſtand, of wellicht eene ijdele harſenſchim van roem, na te jagen. Neen; 't is het algemeen, 't welk gij verlichten, beſchaven, verbeteren moet. Uwe wetenſchappen moeten ſtrekken om den onderlingen band des menschdoms te ver-

---

SENECA, De vita beata, c. XX. *Ego igitur ſic vivam quaſi me ſciam aliis natum, & naturae rerum hoc nomine gratias agam: unum me donavit omnibus, uni mihi omnes.* „ Ik zal „ dan zo leven, als wetende dat ik anderen ten nutte geboren ben, en ik zal der Natuur „ deswegens dankzeggen: zij heeft allen recht op mij geſchonken, en mij recht op al„ len ". Hier toe behoort het nadrukkelijk zeggen van den zieltoogende CATO, bij ADDISON:

„ *Whilst i yet live, let me not live in vain* ".

en de plaats bij CICERO, De Off. Lib. III. *Quid agis? tuae cum hominibus conſulere debeas, & ſervire humanae ſocietati, eaque lege natus ſis.*

(*) *Deſerunt enim vitae ſocietatem, quia nihil conferunt in eam ſtudii, nihil operae, nihil facultatum.* CIC. ib. Lib. I.

vernaauwen, om hun de verloren gelijkheid, de vergeefsch gezochte volmaaktheid toe te brengen; niet om een nieuwe verwijdering, een nieuwe ſcheuring tusſchen hen te verwekken, of de wetenſchappen als een ſcheidsmuur tusſchen 't gemeen en den geleerde op te werpen. 't Is dus niet genoeg, dat gij, in roemrijke Scholen den leerſtoel opſtijgt, om in een verborgen, een voor het gemeen onverſtaanbare taal, hun, die uwe geheimenisſen ingewijd zijn, de waarheden te verklaren, welke gij 't algemeen ten onrechte onthoudt. Ik weet, de wetenſchappen zijn niet alle van even veel gewicht voor het algemeen: daar zijn er, die weinig invloed op het geluk hebben; daar zijn er ook, die niet te bevatten zijn, dan voor zinnen, aan eene afgetrokkene denkwijze door kunst gewend. Doch zeg mij, zo er eenige wetenſchap is, die ons 't aanzijn niet veraangenaamt, waarom beöefent gij die? Zodanig eene wetenſchap zou geen wetenſchap zijn; zij zou eene tegenſtrijdigheid inſluiten: en hoe wat gij, weet nut der Burgerlijke maatſchappij' kan toevloeien uit ſommigen: gij, die u harer onttrokken hebt? Vereenig den burger, den landman, den handwerker, den handeldrijver, en wat ſtaten er zijn, met den Wijsgeer, en zie dan, of niet duizend nuttigheden opgeſloten liggen in het geen thands zo dor ſchijnt. Of zijn ſommige nuttige kundigheden niet voor ongeleerden te bevatten, dit, dit is de ſchuld uwer leerwijze; die, ſchoon zij in de land-, de volkstaal gehouden wordt, echter altoos een vreemde taal ſpreekt, welke niet dan moeilijk en alleen door het gebruik te leren is. — Hier, hier in nu, is het, dat u de Dichtkunst te gemoet' koomt.

Zo haast toch, als gij uwen Wijsgeerigen betoogtrant varen laat; zo haast gij tot het volk zult ſpreken; vindt ge u verplicht den ſtijl der Redekunst aan te nemen; zonder welke 't u niet gelukken zal, met aandacht, met vermaak gehoord te worden. Deze kunst, zo naauw aan de Dichtkunst verbonden, dat ze, van haar afhangklijk, niet zonder haar beſtaan kan, hebben we als een gedeeldte derzelve aangemerkt. 't Is dan door haar, dat gij nuttig wordt; door haar, dat gij achting moet winnen. De ſcherpzinnige werktuigkundige, de naauwkeurige waterweger, die de eigenſchappen der wigge, of die van den hevel uitvonden, wat hadden die met de nuttigſte ontdekkingen uitgewrocht, had niet de arbeidzame boer, de vlijtige handwerker, de nijvere huishouder, van dezelven een nuttig gebruik leren maken? — Niets; en met deze alle ontdekkingen, alle beſchouwende wetenſchappen, die wel het verſtand van eenige weinigen verlichten, doch geenerlei invloed hebben op 't algemeene nut: het middelpunt, waar alles op uit moet komen, en van 't welke af te wijken, van 't doel zijner ſchepping af te dwalen is.

't Is echter niet hier door, niet door tuſſchenkomst van de Redekunst, dat de Wijsgeerte voornamelijk nut van de Dichtkunſte ontfangt. — Wat kan den mensch bewegen, den geest te vestigen, ja het oor te leenen, tot iets, waar van hij geene nuttigheid vermoedt? Wat kan het hem, bij voorbeeld, verſchelen, waar naijver of nijd door ontſta, en waar hunne grenspalen liggen, indien hij niet overtuigd is, dat zijn belang, zijn geluk, daar eeniger mate van afhangt? En hoe zeldzaam

kan

kan de ongeoefende hier van overreed worden (*)! — Daar is dan noodig, dat men hem een waar en tegenwoordig vermaak in 't aanhoren en aandenken dezer onderrichtingen doe vinden. —— Zie daar 't geen de Dichtkunst, zij alleen, verricht!

Want wat is aangenamer dan de Dichtkunst in alle hare deelen? De wijze moge alleen in hare kabinetten en binnenste lustprieëlen doordringen; de onkundige nochtans geniet door haar al het vermaak, waar voor zijne ziel vatbaar is. Zij streelt zijn gehoor, vleit en lenigt zijn hartstochten, leidt zijne verbeelding om, en vlijt zich ongemerkt in zijn geheugen. Wat lezing is allen lieden, zonder onderscheid van kunne, rang, of staat, zo aantreklijk als die van een' Dichter? (*) Met welk een' wellust maakt men deszelfs gedachten, des-

(*) Dit erkennende, besluit STRABO hier uit „ dat de Wijsbegeerte voor slechts „ weinigen, maar Dichtkunst den gantschen volke nuttiger is." Οὐ γὰρ ὄχλον τε γυναικῶν καὶ παντὸς χυδαίου πλήθους ἐπαγαγεῖν λόγῳ δυνατὸν φιλοσόφῳ, καὶ προσκαλέσασθαι πρὸς εὐσέβειαν, καὶ ὁσιότητα, καὶ πίστιν. —— Φιλοσοφία μὲν οὖν πρὸς ὀλίγους, ἡ δὲ ποιητικὴ δημοφιλεστέρα.

(*) Op dat men mij van geene vooringenomenheid met de Dichtkunst beschuldige, zie hier de woorden des Romeinschen Redenaars, die tevens een der grootste Wijsgeeren van zijnen leeftijd was: *Poëtae audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhaerescunt penitus in mentibus.* — *Ita sunt dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur.* Tusc. L. III, & II. —— Geen wonder derhalve, dat hij in zijne Wijsgeerige vertoogen, van de versen der Dichteren een gemeenzaam gebruik maakte, hier toe zelfs die der Grieken (hoe weinig geschiktheid hij ook voor de beoefening der Dichtkunste had) in Latijnsche Dichtmaat overbrengende.

„ Als de beste Digters de Wijsgeerte in het gezelschap der Zanggodinnen brengen, „ en hunne *Philosophische* denkbeelden met hunnen levendigen geest voordraagen, in hun„ ne werken van vernuft overneemen, kan het niet missen of zodanig eene wijze van „ denken — moet welhaast grote verandering — maaken. Goede Poëeten worden van dui„ zenden van allerhande soort, geleezen; zij zijn — Schrijvers, die oneindig meer indruk „ maaken op aller geest, dan anderen; Schrijvers, die van buiten geleerd, en welker „ nieuwigheden, ja, welker gebreken met hunne schoonheden worden goedgekeurd, be„ wonderd, en nagevolgd." MICHAELIS, *Prijsverhandeling over den wederkerigen invloed der volkstalen en begrippen.*

deszelfs woorden zich eigen! En hoe vele, nuttige, onontbeerbare, waarheden worden niet ſpeelſcher wijze en ter loops, ja toevallig, door hem geleerd! 't Is in de ſchriften der Dichteren, dat men van nieuwe, vreemde denkbeelden, duidelijke, onderſcheiden indrukken, met het zelfde genoegen, en met niet meer inſpanning, ontfangt, als de oude, die ons door langdurige herhaling eigen geworden zijn. 't Is door die ſchriften, dat de ſtrengſte lesſen der Zedekunde in 's menſchen hart worden ingeworteld, en met zorge en tederheid aangekweekt. 't Is ook uit de eigene bladen, dat duizend kundigheden van de natuur (och of dit gedeeldte meer beoefend wierd!) toevallig voorgedragen, worden aangenomen, en het geheugen ingeplant, om naderhand gewenſchte voortbrengſels te teelen.

Dit is dan het eenige, het ware, en voldoende middel, om de Wijsbegeerte in alle hare deelen algemeen te maken: dat is, om haar recht nuttig te doen zijn. Het is dus de vervulling daar van, en men mag gerust het beſluit opmaken, dat, ook met opzichte tot den bloei der Wijsgeerte, de Dichtkunst verband met haar heeft.

Eene tegenwerping rest mij nog op te losſen. De Dichtkunst, de Redekunst, kan 't algemeen niet dan losſe, enkele kundigheden verſchaffen, waar uit geen volkomen leerſtelſel van Wijsgeerte te vormen is; en niets is er, zo verderflijk voor de Wetenſchappen, als ten halve kundig te zijn. Dus bromt mij een ſtroef en peinzend Wijsgeer met gefronſten voorhoofde en ſchorre ſtemme uit zijne afzondering toe. — Doch gij, geleerdſte, kundigſte, verlichtſte der ſterve-

velingen, die alle de kennis uwer voorgangeren, uwer tijdgenoten, in de ſchatkamer van uw oordeelkundig brein hebt opgelegd; opgelegd niet alleen, en gezuiverd, maar met nog duizenden van nieuwe ontdekkingen vermeerderd! Wat zijt gij meer dan ten halve geleerd, ten halve kundig? — Of zoudt ge u durven beroemen, dat gij het wezen der lichamen, de vorming der ſtoffe, de wijze van denken, of de zelfſtandigheid van de Opperſte oorzaak van alles, bevatten kunt? — Verre van daar: alle uwe kundigheden komen uit op de waarneming van eenige eigenſchappen der zaken, in welker wijze van beſtaan gij tot nog volſtrekt onwetende zijt. — Laat dan af, verder te redenkavelen; ontſla uwen geest van zijn pijnlijke mijmeringen; zo eene gedeeldelijke kennis niet dan der wetenſchappen verderflijk kan zijn: — of liever, verban eene ijdele vrees, welker opruiming alle wetenſchap, alle onderzoek, alle kennis van den aardbodem zou wegnemen. — Waarom ook de losſe, de onafhangklijke waarheden als nutloos verworpen? — ô Vreeslijke duiſternis der middeleeuwen, wat heeft u over 't menschdom uitgeſtrekt, dan de zucht tot Leerſtelſels (Syſtemata)? En wat heeft het heuchlijk licht der wetenſchappen op nieuw doen aanbreken, dan de losſe en onafhangklijke kundigheden, die opzetlijke of toevallige waarnemingen aanboden? Verlichte BACON, u roepe ik tot getuige! Gij weest den Schoolſchen Filoſoof, in den doolhof zijner leerſtellingen verward, het pad der waarheid; en 't is door alle leerſtelſels te verwerpen, dat men 't zelve heeft leren inſlaan. — Dat men dan omzichtig en met alle behoedzaamheid te werk ga, eer men, uit eene voorbarige zucht tot orde en ſamenſtel,

op de puinhopen der Dwaling, haar nieuwe tempels ſtichte, terwijl men die aan de Waarheid waant op te richten. Een gevaar, van geene losſe waarheden, welke de geest zich eigen maakte, te vrezen! — Doch gaan wij verder! Is het waar, is het zeker, dat eene gedeeldtlijke kunde de wetenſchappen bederft? — Hoe kan eene volſlagen onwetendheid verkiesbaar zijn voor eene, ook gebrekkige, kennis? — Zeker, niet in zich-zelve, maar door bijkomst van die zucht tot het maken van ſtelſels, die, in de erkende waarheid geen' genoegzamen grond vindende, zich valſche bijbegrippen ſmeedt, om verdere valſchheden op te vestigen: — door zijne denkbeelden niet tot de vereiſchte klaarheid en eenvoudigheid te brengen; maar uit duiſtere bevattingen onbekende gevolgen af te leiden. Hier, hier door wordt de gedeeldtlijke kennis gevaarlijk: hier door wordt het aangehaalde zeggen van den beruchten ROUSSEAU waar bevonden: en hier door ſtrekt hijzelf ten voorbeelde, ten bewijze van deze zijne ſtelling, welke hij voordraagt in een werk, waar in hij metderdaad alle klare denkbeelden verbannen wil. — Edoch, is niet onze eerſte, onze aanhoudende zorge geweest, den Dichter in te ſcherpen, dat hij zich klare, duidlijke denkbeelden, dat hij zich eene hebbelijkheid verkrijge om dezelve bevallig en bevatbaar voor te ſtellen; en dat hij zijnen lezer niet dan de zodanige voordrage, en hem daar aan gewenne. Zal een verſtand, eeniglijk aan de duidelijkheid dezer gewoon, wel licht tot het afleiden van valſche (en dus meer dan duiſtere) gevolgen vervallen? En moet dus niet al het ſchijnſchoon dezer geheele tegenwerping bij eene naauwkeurige beſchouwing verdwijnen?

Waarom

Waarom echter zou zelfs een geheel, een volledig famenſtel van Wijsgeerte (zo verr' er zodanig een vervaardigd kan worden) onuitvoerbaar zijn in de Dichtkunst? — Ik hoû mij van 't tegendeel verzekerd; wilde men 't ſlechts beproeven! LUCRETIUS geeft er een voorbeeld van, 't welk, als Dichtſtuk, de toejuiching van zo vele eeuwen verworven heeft. LUCRETIUS echter ſmeedt een valsch, een bedrieglijk ſtelſel, 't welk verre is, van onzen geeſt' waarlijk eene meerdere geſchiktheid tot volmaking bij te zetten: 't welk ten meeſten deele op duiſtere, verwarde denkbeelden gegrond is, en wel op denkbeelden, die door onze zelfbewustheid weêrſproken worden. Met dit alles behaagt het, om dat het ware Poëzij, en niet geheel is zonder onze bevattingen uit te ſtrekken. Wat zoude een Dichter, die eene ware Wijsbegeerte, eene Wijsbegeerte, die ons tot eer ſtrekt; die ons verlicht en bemoedigt, als Dichter wist voor te ſtellen, niet konnen uitwerken! Gelukkig Poëet, wien 't eens gelukken zal om zijne lezers langs dien weg tot eene gelukzaligheid op te voeren, die onuitſprekelijk is!

Dus meene ik genoegzaam betoogd te hebben, DAT DICHTKUNST EN WELSPREKENDHEID BEIDE MET DE WIJSGEERTE IN EEN ONDERLING VERBAND STAAN; dat ze een' weêrkeerigen invloed op elkander oefenen, en de eene niet zonder de andere wetenſchap aan het ware eind harer inſtellinge voldoen kan. — Men zou deze ſtof verder kunnen uitbreiden; men zou bijzonderlijk kunnen aantonen,

welke misslagen of algemeen of bijzonder in de schriften der Oude en Nieuwe Poëten ontmoet worden, uit gebrek aan Wijsgeerige kunde af te leiden; men zou meer bijzonderlijk, meer uitvoerig kunnen aanwijzen, hoedanig een gebruik van de Wijsgeerte te maken zij, tot verder volmaking der edele Dichtkunste en harer statige Stamgenote; hoe beide ten voordeele der Wijsgeerte zijn aan te wenden, en op hoedanige wijze die verlichte, die Wijsgeerige geest te verspreiden en algemeen te maken zij, van welken de beschaafdste volken der wareld nog zo verre af zijn: en eindelijk, welke heilzame uitwerksels dit hebben zou, niet alleen op de meerdre volmaking der fraaie Wetenschappen, maar ook op de zeden des volks, de taal, de gebruiken, de uitspanningen, en wat diergelijken meer is. — Dan, behalven dat mijne schouders te zwak zijn voor eenen last, zo gewichtig, dat hij naauwlijks voor eenen enkelen mensch te torschen zou zijn; de perken, binnen welke mijn bestek deze Verhandeling omschreven heeft, verbieden mijn reeds vermoeide pen verder uit te wijden. — Staat mij alleenlijk toe, jonge Kunstminnaars, die u gemoedigd vindt, om de eerbaan der Poëzije op te draven, dat ik u de beoefening der Wijsgeerte op nieuw aanrade. Betracht klare, duidelijke, en, zo veel 't mogelijk is, volkomene denkbeelden te verkrijgen: leert voor alles 't bestuur uwer reden grondig verstaan: leert, wat gij ter uwer volmaking' hebt aan te wenden: kent u-zelve; kent het menschelijk hart: kent de Natuur, de Geschiedenis, en zijt geene vreemdelingen in de Kunsten en Wetenschappen. En als gij u-zelve met den onuitputtelijken voorraad dezer schatten verrijkt hebt; treedt dan rustig toe, en deelt

ze

ze uwen medeburgeren bij volle ſtromen uit. Vermaakt hen: 't vermaak van uwen lezer is uwe glorie; — doch zijt bedacht, dat geen waar, geen beſtendig vermaak plaats heeft, dan in de verlichting van den geest. Verlicht ons derhalve; zuivert ons hart, en verſterkt de ons aangeboren neiging tot waarheid, orden, en zedelijk ſchoon: geeft nieuwe, geeft goede indrukken; beſchaaft, verbetert de oude, of, zijn zij nadeelig, roeit ze uit. Vooral wacht u, van 't aanbidlijk kunstvermogen, u door de natuur tot geluk van u en uw' evenmensch geſchonken, een heiligſchendend misbruik te maken, ter aankweking' van verderflijke wanbegrippen, ter ontgloeiing' van vuige lusten, of wel, tot ſtaving van valſche grondbeginſelen. — Lenigt de gevaarlijke hartstochten, verr' van ze onbedachtzaam aan te zetten: beſtuur ze ten goede; 't is door middel van hun, dat u de heerſchappij der wareld beſchoren is. Oefent deze heerſchappij, juicht daar in, zij koomt u wettelijk toe: maar herinnert u, dat de Godheid t'eenigen ſtonde van uwe hand zal afvorderen al het goede, dat gij door deze hare wondergift had kunnen uitwerken, doch ('t zij 't uit moedwilligheid, 't zij 't uit onachtzaamheid zijn moge) verzuimd hebt! — En gij, die uwen leeftijd der afgetrokkene zielsbeoefening' of der waarneminge van de natuur geheiligd hebt, verwaardigt u, ſombere Wijsgeeren, ſomtijds uwe treden naar 't zaligend heiligdom der Zanggodinnen te wenden. De vluchtige uren, welke u hare verkering kosten mocht, zullen u rijklijk, ja dubbeld, vergouden worden, niet ſlechts door de aangenaamheden eener verkwiklijke uitſpanning, die den geest opheft; niet ſlechts door de denkbeelden, welke ook

zij uwen geeſt' ter beſchouwing', ter ontwikkeling' zullen aanbieden; niet ſlechts door het nut, 't welk gij ook daar zult kunnen toebrengen, maar ook hier door, dat gij uwe verheven kundigheden, met zo veel zorge en arbeid verkregen, ten meeſten nutte van uwe natuurgenoten zult leren beſteden.

VT STVDIO MAJORE PETANT HELICONA VIRENTEM!

HORAT.

EERSTE

EERSTE BIJLAGE.

OVER HET

BELACHLIJKE.

In onze voorafgaande Verhandeling de noodzakelijkheid van de kennis der Zedenleer voor den Dichter aandringende, ſpraken wij van de gevaarlijkheid der ſpotternij; wanneer zij door geene geoefende Zedenkunde getoetst en beſtierd wordt. — Wij bepaalden ons toen bij het Zedelijk nadeel, uit de onbedachtzame aanwending van het belachlijke voortvloeiende; doch er koomt nog iets anders in aanmerking, waar door eene onſchuldige boert, te onpaſſe bijgebracht, noodwendig veroordeeld wordt, en hier over geluste 't ons, wat nader uit te wijden.

Want buiten en behalven het Zedelijk kwaad, ſomtijds onder 't belachelijk uiterlijke verborgen, zijn dikwijls de ſpotternijen nadeelig; om dat zij, haar kracht oefenende door eene zeekre overrompeling des verſtands, den geest in de hebbelijkheid van zijn denkbeelden te onderſcheiden en te ontwikkelen, ſchadelijk zijn: om dat zij een verwarring ten grondſlag' hebben, waar van het, en voor het Zedelijke beſef, en voor het ware vermaak van de ziel, van een wezenlijk belang is, eenen afkeer in te ſcherpen. Want zo de wil een bepaling des verſtandelijken wezens tot eenig voorwerp is, zo moet een ſchijnbaar goed de oorzaak dier bepalinge wezen (*), en zo is, dienvolgende,

(*) Dit heeft SOKRATES reeds geſteld: „ Want ik denk (zeide hij) dat een ieder naar zijn' wil handelt, uit verkiezing van 't geen hem het nuttigst voor zich ſchijnt ": nám.

de, de zuiverheid van den wil afhangkelijk van de geſchiktheid des verſtands om het goede van het gebrekkige met vaardigheid tevens en zekerheid te onderſcheiden: het geen eene hebbelijkheid onderſtelt van wel en naauwkeurig te denken. — Zo ook het vermaak der ziel van den aart en volkomenheid der denkbeelden afhangt; het is wederom zeker, dat dat der ziele in hare vermaken nadeelig is, 't geen hare geſchiktheid ter zuivering' en ontwikkeling' van de denkbeelden tegenſtaat. — En dus blijkt het, dat eene boertige uitdrukking, eene aartige ſcherts, zo men 't heet, verkeerdelijk aangewend, zelfs tegen het oogmerk des ſchrijvers, in allen opzichte Wijsgeerig kwaad kan zijn. — Dat we dit met een voorbeeld ophelderen.

Zij, die de Bovennatuurkundigen met de Danſers gelijk ſtelden, beoogden ongetwijfeld niets anders, dan door het opmerken van eene overeenkomst, voor een belachlijke wending vatbaar, een blijk

---

Πάντας γὰρ οἶμαι προαιρουμένους ἐκ τῶν ἐνδεχομένων, ἃ οἴονται ζυμφορώτατα αὐτοῖς εἶναι, ταῦτα πράττειν. XENOPH. *Apomn. III.* — En hierom achtte hij het einde der Wijsgeerte, *de deugd te kennen*; niet, zo 't mij voorkoomt, om dat hij alle deugden voor wetenſchappen hield, en uit dien hoofde oordeelde, dat het, op de zelfde wijze, noodwendig te ſamen moest gaan, de rechtvaardigheid te kennen en rechtvaardig te zijn, als het gepaard gaat de Meet- of Bouwkunst te verſtaan, en een Meet- of Bouwkundige te wezen; gelijk ARISTOTELES 's mans gevoelen wil doen voorkomen, *Eth. Endem. I*, en waar meê het Sokratiesch geſprek van ESCHINES, *over de Deugd*, gantsch niet wel overeenſtemt; als wel, om dat uit de volkomen kennis der deugd als het allerbeste, de bepaling van den wil tot dezelve noodzakelijk voortvloeit.

Dit beginſel is het ook, dat in de hier voor aangehaalde plaats van STRABO, waar hij zegt, dat een goed Dichter noodwendig een deugdzaam mensch is (*Vooraſſpr.* bladz. 10), in acht genomen moet worden. En het is bij gebrek van dit op te merken, dat CASAUBONUS in zijn bewijs niet berusten kan. *Comment. in Strabonis Geograph. Lib. I.* — STRABOOS ſtelling is niet dan een gevolg van de Stoïſche, de zelfde, die wij in onze Verhandeling voorſtonden: dat de wijze alleen Dichter kan zijn.

blijk van de levendigheid hunnes vernufts te doen uitſchitteren. Edoch, het is zeker, dat deze (het zij dan ware, 't zij ingebeelde) gelijkheid ſedert dikwijls heeft moeten ſtrekken, om het verhevenſte en (durf ik het zeggen) zekerſte gedeeldte der Wijsgeerte in verguizing te brengen: En dat, zo wel door VERBINDING van 't denkbeeld van beuzelachtigheid, door velen, ja de meeſten, aan het danſen gehecht, met dat der Bovennatuurkunde; als door de VOORSTELLING-zelve van 't punt, waar in de overeenkomst berust, die men wilde doen opmerken.

HET EERSTE toch moet klaarblijkelijk voortvloeien uit de regelmaat, volgens welke onze inbeelding werkt. — Gewoon, de denkbeelden, welke wij in zekere opvolging ontfangen, in de eigene orden te bewaren, en bij het opwekken van een derzelven, de gantſche reeks te vernieuwen; herhalen we nimmer een woord, zonder ons 't denkbeeld, daar eens meê verknocht, te vertegenwoordigen (*); brengen we ons nimmer een onderwerp voor den geest, zonder zijne er-

(*) 't Ware der moeite overwaardig, eens opzettelijk na te gaan, hoe alle de SPRAAK- en REDEKUNSTIGE *Beeldtenisſen* (*Figurae*, *Tropi*), alleen op deze eigenſchap van den menſchelijken geest gegrond zijn; om langs dien weg, beide deze Wetenſchappen aan een Wijsgeerig ſamenſtel, uit de beginſelen der Zielkennis voortvloeiende, te onderwerpen. Beide toch hebben haar' grond in de wetten der verbeeldingskracht, en het is uit dezelven, dat zij verklaard moeten worden. — Dus is het, bij voorbeeld, met de Rhetoriſche CATACHRESIS, waar in ons het aandenken aan de onderwerpen opgewekt wordt, om het denkbeeld van een van deszelfs eigenſchappen te doen ontſtaan: *Nero*, bij voorbeeld, voor *Wreedaart*: van daar de *Lemnia facinora* bij de Ouden, waarmede bij ons gemeen het *Siciliaansch hoerekind* gelijk ſtaat. Het is even zo met de Letterkunſtige METONYMIA, gelijk *ſlag* (eigenlijk de de daad van *ſlaan*) voor *gevecht*. Om ons aan 't gevecht te doen denken, wordt alleen een der eigenſchappen van hetzelve opgewekt. — Dit beginſel is van zeer veel gebruik in de Etymologiſche naſporingen.

erkende hoedanigheden of eigenſchappen in aanſchouw te nemen; en denken wij nimmer aan iets betrekkelijks, zonder ons 't voorwerp zijner betrekkinge te herinneren. Het is deze eigenſchap, welke de kracht van 't geheugen uitmaakt, de grond onzer leerzaamheid is, en buiten welke (wat voorſtelling men zich dan ook van den aart der ziele en der denkbeelden vorme) de mensch nooit in kennis zou kunnen toenemen, zich de voorbeelden van anderen of de eigen ondervinding ten nutte maken, of tot eenigerhande beſluiten of redeneeringen komen: ja buiten welke, hij 't onvernuftigſte dier, dat zelfs eenigermate in deze eigenſchap ſchijnt te deelen, in vatbaarheid en vermogen zou moeten wijken. — Maar deze zelfde, zo onwaardeerbare, eigenſchap, behalven dat zij de eens gewortelde wanbegrippen zo moeilijk laat uitroeien, is tevens de grond van ontelbare misvattingen en valſche oordeelen. Want, in de eerſte plaats, geeft zij gelegenheid, om uit het aafrechts verſtand van een woord verkeerde begrippen van de denkbeelden van anderen te vormen: — om het erkende van eenig onderwerp op een of ieder van deszelfs eigenſchappen toe te paſſen, en voorts uit te ſtrekken tot alles, wat in een of meer dier eigenſchappen deelt; zo wel, als om de eigenſchappen van het betrekkelijke, op het voorwerp van deszelfs betrekking over te brengen. In de tweede plaats, brengt zij noodwendig meê, dat het toevallige, bij de eerſte of bij de levendigſte voorſtelling van eenig denkbeeld plaats vindende, mede in die orden van denken begrepen worde, en, voor altoos met een denkbeeld verbonden blijvende, waar van het ten eenen male verſcheiden is, en waar mede 't inderdaad niets gemeen heeft, deszelfs zuiverheid als beſmette, ver-

andere,

andere, of wegneme. — Van dit alles zien wij de talrijkſte bewijzen; zo wel in de ſchriften van de beste Wijsgeeren der Oudheid, die deze ſchatting aan de zwakheid der menſchelijke natuur hebben moeten betalen; als bij die latere Schrijvers, die zich als weldenkende, als fraaie vernuften, in 't Gemeenebest der letteren opwerpen: zo wel bij dezen, als in de daaglijkſche ſamenleving. Want (om ons met de eenvoudigſte en meest bekende voorbeelden te genoegen in een geval, waar in zij ontelbaar zijn) van waar anders is het telkens herhaald ſmalen op ſommige Kunstwoorden der verhevener Wijsbegeerte, op ſommige Stelkonſtige teekens en benamingen, dan, om dat zij, aan dezè beſchimpers geenerlei duidelijk beſef gevende, geoordeeld worden in 't geheel geene of niet dan verwarde denkbeelden te kunnen opleveren? (*) Van waar ſchroomt men in 't duiſter, de hand naar een ſchittrend ſtuk glimhout of lichtworm te ſtrekken, indien het niet is door de verknochtheid der denkbeelden van licht en hitte, welke men beide in het vuur heeft waargenomen, en van elkander afhangklijk doet zijn? Van waar is het anders (het geen de ondervinding der wareld te dikwijls bewezen heeft), dat de eens opgevatte wrok, die den Vader wordt toegedragen, zich ook op de kinderen uitſtrekt,

(*) Het is even zo met de Symboliſche teekenen en benamingen. De Starrekundigen beteekenden van ouds reeds de ſnijpunten die de loopkring eens Dwalers met den Taankring maakt, door de namen van *Drakenhoofd* en *ſtaart*. 't Gemeen nam het teeken voor de zaak-zelve. De Maan is in 't Drakenhoofd, zeide de Starrekundige: de Draak wil de Maan verſlinden, zei het volk. Dit is eene aanmerking van VOLTAIRE, *Penſées diverſes*, — Van waar nu dit misverſtand? De Symboliſche naam, het denkbeeld van een verſlindend dier bij onwetenden van de Hemelloopkunde opwekkende, verknocht dit vernieuwde denkbeeld natuurlijker wijze met het verſchijnſel, ter verklaring van 't welke deze benaming gebruikt werd.

uitſtrekt, en, door wederkerige werking, de geſlachten in eene erfvijandſchap wikkelt, waar van zich de oorſprong ten laatſte in 't verſchiet der voorledene tijden verliest, terwijl de gevolgen voortduren? Van waar is dit anders, zegge ik, zo 't niet is, uit de overbrenging van 't hatelijk denkbeeld, aan dat van den Vader verknocht, op de genen, die met hem in betrekking ſtaan? Ja van waar anders het koeſteren van zodanig een vete, indien zij geen voedſel ontfing uit dezelfde verbinding van betreklijke denkbeelden: indien niet het hatelijk denkbeeld van eene wellicht onwillig toegebrachte beleediging aan 't denkbeeld van die er de oorzaak van is, verknocht bleve, zich er meê vermengde, en telkens vertegenwoordigd wierd bij zijn aandenken? (*) Van waar eindlijk, van waar heeft men zich eertijds in 't hoofd gebracht, dat de ſtralen van 't Maanlicht koud en van een' nadeeligen invloed waren, zo niet uit de verbinding van het ſchijnſel der Maan met de opgemerkte koude der nachten, de gezondheid ſchadelijk, doch ten opzichte van welke, het eerſte louter toevallig is? — Van deze vier verkeerde oordeelen, of liever, verwarrin-

(*) Uit dezelfde oorzaak is de ondankbaarheid den hoogmoedige zo natuurlijk. Een weldaad ontfangen hebbende, herinnert hij zich nooit zijnen weldoener, of het voor hem zo onverdraaglijk denkbeeld van de afhangklijkheid, welke 't behoef van de hulp, van de weldaad eens anders meêbrengt, vertegenwoordigt zich; en dit, overvloeiende op den genen, die ze bewezen heeft, maakt dien haatlijk in de oogen van hem, die zijn' gelukſtaat aan eene ingebeelde meerderheid verbonden heeft. — De weldoener daar tegen bemint doorgaands den genen, wien hij verplicht heeft; doordien deszelfs aandenken aan dat van de weldaad verknocht is, en 't vermaak van dezelve op zich over doet gaan. — Dus is het met duizend zedelijke aandoeningen: en 't zelfde heeft alom plaats. Koning Filippus kon, om zijn gebrek aan het oog, zonder wrevel, van geenen Cykloop horen ſpreken.

Hier toe behoort ook de verklaring der droomen. Wanneer wij (bij voorbeeld) in ſluimering gezonken, door meer dan gewoonlijken toeloop des bloeds naar het hoofd, die

warringen, zijn er drie, die bij onze gelijkenis ſamenkomen. — De verbinding van 't beuzelachtige, in de Danskunst aangenomen, met de Bovennatuurkunde is 't gemeen uitwerkſel daar van. Want even, gelijk het denkbeeld van hitte met dat van het licht, uit het vuur, waar in beide hoedanigheden gepaard gaan, tot het glimhout wordt overgebracht, door eene verkeerde verknochting van de eigenſchappen, in een zelfde voorwerp ſamengaande, met elkanderen: zo gaat ook in onzen geest het lage denkbeeld, waar van wij ſpreken, tevens met dat, waar in beide Danskunst en Bovennatuurkunde overeenkomen, van de eerſte op de laatſte over. En even, gelijk in het aangehaald voorbeeld van den wrok, het hatelijk denkbeeld, uit het terugzicht op den Vader ontſtaande, met dat van den Zoon wordt verbonden; of 't geen uit de herinnering van eene ontfangen beleediging voortſpruit, met dat des perſoons, in dezelve betrokken, vereenigd wordt, uit hoofde der onderlinge betrekking die 't laatſte met het eerſte denkbeeld heeft; zo wordt ook het zelfde denkbeeld van beuzelarij, uit het denkbeeld der Danskunſte ontſtaan, met dat van

---

die de bloedvaten uitzet, en door hunne drukking de werking der herſens belemmert, een' indruk ontfangen van dat gevoel van krachtloosheid (van dat ongevoel, zo ik 't dus noemen mag), 't welk wij altoos gewaar worden als de oorſprong der zenuwen in het hoofd gedrukt of belemmerd wordt, en waar aan wij, om dat het veelal met een zuizende trilling in 't werktuig des gehoors gepaard gaat, den naam van zuizeling geven: — wanneer, zeg ik, wij 't gevoel van zodanige zuizeling in de ſluimring gewaar worden, verbeelden we ons licht, op een ſteilte, op een ontoegangkijke hoogte te ſtaan, en ſomwijlen, daar plotslings van af te ſtorten. — Het is, om dat wij meermalen een gelijke zuisling beproefd hebben, wanneer wij een hoogte beklommen; en, door de onwillige herhaling van 't denkbeeld daar van, eens met dat der zuisling in betrekking gebracht, en nu door hetzelve opgewekt; het geen ons vervolgens de vrees van te vallen vernieuwt, die er eens meê gepaard ging, en, regelmatig voortgaande, het denkbeeld van den gevreesden val-zelven, voor den geest brengt.

van de Bovennatuurkunde verbonden, uit hoofde van die betrekkinge van gelijkheid, in welke zij gebracht worden. Dus is het ook met het derde, berustende in de verbinding der denkbeelden van Bovennatuurkunde en Danskunst, door hare toevallige ſamenvoeging in 't voorſtel: welke, bij al wie van de eerstgenoemde geen duidelijk denkbeeld bezit, zeer veel levendigheids hebbende, den geeſt' moet bijblijven, en der gedachte een' zwaai van ſpeelschheid en geringheid toebrengen, die der edelſte wetenſchap een verachtelijk aanzien geeft.

Indien zij dit bevatteden, die hun werk maken van vergelijkingen te zoeken tusſchen ſommige voorſtellen van geheiligde waarheden en beuzelingen; die ernſtige zaken op een' belachlijken toon voordragen, of jokkernijen met de ſtatige uitdrukkingen van den ernst bekleeden, en zogenaamde *parallelen* uitdenken tusſchen loflijke verrichtingen en dwaasheden; tusſchen grote mannen en potſemakers; tusſchen den onſterflijken HOMERUS en een' naamlozen liedtjesrijmer; hoedanige ſtukken onze leeftijd menigvuldig te voorſchijn heeft zien komen; ik vlei mij, dat zij bedachtſamer zouden zijn in een zaak van zo veel gewichts, als het verwarren of ophelderen der denkbeelden van het algemeen; in 't welke men noch oplettendheid noch ervarenheid genoeg onderſtellen kan, om zijne beſeffen naauwkeuriglijk te onderſcheiden of te ontwikkelen. —— 't Is hier mijne zaak niet, het belang van deze aanmerking opzettelijk aan te dringen; genoeg is het, dezelve in 't voorbijgaan ſlechts aan te roeren in hare betrekking op 't voorwerp mijner betooginge: de ſchadelijkheid namelijk en de gevaarlijkheid der verknochting van denkbeelden, die 't wezenlijk

zenlijk is te onderſcheiden, en 't nadeel, hier uit, door de aangevoerde vergelijking op de Bovennatuurkunde voortvloeiende.

Laat ik echter hier bijvoegen, dat deze aanmerking van geen gering gewicht voor den Dichter is; die, 't zij hij Gelijkenisſen aanvoere, om zijne uitdrukking op te luiſteren en naauwkeuriger ſchildering van zijn voorwerp te geven; 't zij hij er gebruik van make, om den geest zijns lezers van tijd tot tijd op te wekken door hem eene of andere aangename beeldtenis buiten het onderwerp aan te bieden (*); voor alles omzichtig moet zijn, zijne Gelijkenisſen niet van een onwaardig voorwerp te ontleenen, waar van het geringe denkbeeld zijn Dicht zou kunnen bezwalken, of, op het onderwerp overgaande, dit verkleinen, en 't belang, 't welk het inboezemt, verminderen. — Men vindt hier de reden in, waarom ons HOMERUS Gelijkenis tegenſtaat, wanneer hij (**) het langzaam wijken van den dapperen AJAX, door de overmacht der vijanden overrompeld, gelijk ſtelt met dat van een' Ezel, wien verſcheiden kinderen met al hun kracht

(*) BOILEAU, in zijne *Reflexions Critiques ſur quelques paſſages de Longin*, *Refl. VI.* drukt zich dus, en te recht, over de Gelijkenis uit: „ *Les Comparaiſons dans les Odes et* „ *dans les Poëmes Epiques ne ſont pas ſimplement mijes pour éclaircir, et pour orner le diſ-* „ *cours, mais pour amuſer, et pour délaſſer l'eſprit du Lecteur en le détachant de temps en* „ *temps du principal ſujet, et le promenant ſur d'autres images agréables à l'eſprit. Et c'eſt* „ *en cela qu'a principalement excellé Homere.*" Het zelfde, 't welk Mad. DACIER woordelijk herhaalt in haar Stukje: *des Cauſes de la corruption du Goût.* — Deze reden van 't invoeren (of liever dit gebruik) der Gelijkenisſen, wordt tegenwoordig veelal voorbij gezien. Zij ſteunt op de aanmerking, welke DIONYSIUS van Halikarnasſen in zijne Vergelijking tusſchen HERODOTUS en THUCYDIDES maakt: „ dat (naamlijk) „ alle verhaal, 't welk eenige uitgeſtrektheid bezit, zo het niet ſommige verpozingen „ aanneemt, den hoorder een zekere ſtompheid verwekt, en deszelfs graagte naar 't „ vervolg doet verminderen." Dit, zegt hij, heeft HERODOTUS geweten, en hij heeft Homerus nagevolgd, in zijn werk met de rijkſte verſcheidenheid (zo men 't dus uitdrukken mag) te konſijten.

(**) Iliad. A. vs. 557.

kracht naauwlijks (en niet dan na dat hij verzadigd is) te rug kunnen drijven uit den akker, waar in hij de graanhalmen afknabbelt. HOMERUS vergelijkt het wijken met het wijken, den tred met den tred, en zijne Gelijkenis is vernuftig, volkomen en juist; maar 't denkbeeld van verachting, bij ons aan den Ezel gehecht, vloeit over op den Held en onteert hem. —— Doch is het de ſchuld van HOMERUS, dat wij grillig genoeg zijn geworden, om 't nuttige lastdier, dat in 's Dichters leeftijd niets verachtelijks had met eenen ſmaad te beladen, die geene billijke reden ter wareld heeft? Ontſlaan we ons van alle onze vooroordeelen, wanneer we oude Schrijvers lezen, of bij afgelegene Volkeren reizen (*). — En waar uit mag die ſmaad toch ontſtaan zijn? —— Waarſchijnlijk van de Beeldſpraakſchilders, die den Ezel der Luiheid toeheiligden, van welke 't verachtelijk denkbeeld op het dier-zelf is overgegaan: een nieuw voorbeeld van de verwarring onzer beſeffen. — Misſchien echter is het minder de traagheid, dan de uitgelatene dartelheid die van ouds aan den Ezel werd toegekend (**), waar in het te zoeken is; en mooglijk heeft de offerande aan den Tuingod hier ook het hare aan toegebracht (***). —— Hoe 't zij, de Griekſche Dichter kon dit nimmer voor-

(*) 't Zijn de woorden van VOLTAIRE: *Defaiſons nous de tous nos préjugés quand nous liſons d'anciens Auteurs, ou, que nous voyageons chez des Nations eloignées.*

(**) Ὄνοι, ὃς φασὶν ὑπὸ τῆς ὕβρεως κόπον οὐκ ἐγγίνεσθαι. XENOPHON, *Expedit. Cyri*, *Libr. V.* Men zou hier ook de benaming van een' van COMMODUS lievelingen toe kunnen brengen. *Lamprid. Comm. Cap. X.*

(***) Doch waarom moest dezelve het lastbeest verachtelijk maken, daar die aan den Krijgsgod het dier niet veredelde? Want dat het bij ſommige Oosterſche Volken aan Mavors geheiligd was, leren ons STRABO, *B. XV.* en ELIAAN (*Hiſt. Anim. L XII.*) — 't Is, mooglijk, om dat het laatſte veel minder bekend is dan 't eerſte: want bij deze Volken, die den Ezel in den Oorlog gebruikten, was hij verre van veracht te zijn.

voorzien: doch ons, die zo kiesch eene eeuw beleven, ons voegt het, hier in omzichtig te zijn (*).

Uit hoofde dier zelfde verknochtheid der denkbeelden, begaat de geleerde MAFFEI een' misſlag van 't uiterst belang, wanneer hij in zijne *MEROPE*, van het Schouwtoneel ſpreken doet: want niets kon der begocheling' van den Aanſchouwer (die het den Toneeldichter van zo veel gewicht is op alle mogelijke wijze te weeg te brengen, te verſterken, en te bewaren) nadeeliger zijn, dan bij het belangrijkst gedeeldte van 't ſtuk, hem het denkbeeld van Toneelverdichtingen op te wekken. En de bedoelde plaats (die gevonden wordt in het Zevende Toneel des Vierden Bedrijfs) zondigt te gelijk, en tegen de waarheid van tijdorden, en tegen 't vereischte van den hartstocht, en tegen het doel van den Toneeldichter.

Dus zagen wij, hoe de enkele verbinding van het denkbeeld der Bovennatuurkunde met dat van het Danſen haar vernedert. Dan, het is de Voorſtelling van het punt der gelijkheid-zelve, die in een TWEEDE bedenking koomt, door beide belachlijk te maken. — *De Bovennatuurkundigen*, heeft men gezegd, *zijn als de Danſers: na al hun paſſen, ſprongen, en wendingen, bevinden zij zich op de zelfde plaats als toen zij begonnen.* — Welk denkbeeld geeft deze uitdrukking anders,

(*) Men vergelijke de ſchone plaats bij VIDA, *Art. Poët. L. II.* en de Vergelijking van den Leeuw genomen, in een gelijkend geval, bij VIRGILIUS, *Aeneid. L. IX. vs.* 792.

TYRTEUS maakt ook in een Gelijkenis gebruik van den Ezel; maar het is, om hem op de vernederde vijanden te doen ſlaan, met wie zich het denkbeeld van verachting gevoeglijk paren laat.

ders, dan dat van volſtrekt nutloos te zijn? En waar toe zich vruchtloos vermoeid, indien men het minst niet met al zijne pogingen vorderen kan? — Dit denkbeeld van nutloosheid echter berust niet in de ſtelling-zelve, onafhangklijk beſchouwd; maar zij verkrijgt het door hare verbinding met de eerſte, door de toepaſſing, welke van deze uitdrukking op de Bovennatuurkunde zo wel als op de Danskunst gemaakt wordt: — en, daar *zich op de zelfde plaats te bevinden als toen men begon*, niet eigenlijk op de eerstgenoemde kan ſlaan, verſtaat men dit gezegde Overdrachtig, en hecht er het denkbeeld aan van *niets uit te werken:* dat is, *niets te vorderen, niet verder te komen*, gelijk men 't bij Overdracht gewoon is te noemen. Een Kunst nu, wier beoefening *niets uitwerkt*, is iets tegenſtrijdigs, en, gevolgelijk, ook iets belachlijks; dewijl er de overeenſtemming van doel en uitwerkſel in ontbreekt. — Maar ook de Danskunst deelt in dit belachlijke: want de voorafgaande voorſtelling van gelijkheid doet de aangehaalde uitdrukking op beide toepaſſen: en, daar die ſpreekwijze de bepaling harer (in zich-zelve onzekere en twijfelachtige) beteekenisſe uit den ſamenhang der rede (en den aart der onderwerpen waar over zij gaat) ontfangen moet, en uit dien hoofde hier zodanig bepaald wordt, dat zij op 't een zo wel als het ander kan ſlaan, terwijl de Bovennatuurkunde ſlechts een dier beteekenisſen toelaat; zo is het in deze beteekenis, dat zij ook van het Danſen verſtaan wordt, en het een zo wel als het ander in een' belachlijken dag ſtelt. — Intusſchen heeft hier wederom een misleiding plaats, haren grond hebbende in de dubbelzinnigheid van de uitdrukking. Want zo men eenvoudiglijk van de Danskunst zegge, dat zij niets uit-

uitwerkt, de geest zal niet in die uitspraak berusten; maar terstond na de reden van deze stelling omzien: ja, hij zal ze dadelijk valsch keuren; dewijl de uitdrukking van zekere melodij door gebaarden hem terstond als het doel van den dans te binnen zal komen, aan 't welke voldaan wordt. Terwijl men, in tegendeel, aan de gezegde voorstelling eene soorte van toestemming geeft, aleer men den tijd heeft gehad, de zaak in bedenking te nemen. De geest wordt derhalve als overrompeld, en dit geschiedt door hem in verwarring te brèngen; en deze verwarring ontstaat niet dan uit de tweederlei' opvatting, voor welke de uitdrukking vatbaar is. — De Dansers bevinden zich op de zelfde plaats als toen zij hunne oefening begonnen: dit is in de natuurlijke opvatting waar, en de geest geeft er oogenbliklijk zijn toestemming aan: doch in de toepassing op de Bovennatuurkunde wordt deze natuurlijke opvatting verwisseld met eene Overdrachtige, die Letterkunstig, en na den aart der spraak, goed zijnde, de voorstelling echter valsch maakt, of liever, de ware en toegestemde voorstelling verandert in een valsche voorstelling, waar aan men zijn toestemming niet gegeven heeft; doch waar van het onderscheid niet in het oog loopt, om dat zij in de zelfde woorden begrepen is als die voorstelling, welke men reeds als waar erkend heeft. — Dit blijkt te meer, zo wij de aandacht eens op die voorstelling in hare natuurlijke opvatting vestigen; wanneer wij er ten opzichte van het onderwerp niets belachlijks, en ten opzichte van de voorstelling niets geestigs in zullen bespeuren: want dan alleen wordt de voorstelling geestig, wanneer zij iets belachlijks doet opmerken, daar men 't niet zou verwacht hebben; en dan alleen is een zaak belachlijk, wanneer er een gebrek

aan overeenkomst in is, die de opmerking treft. Edoch, noch het een, noch het ander wordt in dit voorſtel ontmoet: 't is in de Danskunst zo min belachlijk als het in de Schermkunst, ja, als het in de Zang- of Schilderkunst is, dat men de zelfde ſtandplaats blijft houden; dewijl weg te loopen het doel van de Danskunst niet is (zo min als van de pas genoemde Kunſten); 't geen zou moeten zijn, zo 't behouden der zelfde plaatſe een gebrek van overeenkomst met den aart der oefening zijn zou: en daar dus die voorſtelling niets belachlijks in het onderwerp doet opmerken, heeft dezelve niet geeſtigs, maar al het belachlijke en al het voorgewende geeſtige berust op de verwisſeling van beteekenis in de uitdrukking.

Daar is een tijd geweest, dat men veel op had met allerlei dubbelzinnigheden; dat men een wonderbare aartigheid vond in met woorden te ſpelen, die men niet wist, hoe op te vatten; dat er bijzondere geeſtigheid in geſteld werd, ja, dat men er zelfs een kunst van maakte, allerlei vuile en ontuchtige denkbeelden onder woorden van meer dan ééne beteekenis voor te dragen. — Thands heeft men (den Hemel zij dank!) deze zoutloze ſcherts, deze niets beteekenende wartaal, en ſchaamtloze boert uit de beſchaafde wareld verbannen: — maar hebben de dubbelzinnigheden van ſpreekwijzen minder lafheid, minder onzin, minder valschheid, dan die alleenlijk de woorden betreffen? Strekken zij niet beide om de denkbeelden te verwarren? om onwaarheden te doen gelden? om met veel woorden niets te zeggen? Ja, zijn de eerſten niet nog bedrieglijker dan de laatſten? Het voorſtel, het welk tot deze aanteekening gelegenheid gegeven heeft, wettigt mij, vertrouwe ik, genoeg, in het geven van

een

een bevestigend andwoord op deze belangrijke vraag, die, ongetwijfeld, te zeldzaam overdacht is. —

Deze Gelijkenis is niet nieuw; maar voor eenige jaren werd zij vernieuwd door een der blinkendſte vernuften van zijnen tijd: de beroemde Gunstling des Konings van Pruisſen, de Graaf van ALGAROTTI, Venetiaan van geboorte: — een man van uitgebreide kunde en belezenheid, een meer dan middelmatig Dichter, een ervaren Natuurkundige, en die in de fraaie Kunſten en Wetenſchappen zeer veel ſmaak en oordeel blijken laat: — doch tevens een dier fraaie vernuften, die, weinig of geen werk makende van Bovennatuurkundige beſchouwingen, en ongewoon, naauwkeurig te denken, den niet zeer behoedzamen Lezer wel eens meer door het klatergoud van een vreemde gedachte verblinden; en zich tot valſche beſluiten vervoeren laten, bij gebrek van hunne uitdrukkingen wel te bepalen. — De Gelijkenis, waar over wij handelen, was te wel geſchikt om er een Italiaansch *concetto* van te maken, dan dat deze Schrijver zich dezelve niet toegeëigend zou hebben (*). — Bij dit zou men ontallijke andere voorbeelden kunnen voegen, die de nadeeligheid van eene met een onſchuldig oogmerk aangevoerde, en gretig aangenomene ſpotternij' zouden bevestigen. Dan, in overreding, dat dit volſtrekken zal kunnen om de noodzakelijkheid van eenen Wijsgeerigen grond bij een' boertigen Schrijver te doen opmerken; ſtappe ik af van dit onderwerp, met herinnering van de woorden des Romeinſchen Redekunſtenaars:

„ Veel

(*) Men vindt haar onder zijn losſe gedachten op de 468 bladz. van 't Vijfde Deel zijner Werken, in de Franſche uitgave.

„ Veel te duur koomt ons het lachen te ſtaan, zo het ten koste der „ braafheid (voegen we er bij, der vatbaarheid van het verſtand) „ gekocht moet worden " (*).

Behoeft na dit alles nog wel aangetoond te worden; hoe verkeerd zij denken, die, met Lord SHAFTESBURY, 't belachlijke voor den toetſteen van 't ware willen uitventen? En kan deze ſtelling wel ingang vinden bij hem, die ooit overwogen heeft, wat het doorgaands zij, waar om wij lachen. —— Neen zeker: *non ſatis eſt riſu diducere rictum Auditoris*, het is niet genoeg, gelach te verwekken, daar het op bewijs, op verlichting, en overtuiging aankoomt.

Men zou echter mijn woorden te verr' trekken, indien men ze tegen het lachen, of 't lachverwekkende zelf wilde doen gelden. In tegendeel: daar het belachlijke in een zeker gebrek van overeenkomst beſtaat, zo is het een wezendlijk goede hoedanigheid in ons, dit gebrek met vaardigheid op te merken; en het geen onze vatbaarheid hier in oefent, is, onwederſprekelijk, nuttig. En dit is, gelijk LESSING zeer wel aangemerkt heeft (**), het ware algemeene nut van het Blijſpel. Doch deze vatbaarheid (die ook in het Zedelijke, van het uiterſte nut is) wordt niet geoefend, maar misbruikt, in de aangeroerde gevallen, en, ongelukkig! laat zij zich zo lichtlijk misbruiken.

Opmerkelijk zijn de woorden des beroemden Dichters van Fresney:

(*) *Nimium riſus praetium eſt, ſi probitatis impendio conſtat.* Quintil. Inſt. Orat. Lib. VI. c. III.

(**). *Hamb. Dramaturg.* I. Th. XXIX. *Ihr wahrer allgemeiner Nützen lieget in der Übung ihrer fähigkeit das Lacherliche zu bemerken.*

ney: „ *La plaiſanterie n'eſt jamais bonne dans le genre ſerieux, parce* „ *qu'elle ne porte jamais que ſur un coté des objets* (*), *qui n'eſt pas* „ *celui, qu'on a à conſiderer: elle roule preſque toujours ſur des rapports* „ *faux, ſur des equivoques; de là vient que les plaiſants de profeſſion ont* „ *preſque tous l'eſprit faux autant que ſuperficiel.* " — Ik noem dit opmerkelijk, vooral, om dat het tot een' toetsſteen kan ſtrekken dier menigvuldige aartigheden, met welke de werken dezes Schrijvers doormengd, en die dikwijls gantsch te onpaſſe bijgebracht zijn. Men beöordeele die vrijelijk na deze zijne woorden. — Men mag hier toe wel uitſtrekken het gene hij elders zegt, na van het valsch vernuft gehandeld te hebben: „ *Je donne ici de beaux con-* „ *ſeils ſans doute. Les ai-je tousjours pris pour moi? — Helas! non*"! Schoon zijne ontſchuldiging, die er op volgt, in dit geval juist geen' ſtreek zou houden:

„ *Pauci, quos aequus amavit*
„ *Juppiter, aut ardens evexit ad aethera virtus,*
„ *Dîs geniti, potuere.* "

(*) Op de zelfde wijze drukt MONTESQUIEU er zich over uit: „ *Les ſail-* „ *lies ne naiſſent d'ordinaire, que parce que l'eſprit ſe jette tout d'un côté, & abandonne tous les* „ *autres.* Van waer hij afleidt: *Pour peu qu'on voie les choſes avec une certaine étendue, les* „ *ſaillies s'évanouiſſent.* " Preface de l'Espr. des Loix.

TWEEDE BIJLAGE.

OVER DE

MINNEDICHTEN.

Het was in vrij ſterke bewoordingen, dat wij ons uitlieten, wanneer wij van de wulpſche en dartle geſchriften gewag maakten, die der Zedelijke hebbelijkheid van de ziel tegenſtaan, harer zucht tot volmaking nadeelig zijn, en het denkvermogen verbaſteren. —— Beklaaglijke gevolgen zeker, te dikwijls door de ondervinding bewezen, en die zich de Dichter niet te dikwijls vertegenwoordigen kan! —— Doch dat men zich wachte, van deze rede, die in 't algemeen over 't wulpſche en welluſtige gaat, lichtvaardiglijk uit te ſtrekken, en op het Minnedicht te willen toepaſſen. 't Zij verre, dat ik dit immer zou hebben willen bedoelen, of wijzer dan een Wijsgeerige RELAND, ſtatiger dan een edele HOOFT, en ingetoogener dan een eerbare CATS willen zijn. In tegendeel, ik eerbiedige die onſterflijke verzen, die den edelſten hartstocht op eene waardige wijze afſchilderen; die de aandoeningen, welke de Natuur met het heilrijkſte oogmerk in onzen boezem gelegd heeft, in een gematigde beweging brengen, en de gevoeligheid onzer ziele opwakkeren, vertederen en uitbreiden. —— Want waarlijk, zo eenige hartstocht tot 's menſchen geluk dienstbaar is, gelijk ze inderdaad alle zijn; 't is bij uitſtek, DE LIEFDE: zij, die het hart door een' Hemelſchen gloed verwarmt, uitzet, en met den zuiverſten wellust vervult! die den geest opheft, en, of 't ware, met

met een veerkracht begaaft, welke zijn vermogens verſterkt, zijn' ijver gaande maakt, zijn bedoelingen veredelt! — Ik wil hier de waardigheid dezer drift niet, tegen mijn beginſels, op eene verwarring van denkbeelden bouwen: de Christlijke Hoofddeugd, welke de betrachting onzer plichten omtrent onze evenmenſchen begrijpt, niet met de aandoening der Kunnen, welke dien naem voert, vermengen: doch ik vind geene zwarigheid, om deze in de eerſte, of liever, om beide in d'eigenen oorſprong te gronden. — Of vooronderſtelt deze hartstocht niet; zo wel als de algemeene goedwilligheid, behulpzaamheid, mededeelzaamheid, met één woord, de menschlievendheid, een zeer gematigde eigenliefde, een aandoenlijkheid van geſtel, een fijnheid van gevoelen, een levendigheid van beſeffen, en een kieschheid van denken; om die verkleefdheid aan 't geliefde voorwerp uit te werken? die afhangkelijkheid van hetzelve? die zelfverloochening, waar door men er alles aan opoffert? die belangeloosheid, waar door men niet bemint, dan om te beminnen, dan om gelukkig te maken? die verknochtheid, die vereeniging, waar door zich de harten als in elkander uitſtorten, als in één ſmelten; waar door de zielen als ſamenvloeien, en niet dan in elkanderen leven? om al deze aandoeningen tevens te verwekken? Aandoeningen! niet te begrijpen, dan door een' geest, van den edelſten nektar van onſtoffelijke geneuchten als dronken! niet uit te denken, dan door een hart, van de zuiverſte vlammen doorgloeid! en niet te gevoelen, dan van eenen boezem, door de herhaalde en aanhoudende kloppingen der natuur en der menſchelijkheid vertederd en week gemaakt! Aandoeningen, door geen koude woorden beſchrijfbaar! en die niet dan door de van weelde tinte-

lende, van ijver brandende oogen, van begeerte uitgedrevene zuchten, en een van overkroptheid des harte trillende ſtemme zijn uit te drukken! — Voorzeker onderſtelt zij deze geſteldtenis: zij onderſtelt ze, zij brengt ze te voorſchijn; ja zij ſchept ze. Zij weet de traagheid van vernuft, de dofheid van bevattingen, de ruwheid der denkbeelden, de logheid van gevoel, te verbannen: en het is hier door dat zij de heilzaamſte uitwerkſels heeft; dat hare vlammen het hart van onwaardige driften louteren; en dat hare zachte kluister de ſterkſte teugel tegen de ongebondenheid is.

„ *Un amour vrai, ſans feinte & ſans caprice,*
„ *Eſt en effet le plus grand frein du vice.* "

Dus uit zich de grootſte Franſche Dichter van zijnen tijd; en wie, die den aart der ware Liefde heeft nagegaan, die vatbaarheid heeft voor hare aandoeningen, zal er zijn zegel niet aan hangen? En ſchoon het in eenen anderen zin is, dat PLUTARCHUS (*) haer voorſtelt, als een beſtiering des Hemels tot behoud van de jeugd, men zou het ook in dezen zin kunnen wettigen. — En zou dan de afbeelding van een hartstocht, zo edel, zo heilzaam, zo geſchikt om het hart te verbeteren, nadeeligen invloed kunnen hebben? Hoe is deze tegenſtrijdigheid bevattelijk, hoe aanneemlijk te maken? — Onze beste, onze weldenkende Zedenſchrijvers zijn reeds niet meer in dien waan; hebben 't vooroordeel reeds afgelegd, dat niet ontſtaan is, dan door de buitenſporige en echter toegejuichde tafreelen van ik weet niet welk een

(*) In Theſeus.

een gedrochtlijke lafheid, verwijfdheid, en beuzelachtigheid, in de zogenaamde Romans van de vorige Eeuw onder den naam van Liefde ingevoerd, terwijl zij, de Liefde, de juisttegengestelde deugd van deze ondeugd is. — Zo neemt de Godontëerende Dweeperij somtijds den achtbren naam van den Godsdienst, de Ongebondenheid dien der Vrijheid aan. — Verheven vernuften onzes tijds hebben de Liefde met andere trekken weten te teekenen, met andere kleuren te schilderen, wanneer de Natuur hun 't penceel in de hand gaf. — Hij, die van hare waardigheid wel doordrongen, haar aan het menschdom doet kennen, verplicht zich het menschdom; wakkert de zaden der deugd op in ons harte; en deelt het die bezielende warmte meê, zonder welke (na de krachtige uitdrukking van (*) WIELAND) 's menschen deugd weinig meer dan een blote naam is. — Het is waar, dat een zekere wulpsheid, een zeekre wellustige dartelheid, ontstaande uit eene andere zucht, niet minder natuurlijk, maar welker vermenging met de algemeene Liefde, haar wijzigt tot die Liefde, van welke wij spreken, en die sommigen onzer oude Nederlandsche Dichteren door den naam van *Min* van de *Liefde* onderscheidden —: 't is waar, zegge ik, dat zodanige dartelheid in de Minnedichten, op zich-zelve beschouwd, in staat is de beschroomdheid van zwaarmoedige Zedenmeesteren op te wekken; doch dat men bedenke, dat deze aandoening in goede Minnedichten aan de verhevene Liefde ondergeschikt, door dezelve bepaald, en van haar afhangklijk gemaakt wordt; dat zij slechts dient, om al hare aanlokselen aan de gevoelens van 't hart,

(*) In het IV Deel van zijn' *Agathon*.

hart, aan den onſtoflijken wellust der ziele op te dragen, en als wederom van dezen ten leen' te ontfangen: dat, hoe verre een waar Minnedichter zich ſomtijds moge laten vervoeren, zijne verzen, verre van een' trek tot ongebondenheid te ademen, dan zelfs, wanneer zij den eigen' wellust, wanneer zij het zinvermaak affchilderen, al dat zoet doen afhangen van die vereeniging van wil, van hart, van ziel, welke 't wezen der Liefde is; — en dat hem, die immer een teugje uit dezen Poëtiſchen beker geſmaakt heeft, noodwendig van alle vermaken, waar in de ziel niet de Hoofdrol ſpeelt, van alle ongebondenheid, van alle onbetaamlijkheid, walgen moet. — Wel verre, derhalve, van nadeelig te zijn voor het Zedelijke, voor de volmaking der ziel, is de Liefde de ſterkſte waarborg voor de eerbaarheid; en zij is 't, die die gevaarlijke drift, welke de Natuur, zorglijk ter onderhoudinge van de geſlachten, in allen ſtervling gelegd heeft, betoomt en tot een waardig einde beſtiert, den dierlijken tocht aan 't vermogen der reden onderwerpende: — Dus zijn dan de Minnedichten wel verre af, van verwerplijk te zijn: en niets minder wordt van mij bedoeld, wanneer ik van wulpſche en dartle geſchriften gewag make. — Daar zijn ſtukken, op welke deze woorden paſſen: daar zijn ſtukken, die het, zo de ſpraak niet aan 't redenloze gedierte geweigerd ware, niet geloofbaar zou zijn, dat voor denkende wezens geſchreven waren (*). — Dan dezen dragen ten onrechte den naam van Minnezangen; dit is reeds bewezen. Liefde is onaffcheidelijk van hoogachting; de ondervinding der wareld, daar tegen, doet zien hoe het voorwerp van een' on-

(*) Niet zonder grond zeide de Vader der Roomſche Welſprekendheid: *Sunt quidem homines non re, ſed nomine*; en hij noemt ze *ex pecudum genere*. De Off. Lib. I.

ongebondenen lust door den dartlen verleider beſchouwd word'. — Zal ik hier eenige woorden uitſchrijven uit een der ſtukjes van ſmaak, die algemeen in de handen der beſchaafde wareld zijn? Ik meen de Franſche Navolging der Minnedichtjes van JANUS SECUNDUS, en andere Latijnſche Poëten. — 't Waar te hatelijk, de welgelijkende ſchilderij, welke ons in hetzelve wordt opgehangen van den ſtaat der *Galanterie* onzer dagen, hier op nieuw ten toon te ſtellen: doch het volgende vertrouwe ik veilig te kunnen overnemen, en ik acht het opmerklijk genoeg om er de aandacht mijner Lezeren een oogenblik op te doen ſtilſtaan. „ *On verra d'après cet expoſé* (dus vangt de Schrijver aan, na het ſchetſen der afbeelding, van welke ik ſpreke (*)) „ *on verra, qu'il n'eſt pas inutile de reveiller parmi nous les idées d'une* „ *volupté vraie, qui naît de la nature, ſe développe par l'eſtime, ſe* „ *nourrît dans l'ame, la concentre, & ne l'iſole, que pour la faire jouïr avec* „ *plus de recueillement & de vivacité. Preſque toutes les autres paſſions re-* „ *pandent l'homme hors de lui; l'amour le ramène à dedans & ſimplifie ſon* „ *bonheur. Il faut au Courtiſan des titres, des honneurs, des richeſſes, &* „ *il deſire encore; le Conquérant dévore, envahit des provinces, & il n'eſt* „ *point ſatisfait: — il ne faut à l'amant, qu'une ſolitude, & un cœur dont* „ *il ſoit aimé.* "

Intuſſchen zij 't allen Minnedichteren ten hoogſte aanbevolen, het groote hoofdpunt wel in het oog te houden. — Men kan zich vergeten; maar het is ten koſte van deugd en zeden, indien men hier der onachtzaamheid plaats geeft.

(*) *Reflexions préliminaires*, page 18.

DERDE BIJLAGE.

VAN DE DUISTERHEID DER AANGENAME AANDOENINGEN.

De Bepaling, welke door de meeſte Wijsgeerige vernuften zo van het VERMAAK als den SMAAK gegeven is, waar door het eerſte door een *verward gevoel van volmaaktheid*, de laatste door een *onduidlijk beſef van het ſchone* verklaard wordt, heeft (niet wel verſtaan zijnde) aanleiding gegeven tot de opvatting, als of, en 't vermaak en de erkentnis van 't ſchone, verwarde en duiſtere denkbeelden onderſtelden: als of en 't vermaak en het ſchone met de duiſterheid der denkbeelden moeſten verdwijnen, en door de overdenking verloren gaan: als ware 't geluk met een verheven verſtand onbeſtaanbaar; het welke voor te wenden, juist het zelfde zou zijn, als te zeggen, dat er geen geluk dan in ſchijn beſtaan kan. —— Dit gevoelen, zo regelrecht ſtrijdig met het gene ik in mijn Verhandeling voordrage, het welk het vermaak van de duidelijkheid der denkbeelden doet afhangen, verdient wel, onze aandacht een korte poos op te houden; om door zijn weêrlegging het tegengeſtelde (hoe zeer, zo 't mij toeſchijnt, rechtsſtreeks, reeds genoegzaam betoogd) nader te vestigen. Want het voldoet niet, in ſtukken van beſpiegeling, een gevoelen op richtige bewijzen te gronden, op dat men den geest van zijn voorſtel-

ſtellen geheel overtuige; indien men niet tevens de valschheid doet blijken van zulke gevoelens, als met het geſtaafde in tegenſtand komen.

Zij, welke de duiſterheid der beſeffen in 't genot des vermaaks en in de erkentenis der ſchoonheid, gelijk een noodwendig vereiſchte, voorſtaan, gronden hun denkwijze op de ondervinding. —— „ Ons „ geluk, ons vermaak (zeggen zij) hangt af van 't genot, en dit van „ de ſnelheid der gewaarwording, met welke het ſchone onze zinnen „ overrompelt. Ongelukkig! wien 't verſtand tegen deze overrompe„ ling gewapend, gehard heeft. Het vermaak verdwijnt als wij onze „ gewaarwordingen te zorgvuldig pogen te ontwikkelen (*). " —— „ Het verſtand-alleen kan geen wezen gelukkig maken, dat niet enkel „ geest is. Wij (menſchen) moeten gevoelen, genieten, en ge„ lukkig zijn (**). "

Dus wordt dit gevoelen voorgedragen in de twee eerſte Brieven *over de Gewaarwordingen* van den beroemden MOZES MENDELSZOON, bij wien men eene uitvoeriger wederlegging kan nazien; doch waar van de mijne ten eenenmaal verſchillend zal zijn; hoewel ik de zijne, voor zo verr' hare gronden betreft, geenzins verwerpen wil.

Dat *ons vermaak, ons genot, van de ſnelheid der gewaarwordingen afhangt*, is de eerst aangevoerde ſtelling; die ik gereedlijk wil toeſtaan, doch niet dan in zeker verſtand, en onder zeekre bepaling. Het onder-

(*) Moſes Mendelsſohns *Philoſophiſche Schriften. I. Th.* 1 *Brief uber die Empfindungen.* z. 3.
(**) 11 *Brief*, z. 9.

derſtelt naamlijk, voor eerst, dat de gewaarwordig in zich zelfs aangenaam, dat zij een gewaarwording van ſchoonheid, van volmaaktheid is: want anders zou hare meerdere kracht, die voor een gedeeldte van de ſnelheid ſchijnt af te hangen, niet ſtrekken dan om de onaangenaamheid te vergroten. Het onderſtelt, in de tweede plaats, dat in eene meerdere ſnelheid der gewaarwording hare indrukken ſterker zijn; het geen berustende is op de onderſtelling, dat zich een denkbeeld eensklaps in zijn geheel aan den geest vertoont. Het geen volſtrekt waar is, indien men het denkbeeld als denkbeeld op zich-zelven beſchouwt; maar niet, zo men 't als een afbeeldſel van eenig voorwerp, in betrekking tot hetzelve, aanmerkt: want dan beſtaat ieder denkbeeld uit eene verſcheidenheid van denkbeelden, die niet altoos te gelijk in aanſchouw genomen worden; en in dezen laatſten zin is 't alleen, dat wij 't woord opvatten, wanneer wij van klare of duiſtere, duidelijke, of onduidelijke, volkomen, of onvolkomen denkbeelden ſpreken; dewijl anderzins, en zonder deze betrekking, alle denkbeelden gelijk zijn, alle eenvoudig en ondeelbaar, en alle daar in over een komende, dat zij den geest onmiddelijk tegenwoordig zijn. — Dan, met deze twee beperkingen is het waar, dat het vermaak van de ſnelheid der gewaarwordinge afhangt. Doch wat zal hier uit voortvloeien? — Dit, dat hij 't krachtigst vermaak moet genieten; die de meeſte vatbaarheid, die de meeſte hebbelijkheid heeft, om de ſchoonheden, om de volmaaktheid, met vaardigheid te erkennen; en deze vatbaarheid, deze hebbelijkheid, zal, gelijk alle hebbelijkheden, altoos afhangkelijk zijn van de geoefendheid, welke de geest zich verkregen heeft in het naſporen der ſchoonheden, der volmaaktheden,

in

in de voorwerpen, waar in zij gevonden worden. Dus is 't, dat een kundig, een geoefend Arts met meer vaardigheid zo wel als meer zekerheid, de ziekten zal onderſcheiden, dan die geene of geringe ervarenheid in de Geneeskunde heeft: dus, dat een bekwaam Oudheidkenner zich in ſtaat heeft geſteld, om de echte munten en gedenkſtukken der Oudheid, zelfs met den eerſten opſlag van het oog, te erkennen; het geen niet van anderen, dan door eene moeilijke en beſluitloze vergelijking geſchieden zal. Dus is het, dat alle vaardigheid door hebbelijkheid, en deze door oefning verkregen wordt, en dus bewijst deze ſtelling niets tegen mij. —— Of zij voor mij zij, zal in 't vervolg blijken.

Dat *het ſchone onze zinnen* ſomtijds *overrompelt*, is ontwijfelbaar; doch het is eene overrompeling, die de *erkentenis van het ſchone* niet wegneemt. In tegendeel, zij onderſtelt die: zij hangt dus mede af van de vaardigheid der erkentenis van het ſchone: en de overrompeling, die er plaats heeft, is alleen ten opzichte van de gronden, uit welke de ſchoonheid beoordeeld wordt, en welke de geest te ſnel doorloopt om zich dezelven naa 't oogenblikkelijk oordeel in volle klaarheid te herhalen. Zo oordeelt een geoefend verſtand oogenblikkelijk over de waarheid of valschheid eener redenkaveling, zonder zich bewust te zijn van het nagaan der Redenkunſtige beſluitgronden; doch hij oordeelt niet te min na dezelven: de oefening heeft ze den geest zo gemeenzaam gemaakt, dat hij zich-zelven zijner redeneering niet meer bewust is, zo dat het voorſtel en het beſluit elkander als onmiddelijk volgen, zonder dat de overgang merkbaar is. —— Ja, door de geduurzame oefening, en daar uit ontſtane hebbelijkheid, kan zelfs deze

redeneering gantſch weggelaten worden: want dikwijls een zelfde of gelijke voorſtellen in overweging genomen hebbende, vernieuwt zich bij 't voordragen van een bekend voorſtel, het oordeel, daar t'elke reize over geveld, aan den geest, en wordt er, zonder tusſchenkomst van nieuwe redenkaveling, meê verbonden. Dit is een uitwerkſel van de Verbeeldingskracht, in het Geheugen werkzaam; waar van in de Eerſte Bijlage, over 't Belachlijke handelende, geſproken is (*). Dit zelfde vindt plaats in het oordeel over het ſchone: en deze vernieuwing van een te voren gegeven oordeel van goedkeuring over een voorwerp, is het gene in het algemeen den naam van erkentnis der ſchoonheid draagt. Dit is het geen plaats heeft in die overrompling van welke geſproken wordt: en het blijkt dus, dat de ondervinding hier in, verre van mijn gevoelen tegen te ſpreken, daar mede over een ſtemt.

't Blijkt tevens, dat deze overrompling door de oefening van het verſtand, van welke de vaardigheid der erkentenisſe afhangt, bevorderd wordt, wel verre van dat deze oefening haar zou voorkomen, en

(*) Indien we over een voorſtel nooit gevonnist hebben, dan zelfs koomt echter 't Geheugen ons dikwijls de plaats der redeneering bekleeden, en biedt ons, bij 't opwekken van 't denkbeeld, de te voren gehoorde uitſpraak eens anders, in wien wij vertrouwen ſtellen, in onderlinge verknochtheid aan: en wij beruſten in deze uitſpraak, alleen, om dat wij haar eens in verbinding met het voorſtel in geſchil, ontfangen hebben. Ja, zulks geſchiedt ſomtijds zonder dat wij ons dier vernieuwing bewust zijn; en aldan wanen wij die uitſpraak uit onzen eigen' grond voortgekomen te zijn, en op een inwendig gevoel van waarheid, of redeneering te ſteunen. — Dus werkt het gezag in de meeſte gevallen. — 't Blijkt echter, dat in zodanig geval de erkentenis van de aaneenſchakeling van waarheden ontbreekt, waar in men alleen berusten kan, en die 't werk der REDEN is. —— Men zou dergelijke beſluiten, die ſlechts uit het Geheugen ontſtaan, in tegenſtelling der redelijke, uit blijkbare aaneenſchaakling der waarheden voortgevloeid, dierlijke beſluiten kunnen noemen, dewijl zij allen dieren gemeen zijn, zonder van de Reden afthangen.

en langs dien weg ons genot in het licht ſtaan, gelijk onze tegenſtanders beduchten. Hun vrees zou veel eerder te wettigen zijn met opzicht tot een ongeoefend verſtand, dat, geene gronden hebbende om zich te bepalen in 't oordeel over een voorwerp, in twijfel hangt, zonder 't te kunnen aannemen of afkeuren.

't Vermaak, zegt men verder, *verdwijnt door zijne aandoeningen te willen ontwikkelen.* Het verdwijnt niet eigenlijk; maar het vermindert, het gaat verloren, door de overweging des Wijsgeers: ik ſta het toe. — Doch van waar ontſtaat dit? — De vermaken, welke ons aandoen, zijn ſaamgeſtelde aandoeningen: de meeſten erkennen geene andere, en zij die door een enkel, eenvoudig denkbeeld aangebracht worden, zullen door geene overweging verloren gaan: — de beſchouwing van den Cirkeltrek, van het afgetrokken denkbeeld van Uitgeſtrektheid, en wat dezen gelijk is, treft in den eerſten opſlag niet meer dan na eene oplettende overpeinzing. — De vermaken, welke in aanmerking komen, zijn derhalve ſaamgeſtelde aandoeningen; welke door de afzondering (zonder welke ons bepaald verſtand, dat niet in ſtaat is verſcheiden denkbeelden tevens op eene duidelijke wijs te bevatten, ze niet weet na te gaan) die kracht verliezen, welke zij door gemeene ſamenſtemming oefenen, en van welke een eenige aandoening nimmer de algemeene gelijk kan zijn, zo lang het zeker is, dat een gedeeldte minder moet zijn dan het geheel, waar van 't een gedeeldte is. — Edoch, het is deze afſcheiding, 't is deze Wijsgeerige overweging niet, welke wij vorderen in 't genot des vermaaks. Wij willen, dat de geest zich vooraf eene hebbelijkheid verkregen hebbe van zich klare denkbeelden te vormen; een hebbelijkheid van met vaar-

digheid zo wel als met zekerheid te oordeelen; een vaardige erkentenis. Doch dat hij zich overgeve aan het vermaak, wanneer hij genieten wil! dat hij, in plaats van de denkbeelden af te zonderen, dezelven in één trekke: dat hij 't geheel tevens beſchouwe: „ dat hij de „ bijzondre beſeffen als in eene ſchaduw te rug doe wijken, en ze niet „ dan in zodanige gelijkmatigheid en onderlinge betrekking, op zich „ late werken, dat het geheel er uit voorkoom (*) ": zo zullen die duidelijke beſeffen, welke hij zich van de deelen gevormd heeft, afdeinzen, en, als de kleuren op des Schilders palet, in elkander dommelen, om met een vereenigde kracht op hem te werken.

De aart onzes verſtands laat niet toe (als gezegd is) verſcheiden klare denkbeelden tevens te hebben: dat is, om dat ieder klaar denkbeeld iets geheels, iets afzonderlijks is, 't geen dus niet ſamen kan gaan met een tweede (**). Indien wij gelijktijdig ons meer dan een denk-

(*) M. MENDELSSOHN, ter ſtraks aangehaalde plaatſe, bladz. 13.

(**) De vergelijking der denkbeelden ſtrijdt hier niet tegen. In het *eerſte Voorſtel* van ieder Sluitrede (de *Major*) komen *onderwerp* en *eigenſchap* niet dan in een betrekking voor; en, niet het denkbeeld dier *termen*, maar het denkbeeld dier *betrekking der termen* is klaar, en prent zich in de verbeelding: — in het *tweede Voorſtel* (de *Minor*) wordt wederom een verbouding uitgedrukt; in welke de eerſte *term* nieuw is, doch de tweede, niet dan de herhaling van den eerſten in 't voorgaande Voorſtel: de betrekking, welke de *Minor* voordraagt, verbindt het denkbeeld, aangevoerd door deszelfs eerſten term, met het denkbeeld van den tweeden; en daar dit, met de *Major*, reeds in eene andere verbinding ontfangen is, vernieuwt zich die verbinding; en dus wordt door de Verbeeldingskracht, de *eerſte term van de Minor* met den *tweeden van de Major* verbonden; enkel, door 't opwekken van de aaneenſchakeling der reeds verbondene denkbeelden. Van daar die klaarheid van de Sluitrede van de eerſte vorm, zo zij genoemd wordt: zij volgt de natuurlijke werking van den geest. Daar is verbinding tuſſchen den eerſten en tweeden term van de *Minor*; tuſſchen den laatſten van de *Minor* en den eerſten van de *Major*; en tuſſchen dien en den laatſten der *Major*. De aandacht gaat over van voorwerp tot betrekking, van betrekking tot voorwerp, en dus voort. — En hierom is 't beter en overtuigender, de *Major* voor de *Minor* te laten gaan, dan deze orden om te keren: om dat al-

denkbeeld zullen voorſtellen, 't is niet dan onder een zeekre betrekking, die ze tot een geheel maakt: en deze betrekking, de voorwerpen niet dan van een' zekeren kant, niet dan gedeeldtelijk rakende, doet dezelven ſlechts uit een bijzonder oogpunt beſchouwen (want wat ons meer van de voorwerpen vertegenwoordigd wierd, dan het gene tot die betrekking toebracht, zou niet kunnen dan de aandacht verdeelen, verſtrooien, en dus de beſchouwing dezer betrekking onduidlijker maken) en laat overzulks niet toe, dat die denkbeelden *klaar* (dat is, na de Bepaling van 's GRAVEZANDE, § 335, welke wij aannemen, ten eenenmaal van den geest doorzien) zijn. Edoch, na mate die afzonderlijke denkbeelden beter door het verſtand ontwikkeld zijn, leveren zij meer verſcheiden ſchouwpunten op, die onder een betrekking te brengen zijn: en hij, bij voorbeeld, die klare denkbeelden heeft van het Zonneſtelſel, het Firmament, den aart der Bewegingen en der Lichamen, zal op het beſchouwen des Hemels bij een' helderen avondſtond, eindeloos meer geneuchten ſmaken, en van oneindig groter verwondering voor den aanbidlijken Schepper van alles vervuld worden, dan die er niets dan een blaauw zwerk, met tintelende vonken bezaaid, in weet op te merken.

Zo

---

aldan de termen, welke men vergelijken wil, (de eerſte van de *Minor*, en laatſte der *Major*) verder verwijderd zijn, en er drie vergelijkingen tuſſchen beide komen (van de termen der *Minor*, van dezer laatſten met den eerſten der *Major*, en van de beide termen van deze) terwijl bij het voorafgaan van de *Major*, ſlechts één overgang is, van den eerſten term der *Minor* tot derzelver tweeden, waarop het Geheugen, door de eenzelvigheid van denkbeeld, de erkentenis der betrekking, bij 't voorſtellen der *Major* ontfangen, alleenlijk vernieuwt; 't geen met ongelijk meer vaardigheid geſchiedende, den geest ſterker treft, en de aandacht minder vermoeit.

Zo dat de klaarheid der denkbeelden ook het hare toebrengt om nieuwe vermaken te ſcheppen, zo wel als om door een vaardige erkentenis van het ſchone, 't genot te verſterken.

Nog laat zich iets afleiden uit deze gronden, 't geen van niet minder belang is. — De ſmarten, de zedelijke ſmarten, de ſmarten van den geest, zijn, zo wel als de vermaken, ſaamgeſtelde aandoeningen. En dezen verliezen gevolglijk, haar kracht op de zelfde wijze, door afzondering. Dit geeft ons het middel aan de hand, om ons in de ongelukken, welke ons mogen overkomen, ſtaande te houden, zonder door het gewicht der opéénghoopte verdrieten verwonnen te worden. — ô Dat we ons aan het ontwikkelen onzer denkbeelden, dat we ons aan klaar, aan juist te denken, gewennen, indien ons geluk ons dierbaar is!

Indien het ook ſlechts aan de bekrompenheid onzes verſtands is toe te ſchrijven, (gelijk velen met MENDELSSOHN zullen aannemen) dat wij geen verſcheiden klare denkbeelden tevens kunnen hebben; zo is het ook zeker (en zelfs het tegengeſtelde weêrſpreekt het niet) dat die denkbeelden, uit welke eene aandoening ſamengeſteld is, in meer of mindere mate klaar kunnen zijn; meer of minder aan hun voorbeelden (πρωτότυποι) geëvenredigd; meer of minder volkomen. Want alle klaarheid onzer denkbeelden is niet dan betrekkelijk; geene, volſtrekt; en het is de volſtrekte klaarheid alleen, welke door de bepaaldheid van onzen, hoe bepaalden, echter voor verbetering vatbaren geest, in de ſaamgeſtelde aandoeningen uitgeſloten wordt.

Zelfs kan men geen tegenſtrijdigheid aantonen in de ſtelling, dat volmaak-

maakter Wezens dan wij, in ſtaat zijn, meer klare denkbeelden te gelijk te bevatten. MOSES MENDELSSOHN grijpt deze ſtelling gretiglijk aan, en beweert haar met al den ijver, dien de overtuiging van zijn beginſelen een' Wijsgeer kan inblazen. Ik zou echter 't gevolg, dat hij er uit afleidt, niet willen ſtaande houden; noch aannemen, dat de zucht tot die eenheid, welke onze Ziel in de voortbrengſelen der Kunst vordert, en aan welke zij de verſcheidenheid ondergeſchikt wil hebben, een gevolg van hare bekrompenheid, en bij geene Wezens van uitgeſtrekter bevatting te ſtellen zij. In tegendeel, het beſef der volmaaktheid is een, eenvoudig, eenvormig (het is reeds gezegd), en hoe kan men er de eenheid van afzonderen, zonder het denkbeeld der volmaaktheid te verliezen? — Ik zou zelfs achten, dat hoger Wezens, meer volmaakt, meer eenvoudig, die eenheid met minder toegevendheid zouden vorderen, beter in acht nemen; en dat het gantſche ſamenſtel van 't Heelal voor het Opperſte Wezen louter een is. — Doch dit punt zal bij vervolg nog nader in aanmerking genomen worden: thands voegt het ons, weder te keren, van waar wij zijn afgedwaald.

Het is dan de uitſpraak der ondervinding zelve, die voor ons is, die ons leert, dat de beoefening der ziel, de ontwikkeling van haar vermogens, en de verfijningen van hare vatbaarheden, ons tot het ware genot der vermaken bekwaam maakt.

Dat men dan vrij voortvare met te zeggen: *dat het verſtand alleen geen Wezen gelukkig kan maken; dat niet geheel geest is.* — Niets doet dit af tegen de beoefening des verſtands. — Dit is ten minſte volzeker, dat zelfs de lichamelijke vermaken niet dan door de ziel genoten

ten worden; alles koomt op haar t' huis (*): uit haar derhalve moet afgeleid worden, wat het zij, het vermaak. — Duizende vermaken, daarboven, vormt zij zich-zelve, in welke 't lichaamlijke niet ſchijnt te deelen. — 't Is waar, dat zij op de pijnen des lichaams, die haar aandoen, weinig' of geen' wederkerigen invloed ſchijnt te hebben: maar hoe weinigen zijn die, in vergelijking, en van de zedelijke ſmarten, en van de vermaken, die haar zonder toedoen des lichaams ontſtaan; en hoe weinig derhalve moeten die hier in aanmerking gebracht worden, om tegen de beoefening der zielsvermogens, of voor hare nutteloosheid, te gelden! — En daar het gevoelen eene aandoening der ziel is, hoe zeer hangt het van hare beoefening af, *te gevoelen, te genieten, en gelukkig te zijn!*

Eer ik van dit onderwerp afſcheide, kan ik niet af, hier nog eene bedenking te maken, betreffende de *ſnelheid* der gewaarwording, van welke men de kracht van 't vermaak heeft willen doen afhangen (**). Zou deze ſtelling wel volſtrekt waar zijn, en niet binnen zekere palen omſchreven moeten worden? — De drukking, de prikkeling der zenuwen (***), het zij haar gevoel door een te rug vloei-

(*) „ *Car jouit-on ſans penſer qu'on jouit?* "
zegt de wellustige BERNARD, *Art d'aimer, Chant I.*

(**) Zie boven, bladz. 103.

(***) 't Lichaamlijk of dierlijk gevoel, het zelfde met het lichamelijk leven, ſchijnt te beſtaan in zekere wijze van bewegen in de zenuwvezelen. Hoedanig die zij, is niet te bepalen, als buiten 't bereik van de waarneming der zinnen; maar men is genoodzaakt ze te ſtellen, om dat er geen gevoel, geen leven des lichaams, zonder beweging begrepen kan worden. Deze beweging heeft, gelijk alle, hare trappen van ſnelheid. Wanneer zij allerzachtst en gelijkmatig is, wordt zij van de ziel naauwlijks opgemerkt, en, als een allereenvoudigſte wijziging van het levend lichaam, wekt zij der ziele geen ander

vloeien of ophouden van zenuwvocht voortgebracht worde, gelijk het waarſchijnelijkst is; 't zij het, zo anderen met minder waarſchijnlijkheids willen, door trilling der zenuwvezelen ontſta; de drukking of prikkling der zenuwen is in het lichaam de oorſprong van het vermaak en tevens die van de ſmart. Deze onderſcheiden aandoeningen palen aan elkander, en verſchillen niet dan in mate van min of meer. En het is van daar, dat het geen den eenen een kittlend, een ſtrelend vermaak zal aanbrengen, den ander' kan pijnigen, zo dees een ſlechts weinig tederer geſtel van lichaam bezit. — Zou iets dergelijks geen plaats heb-

der denkbeeld, dan dat van de enkele bewustheid van vereeniging met hetzelve. De geest is dan in den hoogſten ſtaat van vrijheid, dien hij, met het lichaam vereenigd, genieten kan: hij kan zich aan zijn beſpiegelingen overgeven, zonder door het lichaam te worden afgewend: hij is als geheel op zich-zelven, en men zegt daarom, den mensch, in dien ſtaat, afgetrokken te zijn. De geest ſchijnt aldan niet dan de volharding in deze geſteldheid te wenſchen. De minſte oorzaak echter herroept hem, en doet hem belang in het lichaam nemen. Wanneer naamlijk deze beweging, door welke oorzaak ook, in eenig deel heviger, of ſneller wordt, wordt de ziel van hare vereeniging met het lichaam meer aangedaan; zij heeft er ſterker bewustheid van; het denkbeeld daar van wordt klarer en levendiger: en zij bevindt zich aldan door het lichaam getrokken. Maar nadien de vereeniging van de ziel met het lichaam naturelijk is, en deze ſterker beweging de vermogens des lichaams in werking brengt, en het lichaam als levendiger, en dus, volmaakter maakt, zo moet ook het klare beſef van die grotere volmaaktheid des lichaams en de duidelijker bewustheid harer vereeniging met hetzelve, haar aangenaam zijn. Dit nu is het vermaak, 't welk uit het lichaam voortkoomt. Dit vermaak is derhalve groter, naar mate die beweging ſterker is, en gevolglijk de ziel klarer denkbeeld heeft van de volmaaktheid des lichaams. — Wanneer nu die beweging der zenuwvezelen, dat lichaamlijk gevoel, tot een zeekre hoogte geſtegen is, is 't vermaak het hoogst; doch tevens kortſtondigst. Die grote ſnelheid van beweging maakt de vezels der zenuwen wel ras onbekwaam tot het onderhouden derzelve: zij worden vermoeid, neigen tot rust; het denkbeeld van vermaak verdwijnt, en dat van afmatting neemt deszelfs plaats in. —— Wanneer, daar tegen, deze beweging, die, gelijk alles, aan zekere orden verknocht is, daar buiten, of den bepaalden trap van hevigheid te boven gaat, zo wordt daar een onnatuurlijke en geweldige ſtaat des lichaams, of des deels waarin dit voorvalt, uit geboren; die de verwoesting des werktuigs, de vernietiging van deszelfs leven dreigt: en de ziel, dit gewaar wordende, vormt zich het denkbeeld van pijn. —— De drukking nu of prikkling der zenuwen, 't zij door inwendige, 't zij door uiterlijke oorzaken, ſchijnt hare deelen tot grotere maat van beweging te brengen: en overzulks is dezelve de oorſprong van vermaak en van ſmart beide.

hebben in het verſtandelijke: en zou dus, een te ſnelle aandoening geen ſmart, geen' afkeer kunnen te weeg brengen, daar zij, in een' minderen graad, vermaak en lust geeft? — Dit koomt mij naturelijk voor, en er doet zich een reden op, om deze gedachte op te doen rusten. — Na mate de ſnelheid, met welke een gewaarwording ons aandoet, groter is, zijn zekerlijk de denkbeelden, uit welken de algemeene aandoening ſaamgeſteld is, duiſterer en onduidelijker op zich-zelve. Indien dan die ſnelheid zekere mate te boven ſtijgt, zo moet ook de duiſterheid der denkbeelden zo verr' gaan, dat zij den geest in een volſlagen verwarring werpen, welke niet dan hem haatlijk kan zijn. En zo moet dan 't verſtandlijk vermaak in eene te grote en te ſchielijke opéénhoping tot onlust overgaan. — Stemt de ondervinding-zelve dit niet toe? Ontaart de te grote vreugd niet, en is zij anders dan pijnlijk? — Intuſſchen, terwijl het onlustige van 't overijlend vermaak niet dan door de verwarring ontſtaan kan, is hier uit af te leiden, dat wel de gevoeligheid van het lichaam; doch niet, die van den geest, te verr' gedreven kan worden; vermits het eerſte de aandoeningen die het ontfangt, in betrekking tot zich te ſterk kan doen worden, en dus door zijne te grote tederheid van vermaak in ſmart doen veranderen: terwijl zich de laatſte door meerder gevoeligheid bekwamer maakt tot des te vaardiger erkentenis van de enkele denkbeelden, uit welke zijn gewaarwordingen ſaamgeſteld zijn, en dus, ter weering' van die verwarring die door een te ſnelle aandoening van vermaak zou kunnen verwekt worden, en haar van heur' aart doen verbasteren.

VIER-

VIERDE BIJLAGE.

VAN DE
VERSCHEIDENHEID
IN HET
SCHONE.

Onze geest, zich op een ſaamgeſteld voorwerp vestigende (het welk meer dan één denkbeeld oplevert), en geen twee klare denkbeelden tevens konnende bevatten, brengt deze denkbeelden in zeekre betrekking tot elkanderen, en hier uit ontſtaat de aanſchouwende Eenheid, welke dus, in alle aanſchouwing van 't ſchone in een ſaamgeſteld voorwerp moet plaats vinden, en werkelijk plaats vindt. De opmerking van deze waarheid deed etlijke Wijsgeeren *de Verſcheidenheid tot de Eenheid gebracht*, of *Verſcheidenheid in de Eenheid* voor 't wezen der ſchoonheid verklaren. Deze Bepaling heeft algemeen ingang gevonden, om dat zij bekrachtigd ſcheen te worden door alle ſchone voorwerpen, op welke zij toegepast wierd: het geen niet verwonderen moet; dewijl alle voorwerpen, welke ons voorkomen, ſaamgeſtelde voorwerpen zijn, waar in zich derhalve beide Verſcheidenheid en Eenheid vereenigen. Edoch, dit voldoet niet, om hier een Bepaling van 't wezen der Schoonheid op te gronden, zo lang niet bewezen is, dat er geen ſchone voorwerpen kunnen zijn, in welken eene dezer hoedanigheden ontbreekt. — Zij, die het kenmerk der Schoonheid uit haar ſtandhoudend uitwerkſel op de ziel, het vermaak, of de goed-

keuring, afleiden, en het, dienvolgende, met ons, in het ſchijnbaar volmaakte beſtaan doen, gaan dus met vaster treden voort, dan zij, die zich ophouden, met haar in zekere hoedanigheid van de voorwerpen-zelve te willen naſporen. En de door ons aangenome Bepaling der Schoonheid houdt ſtand, om dat zij op geene onderſtelling berust; daar de andere hare onderſtelling, dat er geen ſchone dan ſaamgeſtelde voorwerpen zijn kunnen, te bewijzen heeft.

Sommigen hebben geloofd, dit te bewijzen (*), wanneer zij zich op de ondervinding beriepen: wanneer zij aanvoerden, dat de mensch uit den aart naar verſcheidenheid haakt. Doch zij hebben geen acht gegeven, dat deze verſcheidenheid eene *verſcheidenheid in afwisſeling* is, en dus, geheel onderſcheiden van die verſcheidenheid van welke wij ſpreken, die een verſcheidenheid van deelen in de voorwerpen is.

Het is waar, dat de verſcheidenheid van deelen in een voorwerp, den geest bij afwisſeling kan aandoen; en dat, derhalve, een verſcheidenheid van deelen een rijker bron van denkbeelden oplevert dan het ondeelbre, en te verkiezen is: doch dit is even zo veel gezegd, als dat een voorraad van verſcheiden zich opvolgende denkbeelden bij den geest voor een eenig te ſtellen moet zijn. Want dus in afwisſeling beſchouwd, werken die deelen als afzonderlijke Voorwerpen: en men kan daar uit niet beſluiten, dat het geen van verſcheidenheid ontbloot is,

(*) CROUSAZ bij voorbeeld, in zijn *Traité du Beau*, Ch. III *Premierement l'Eſprit humain aime dans ſes idées la varieté, car il eſt né pour s'avancer ſans fin & ſans ceſſe en connaiſſance.* —— *La varieté plait donc eſſentiellement à l'Eſprit humain: c'eſt un principe d'experience, il eſt fait pour la varieté, elle l'anime & l'empêche de tomber dans l'ennui, & dans la langueur.*

is, onſchoon, dat is, onbehaaglijk, zijn moet; of men zou tevens moeten toeſtaan, dat de geest geen genoegen kan ſcheppen dan in de verſtrooiing; 't geen tegen alle beginſels van waarheid en reden aanloopt. — Geheel iets anders immers is het, afkeerig te zijn van een denkbeeld, of van deszelfs al te langen duur. Het eerſte ondérſtelt in de werking van 't denkbeeld op onzen geest eene tegenſtrijdigheid met deszelfs (ten minſte ſchijnbare) volmaking: het andere, flechts eene ongenoegzaamheid tot deze volmaking; welke ongenoegzaamheid noodwendig in onze beste denkbeelden erkend moet worden, zo dra hunne nieuwheid vergaan is: want dan, in plaats van den geest een gevoel van volmaking (dat een gevoel van verandering is) aan te brengen, houden ze hem in eenen ſtaat van gelijkheid, die in een onvolmaakt wezen, zijne onvolmaaktheid gevoelende, niet dan haatlijk kan zijn.

Wij kunnen derhalve niet in twijfel trekken, dat een voorwerp, waar in verſcheidenheid is, den geest langduriger vermaken kan: maar het koomt er op aan, of die verſcheidenheid noodzakelijk zij om zelfs het kortſtondigst vermaak te verwekken; het welke de mogelijkheid van alle onſaamgeſtelde ſchoonheden zou wegnemen. — En zo lang dit niet uitgemaakt is, heeft men geen recht om de Verſcheidenheid in de Bepaling der Schoonheid te brengen. Want dit leert de reden, zo wel als het Wijsgeerig onderwijs: dat in een Bepaling het wezen der zaak zodanig moet uitgedrukt worden, dat er, noch iets aan ontbreke, noch iets overtalligs in zij (*).

Dit

(*) *In definitionibus hoc praecipit ratio ac doctrina, ut vis ejus rei, quam definias sic explicatur, ut neque absit quicquam neque superfit.* CIC. de Orat. Lib. II.

Dit is het, waar over ik mij voorſtelle in deze Bedenking te handelen. Mijn tegenſpraak is op het beſtaan van eenvoudige ſchoonheden, en tevens op de wijs van beſchouwing der ſaamgeſtelde voorwerpen gegrond.

Daar is eene ſchoonheid, daar is iets dat behaagt (dit ſteunt op de ondervinding zo wel als op de toeſtemming der diepstdenkende Wijsgeeren) in enkele denkbeelden, waar in geene verſcheidenheid is (*). Daar is eene ſchoonheid, en zelfs eene grote ſchoonheid, in den eenvoudigſten trek, de Cirkellijn; die alle kunstkeurders als de ſchoonſte der lijnen zullen moeten erkennen, indien zij haar in eene afgetrokken beſchouwing nemen. — Het is waar, wanneer zij den Cirkel boven het Vierkant ſtellen, dat onze Wijsgeeren voor reden geven, dat het wel de meerdere Eenheid is, die aan den Cirkel den voorkeur geeft; doch dat hij zo min van Verſcheidenheid ontbloot is, als het Vierkant. Doch dan ſpreken zij van de Cirkelvormige vlakte (de Cirkelfiguur), de oppervlakte die van de Cirkellijn wordt ingeſloten, en niet van de Cirkellijn-zelve: de eerſte laat toe, dat men den afſtand der omtrekſtippen tot het middelpunt, dat men dien der omtrekſtippen tot elkander, zich als in een verward ſchilderij voor den geest hale: de laatſte daartegen is eenerlei, en laat geen denkbeeld, dan van gelijkmatige wending, toe: zonder begin of einde, zonder boven, onder, of zijden,

(*) Lord KAIMES heeft dit gezien; doch de voorwerpen, op welke hij zich beriep, waren te ſaamgeſteld, om de gevolgen te wettigen, welke hij er uit af wilde leiden. Men zie de aanhaling uit zijn *Elements of Criticism*, en de weêrlegging van den Heere VAN ALPHEN, *Theorie*, I *Deel*, *bladz.* 53, (*a*).

den, zonder breedte, of diepte, is het hare wending alleen, die haar ſchoon doet zijn. En, na gemeene toeſtemming, ſchoner dan eenige andere, dan de Verlengde ronde (de Elliptiſche), dan de Rechte lijn. De Verlengde ronde echter heeft eene verſcheidenheid van wending; de Rechte lijn een verſcheidenheid van einden, die in hare eenheid vervat wordt. En zij zijn minder ſchoon! —— Weêrſpreekt dit niet de noodzaaklijkheid der verſcheidenheid tot het ſchone?

En wordt niet hetzelfde weêrſproken door 't ſchone, het welke men wil dat in het beſchouwen des Hemels bij eenen ſtikdonkeren nacht kan gevonden worden, zo wanneer de geest de vereischte geſchiktheid heeft, om zich, aan de aandoening die 't voorwerp op hem oefent, te onderwerpen? Want wat is het denkbeeld, het welk zich in dezen gevalle den aanſchouwer opdoet? Wat anders, dan de eene, de eenvormige uitgeſtrektheid? —— Ik erken, 't onafmetelijke koomt welhaast mede in aanmerking; doch dan zwenkt het vermaak, dan verdwijnt het ſchone, en de gemengelde aandoening van verwondering koomt op. 't Onafmetelijke is een ontkennend denkbeeld, en wel, een ontkenning van de betrekkelijkheid des voorwerps tot ons; het kan dus geen ſchoonheid hebben; maar de uitgeſtrektheid is het alleen, die in het duiſtere uitſpanſel opmerkbaar is, en der ziele behaaglijk kan zijn.

Zodanige voorbeelden zijn zeldzaam in de natuur (ik ſta het toe); maar zij zijn daarom niet minder wezendlijk. —— En dan voornaamlijk bevinden we 't, wanneer onze ziel, door de ſchokken van hevige hartstochten vertederd, gevoeliger dan gewoonlijk gemaakt, in dien

ſtaat

ſtaat van mistroostigheid (zo men 't noemt) waar in zij zich allengskens herſtelt, die kalmte begint te gevoelen, die 't beginſel der vreugd is. — Dan ſchuwt zij de ſaamgeſtelde voorwerpen, door welker aandoening zij geleden heeft; beperkt zich (om het dus uit te drukken) in haar' eigenen boezem, en ontſluit zich niet, dan voor die enkelvoudige voorwerpen, welker zachte en gematigde gewaarwording haar ſomtijds genoechlijke tranen doet ſtorten. — Van daar zoektze aldan de eenzaamheid, om zich aan de ſaamgeſtelde voorwerpen te onttrekken, en in de ſtrelende aandoening van meerenkelvoudige denkbeelden van hare vermoeienis te bekomen.

Edoch, dan zelfs, wanneer wij door 't ſchoon van het ſaamgeſtelde levendigst worden getroffen; wanneer het ons als verraſcht, overrompelt, verrukt; verdwijnen dan niet alle bijzondere denkbeelden; en is 't het gantſche ZZN niet, waar op wij denken? Dan merken wij geene Verſcheidenheid van deelen; en, gelijk wij, de Eenheid ten eenenmaal misſende, geen ſchoonheid erkennen, zo groeit het vermaak in ons, en de erkende ſchoonheid in 't voorwerp, na mate de Eenheid ons levendiger treft, en de Verſcheidenheid aan onze opmerking verdwijnen doet. Bewijst dit niet tevens voor de noodzakelijkheid der Eenheid tot het ſchone, en tegen die van de Verſcheidenheid? — Hoe anders ware 't ook mooglijk, dat in een voorwerp, geheel en een zijnde, te grote Verſcheidenheid zijn konde, indien zij de grond van de Schoonheid waar? Dit echter getuigen onze kunstkeurders: en al wat door ſommigen aangevoerd is om de tegenſtrijdige mogelijkheid van te veel ſchoon in de voorwerpen te bewijzen, koomt op deze over-

overmaat van Verſcheidenheid neêr (*). —— Of waar zijn de palen dier Verſcheidenheid die behaaglijk is? —— Maar men zal mooglijk hier tegenſtellen, dat er ook te grote Eenheid kan zijn: dat is, op dat wij ons eigenlijk uitdrukken (dewijl de Eenheid volſtrekt is, en noch meer noch minder toelaat), dat er ook te weinig Verſcheidenheid zijn kan. Men zal zich op voorbeelden beroepen: de te grote uitgebreidheid van een' geëffenden ſtreek lands, de te grote vlakte van een' muur, een te lang uitgeſtrekte laan, zullen mishagen. —— Ik erken het; doch niet het gevolg, dat men er uit trekt. Want het is niet het gebrek aan Verſcheidenheid; maar het tegengeſtelde, het gebrek aan Eenheid, dat deze voorwerpen mishagen doet. De te grote uitgeſtrektheid der voorwerpen vermoeit den geest niet, dan om dat de perken, binnen welke die voorwerpen beſloten worden, door den geest niet erkend kunnen worden, en dat hij er uit dien hoofde geen geheel van maken, geen eenheid in vinden kan; zij vermoeien den geest, om dat het denkbeeld dier voorwerpen ononderſcheiden en duiſter is: dewijl een geheel zonder perken iets tegenſtrijdigs in de Natuur is, en het verſtand vruchtloos zoekt, waar die perken te ſtellen.

Dit is de reden, waarom een te grote uitgeſtrektheid in de kunst ons altoos mishaagt, terwijl wij met genoegen het oog op den onmeetlijken kreits der Hemelen, op de vlakte der zee, kunnen vestigen. In de kunst willen wij de palen erkennen, om dat wij het gantſche voorwerp in aanſchouw nemen; terwijl wij in 't ander geval, onze

(*) Zie de *Grondbeginſelen van de Algemeene Wetenſchap der Schoonheid* enz. bladz. 89 en volgg.

ze aandacht alleen aan de uitgeſtrektheid leenen; waar van het afgetrokken denkbeeld geen palen behoeft, om één, om geheel te zijn. Dit is ook de reden, waarom men in de kunstwerken de Verſcheidenheid noodig heeft, zo dikwerven het geheel te groot is om in de aanſchouwing bevat te worden. Aldan verdeelt de bekwame Kunstoefenaar zijn geheel in eenige Hoofddeelen, die zeer merkbare, zeer onderſcheiden palen hebben, en die, wederom, in hun mindre gedeeldten. — Dus handelt de Bouwkunſtenaar, en gebruikt zijne Vooruitſtekken (Projectures), zijn Zuil- en Boogſtellingen (Colonnades en Arcades), als Hoofddeelen, die het oog en den geest tevens vestigen, en te hulp komen tot het in één trekken der bijzondere deelen; en in het doorloopen van het geheel, rust verſchaffen. — Dit betracht de Kunstſchilder, en vervult zijn tafreel niet met losſe, bijzondere beelden; maar deelt het in eenige weinige Groepen, die ieder uit hare beelden beſtaan. Dus zal hij in 't malen van een bloemſtuk, zijn voorwerpen trosſen en ſchakeeren: dus, in een vruchtenſchilderij, en ſtilleven. Dus gaat hij met de gronden in zijne Landſchappen te werk: dus, met het gantſche Licht, waar meê zijne Samenſtellen (of Ordonnantien) gedaagd worden; het in grote partijen verdeelende, die ieder haar bijzondere ſchaduwen, ieder haar bijzondere tegenlichten (reflexien) hebben. Ja, dit zelfde neemt hij in de ſtelling van een bijzonder beeld zelfs in acht, den algemeenen trek van deszelfs ſtand door de voornaamſte leden, dezen door de plooiing der kleederen, doende tegenwerken, ('t geen ze met een van de Italianen ontleende uitdrukking, 't *CONTRAST* heeten): zo wel om den geest in de beſchouwing van het geheel te verpozen, als om hem van die der bij-

zon-

zonderheden tot het algemeene te rug te roepen. — Dit is ook, 't geen de Dichtkunst; dit, dat de Welſprekendheid vordert. Alleen heeft dit onderſcheid plaats tusſchen die en de Bouw- en Schilderkunſten, dat, daar dezen hun voorwerpen terſtond geheel aan den aanſchouwer voorſtellen; genen, hare werkſtukken niet dan ſtukſcher wijze doen kennen, altoos van de bijzonderheden tot het algemeene opklimmende; het geen die rustpunten vooral niet minder noodzakelijk maakt; op dat de geest, van te veel verſcheidenheids moede, zich tusſchen beide verpoze, en de bijzonderheden, door welke hij aangedaan is geworden, tot één brenge, om het vermaak eener volle aandoening, om een volkomener genieting door 't ſamenſtel dier vereenigde denkbeelden te ſmaken. En deze rustpunten moeten zo merkbaar zijn, dat zij indrukken nalaten, levendig genoeg, om den geest tot in één trekking van het volle geheel te geleiden. —— Dit is de grond van alle Dichtkunſtig ſamenſtel, van alle ſamenſtel in de Welſprekendheid: in welke beiden het geheel zijn kracht niet oefent dan in het geheugen van den lezer of hoorder; 't welk het derhalve van uiterſte gewicht is, door de aantrekkelijkſte en belangrijkſte wending, voor welke die ſteunpunten vatbaar zijn, daar op te doen ſtilſtaan, en weêr toe te rug te roepen. Het blijkt dus, van welk een nut (niet ſlechts zekere herhalingen, maar ook) de uitwijdingen zijn, die ſomtijds, boven 't geheele weefſel van 't werk uitſchitterende, deze ſteunpunten aanbieden, wanneer zij eindelijk blijken tot het geheel mede te werken: — en hoe nadeelig daar tegen, wanneer zij 't geheel niets bevorderen! — Der Verbeeldingskracht, het bijzondere doorgeloopen hebbende, wordt door een kunstrijke ſchikking te ge-

moet gekomen in 't samentrekken van het geheel; en dus is het, dat de geest een Dichtstuk van verscheiden Boeken even gemakkelijk overziet als een van een matig getal verzen. Ook is het door verwaarlozing van deze steunpunten, of bij gebrek van dezelven merkbaar genoeg te teekenen, ruim zo veel als door de min of meer gevallige uitdrukking en vloeiende versmaat, dat ons een gedicht van een mindere uitgestrektheid somtijds veel langer zal voorkomen dan een ander van aanmerkelijk meerder. —— In de Bouwkunst heeft, nog daar boven, dit plaats, dat de verschillende standpunten, waar op het geheel, en waar op de bijzondere deelen onderscheidenlijk te aanschouwen zijn, bijzonderer regelmaat tot het stellen der Hoofdverdeeling vorderen, uit de Gezichtkunde te bepalen. —— Edoch, het blijkt, dat al deze verdeelingen, (hoewel verdeelingen mete opzichte tot het geheel) inderdaad niet dan samentrekkingen der bijzonderheden zijn, die de verstrooiing voorkomen (*).

Men ziet dus, dat die Verscheidenheid, welke de fraaie kunsten vorderen, eigenlijk niet dan om de Eenheid zij; dat zij van dezelve afhanglijk zij; en dat alle Verscheidenheid die niet tot de Eenheid medewerkte, een gebrek zou zijn. Om de Eenheid bevatbaar te maken, die:

(*) Het kan na dit alles geenzins verwonderen, dat de Jesuït ANDRE', die in zijn Verhandeling over het Schone, met AUGUSTINUS, het Schone alleen in de Eenheid en Samenstemming bestaan doet, alle de grondregels der fraaie Kunsten in het eenige vaers van HORATIUS vindt:

Denique sit quidvis simplex dumtaxat & unum.
HORAT. Ar. Poët. *init.*

Essay sur le Beau; Chap. III.

die de ziel en het wezen van alle Kunstgewrocht, zo wel als van ieder ondeelbare (individuum) is, wordt zij aangewend. Ja, zij maakt de Eenheid uit in het tafreel, 't welk de geest zich van het Kunstgewrocht vormt, welk tafreel anderzins verloren zou gaan, en verſtrooid worden. Zij is dus niet onderſcheiden van de ware Eenheid, en men kan haar in de Bepaling van 't Schone niet als een tweede vereischte aannemen, daar zij uit het eerſte, de Eenheid, van zelve voortvloeit. — Doch zij vloeit er niet uit voort, en zij heeft ook waarlijk geen plaats, dan in ſaamgeſtelde voorwerpen: in de enkelvoudige kan zij niet beſtaan, en het is reeds betoogd, dat dezen echter ſchoon kunnen zijn. — Zij moet derhalve uit de Bepaling van 't Schone weggenomen worden, zo anders een Bepaling niets behelzen mag, dan het geen tot het beſtaan, tot het daarſtellen der zaak, zo men 't heet, noodig is.

Het volgt dan niet, dat met de erkentenis der Schoonheid, aan 't Opperwezen de erkentenis der Eenheid in het verſcheidene onttrokken moet worden, gelijk MENDELSZOON wil. Het volgt niet, dat men der Godheid de erkentenis van de eenheid ontzeggen moet. — Hoe! is het wezen der Volmaaktheid de eenheid niet? Moet niet de Volmaaktheid na 't doeleinde beoordeeld worden: en kan iets wel volmaakt zijn, waar in niet alles tot dat doeleinde meêwerkt? — Dat geen, dat in eene zaak niet toebracht tot het voldoen aan haar einde, zou geen' grond van beſtaan hebben, of het moest tot een ander eind ſtrekken; het zou geen' deel van die zaak zijn, of die zaak moest meer dan één einde hebben, en het doel (waar toe de zaak beſtond) moest

gezocht worden in de vereeniging dier onderſcheiden oogmerken, die met elkander beſtaanbaar moeten zijn, en dus, tot één zijn te brengen: — of zij zijn tegenſtrijdig; en het tegenſtrijdige kan in het Volmaakte geen plaats vinden. — Alle Volmaaktheid is dan één; en God, die eene aanſchouwende erkentenis heeft van 't Volmaakte, die ziet, DAT AL WAT IS, GOED IS, God kent de EENHEID. — De Eenheid mag dus der erkentenisſe van den Alwijze, zo min ontzegd worden als de Verſcheidenheid; die, daar het Heelal een ſaamgeſteld voorwerp is, van Hem in hetzelve beſchouwd moet worden. — En de aangetoonde valschheid der ſtelling, dat de Godheid geene VERSCHEIDENHEID IN DE EENHEID erkent, bewijst op nieuw de onrichtigheid van die Bepaling der Schoonheid, uit welke zij voortvloeit.

VIJF-

VIJFDE BIJLAGE.

VAN DE SCHOONHEID DES MENSCHELIJKEN LICHAAMS.

Wij hebben te voren alreeds gezien, of der Godheid eene aanſchouwende erkentenis van de ſchoonheid eigen zij, en hier in het gevoelen van MENDELSZOON toegeſtaan, het welk ook door RIEDEL omhelsd wordt (*). Edoch, hoewel ik deze ſtelling wettige, het is er verr' af, dat ik de bewijsredenen welke de Duitſche Wijsgeer voor dezelve bijbrengt, als voldoende zoude aannemen. In tegendeel houde ik ze tevens voor niet bewijzende van 't geen er uit afgeleid worde, en tevens voor onzeker in hare grondſlagen. Voor al ſtaat mij tegen 't bewijs, 't welk hij van achteren opmaakt, getrokken uit de opmerking van de zitplaats der ſchoonheid in de voorwerpen, die alleen in het uiterlijke is. —— 't Zal niet ongepast zijn, ter dezer gelegenheid, een' kleenen uitſtap hier over te wagen, die ons wellicht tot eenig verder uitzicht geleiden kan.

De-

(*) „ Voor God kan, naar de leer van den natuurlijken en geopenbaarden Gods-„ dienst, niets ſchoon zijn". *Theorie*, I Hoofdſt. bladz. 16, in de Uitgave van den Heere VAN ALPHEN.

Dewijl onze zintuigen niet aangedaan worden, dan door het uitwendige der voorwerpen, zo is het klaarblijkelijk, dat die behaaglijke erkentenis van 't geen wij SCHOON heeten, onzen zintuigen niet aan gebracht wordt dan door het uiterlijke; en men moet dus vastſtellen, dat de zetel der ſchoonheid in 't uiterlijke is. — Doch dit is niet het gene onze Wijsgeer beweert. Want in dezen zin wordt het uiterlijke voor iets betreklijks op den beſchouwer genomen, en ieder bloot liggende laag ſpieren is in een ontleed lichaam zo wel het uiterlijke als de opperhuid; terwijl hij, door het uiterlijke, alleen de bekleedſels der lichamen verſtaat, en aan dezelven den oorſprong der opwekking van het behaaglijk denkbeeld des Schonen verbindt. „ Slechts de „ uiterlijke gedaanten der dingen (dus zegt hij (*)) heeft de Schep„ per met de zinlijke ſchoonheid overtoogen. Zij zijn verordend om „ de zinnen van andere Schepſelen behaaglijk aan te doen. De „ ſchoonheid van 't menschbeeld, de aangename kleuren, de vloeien„ de omtrek, die in zijn geſtaldte ons betooveren, zijn der uiterſte „ ſchorſe alleen ingedrukt, en gaan niet verder dan 't bereik onzer „ zintuigen. Onder den huid liggen affchuwlijke gedaanten verbor„ gen. Alle de vaten zijn zonder MERKBARE orden door een ge„ ſlingerd. De ingewanden houden een evenwicht met elkander; „ doch

(*) *Nur die äuſzere Geſtalt der Dinge hat der Schopfer mit ſinnlicher Schönheit bedeckt. Dieſe ſind beſtimmt, in die Sinne andrer Geſchöpfe reitzend zu wirken. Die Schönheit der menſchlichen Bildung, die annehmlichen Farben, die gewündenen Züge, die in ſeinen Minen bezaubren, ſind nur der auſzeren Schale eingeprägt. Sie gehen nicht weiter, als unſre Sinnen reichen. Unter den haut liegen gräſzliche Geſtalten verborgen. Alle Gefäſze ſind ohne ſcheinbare Ordnung in einander verſchlüngen; die Eingeweide halten einander das gleichgewicht, aber kein Ebenmaſz, keine ſinnliche Verhältniſſe; lauter Mannigfaltigkeit, nirgend Einheit.* Ueber die Empfindungen, V Br.

„ doch geene overeenſtemming, geene zinnelijke betrekking. 't Is „ enkle Verſcheidenheid; geenerlei Eenheid, die er gevonden „ wordt. "

Deze ſtelling intuſſchen (na welke hij, als zegepralende, uitroept (*): „ Hoe zeer zou de Schepper zijn doel gemist hebben, „ indien het niet dan de Schoonheid geweest ware!") is, ik durf het beweeren, ten eenen maal valsch; en 't lichaam van elk dier, zo wel als het menschlijk (en dit wel voornaamlijk en bij uitſtek) is, tot in alle zijn deelen, van den opperhuid tot het gebeente, volkomenlijk ſchoon en welſtaldtig.

De Brieffchrijver aan den Heer VAN ALPHEN (**) heeft zich reeds tegen die ſtelling uitgelaten, en aangemerkt, dat zij, verre van zeker te zijn, den Schrijver betwist kon worden, en dus, niet als een bewijsreden voor de ontkenning van de Goddelijke erkentenis der Schoonheid mocht gelden: doch, die ontkenning verwerpende, roert hij dit bewijs naauwlijks aan, 't welk ook, ſchoon de ſtelling zeker waar, weinig af zou doen in 't geval waar het aangevoerd wordt, en hem derhalve niet op behoefde te houden, om er de valschheid van te doen blijken.

't Ware ook, ongetwijfeld, voorzichtigst, om niet, in den eerſten opſlag ten minſte, voor wonderſpreukig door te gaan, zich hier tot het aantonen van de ongenoegzaamheid dier bewijsreden, en de onrichtigheid van het geen daar uit afgeleid wordt, te bepalen, in plaats van de ſtelling

(*) *Wie ſehr würde der Schopfer ſeinen zweck verfehlt haben, wenn er nichts, als Schönheit geweſen wäre!* Aldaar.

(**) *Te Utrecht gedrukt bij Joh. van Kiſteel* 1779.

ling-zelve, daar in vervat, tegen te ſpreken: dewijl 't algemeene vooroordeel zich tegen 't beſchouwen der van den huid ontblote en opengeſneden lijken verklaart, en er een' afkeer van ingeeft als van iets affchuwlijks. Dan, 't voegt ons, zo 't immer kan voegen, in ſtukken van Wijsgeerige beſpiegeling, de eigen vooroordeelen af te leggen, die van anderen ter zijde te ſtellen, en de eenige waarheid, zonder andere bedenking, te zoeken.

Maar 't is dit algemeen vooroordeel, en dit alleen, het welk MOZES tot de affchuwelijkheid der van hun bekleedſelen ontblote lichamen heeft doen beſluiten. Hij hield ze voor affchuwelijk, gelijk men ze algemeen daar voor houdt; doch dit gevoelen heeft zijnen grond in eene verwarring van denkbeelden, die aanwijzing verdient.

Hij, die op het ongewoon gezicht van een ontleed lichaam een' afkeer, een' ſchrik, een ijzing gevoelt, heeft recht, om de oorzaak dier aandoening in de beſchouwing van dat voorwerp te ſtellen; doch, het voorwerp een ſaamgeſteld voorwerp zijnde, en onder verſcheiden betrekkingen ſtaande, die den geest des aanſchouwers vertegenwoordigd kunnen worden, is 't moeilijk, met zekerheid te bepalen, of eenige der afgetrokkene eigenſchappen in 't voorwerp, en welke van die, dan of eene in den geest vernieuwde betrekking op iets buiten het voorwerp, hem dit verwekke. Het eerſte meer in het oog loopende, wordt doorgaands als de oorzaak aangemerkt, ſchoon meermalen het laatſte die aandoening heeft doen ontſtaan. Dus ſchrikt, bij voorbeeld, het ros niet juist door 't geluid van de klappende zweep, et welk hem de zenuwen trillen doet; maar 't kan eeniglijk zijn door 't ver-

vernieuwen van 't denkbeeld der pijn, die eenmaal met dat geluid gepaard gaande, daar meê in betrekking gebracht is, en als een lid van de zelfde betrekking door 'tzelve wordt opgewekt. Dus is het (waarschijnlijk) met de vrees voor den donder, ten minste eer zij zich het zenuwgestel geheel onderworpen heeft; en hare werking is gantsch onderscheiden van die der werktuiglijke watervrees, der hondsdolheid eigen. — Daar is dus geen genoegzame grond, om het bloot aanschouwen der gedaante, om zekere wanstaldtigheid, voor de eenige en zekere oorzaak van dien afkeer, dien schrik, en die ijzing te houden; indien er betrekkingen zijn, die onaangename, die afkeerverwekkende denkbeelden opleveren, en door het voorwerp opgewekt worden. — Maar deze betrekkingen zijn er, en wel van tweederlei aart. — Want, in de eerste plaats is 't het denkbeeld van 't ontzielde, van 't doode, van 't lijk-zelf, dat (ongeacht deszelfs gedaante) in 't ontlede Lichaam even als in alle lijken den afkeer opwekt. Het hatelijk denkbeeld des doods verspreidt zich over al wat daar eenige betrekking op heeft, en dus door zijne aanschouwing dit denkbeeld vernieuwt: en zo is zelfs het beschouwen van 't graf, van de doodbaar, bij 't algemeen schuwbaar en hatelijk. Zo zijn 't ook de doodsbeenderen van een' mensch, en die van de grote viervoetige dieren, wier overeenkomend maaksel het denkbeeld der menschlijke beenderen opwekt; terwijl men de vleeschloze graat van een' visch zonder aandoening zien kan, als welke haar zeer aanmerkelijk onderscheid, zo wel in kleur als gedaante, geene gelegenheid geeft, om ons iets te vernieuwen, waar mede 't niets gemeens doet opmerken. Zo zijn ook de ontlede lichamen afschuwlijk, door 't denkbeeld des doods,

't welk zij opwekken; maar zonder dat dit affchuwelijke in hunne gedaante gegrond is.

Hier bij koomt, ten tweede, 't beſef van mishandeling, het welke wij door de beſchouwing van opengeſneden, gekorven, ontvelde, en verminkte lijken ontfangen. Het denkbeeld van 't menſchelijk lichaam is te na aan het denkbeeld van ons-zelven verbonden, om hier geen vergelijking en overgang van denkbeelden te veroorzaken, en ons een foort van meêlijden te doen ontſtaan, dat ſomtijds de ingewanden beroeren kan, en niet minder kracht heeft om dat het onredelijk is. — Dit is de eerſte grond van dien afkeer, dien men altoos gehad heeft, van 't ſmadelijk handelen der lijken; het geen men als eene wreedheid van de haatlijkſte ſoort aanmerkte, en waar tegen de Atheenſche Hoofddichter en zijn doorluchtige Mededinger ieder een hunner ſchoonſte en geachtſte Treurſpelen hebben ingericht (*) — Dit is ook de eerſte oorſprong van den afkeer, dien van ouds der Ontleedkunst door het gemeen is toegedragen: waarſchijnlijk ook van de blaam, die den groten VESALIUS in zijn bijgeloovige eeuw aankleefde: en dit treedt mede in werking tot het inboezemen van dien afkeer, dien men voor de onderwerpen der ontleding gevoelt.

Deze twee beſchouwingen komen te ſamen, om de ontlede lichamen affchuwelijk voor den beſchouwer te maken: en zo dra men zich aan dezelven, aan hunne beſchouwing, aan hunne behandeling, gewend heeft, zo dra dit te zugzicht op den dood, en het denkbeeld van mis-

(*) Te weten: SOFOKLES zijne *Antigone*, en EURIPIDES zijne *Smeekenden*.

mishandeling niet meer bij hunne beschouwing opkomen, zo dra heeft het voorwerp ook al het afschuwlijke bij den beschouwer verloren.

Dit achtte ik noodig, voor af te laten gaan, tot bewijs, dat die afkeer, welken het zeker is, dat de ontlede lichamen bij 't algemeen ingeven, niet in eene afschuwlijke gedaante behoeft gezocht te worden, maar buiten dezelve genoegzamen grond van bestaan heeft. En, dit erkend zijnde, kunnen wij des te vrijer onderzoek doen na 't *schone* of *onschone* dier gedaante, die ons thands onverschillig moet zijn.

Tweederlei wijs van beschouwing vindt plaats in het menschelijk lichaam; gelijk zij in alle saamgestelde voorwerpen plaats vindt. Die van 't geheel naamlijk, en die der afgezonderde deelen. —— De gedaante van het geheel is in 't lichaam, na 't wegnemen van de bekleedzelen, volstrekt de zelfde, als met dezelven. Alleen is de omtrek in sommige deelen een weinig kenbaarer: de zelfde evenredigheid en overeenstemming heeft er in plaats: de zelfde schikking der leden. Alles is blijkbaar geschikt tot de gemaklijkste beweging, tot den minsten last; en dit brengt eene overeenstemming voort in het afnemen van de breedten der uiteinden, die na mate zij meer van den romp afwijken, minder en tederer worden; zo dat het oog, van het grove midden tot de leden afdalende, eene aangename gelijkmatigheid in de afwisseling zijner voorwerpen ontmoet (*). Het merkbaarst verschil doet zich op

(*) Schoon drukt zich de Romeinsche Redenaar uit, daar hij van de schoonheid des lichaams spreekt: *quae apta compositione membrorum movet oculos, & delectat hoc ipso, quod inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt.* de Off. Lib. 1.

op in de kleur: doch de kleur, hoewel zij tot de ſchoonheid behoort, doet niets tot de gedaante, en hare verſcheidenheid is niet genoeg om een welſtaldtig voorwerp affchuwlijk te maken: zij neemt de bevalligheid niet weg in een welgehouwen marmeren, in een houten, in een welgebootst aarden ſtandbeeld. — 't Geheel van het lichaam derhalve is ſchoon, en wijkt alleen in kleur voor de ſchoonheid van het uitwendige. Doch ook de ſchakeering der kleuren is in het ontblote ſpiergeſtel ſchoon. De Pezen, die, of bij vorme van uitſpanſel de ſpieren omvangen en tot kokers verſtrekken, of in het bewegen der leden tot koorden dienen, zijn zilverwit: de gevleeschde buik der Spieren, wier zwelling de deelen, aan welke hun einden gehecht zijn, tot elkander doet naderen, is met het helle bloedrood geverwd: de Aderen, die er door kronkelen en hunne takken verſpreiden, zijn gepurperd van het doorſchijnende vocht, 't welk zij voeren: de Zenuwtakken zijn van een bleeker wit dan de pezen: terwijl het blinkende Kraakbeen, waar mede de uiteinden der beenderen omkleed zijn, op weinige plaatſen der geledingen doorſteekt. Hoe ſchoon! hoe welſtandig gemengeld! hoe wel overeenkomſtig met de onderſcheiden werkingen der deelen gekleurd! — En is het juist de ſchikking dier kleuren niet, welker doorſchijnen door de tedere huid, dat levend koloriet van het menſchelijk lichaam verwekt, waar in de kunſtige Schilder nimmer volleerd is, ja het welk hij, zonder de kennis van 't geen beneden de huid ligt, nimmer in zijne denkbeeldige voorwerpen naar vereischte kan uitvoeren. —— Dus is het met de eerſte, met de opperſte laag der ſpieren, en dus is het met de anderen, die zich na het wegnemen der bovenſten opdoen; alleen met dit onderſcheid, dat na

ma-

mate men lager koomt, de breedte der leden vermindert, en een fmaller evenredigheid, een vergrote reden van hoogte tot breedte ſtand grijpt.

Zo is het ook met het Beengeſtel, welks gedaante door rankheid mishaagt, bij gebrek van het einde op te merken; doch waar in de lengte der leden de zelfde is, met die in 't volkomen lichaam, en dus, *ſchoon* in onderlinge betrekking: — de dikte der beenderen geëvenredigd met den wederſtand, dien zij in hunne werking doen moeten, doch die, niet in 't oog vallende, voor geen ſchone betrekking vatbaar is. De kleur werkt hier weder volmaaktelijk mede ter onderſcheiding van 't dichter of losſer weefſel, van de meerdere of mindere vastheid der beenderen, en wisſelt zich aangenaam af. —— Ik zwijg nog van de Ingewanden, wier ſchikking' geene onderlinge overeenſtemming ontbreekt, waarin eene kenbare betrekking is, en die met elkanderen een volkomen Eenheid uitmaken; gelijk ieder, die ooit een ontleedkunſtig toebereidzel der Ingewanden beſchouwd heeft, zal moeten erkennen. —— 't Is waar, dat die ſchoonheid aanmerklijk zal toenemen door eenige kennis van 't ſamenſtel der dierlijke huishouding; doch zo neemt ook het vermaak in de beſchouwing van een weluitgevoerd ſchilderſtuk toe, door de kennis der kunst; en men kan niet ſtellen, dat er daarom geen ſchoonheid in zij, om dat ſommigen niet de volkomen ſchoonheid bevatten. Alle bevatting van 't ſchone onderſtelt eene zeekre bekwaamheid, eene zekere vatbaarheid, om de evenredigheden met vaardigheid op te merken; en de kunst volmaakt die bekwaamheid, terwijl de verwaarlozing haar verloren doet gaan. —— Het is derhalve verr' af

van

van 't geen MENDELSZOON wil, dat zonder het uiterlijke bekleedſel in 't lichaam niets dan affchuwlijkheid zij; dat er geenerlei Eenheid in te vinden zou zijn; in tegendeel, zij doet zich overal op, en men behoeft ſlechts een zeer oppervlakkige kundigheid in de ontleding, om er van overtuigd te wezen.

Doch dalen wij af tot de bijzondere deelen, en Spieren, Aderen, Zenuwen, Beenderen, alles zal ſchoon bevonden worden. — 't Komt hier aan op de blote gedaante; dewijl wij ieder deel afzonderen. — Doch welke zijn de ſchoonſte der trekken? De rechte lijn, mits zij niet te lang zij; de ronde; en de ſlingertrek, boven al van de kenneren der Schilderkunde geliefkoosd. Deze drie trekken vinden plaats in de ſpieren en pezen. De ſpieren, die in eene zuivere rechte lijn loopen, zijn weinigen, zeer weinigen, en klein. De cirkeltrek is uit den aart zeldzaam, en wordt nog, daar zij gevonden wordt, verbogen na den zwier van de ſlingerlijn, die over al heerscht. 't Is de ſlingertrek, die de gedaante van verre de meeſte ſpieren uitmaakt; die zich ook in derzelver ſchikking vertoont; die den gantſchen omtrek der leden, den gantſchen ſtand des lichaams bepaalt; die altoos den zwellenden buitentrek door een zachte glooiing van binnen, en de knepen der buitenzijde door een binnenzijdige uitronding tegenwerkt. De zelfde ſlingertrek bepaalt den loop der aderen en ſlagaderen, dien der zenuwen, van de algemeene ſtammen af tot hare uiterſte takken zo verr' men ze na kan gaan. Hij is algemeen in de beenderen, die door hun geheele wending, door die van hun ſcherpe kanten, ter inplanting' der pezen geſchikt, dit bevallig aanzien verkrijgen: ja, zelfs

in

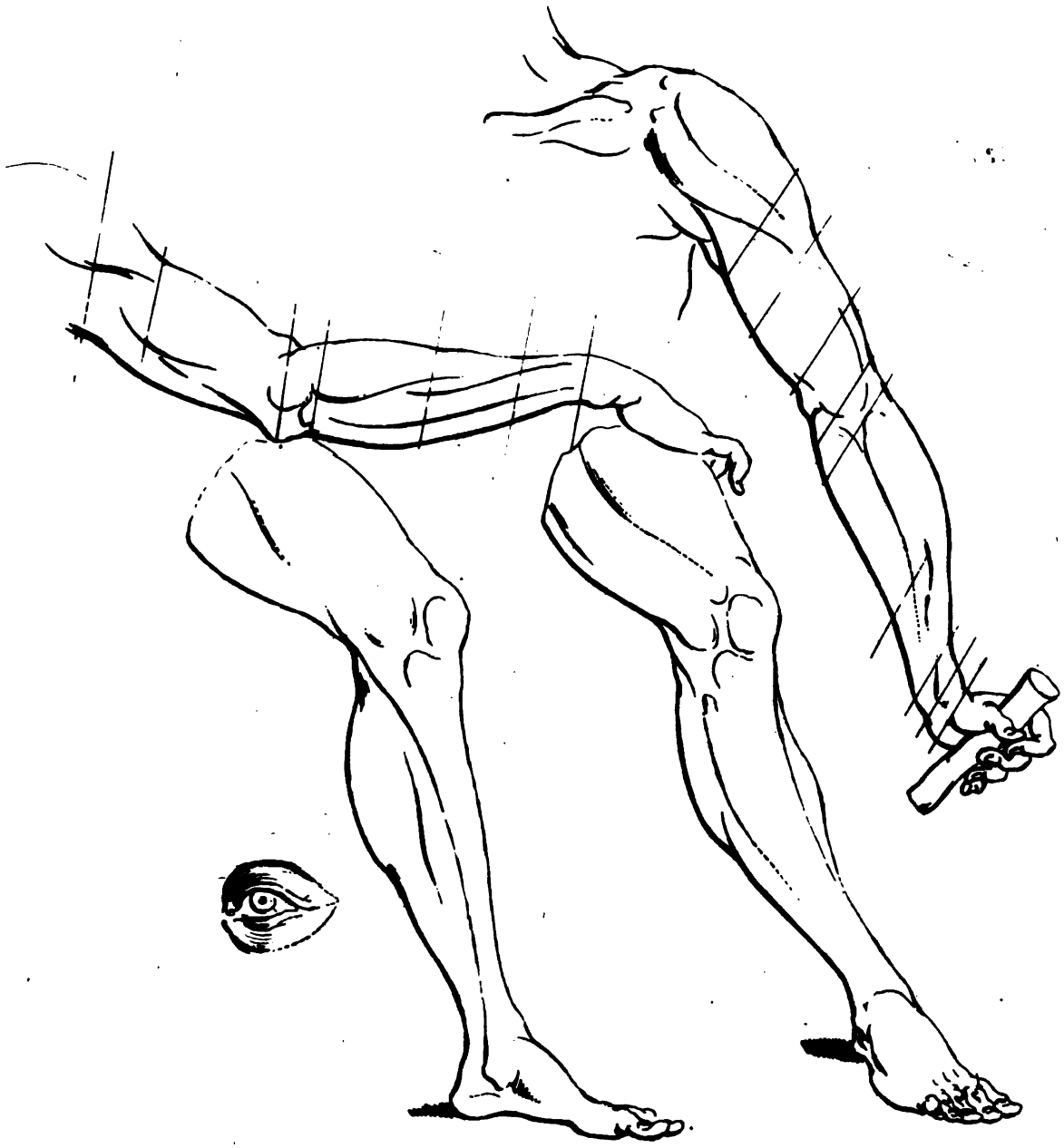

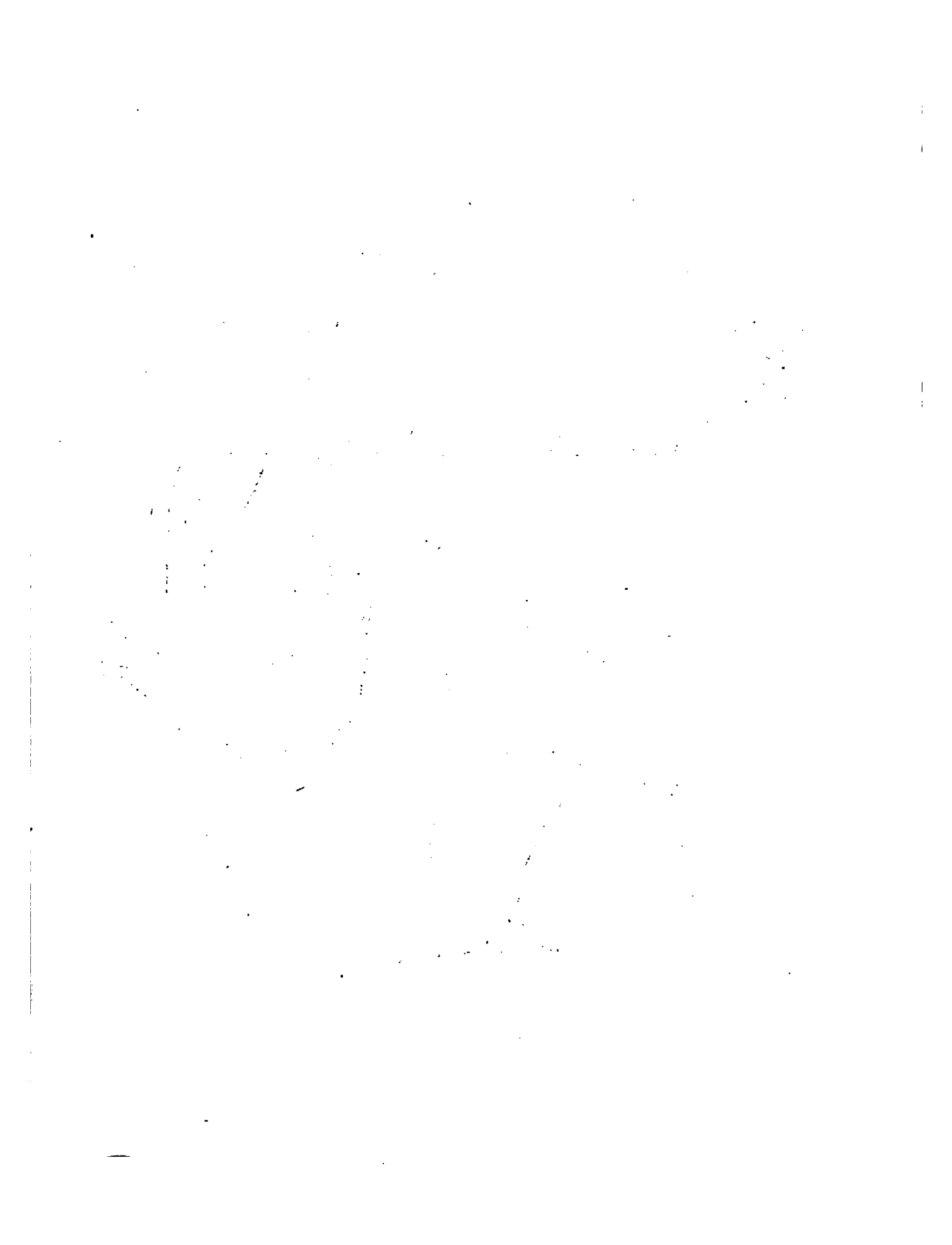

in de ronde zaadbeendtjes van de handen en voeten, is de omtrek van dezen ſlingertrek aangedaan (*).

De welſtandigheid van dien trek is buiten tegenſpraak (**); en ook is het zeker, dat hij alomme in het maakſel der beenderen in het oog loopt: men kan hun deshalve den naam van Schoon geenzins weigeren. —— Dan, hoewel dit al erkend worde in de beenderen der leden, men zal algemeen veel meer zwarigheid maken met opzicht op 't beengeſtel van het hoofd, waar in, inderdaad, iets affchuwlijks gelegen ſchijnt. Maar, wat is hier de oorſprong van dit mishaaglijke? Is het wel iets anders, dan de gelijkheid van 't voorwerp met een volkomen menſchelijk hoofd, waar mede onze geest hetzelve in vergelijking brengt, het geen ons een denkbeeld van mismaaktheid ontſtaan doet, met het doodshoofd verbonden? —— Zo vindt men den Baviaan affchuwlijk, niet dan om zijne grote gelijkheid met ons-zelven. Een groter verſchil zou der vergelijking' geen' voet geven, en 't oordeel van mismaaktheid, het welk uit dezelve voortvloeit, zou in een groter afwijking van de menſchelijke gedaante geen plaats vinden. 't Geen wij in den Baviaan opmerken, brengen wij over op den mensch; en dus wordt het affchuwlijk: 't geen wij in de beenderen des aangezichts zien, op het volkomen aangezicht, en hierom boezemt het afkeer in. De ruime oogkasſen verwarren wij dus met opgeſparde, holle, en weggezonkene oogen, wier aanblik den toorn, de woede, de wanhoop vertegenwoordigt: de ontblote rijen van tanden, met den van

(*) Men vergelijke omtrent dit alles de tegenovergeplaatſte omtrekken.
(**) Men raadplege de volgende Bijlage.

van een' getrokken', verwijden, en bliktandenden mond, die de ſpijt, den wrevel, en de wroeging vertoont; de gapende neusholen, met de wijdopengeſpalkte gaten van den opgeſchorten neuze, die der aangrijnzende afgunſt' en den verontwaardigden hoogmoed eigen is: het onder de jukbeenders ingetrokken gebeente der bovenkaak, met de ingevallen, de weggezonken, en uitgeteerde wangen, die ons den nijd, de droefheid, den kommer, en het gebrek doen beſeffen. — En zo vele haatlijke denkbeelden, gelijktijdig in ons opgewekt, nog door dat van den dood verſterkt wordende, kunnen die anders, dan hare affchuwlijkheid over het voorwerp, bij welks beſchouwing zij ons ontſtaan zijn, verſpreiden? — Dan, deze affchuwlijkheid is niet dan toevallig, en heeft haren zetel in onzen geest; niet in het voorwerp, dat waarlijk ſchoon is, maar welks ſchoonheid wij door die bijkomende denkbeelden, die ons veel levendiger treffen, verhinderd worden te erkennen. — Zo zal ook de aanſchouwing van het bekken desgelijks een affchuwelijk denkbeeld geven, uit hoofde van eenige gelijkenis die het met een mishandeld aangezicht ſchijnt te hebben, door de overeenkomst van de ſchikking der eironde gaten met die van de oogholen, en de tusſchenkomst der kraakbeenige geleding, die min of meer naar de plaatſing der neusbeendtjes zweemt. — Doch de opmerking dezer overeenkomst ophoudende, zal ook het affchuwlijke ophouden; en hij, die de beenders op zich-zelven beſchouwt, zonder eenige bijkomende denkbeelden toe te laten, zal moeten erkennen, dat zij in de daad ſchoon zijn.

Niet anders begreep het ook de ſcherpzinnigſte der Latijnſche Kerkvaderen, AUGUSTINUS; die, na opgemerkt te hebben, hoe wel-

welſtemmig en evenredig al 's lichaams deelen tot elkanderen zijn, „ zo dat men ('t zijn de eigene woorden, die hij gebruikt) in twijfel „ moet ſtaan, of in de vorming van 'tzelve meer acht op 't gebruik, „ of op 't uiterlijk ſchoon is geſlagen", de diepe onkunde zijns tijds van 't inwendig maakſel der ingewanden beklaagt; wier ſtrekking en onderlinge afmeting, indien ze bekend ware, ook zelfs in die binnenſte deelen die geenerlei ſchoonheid vertonen kunnen, zo ſchoon, zo behaaglijk een overeenſtemming (dus oordeelt hij) zou doen blijken, dat geen van de ſchoonheden, die zich aan onze oogen opdoen, daar zelfs bij halen zou kunnen (*).

Alles derhalve is ſchoon in het maakſel des menschlijken lichaams: en men kan daar niet uit beſluiten, het geen er de Schrijver *over de Gewaarwordingen* uit afleiden wil. — Dan, daarom kan men echter niet ſtellen, dat de Schoonheid, dat is, der onvolmaakte bevatting' van den mensch door de gewrochten der Schepping te behagen, het einde geweest zij van des Scheppers ſamenſtel. In tegendeel, dit behagen is ſlechts een gevolg daar van; niet het doel. De ſlingertrek is in de beenderen en ſpieren geenzins gebracht om onze oogen te ſtrelen; maar om dat zij de eenige geſchikte was, om zo vele ſpieren, als tot de noodzakelijke bewegingen en hare gemaklijkheid vereischt wier-

(*) De Civ. Dei, Lib. XXII. c. 24. *Ita omnium partium congruentia numeroſa eſt, & pulchra ſibi paritate reſpondet, ut neſcias, utrum in eo condendo major ſit utilitatis habita ratio quam decoris. Certè enim nihil creatum videmus in hoc corpore utilitatis cauſa, quod non habeat etiam decoris locum. — Si noti eſſe potuiſſent numeri menſurarum, quibus coaptatio (quae ἁρμονία Graecè dicitur) totius corporis conſtat, in interioribus quoque viſceribus, quae nullum oſtentant decus, ita delectaret pulchritudo rationis, ut omni formae apparenti, quae oculis placet, ipſius mentis, quae oculis utitur, praeferretur arbitrio.*

wierden, genoegzamen ſteun te verſchaffen aan de enkele beenderen, in de leden alleen tot ſteunſel, en, om door hunne zwaarte de beweging niet moeilijk te maken, met de meest mogelijke ſpaarzaamheid, geplaatst. Hierom moest het grootstmooglijke veld tot de inplanting der pezen, hierom de meestmooglijke uitgebreidheid in breedte zo wel als lengte tot de onderſchraging der daarover bewegende ſpieren gezocht worden, en dit bepaalde het been tot den ſlingertrek, en dus ook de ſtrekking en richting der ſpieren. — Dus, ſchoon men geen grond hebbe om met MOZES uit te roepen (*): „ Hoe zeer zou de Schepper zijn doel gemist hebben, indien het „ de Schoonheid geweest ware"! Daar is ook geen reden om te gelooven, dat het volmaakte Opperwezen de volſtrekte volmaaktheid van zijn geheel aan eene betrekkelijke volkomenheid, van het bepaald verſtand eens bijzonderen geſlachts van wezens afhangklijk, opgeofferd, onderworpen, of ondergeſchikt zoude hebben: maar 't geeft een oneindig waardiger denkbeeld van Gods Alwijsheid, te ſtellen, dat in zijn volmaakt ontwerp alles zodanig is ingericht; dat niet alleen het geheel (voor welks beſchouwing geene bepaalde wezens vatbaar zijn), maar zelfs de minſte gedeeldten, in wat verband, onder wat betrekking zij ook beſchouwd worden, een denkbeeld van Volmaaktheid opleveren, 't welk allen beſchouwer verwondering en eerbied voor den Almachtigen Werkmeeſter van alles moet afperſen.

(*) Ter boven aangehaalde plaatſe: *Wie ſehr würde der Schöpfer ſeinen zweck verfehlt haben, wenn er nichts, als Schönheit geweſen wäre!*

ZES-

ZESDE BIJLAGE.

VAN DE SCHOONHEID DER BIJZONDERE LIJNEN.

In de betrachting der ſchoonheid van 't menſchelijk lichaam lieten wij dezelve ten deele berusten op de aangenomen behaaglijkheid van den ſlingertrek. Ongemeen veel hebben de Schilders ten allen tijde met deze lijn opgehad; die zij nu eens bij de ſpeling der vuurvlammen, dan bij de kronkelingen der ſlangen geleken; van welker ineenvloeiing zij de zuiverheid van den omtrek in 't menschbeeld, en van wier inachtneming zij de levendigheid van allen ſtand, alle wending, en alle lichaam deden afhangen. „ De omtrekken der deelen moeten het „ vlammen des vuurs gelijk zijn, golvende met de kronkling eener „ kruipende ſlang": dus uit zich FRESNOIJ (in zijn bekend Latijnsch Dichtſtuk van de Schilderkunst (*)) over den trek, dien wij gewo-

ne-

(*) „ *Ignis flammantis ad inſtar,*
„ *Serpenti undantes flexu.* "

De Arte Graphica, v. 106.

De in zijn kunst doorervaren Aanteekenaar van FRESNOY, DE PILES, voegt er bij „ dat hier door, de omtrekken zeker iets van het leven en van de roe„ ring verkrijgen. "

nelijk *ſlingertrek* heeten, of na de Letter S benoemen (*). —— Doch welke is de grond van deze welſtandigheid, die de ondervinding bevestigt dat het in acht nemen deszelven den kunstſtukken van Schilder- en Beeldhouwkunst toebrengt? Waardoor het gezicht niet alleen op eene aangename wijze wordt bezig gehouden, maar 't marmeren blok ſchijnt te leven, het doek te lachen, en 't roerloze beeld te bewegen? —— Dit Vraagſtuk ſchijnt gewichtig genoeg, om onze overweging tot zich te trekken.

Beſchouwen wij de *lijn* in het algemeen. —— Ik behoef hier EUCLIDES niet aan te halen om mijnen Lezer te erinneren, dat diepte of hoogte, en breedte niet in het denkbeeld der *lijn* komen, en dat zij geene afmeting dan die van *lengte* toelaat. Wanneer wij de omtrekken der voorwerpen in aanmerking nemen (die men natuurlijke lijnen kan heeten (**)) zo bevinden wij duidelijk, dat het ſlechts eene enkele ſtrek-

---

FRANC. MARIA MARSIJ drukt er zich dus over uit in zijn Dichtſtuk van het zelfde Onderwerp:

„ *Ut flamma volent; ut lympha, dehiſcant*
„ *Molliter; ut ſerpens, ſinuoſo tramite currant.* "

Pictur. v. 152.

„ Dat zij vlammender wijze vliegen, als een vocht zachtkens in een ſmelten, en „ als een ſlang met een' golvenden trek voortſnellen. "

(*) De Franſchen noemen hem veelal *trait ſerpentin*: de Duitſchers, of *Wellenlinie*, of *Schlangenlinie*. Men zie onder de laatſten, HOGARTH in zijne *Zergliederung der Schönheit*. —— SCHUBART in zijn *Vorleſungen über Mahlery* enz. (zo 't ſtukjen ſlechts echt is) neemt uit deze eigenſchap de Bepaling van 't Kunstwoord. „ *Schlangen- und* „ *Wellenlinien* (zegt hij) *ſind diejenige mahleriſchen Linien, die der Figur leben und Schönheit* „ *mittheilen.* "

(**) De einden der lichamen zijn oppervlakten, en de einden der oppervlakten zijn lijnen: doch daar het gezicht van een lichaam niet is dan zekere aandoening, dan zeker gevoel van de lichtſtralen, die van het voorwerp in onze oogen te rug gekaatst

ſtrekking is, die wij in deze beſchouwing afzonderen, en dat deze lijn in de daad niets is dan het einde, dat de oppervlakte des lichaams bepaalt. Wanneer wij de kunstlijnen gebruiken, die, werktuigelijk zijnde, in de daad lichamen zijn, zo is het alleen hunne ſtrekking en lengte, op welke wij acht geven; en hunne breedte en verhevenheid worden als niets zijnde, aangemerkt. — Het zijn dan de ſtrekking en lengte alleen, die het ware en volkomen denkbeeld der Lijn uitmaken; doch wij kunnen ook de bepaling der lengte afzonderen, en ons een onbepaalde lijn voorſtellen, waar in niets dan de ſtrekking is op te merken. — En deze is het ware onderſcheidende merk der lijnen, waarover derhalve onze beſchouwing gaan zal.

De drie hoofdlijnen zijn de Rechte, de Cirkel- en de Slingerlijn. De ſtrekking is in allen onderſcheiden; doch in ieder der twee eerſten, gelijkmatig met zich-zelve; in de derde, ongelijkvormig. — De Cirkeltrek heeft dit onderſcheidende, dat hij in zich-zelven weêrkeert, begin noch einde laat opmerken, en dat zijne ſtrekking zich-zelve bepaalt. — Van daar dat hij de grootſte eenheid van denkbeeld heeft, en in 't algemeen, gelijk de ſchoonſte, zo wel als de volmaakſte mag aangemerkt worden. — De Rechte lijn is gelijkvormig, doch het denkbeeld van hare ſtrekking wordt door de voorwerpen buiten haar

---

kaatst worden; en deze lichtſtralen niet dan door de oppervlakten der lichamen afgekaatst worden; zo blijkt, dat wij eigenlijk niets dan oppervlakten beſchouwen, die tusſchen lijnen bepaald worden, aan welke men de benaming van omtrekken geeft. Dus zijn dan alle onze voorwerpen tusſchen lijnen beſloten; en, hoewel, eigenlijk geſproken, de lichamen niet door lijnen bepaald kunnen worden; maar door oppervlakten; de ware omtrek van het lichaam, zo verr' wij 't beſchouwen, zo verre 't in het gezicht valt, is een lijn.

haar bepaald; waarom zij, ſchoon in aart en vorming eenvoudiger dan de cirkel, in de beſchouwing echter een min enkelvoudig denkbeeld verwekt; en hare einden zijn in een' volſtrekten tegenſtand. — De Slingertrek deelt, eeniger mate, in den aart van die beiden; doch op een ten eenen maal verſchillende wijze: want zo men zijn einden onmiddelijk vergelijkt, ſtaan zij, even als in den rechten, in onderlingen tegenſtand, en zo men zijn' loop ſlechts gedeeldtlijk in acht neemt, beandwoordt hij aan een deel van den Cirkel: doch zo min gelijkmatig is zijne ſtrekking, dat zij zich nu van die zijde afwendt, na welke zij 't eerst zich gekeerd had, en derwaart heen keert, van waar zij zich eerst had afgewend. — Het denkbeeld van deze lijn is derhalve meest faamgeſteld. — Na mate nu meer denkbeelden in eenig voorwerp beſloten zijn, en aan de beſchouwing zich aanbieden, loopt onze geest ze te ſneller door: vooral, wen zij niet gantsch in een vloeien, maar in eene zekere opvolging geplaatst, en voor de opmerking bevatbaar zijn. — En dit is 't geval van den ſlingertrek. Hij wekt in zijne aanſchouwing den geest een veel grooter reeks van denkbeelden, dan de rechte of de cirkellijn: en brengt dus een vlugheid, een ſnelheid van opvolging, een beweeglijkheid in de gedachten, die op het voorwerp te rug keert, en waar deze levendigheid, deze beweging, deze ſnelheid, deze ſcheutigheid uit oorſprongkelijk zijn. Nog meer: — daar het oog den loop dezer lijn volgt, leidt het de gedachten van de eerſte in een tegenſtrijdige wending; en zulks, langs zo kort eenen overgang, dat de geest, even als bij eene ſnelle verraſching, geene tusſchenkomende denkbeelden gewaar is geworden. Ja, de geest wordt dus werklijk verrascht door het oog, dat zich eens-

klaps

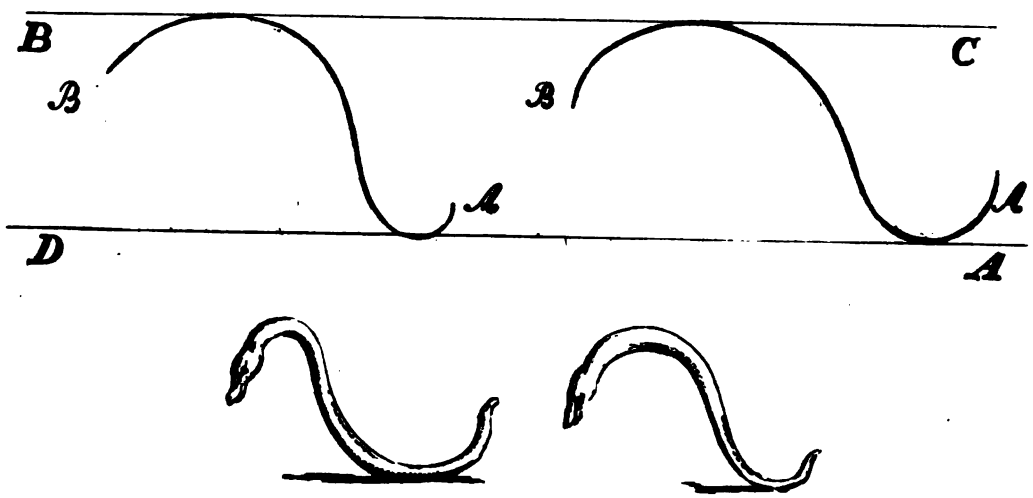
B
B
A
D
B
C
A

klaps van de eene in de tegengeſtelde richting bevindt: en van daar wordt dat denkbeeld van ſnelheid den ſlingertrek eigen. En deze ſnelheid wordt groter, na mate het laatſte der cirkelſtukken, waar uit hij is ſaamgeſteld, in evenredigheid tot het eerſte, dat zijn beginſel maakt, groter is; of liever, na mate dit in betrekking tot den geheelen trek kleiner is: om dat die verraſching van welke wij ſpreken, dan des te ſpoediger is, des te vaardiger werking doet. De beſchouwing der ſlingers AB tuſſchen de lijnen AD en CB geplaatst, waarin men A als den oorſprong moet aanmerken, zal in een geoefend oog dit doen blijken; en deze trekken zullen een groot gedeeldte hunner ſnelheid verliezen door omgekeerd te worden, en het oog van B naar A te geleiden. Rechtſtandig, zullen zij een ſnel uitſchietende, — omgekeerd, een trager voortglijdende ſlang verbeelden kunnen.

De aart dezer lijn is derhalve, een denkbeeld van ſnelheid te verwekken, en het is hier door, dat zij haar kracht oefent in de Schilderkunst, in welke 't vertonen van de beweging het toppunt der kunst is. Hierom gebruikt haar de kunſtenaar tot al wat beweging vertonen moet, tot al wat door luchtigheid moet behagen. Van daar is zij zo nuttig in 't levend menschbeeld, deszelfs algemeenen ſtand en houding, deszelfs allerminſte leden; in jonge beweeglijke boomſtruiken en ranken; en in de vervrolijkende feſtoenen, die ſomtijds gebruikt worden, om een aantal rechtſtandige lijnen in de afbeelding van bouwkunſtige werken te breken. — Maar hier uit blijkt tevens, hoe nadeelig zij zij, in alles, waar 't van belang is, het denkbeeld van ſnelheid, van losheiden wuftheid te weeren, en 't tegengeſtelde, van vastheid, van rust, van ſtandhouding en traagheid, met

dat van het voorwerp te doen verbinden. Van daar is het, dat deze trek in geenerlei werk van Bouwkunst kan plaats vinden, waar alles vastheid en zekerheid ademen moet, waar alles bepaald moet zijn, alles onveranderlijk: waar alles den geest een aangename rust moet verſchaffen, en waarin de aart van alle voorwerpen beweegloos is. Men verſtaat van zelfs, dat ik hier ſtandbeelden, graveerſelen, (bas-reliefs), feſtoenen, en loofwerk uitzondere, die der Bouwkunſt' in haar-zelve niet eigen zijn, maar die zij van de Beeldhouwerije en Schilderkunst heeft ontleend; doch in het plaatſen welker werken zij echter den aart van derzelver omtrekken moet waarnemen. 't Blijkt dus ook hier uit, hoe verkeerdelijk men eertijds een ſchoon heeft geſteld in de ſlingerkolommen, die, behalven dit, ook uit de gronden der Weegkunde afgekeurd worden, en in de met loofwerk omſlingerde zuilſchachten, die waarlijk belachelijk zijn; dewijl zij een denkbeeld aan 't werk verknochten, 't welk ieder Bouwkunſtenaar ten hoogſte van zijn geſticht moet trachten te weeren. — En tevens is hier uit af te leiden, hoe kwalijk beraden hij zij, die in een bekrompen ſtuk lands, om deszelfs ruimte voor 't oog van den wandelaar te vergroten, den grond in verſcheiden wandelpaden en lanen verdeelende, zijne heiningen en affchutſels in den ſlingertrek ſtelt, die door zijne verſcheidenheid minst geſchikt is om het denkbeeld van grootheid te verwekken, dat, in een klein beſtek boven alles bewaard en gezocht moest worden. En zelfs, hoe oneigen de ſlingerlijn is om eenen wandelweg in te ſluiten; dewijl zij het oog nimmer rust vergunt, maar door een gedurige opeenvolging van beurtlings herhaalde wendingen tot vermoeiing verſtrekt; terwijl niets der wandeling', die vermaakshalve geſchiedt, groter aan-

ge-

genaamheid kan bijzetten, dan het afwisselend uitzicht op verscheidenheid van rustplaatsen, die haar na willekeur kunnen doen afbreken. — Vooral blijkt hier uit het belachlijke van het zogenaamde *Rocaille* of rotswerk, dat in de daad niets van het rotswerk heeft dan een' enkelen schulptrek, maar geheel uit slingerlijnen bestaat. De tijd en wisselzieke zucht tot nieuwigheden hebben dit voddig samenraapsel uit de hedendaagsche gebouwen verbannen; doch niet den grilligen smaak, die het ingevoerd had, en nu op den naam van 't Antike, somwijlen niet min ongepaste en beuzelachtige — versierſels (zo men ze heet!) stand doet grijpen.

Men verstaat, dat ik hier van alle slingertrekken spreke in den ruimsten zin, en mij niet alleen tot den eigenlijk gezegden S - trek bepale. Alle deelen zij in dezelfde eigenschap, zo wel die uit stukken van cirkels van verschillende middellijn, als die uit tegengestelde bogen bestaan: men merke alleenlijk op, dat na mate de strekking des slingertreks meer verscheidenheid heeft, en hij meer van zijne eerste wending afwijkt, de snelheid, welke hij inboezemd, groter is.

Het tegengestelde van den slingertrek wordt in de Cirkellijn gevonden. Deze is standhoudende, en geeft den geest in hare beschouwing een aangename stilte en rust. — Van daar die rondvormige vijvers, waterkommen, en terrassen, in de oude Hollandsche tuinen gebruiklijk; die zeer veel uitwerksel konden hebben, indien zij slechts met een uitgebreider inzicht dan gewonelijk aangelegd wierden. — In het rechstandige kan uit hoofde der verkorting in de beschouwing, de Cirkel genoegzaam nooit plaats vinden; doch het Eirond vervangt hem. Statigheid, vastheid en stilte is 't geen deze trek in de werken der Bouw-

kunst te weeg brengt. — De Rechte lijn deelt in dit uitwerkſel, doch haar gelijkmatigheid en meeſte afgelegenheid van einden zet alle werk eene meerdere grootheid en uitgebreidheid in het denkbeeld des aanſchouwers bij; die boven een zekere mate gedreven, 't gezicht kan vermoeien, en den geest tot verveling worden. ——— Doch hiervan is reeds elders geſproken. En ik ſtappe af van dit onderwerp, met het de overweging van onze Smaakkundigen aan te bevelen. — De ſtoffe is eene uitgebreide verhandeling waardig: ô dat zij eens op een waarlijk Wijsgeerige wijze wierd' uitgewerkt! — Dat zij eens op de ſchone en algemeen verwaarloosde Bouwkunst wierd' toegepast! — Dat men eens leerde beſeffen, dat het de Kolom niet is, die het wezen der Bouwkunst uitmaakt; en dat het de Doriſche of Iöniſche zuilſtelling, dat het het Doriſche of Iöniſche Lijstwerk niet is, 't geen een Antîke zaal maakt! Dat men den geest van ieder Orden eens leerde ontwikkelen! Dat men de valſche vonden en grilligheden der Franſchen eens uit leerde monſteren. Dat men de gronden der kunst eens tot hare zuiverheid wederbracht; tot het ware wiskunſtige! Dat men de Meet-, Weeg-, en Werktuigkunde, de Gezichtkunde, de Theorie der evenredigheden, en die der enkele lijnen eens hiertoe vereenigde! — Zonder deze kundigheden, zullen wij nooit dan ſlaaffche navolgers van de Ouden zijn, of in het blinde omdwalen: met dezelven, zouden wij in de geheimenisſen van hunne ontwerpen dringen, en in onze navolgingen-zelve oorſprongkelijk zijn.

ZEVENDE BIJLAGE.

OVER DE

GEMENGELDE AANDOENINGEN.

Van de waarnemingen van den beroemden MOZES MENDELSZOON omtrent de gemengelde aandoeningen (*) gewag gemaakt hebbende, zal het niet ongepast zijn dezelve hier kortelijk over-, en in nader' aanschouw te nemen; en hier toe is deze Bijlage afgezonderd.

Dus spreekt onze Wijsgeer in de Bijvoegzels tot zijn geschrift over de Gewaarwordingen:

„ Wanneer wij op ons-zelven acht slaan, zo bemerken wij; dat bij eene onaangename gewaarwording, onze weêrzin niet altoos tegen de Voorstelling (*tegen het voorwerp als voorwerp*), maar ten meesten deele tegen het Voorwerp der voorstelling (*het onderwerp*, de zaak-zelve,) gericht is. Wij willen niet altoos het ONTBEEREN der Voorstelling, maar in zeer veel gevallen alleen het NIET BESTAAN van haar Voorwerp (*van de zaak-zelve.*) — Wanneer het geen wij beminnen, in gevaar of in ongeluk is; zo wenschen wij (ten minste in de eerste aandoening) niet, daar onbewust van te zijn; maar het leed weg te ruimen. Doch ook wanneer het niet weg te nemen is; willen wij echter van ieder omstandigheid onderricht zijn, en zelfs het schrikkelijkste

(*) *Bladz.* 39, in de Aanteekening.

ſte vernemen, zo dra het geſchied is. In alle zodanige gevallen is 't blijkbaar, dat onze afkeer, onze weêrzin meer over de zaak dan over de voorſtelling gaat. Ieder voorſtelling, die de geest zich vormt, ſtaat in eene dubble betrekking: voor eerst op de zaak, als het voorwerp, waar van zij een afbeeldſel, en vervolgens op de ziel, of het denkend onderwerp, waar van zij een wijziging is. Veelerlei voorſtellingen kunnen, als wijziging van de ziel, iets aangenaams hebben, ſchoon zij tevens, als 't afbeeldſel van 't voorwerp, met afkeer en weêrzin gepaard gaan. Wij moeten dus bedacht zijn, deze twee betrekkingen, de SUBJECTIVE en OBJECTIVE niet met elkaâr te verwarren (*).

„ In de eerſte dezer betrekkingen (*die wij de voorſtelling van 't voorwerp in betrekking tot het onderwerp noemden*) verwekt de beſchouwing den geest behagen of mishagen, alleen door de waargenomen Volkomenheid of Onvolkomenheid van de zaak; door haar beſtemmende of ontkennende merkteekenen (**) — In de laatſte daar tegen (*die wij de beſchouwing van 't voorwerp als voorwerp noemden*) is de *erkentenis* dezer merkteekenen, de erkentenis dezer Volmaaktheid of Onvolmaaktheid, iets ſtelligs in de ziel-zelve: daarom moet ieder voorſtelling in deze betrekking iets aangenaams hebben (***). En de geleerde DU BOS oordeelt wel, als hij zegt, dat de ziel liever door onaangename voorſtellen, dan in 't geheel niet aangedaan wordt." (****)

't Is

(*) *Rhapſodie, oder Zuſätze zu den Briefen über die Empfindungen*, II Th. z. 1-3.
(**) *Bladz.* 8.
(***) *Bladz.* 9.
(****) *Bladz.* 17.

't Is uit de onderſcheiden en dikwils tegenſtrijdige aandoeningen, welke uit deze twee verſchillende betrekkingen der voorſtellingen ontſtaan, dat onze gemengelde aandoeningen geboren worden, „ en aangenaam of onaangenaam zijn, na mate deze of gene overweegt. " (*).

Dus verre MENDELSZOON. — Doch er is, na mijn oordeel, noch iets in acht te nemen, dat hier bij ſamenkoomt, en de aandoening dikwerven nog meer ſaamgeſteld, nog meer ingewikkeld maakt. — De Voorſtelling-zelve kan, zonder een beeldtenis van onvolmaaktheid in 't voorwerp te zijn, onaangenaam wezen, door hare eigen gebrekkigheid, 't zij uit de bepaaldheid van onzen geest, 't zij van elders ontſtaande. Zij kan te onbepaald, te onzeker, te twijfelachtig zijn, om den geest eene ſtellige erkentenis te geven: aldan hangt hij, met betrekking op deze voorſtelling als in eenen ſtaat van twijfeling tuſſchen gevoel en ongevoel, die zeker onaangenaam is. Een ſtaat, die afmatting niet ongelijk, die de ongeoefende bij het nagaan van eenige Stelkundige uitwerking, waar van hem de gronden niet eigen zijn, pleegt te beproeven. — Dit heeft ook plaats in het voorbeeld van de verwondering, waarvan in de Verhandeling (**) geſproken is Het oneindige is een ſtellig denkbeeld, hoewel door eene ontkennende bewoording uitgedrukt: de oneindige uitgebreidheid der Hemelen is dus een objective volmaaktheid, een merkteeken van volmaaktheid in de zaak zelve; maar het denkbeeld van het oneindige is zo onbepaald, dat de

(*) *Bladz.* 10.
(**) *Bladz.* 29.

de geest, of het ware, er naar omtast, zonder het te kunnen bevatten. Dit is de grond van het onaangename in de al te grote verwondering: en, dit onaangename, den geest in beschouwing gebracht, verwekt wederom, (zelve iets stelligs in den geest zijnde) die aangenaamheid, die de subjective genoemd is.

Deze twee laatstgenoemde aandoeningen hebben wij in het voorbeeld van de Verhandeling, ter aangewezene plaatse, beschouwd: doch zonder van de eerste (uit de objective betrekking ontstaande) te handelen. Deze toch loopt algemeen genoegzaam in 't oog, en behoefde ons niet op te houden. De uitwerking van de subjective betrekking der aandoeningen zijn wij den Berlijnschen Wijsgeer verschuldigd. Doch die gewaarwording, die uit de gebrekkigheid van de voorstelling wanneer zij het beeld, 't welk zij moest uitdrukken, niet kennelijk maakt, geboren wordt, is nog niet genoegzaam bewerkt. —— Zij verdiende een uitvoerige behandeling; en die zeer veel zou kunnen afdoen ten bewijze en van de noodzakelijkheid van het opleveren van klare denkbeelden in de Dichtkunst, en van het toebrengen der wetenschappen tot ons geluk. MENDELSZOON erkent haar (*) daar hij van de gemengelde aandoeningen spreekt: doch ik zie niet al te wel, hoe zij uit zijn grondstellingen voortvloeie; ten zij men haar als een ontkenning in den geest wil aanmerken, 't geen ik niet in allen gevalle zou willen aannemen; en waar uit tegen MENDELSZOONS stelling klaarblijkelijk volgen zou, dat niet alle voorstellingen in

(*) *II Deel, blads.* 37: daar hij zegt: *Die Gröfze der Gegenstandes gewähret uns Lust, aber unser Unvermögen seine Grenzen zu umfassen vermischt diese Lust mit einiger Bitterkeit.*

in de ſubjective betrekking iets aangenaams hielden. Mijns bedunkens is zij niet, dan het gewone verſchijnſel, het welk ons te duiſtere denkbeelden lastig vertoont. — Indien men echter hier uit het zelfde gevolg wilde trekken, en afleiden, dat VALSCHE en DUISTERE denkbeelden van deze ſtelling zijn uit te zonderen: men bedenke daar tegen, dat alle aandoening in de ziel iets ſtelligs is, en dat het duiſtere of klare niet dan in betrekking op de voorwerpen, waar van de denkbeelden afbeeldſels zijn, plaats heeft: dat ſtellige aandoening en ſtellige erkentenis ten eenen maal onderſcheiden zijn: dat de eerſte volſtrekt, de laatſte niet dan betrekkelijk is. Dat dan, wanneer de geest, met betrekking op zekere voorſtelling als in een' middenſtaat tusſchen gevoel en ongevoel is, 't gevoel van dien ſtaat echter ſtellig is. Dat voorts, in een zodanig geval, dit gevoel wederom voor den geest tot een voorwerp van beſchouwing wordt: en dus wederom een vermengde aandoening uitwerkt: doch dat, daar de objective beſchouwing zo levendig is, dat, even als in de lichaamlijke ſmart, de ſubjective daar geheel onmerkbaar door wordt, en als in wegzinkt. En dat dit wel de overwegende onaangenaamheid van te duiſtere denkbeelden, die zeker is, doch niets het minst tegen de wezendlijke aangenaamheid van ieder denkbeeld bewijst. — Men bedenke daar bij, dat het valſche nooit in de aandoening-zelve, maar in het oordeel over de aandoening, in de verkeerde toepaſſing van verſchijnſels, beſtaat, en dit gevoelen zal van zelve vervallen.

Het is ook een zekere waarheid, het geen onze Schrijver verder aanvoert (*) „ dat uit deze eenige vermenging van lust „ en

(*) Ald. bladz. 29. *Auf dieſen einfachen Vermiſchung des Vergnugens und miſsvergnugens entſpringen unzehliche Arten von Empfindungen, die alle von einander unterſchieden ſind, und ſich auch durch gantz verſchiedene Merkmale äuſſerlich zu erkennen geben.*

„ en onbist, ontelbare ſoorten van gewaarwordingen voortſpruiten,
„ die alle verſcheiden zijn, en zich door geheel verſchillende merktee-
„ kenen kennen doen." Dan, ik zou zeer ongenegen zijn, om, alle ſaamgeſtelde aandoeningen uit deze mengeling verklarende, de vergelijking van denkbeelden daar in te onkennen. Ik zie dus niet, op wat grond onze Schrijver in 't medelijden het TE RUGZICHT op ons-zelven kan lochenen (*), het welk in deze aandoening mede in werking treedt, en 't welk men, met ARISTOTELES, veilig, (zo 't mij voorkoomt) als een kenmerk aan dezen hartstocht mag toeſchrijven. De beſchouwing immers van het gebrekkige in 't voorwerp is niet alleen in alle lijdende dierlijk voorwerp deszelfde; maar ook in het aanzien van alle vernielde kunstwerk (**): 't een en ander heeft dus even veel kracht om het meêlijden in ons op te wekken, indien het alleen uit beſef van gebrekkigheid in de voorwerpen ontſpruite. —— En wie zal dit toeſtaan?

Horen wij ARISTOTELES zelven: „ Het blijkt (zegt hij) dat men om
„ meêlijden te voeden, moet kunnen gevoelen, dat of het zelfde, of
„ een

(*) Bladz. 32, in de Aant. *Siehe ich ſuche in Theil ſeiner Natur Rückſicht auf ſich ſelbſt.*

(**) Men zou hier tegen kunnen zeggen, dat zij in 't onbezielde minder is: dat in het bezielde 't gevoel eene beſchouwing oplevert, die in het levenloze niet is. Doch waarom ten minſte wekt het menſchelijk gevoel meer aandoening op, dan dat van het redenloos dier? — Is 't de LIEFDE, die men in de aandoening van 't mededogen zou kunnen onderſtellen, en die zich over 't algemeene menschdom verſpreidt? —— Van waar dan die algemeene Liefde, die, zo zij beſtaat, niet dan in 't meêlijden zichtbaar is, en in alle gevallen door het te rugzicht op zich-zelven verklaard kan worden? — Is het de overeenkomst van aandoeningen in wezens van 't zelfde geſlacht; gelijk MENDELSZOON wil? Zij die deze Sympathie voorſtaan, vergenoegen zich met een zeer ononderſcheiden denkbeeld van hun beginſel; maar zo men 't ontwikkelt, dezeſal wederom of uit die algemeene Liefde, of uit het te rugzicht op zich-zelven verklaard moeten worden.

„ een gelijk onheil HEM-ZELVEN of DE ZIJNEN kan treffen. —
„ Hierom zijn zij, die ten eenen male ellendig zijn, voor geen medelij-
„ den vatbaar: want zij gelooven niets meer te vrezen te hebben,
„ daar zij 't uiterſte doorſtaan (*). Zo ook die zich volmaakt ge-
„ lukkig achten. Dezen hellen over tot verſmading der ongelukkigen:
„ want zo zij alle goed (zo zij een volkomen geluk) wanen te bezit-
„ ten, zo moeten zij zeker ook achten, dat hun niets kwaads kan
„ overkomen; dewijl dit ook tot het geluk behoort (**). — Van
„ daar (vervolgt hij) zijn zij medelijdend, die ongelukkig geweest
„ zijn (***); die van een zwak geſtel, van een' vreesachtigen aart
„ zijn (****); *die voor* OUDEREN, VROUWEN, *of* KINDEREN *te*
„ VREZEN *hebben* (†). Die ook in geen' hartstocht zijn, die 't verſtand
„ voor 't gezicht van het toekomſtige verblindt, als, bij voorbeeld, de
„ gramſchap, enz. (††) " — Dat de Wijsgeer de vrees voor DE
ZIJNEN hier onder betrekt, is, dewijl men zijn eigen geluk van dezel-
ven doet afhangen, en hun ongeluk uit dien hoofde het onze is. 't On-
heil van die met ons in zo naauw een betrekking ſtaan, wekt geen me-
lij-

(*) ——— *Fortuna miſerrima tuta eſt;*
Nam timor eventus deterioris abeſt. OVID. de Pont. Lib. II. El. 2.

(**) Δῆλον γὰρ ὅτι ἀνάγκη τὸν μέλλοντα ἐλεήσειν, ὑπάρχειν τοιοῦτον, οἵ' ἀφ' ἑαυτοῦ παθεῖν τι τοιοῦτον, ἢ ὅσον, ἢ ἅ' ἀνθ' ὅτου τινα. — Διὸ, ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἀνελεήμονες ἐλεεῖσθαι· οὐδὲ γὰρ οἰ ἴσι παθεῖν ὅσονας οἰονται πεπόνθασι γάρ. ὅσοι δὲ ὑπερεδαιμόνισαν δείσασι, ἀπ' ὀβρίζουσι· οἱ γὰρ ἅπαντα ἔσεσθαι ὑπάρχειν ἐ' ἀγαθὰ, δῆλον ὅτι οἵ τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι παθεῖν τι κακὸν· ἢ γὰρ τοῦτο τῶν ἀγαθῶν. —— Rhet. Lib. II, Cap. VIII.

(***) Οἱ πεπονθότες, ἢ οἱ διαπεπονηκότες· ——— Ib.

(****) Καὶ οἱ ἀσθενεῖς, ἢ οἱ δειλότεροι πᾶσιν —— Ib.

(†) Καὶ οἷς ὑπάρχουσι γονεῖς, ἢ τέκνα, ἢ γυναῖκες —— Ib.

(††) Καὶ μέσα ἐν ἀνδρείας πάθει ὄντες, οἵ' ὁ ὀργῇ ἢ θάρρος· ἀπάγουσι γὰρ τοῦ ἐναντίου σοφῶς. Ib.

lijden, maar een onvergelijkelijk ſterker aandoening, een aandoening van een' gantſch anderen aart: die van een waarlijk tegenwoordig ongeluk. Te rugzicht op ons-zelven is er niet, wanneer wij zelfs lijden. Doch wanneer wij geen werkelijk deel in het ongeluk hebben, zo is 't het te rugzicht op ons-zelven, dat het eigenlijk meêlijden verwekt, en er ons deel in doet nemen (*). — Die aandoening van medelijden is dan onderſcheiden van de onaangename aandoening, die door de aanſchouwende erkentenis van alle onvolmaaktheid verwekt wordt, ſchoon deze zich daaronder vermengt.

Doch hoewel deze vrees voor ons-zelven in de aandoening van 't medelijden onderſteld wordt, 't is echter niet dan met opzicht op het voorwerp, op den beſchouwd wordenden lijder, dat men den naam van meêlijden gebruikt. — Dit is de grond zelfs van des Wijsgeers ver-

dee-

(*) *Notre ame n'eſt jamais intereſſée que par un retour ſur elle-même:* dus zegt MARMONTEL (Poëtiq. Fr. Tom. I, pag. 115), en hij heeft het getuigenis van ons eigen hart voor zich. Van daar de geestige opmerking in de *Penſées diverſes du Comte d'Oxenſtiern Tom. I, Art. de la pauvreté*, aangevoerd: Dat men liever een' armen blinde, een' ſtomme of verminkte onderſteunt, dan een' armen geleerde: uit hoofde dat ieder gevaar ziet van eens het gezicht, de ſpraak, of een arm of been te verliezen; maar weinigen bevreesd zijn, geleerden te ſterven. *On aſſiſte plus volontiers un pauvre aveugle, muet, ou eſtropié, qu'un pauvre ſavant: c'eſt que chacun apprehende de tomber un jour dans de ſemblables malheurs; mais peu s'attendent de mourir ſcavants.* Waarlijk de redeneering van P. SYRUS:

Cuivis potest accidere quod cuiquam potest,

is den mensch zo eigen, dat hij zich derzelver dikwijls niet bewust is, maar zij is daarom niet minder in werking. „ Inderdaad, zo verkeerd, zo belachlijk, en zo beu„ zelachtig het zijn mag, zich den mensch als de Hoofdperſonaadtje in de gantſche „ Schepping, en alles als alleen om zijnen wil voortgebracht, voor te ſtellen, zo na„ tuurlijk (dus drukt zich de ervaren WIELAND uit), zo natuurlijk is 't nochtans „ dat hij in 't bijzonder ſamenſtel zijner eigene denkbeelden het Hoofdvoorwerp zij." Agath. IV Deel. —— Dit is een blijkbaar uitwerkſel zijner Eigenliefde, en niet ſlechts in 't algemeen, maar ook in 't bijzondere waar. Ieder is voor zich-zelven de meest belangwekkende perſoon, die hem eindeloos bezig houdt. Alle voorwerpen die onze aandacht treffen, beſchouwen wij in betrekking op ons-zelven, en het is door die betrekking, dat wij er deel in nemen.

deeling van Tragiſche aandoeningen in MEDELIJDEN en VREES, gelijk ik met LESSING 't woord φόβος verſtaan zou, in 't algemeen verkeerdelijk door SCHRIK overgezet. Want ware het anders, zo zou deze verdeeling valſch zijn, en de vrees, zo wel als de ſchrik, waar van MENDELSZOON 't aanmerkt (I D. bl. 139) alreeds in het meêlijden begrepen zijn: doch dit is zij niet in het uitwerkſel, ſchoon zij 't in den oorſprong is, en ſchoon LESSING 't dus, (na mijn oordeel, verkeerdelijk) ſchijnt uit te leggen (*). — MEE'LIJDEN, is 't geen wij ten opzichte van anderen; VREES, 't geen wij ten opzichte van ons-zelven gevoelen: 't een, de geſteldheid, die ons geneigd maakt om ongelukkigen te redden: 't ander, de geſteldheid, die ons voorbereidt om door de rampen die ons kunnen overkomen, niet neêrgeſlagen te worden. Deze twee hoogstnuttige hoedanigheden (en alle de zodanigen, die, van gelijken aart met dezelven, in dezelven vervat zijn, en of tot de algemeene menschlievendheid, of tot het bedachtzaam zelfmistrouwen haar betrekking hebben) door zich-zelven (dat is, door haar te oefenen) en door elkander aan te kweken, te matigen, te verbeteren en te zuiveren, is volgens LESSINGS verklaring, het geen ARISTOTELES verſtaat, wen hij zegt: *door* (**) *meêlijden en*

vrees

(*) HAMB. DRAM. II D. bl. 182. *Nicht als ob dieſe Furcht hier ein beſondere, von dem Mitleiden unabhängige Leidenſchaft ſey, welche bald mit, bald ohne dem Mitleid, ſo wie das Mitleid bald mit, bald ohne ihr erreget werden könne: — ſondern weil, nach ſeiner Erklarung des Mitleids, dieſes die Furcht nothwendig einſchlieſſt.*

(**) Δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνων τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν. Περὶ ποιητ. κεφ. ζ'. Welk τοιαῦτα LESSING door *deze en dergelijke* vertaald wil hebben. II D. bl. 195. Men vergelijke hem op bladz. 199, waar hij zegt: Τὰν τοιούτων παθημάτων *ſagt* ARISTOTELES: —— *das hatten ſie überſetzen muſſen durch; dieſer und dergleichen, oder, der erweckten Leidenſchaften. — Er ſagt aber* τοιούτων *und nicht* τούτων; *er ſagt dieſer und dergleichen, und nicht blos dieſer.*

weet zodanige hartstochten te zuiveren, en als het ware zedelijk doel van het Treurspel opgeeft.

't Is beklaaglijk, dat men tot nog in geen taal een recht goede Overbrenging van ARISTOTELES hoog te schatten Verhandeling *over de Dichtkunst*, bezit, waar in men dezen verlichten Wijsgeer waarlijk doet zeggen, het geen hij gewild heeft. Ieder van zijne verkleeders schijnt zich als om strijd toegelegd te hebben om hem onkenbaar te maken. O Dat iemand onzer Landgenoten, in Taal-, Oordeelkunde, en Wijsgeerte, en tevens in de Oude en latere Dichtren ervaren (want zonder deze voorbereidsels is het onmooglijk) dit werk eens wilde opvatten! — Vooral dat hij zich door zijne Fransche en Hoogduitsche voorgangers niet liet misleiden! — ARISTOTELES dient uit zichzelven verklaard te worden; doch zo men met vrucht eenigen Schrijver kon raadplegen, LESSING verdient alle aanmerking. Zijne verbeteringen op 's Wijsgeers vertolkingen komen (voor 't meerder gedeeldte) allernatuurlijkst en alleraannemelijkst voor. — De Dramaturgie van LESSING heeft zeer veel belangrijks in 't Kritische en Filosofische, voor al wie zich aan een Wijsgeerige beschouwing des Toneelspels en der verschillende schriften daar over gelegen laat zijn. Jammer is 't, dat dees geleerde Schrijver somtijds wat onachtzaam in 't aanhalen, en tevens zeer partijzuchtig is; het geen zijne schriften van minder nut maakt voor Lezers, niet zeer behoedzaam in 't aannemen van 't geen men hun voordraagt.

ACHTSTE BIJLAGE.

OVER VERSCHEIDEN PUNTEN DE DICHTKUNST BETREFFENDE;

zijnde een uittrekſel uit een' Brief aan mijnen bijzonderen Kunſtvriend, den Hr. Mr. R. FEITH, geſchreven den 16den van Wintermaand 1779.

* * * * * *

* * * * *

Ik ben het volmaakt met U eens, mijn Heer, dat de Theorie, dat de Aeſtetica, zo lang hare gronden zo betwistbaar, hare regels zo veel tegenſpraak onderhevig zijn, eer geſchikt zij, om den Kunſtenaar in verwarring te brengen, dan te geleiden. — Ja, dat meer is, tot welk eenen trap van volkomenheid deze Theoretiſche wetenſchap ook mocht gebracht zijn; geen kunſtregels, ik erken het, kunnen oorſpronkelijke ſchoonheden doen voortbrengen; ſchoonheden, die den geeſt', of 't ware, uit eigenen grond en boezem ontſpruiten. Dit is volbrekt waar; — doch daar uit zou men echter niet tot de nutloosheid van de Theoretiſche wetenſchap mogen beſluiten. Want daar is nog een tweede rang van ſchoonheden: ſchoonheden, die niet onmiddelijk uit den *genie* voortkomen; die niet op zich-zelve beſtaan; maar door een onderling verband, door een zeekre betrekking op het geheel, door eenze ekre ſamenſtelling, verwekt worden. Dezen, die men ſchoonheden van uitdrukking of ſchoonheden van ſchikking zou kun-

kunnen noemen, dezen kan de Theorie ons doen voortbrengen, en dezen ook alleen. — Gij ziet dus, mijn Heer, dat wij in den grond der zake overeenſtemmen, en dat deze mijne beperking van Uw voorſtel eigenlijk niet dan een bepaling der *termen* is; geene uitzondering. — Want deze, van welke ik ſpreek, zijn kleine ſchoonheden, niet de zodanige, die ons 't hart treffen, die onze ziel overmeeſteren, die ons op haar eerſte aanſchouwing, of het ware, in vlam zetten. De zodanige hangen niet af (ik herhaal het) dan van den *genie*: al wat de Beſchouwende kunst ten opzichte van dezelven doen kan, bepaalt zich, met haar te toetſen, van het gebrekkige te onderſcheiden, en haar juiſte plaats aan te wijzen. En het is van die ſchoonheden, dat D'ALEMBERT wel te recht zegt: dat het niet is om ze voort te brengen, dat de grote meeſters de regels ingeſteld hebben (*).

Het is echter een voordeel, niet gering te ſchatten, die ſchoonheden te doen gelden, uit elkanderen te zetten, en niet te vergeefsch te ſpillen: dit zal ieder toeſtaan. — Doch daar de goede ſmaak liever een ſchoonheid verloren dan misbruikt wil hebben, koomt hij dikwijls in tegenſtand met onze Eigenliefde, die niets van haar geliefkoosde voortbrengſels wil afſtaan; en dit verwekt bij velen dien afkeer, welken zij van 't Theoretiſche tonen: dan te recht zeide QUINTILIAAN, dat hij wel arm moet zijn, die niets zonder hartzeer verliezen kan (**).

Het

(*) *Ce n'est point à produire des Beautés, c'est à faire eviter des fautes, que les grands Maitres ont conſacrés les regles.* In zijn *Discours de reception à l'Academie Françoiſe.*

(**) Inſtitut. Orat. Lib. VIII. *Miſer enim, &, ut ſic dicam, pauper Orator est, qui nullum verbum aequo animo perdere potest.*

Het is dan onmooglijk, met alle de regelen der kunst iets voort te brengen, dat oorſprongklijk, dat op zich-zelfs, dat waarlijk, ſchoon is, indien men ontbloot is van *genie:* doch tevens is het gevaarlijk, zonder eene grondige Theorie zich aan de weligheid van den *genie* over te geven. Indien de natuur u, (zegt PLATO (*) en 't past op den Dichter, zo wel als den Redenaar), indien de natuur U tot een' Redenaar gevormd heeft, 't is door bijkomst van de kunst en de oefening, dat gij een groot Redenaar worden zult; maar zo 't een of ander ontbreekt, gij zult altoos gebrekkig blijven. De Natuur is ook hier zonder 't geleide van 't Kunstonderwijs blind, en de Kunst zonder de Natuur ongenoegzaam (**). — 't Is dus goed, naar de les van den Ooſterſchen Oordeelkundige, de Kunst tot behulp der Natuur te nemen: of door haar onderling verband het volmaakte verkregen mocht worden (***). — Maar hoedanige is die Theorie, welke wij noodig hebben? Dit voorwerp is dubbel waardig, onze aandacht te vestigen. —— Zekerlijk geen duiſtere en onverſtaanbare hairkloverij, die alles omhaalt zonder iets af te doen; die gronden naar willekeur aanneemt, om alles aanneem-

(*) In de Samenſpraak over het Schone, Fedrus betijteld: Εἰ μέν σοι ὑπάρχει φύσει ῥητορικῷ εἶναι, ἔσῃ ῥήτωρ ἐλλόγιμος, προσλαβὼν ἐπιστήμην τέ καὶ μελέτην. κ. τ. λ.

(**) PLUTARCH. περὶ παιδῶν ἀγωγῆς· Ἡ μὲν γὰρ φύσις ἄνευ μαθήσεως τυφλόν· ἡ δὲ μάθησις δίχα φύσεως ἐλλιπὲς.

Hier toe behoort ook dat van HORATIUS, Lib. IV, Od. IV.

„ *Doctrina vim ſed promovet inſitam.* "

Beide plaatſen ſpreken eigenlijk van de Zedelijke deugd; maar vinden hier toepaſſing. ARISTOTELES Ἠθικ. Ἐνδημ. Βιβλ. Ε', κεφ. αγ'. Πᾶσι γὰρ δεκεῖ ἕκαστα τῶν ἠθῶν ὑπάρχειν φύσει πως· καὶ γὰρ δίκαιοι, καὶ σωφρονικοὶ, καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ τ' ἄλλα ἔχομεν εὐθὺς ἐκ γενετῆς· (En dit is van alle vermogens van den geest even zo.) Ἀλλ' ὅμως ζητοῦμεν ἕτερόν τι, τὸ ΚΥΡΙΩΣ ΑΓΑΘΟΝ ΕΙΝΑΙ. —— Een meeſterlijk Dichtvermogen is iets anders dan 't natuurlijke.

(***) Προσήκει δ' ὅμως βοήθημα τῇ φύσει πάντῃ πορίζεσθαι τὴν τέχνην· ἡ γὰρ ἀλληλουχία τούτων ἴσως γένοιτ' ἂν τὸν τέλειον. Περὶ ὕψους. Sect. XXXVI.

neemlijk te kunnen maken; die onderſcheidingen in het oneindige zoekt, om, door verr' gedreven fijnheid, der berisping' geen' vat op zich te geven; en die de duidelijkſte denkbeelden verwart, om in dien doolhof, of 't ware, het onderzoek te ontſchuilen. — Neen; maar een eenvoudige, klare, en verlichtende redekaveling, die zich bij haar voorwerp bepaalt, die niet dan een eenig onwederſpreeklijk beginſel ten grondſlag' heeft, uit het welke zij alles afleidt; die geene dan algemeene regels voortbrengt, welke, zonder uitzondering toe te laten, op alles, tot in zijn minſte bijzonderheden, paſſen; die de denkbeelden opklaart, en 't denkvermogen verbetert. — Zodanig is de Theorie, welke ik vorderde: en ſchoon zij tot nog niet in 't werk geſtald, ſchoon zij tot nog niet uitgevoerd is, ik beweere echter, dat zij mogelijk zij. — 't Eenige beginſel, dat ik wilde toelaten; is DE TREK TOT VERMAAK: een *axioma*, zo er een is, en een grondbeginſel, allervruchtbaarst in het Wijsgeerige. MOSES MENDELSOHN heeft uit dit beginſel, gepaard met zijne waarnemingen over den aart van het vermaak, zeer veel nut weten te trekken, en ſtaat bij mij op geen' geringen prijze; hoewel hij misſchien in de uitwerking zijner kunstregelen niet zo eenvoudig is als hij zou hebben kunnen zijn. Wel gebruikt, is er uit PE'RE ANDRE', om de eenheid van zijn Beginſel, ook zeer veel nut te trekken. Doch het gebrek van dezen Schrijver is, niet diep genoeg door te dringen. — Zo lang men intusſchen niet meer in deze ſtoffe heeft uitgewrocht, is er geen reden, om het gebruik der Theoretiſche ſchriften zo ſterk aan te prijzen, als ſommige nieuwe Schrijvers gedaan hebben. En dikwerven heeft men gecht, om VOLTAIRE toe te vallen, wanneer hij van deze kunst-

keurs

keurders zegt, dat zij Dwinglanden zijn, die een vrij volk, welks aart zij niet kenden, aan hunne wetten onderwerpen wilden; en dat deze voorgewende Wetgevers dikwijls niets gedaan hebben, dan in de Staten, die zij wilden regeeren, alles in de war te helpen (*).

De Theorie nochtans behoudt hare waarde; maar zij is niet van de Theoretiſche Schriften afhangklijk. De kunst, zegt men, is ouder dan alle kunstregels; en het is zeker, dat deze regels niet tot een ſamenſtel gebracht zijn, dan na het voortbrengen der kunstwerken, in welken men opgemerkt heeft, wat behaagde (**). — Maar een van beide moet ondersteld worden, of, dat de fraaie Kunſten toevallig gevonden zijn, (dus de Beeldhouwerij, bij voorbeeld, door 't houthakken, gelijk het Priapusbeeld door het toevallig mismaken van een' bank, zo men ons op 't gezag van HORATIUS wijsmaakt); of, dat zij aan de zucht tot nabootsing haar beſtaan verſchuldigd zijn; gelijk men aan 't Sicyoniſche meisje ('t welk de Franſche Heeren, als LE MIRRE en anderen, naar haars Vaders naam *Debutade* noemen) de uitvinding der Schilderkonst gewoonelijk toeſchrijft. — In het laatſte geval heeft de Theorie noodwendig voor de uitoefening gegaan, en deze is de vrucht van de overlegging des Verſtands geweest: doch neemt men het eerſte aan, zo moet het tegengeſtelde volgen, en de Theorie is een vrucht van de waarneming die over het gewrochte ging; gelijk FABIUS ten op-

(*) *Ce ſont des Tyrans, qui ont voulu aſſervir a leurs loix une Nation libre, dont ils ne connaiſſaient point le caractère; auſſi ces pretendus Legislateurs n'ont fait ſouvent qu'embrouiller tout, dans les Etats, qu'ils ont voulu regler.* Penſ. div.

(**) *Dicta ſunt omnia antequam praeciperentur, nunc ea ſcriptores obſervata & collecta ediderunt.* QVINTIL. Inſt. Orat.

opzichte van de Rhetorica vastſtelt. — Hoe het zij: gelijk de Theorie niet volmaakt wordt, dan na de beoefening, zo verkrijgt de beoefening geene zekerheid, dan door de Theorie. — Heeft nu eenig Dichter, heeft VONDEL, bij voorbeeld, met zekerheid gewerkt; is hij zich-zelven gelijk; is hij altoos VONDEL, altoos kenbaar, ſchoon hij niet in alles even groot is; zo heeft hij zich eenen leiddraad geſteld, een regelmaat voorgeſchreven, naar welke hij gewerkt heeft: zo heeft hij Theorie gehad. Ik ga verder: het is niet mogelijk dat iemand zonder Theorie, dat is, zonder regelmaat, werkt. Zij zelfs, die hun ontwerp vooraf niet bepalen, werken volgens een regelmaat. — Hoe toch is de werking van den geest des Dichters in 't ſamenſtellen, en hoe komen hem de denkbeelden op? 't Zij men onderſtelle, dat alle denkbeelden ons van buiten aankomen; 't zij men beweere, dat zij der ziele ingeſchapen zijn, en ſlechts ontwikkeld worden door gelegenheden buiten ons, het koomt hier op 't zelfde uit. Die denkbeelden, welke 't geheugen herhaalt, komen den geest niet te binnen, dan, volgens de algemeene wetten der verbeeldingskracht, in de aaneenſchakeling, in welke zij ontfangen zijn; dat is, in dat verband, in 't welk men ze te voren opgemerkt heeft in voorbeelden, aan welke men zijn goedkeuring gaf (*); en die, welke als uit onzen eigenen grond ontſtaan, komen voort in die orde, in welke de bewegingen des gemoeds zich afwisſelen; welke afwisſelingen men goedkeurt; dewijl men er zich aan overgeeft, vermits ze vermaak ſchenken. —

Het

(*) Ik zeg niet, *in dat verband, waarin ze in het goedgekeurde voorwerp zijn:* neen; maar *in dat, waar in men ze opgemerkt heeft:* 't een kan van het ander oneindig verſchillende zijn.

Het is, in de daad niet mooglijk, dat wij een ſaamgeſteld voorwerp in aanſchouw nemen, zonder daar in eene orde te betrachten; om dat ons bepaald verſtand niet alle de deelen tevens bevatten kan: Het is niet mogelijk, dat wij die orde niet zouden goedkeuren; dewijl onze wil tot dezelve bepaald wordt: Het is niet mogelijk, dat het geheugen anders dan volgens den regel der verbeelding werke; vermits de herhaling der denkbeelden van de onafgebrokenheid hunner keten afhangen moet: En eindlijk, het is onmooglijk, dat onze hartstochten geen denkbeelden zouden meêbrengen, met hunnen aart evenredig; zo de uitwerkſels van hunne oorzaken afhangkelijk zijn. —— Deze tweederlei denkbeelden zijn in de daad onderſcheiden; doch zij loopen doorgaands in één orde te ſamen: want als de hartstocht een denkbeeld ingeeft, dat wij reeds te voren, en dus noodwendig, in zeker verband met andere denkbeelden, ontfangen hebben; zo vernieuwt dat verband zich aan onzen geest, en het geheugen leidt ons om door die betrekking, de ſchakels afloopende, tot een dier denkbeelden ons weder een' anderen hartstocht verwekt. Doch dus in één loopende, is het de opvolging der zich afwisſelende hartstochten, welke de eigenlijke orde van het geheel uitmaakt, en het geheugen ſtrekt alleenlijk om hunne afwisſeling te bevorderen. Deze reeks van denkbeelden nu wordt door den geest erkend en geproefd; en in dezelve berustende, geeft hij er noodwendig zijn goedkeuring aan, voor de hem voorkomende denkbeelden uit te drukken: of zo hij ze afkeurt, verwerpt hij dezelven en herneemt den draad zijner denkbeelden, om de afwisſeling van andere, van aangenamer denkbeelden af te wachten. Hij gedraagt zich hier in naar den aart van aandoening, welke ieder denkbeeld in

hem verwekt, en die zo van den aart des denkbeelds-zelven, als van de opvolging, waar in het ontfangen wordt, afhangt. — Alle Dichters derhalve werken volgens een regelmaat; volgens een regelmaat, in hunnen geest beſtaande: dat is, volgens een *Theorie*: want wat is *Theorie*, dan een regelmaat, volgens welke de geest zich in 't voortbrengen der kunstwerken, of in het beoordeelen derzelven geleiden laat? — Alle Dichters werken derhalve naar hun Theorie, geene uitgezonderd, en van die Theorie is het ware beginſel, *de neiging tot het vermaak*. Dit beginſel is in de natuur gegrondvest (*); en men behoorde geen ander aan te nemen. De eerſte wet immers is, de natuur te volgen: zij is tevens de bron, het einde, en de toetſteen der kunst (**); en hij die het meest met haar te rade gaat, is de wijſte (***). Regelen wij dan de oefening van onzen geest naar haar leiddraad (†). Veſten we 't oog op haar, volgen we haar (††). — Doch waarom ſlagen de Dichters dan zo ongelijk? Waarom vermaakt, waarom verrukt ons de een; terwijl ons de ander verveelt? — Niet, dan uit hoofde van de onderſcheiden vatbaarheden van hunnen geest;

waar

(*) Μάλιστα γὰρ ἡ φύσις φαίνεται, τὸ μὲν λυπηρὸν φεύγειν, ἐφίεσθαι δὲ τοῦ ἡδέος. ARISTOT. Eth. Lib. VIII, cap. 6.

(**) POPE, Eſſay of Criticism, v. 73.

„ *At once the ſource, and end, and test of Art.* "

(***) YOUNG:

„ *And he who most conſults her, is most wiſe.* "

(†) *Nos ſtudia noſtra naturae regula metiamur.* CIC. de Off. Lib. I.

(††) *Naturam intueamur, hanc ſequamur.* QUINT. Inſt. Or.

daar door dezen juist en onderscheiden; anderen verward en aanzanwlerig denken. Zie daar al het onderscheid. Van daar is het, dat, in de uitdrukking van MARMONTEL (*), een Dichter, na mate hij meer Wijsgeer is, ook meer Dichter zal zijn. Want van dit meer of minder Wijsgeerig, van dit meer of minder juist denken, is het afhangklijk, wat zij in de voorwerpen en voorbeelden opmerken; in welke orde zij 't aannemen; in welke hartstochten zij zich behagen. Want hij, wiens denkbeelden duister zijn, houdt zich op bij het grove en lage; weet de natuurlijke betrekking tusschen de zaken niet, waar te nemen; en geeft zich over aan lage en vernederende driften: terwijl hij, die gewoon is zijn denkbeelden tot de hoogst mooglijke volkomenheid op te voeren, niet vermaakt wordt dan door het verhevene, het juiste, het geen het verstand ('t zij door uitbreiding of vermeerdering, 't zij door zuivering of volmaking der denkbeelden) verbetert: terwijl de zodanige het juiste verband der zaken kent en in acht neemt; en geenen wellust kan vinden, dan in 't geen der volmaking bevorderlijk is. — Want, daar het vermaak een betrekkelijke aandoening is (gelijk de Schrijver *Uber die Empfindungen*, tegen MAUPERTUIS reeds aangemerkt heeft), veracht de geest, aan een hoger vermaak gewend zijnde, het mindere, en walgt er van. —— Zie daar dan, waarop zich de Theoretische Schrijver, naar mijn inzicht, moest toeleggen: het vermaak te doen kennen; de denkbeelden op te klaren, te zuiveren. Dit is het ware volmaken der Theorie, dit is het geen den Dichter voornaamlijk noodzakelijk is, en 't geen ongelukkig, het meest wordt verwaarloosd. Uit.

(*) Poët. Fr. *Plus un Poëte, à genie egal, sera Philosophe, plus il sera Poëte.*

Uit het gezegde blijkt tevens, dat er, (gelijk vrij algemeen erkend wordt) grote vernuften kunnen zijn, die geen ſamenſtel, die geen voorſchrift van regels noodig hebben, maar zonder die, in de Dichtkunſte uitmunten: en dat de zulken daarom niet ontbloot zijn van Theorie, gelijk men wil voorgeven. Zij hebben de algemeene, de natuurlijke Theorie; maar die is bij hen gezuiverd door eene naauwkeurigheid en juistheid van denkwijze, die niet algemeen is; en deze doet hen uitmunten. Deze grote, deze oorſprongklijke vernuften zijn door die denkwijze gevormd, en door dezelve in ſtaat geſteld, om in al wat zij ondernemen, te ſlagen (*). —— Maar te gelijk blijkt hier uit, dat alle Theoretiſche ſchriften, zo zij de klaarheid der denkbeelden niet betrachten, den Dichterlijken geest eer nadeelig dan vorderlijk zijn.

Want, zo de Leerſtellingen, die zij voordragen, niet op duidlijke, klare beſeffen gegrond zijn, zonder 't welke zij niet overtuigen kunnen, zo kunnen zij den geest (ten zij hij haar rechtſtreeks verwerpe) niet dan een twijfelmoedigheid geven, die volſtrekt tegenſtrijdig is met dat edel zelfbetrouwen, 't welk in een' Dichter moet doorſtralen,

zo

(*) Hier uit blijkt ook, hoe, 't geen zo dikwijls gezegd is, de Liefde een Dichter kan maken, of ten minſte volmaken. Ik ſpreek van dien veredelenden hartstocht, die uit een behoefte der ziel ontſtaat, niet van die dierlijke aandrift, die, door een bedorven inbeelding aangezet, ſomwijlen onder dezen naam vermomd wordt. —— Het is de aart van de Liefde, den geest een brandende zucht, een' drijvenden trek, tot het ſchone, 't volmaakte, te geven, hem geduurzaam met denkbeelden van ſchoon, van volmaaktheid bezig te houden, zijn gevoel te verfijnen, den kring zijner bevattingen te vergroten, hem in zich-zelven te bepalen, zijne bewegingen te doen waarnemen, en zijne denkbeelden te ontwikkelen. En langs dien weg is 't, dat het denkvermogen verbeterd, en de natuurlijke Theorie aangekweekt wordt.

zo hij ons hart overmeesteren zal; en 't welk niet dan door klare denkbeelden, niet dan door ware overtuiging ingeboezemd kan worden. Die van de waarheid onzeker is, en zich naar waan of inbeelding regelt, zegt de wijze SOKRATES, kan niet dan een belachlijke en kunstloze Redekunst laten blijken (*). —— Nog te meer moet dit blijken in iemand, die zijn eigen beginselen wantrouwt. —— En waar is het kenmerk, dat de Leerstellingen waar en juist zijn, zo zij niet op klare denkbeelden rusten? Zullen 't de goedgekeurde voorbeelden zijn, aan welke men ze toetsen zal? Wat verzekert ons dat de smeders van deze Leerstellingen in derzelver vergelijking met die voorbeelden, het wezendlijke daar in niet over het hoofd zagen, en 't blote toevallige, dat in die werkstukken, gelijk in alle, plaats heeft, als onafscheidbare eigenschappen, en ware vereischten aanmerkten? In dat geval zullen de voorbeelden de lessen schijnen te bekrachtigen, en des niet tegenstaande, valsch zijn.

Oneindig beter derhalve is het, den aankwekeling voorbeelden voor te stellen, en het opmaken der kunstregelen aan zijn' eigen' geest over te laten, dan hem door duistere lessen den geest te vermoeien. Door het eerste wordt der Natuurlijke Theorie voedsel gegeven; door het laatste wordt zij bedorven: en het is in dit verstand, dat ik WATELET toevalle, als hij zegt, dat de Teekenkunstenaars zich niet van den tijd te beklagen hebben, dat hij hun de schriften der Ouden over 't onderwerp hunner oefening, liever dan de voorbeelden, onttrokken heeft.

Hier

(*) Bij PLATO, in deszelfs Fedrus: Λόγων ἄρα τέχνην, ὦ ἑταῖρε, ὁ τὴν ἀλήθειαν μὴ εἰδὼς, δόξας δὲ τεθηρακὼς, γελοίαν τινὰ καὶ ἄτεχνον παρέξεται.

Hier uit moet desgelijks voortvloeien, dat onder de Theoretiſche Schrijvers, die, welke hun ſtellingen met omzichtigheid uit goede voorbeelden halen, waarin BATTEUX het best geſlaagd is, voor alnog, zo lang wij geen zuiver Wijsgeerig en eenvoudig Leerſtelſel der fraaie Kunſten bezitten, de beſten en nuttigſten zijn, of ſchoon ze al wat oppervlakkig mochten wezen; doordien zij met die Theorie medewerken, die in de natuur is, terwijl de overige gevaar loopen, haar uit te roeien. Want indien ergens het zeggen van CICERO ſtandhoudt, het is ten opzichte dier willekeurige Leerſtelſels: *Cum magiſtris traditi ſumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatae natura ipſa cedat* (*).

't Is alleen deze Natuurlijke Theorie, die den Navolger in ſtaat kan ſtellen, zijne voorbeelden te overtreffen: maar zij is het ook, die den Kunſtenaar in alle navolging voorlicht, en zonder welke, alle navolging iets onmooglijks zou zijn.

Dit zijn, veelgeachte Vriend, mijn gedachten over 't geen gij mij voorſtelde. Gij ziet hoe verr' af ik ben, van mij met de meeſten der hedendaagſche Smaakkundigen te vereenigen, en in hunne leſſen dat voordeel te ſtellen, 't welk zij er aan hechten willen. —— 't Is niet dat Dichtkunſtig Leerſtelſel, 't is eene algemeene beoefening van 't Wijsgeerige, 't welk ik achte gevorderd te worden, en ik geloof het gezag van HORATIUS voor mij te hebben.

Wan-

(*) Wanneer wij aan 't onderwijs der meeſters overgelaten worden; zo worden wij zodanig met menigvuldige dwalingen vervuld, dat de waarheid voor valſchheid, en de natuur-zelve voor ingewortelden waan wijken moet. *Thuſc.* III.

Wanneer dees beste der Leermeesters in de Dichtkunst, de gewichtige vraag, of de Natuur, dan de Kunst een goed Dichtstuk make, met het vereisch van beider samenloop en onderlinge medewerking beandwoordt, zo is het geen duistere zogenoemde Smaakkunde, geen Bovennatuurkunstig samenstel van Theorie, 't welk hij vordert, en waar van hij de volmaking des Dichterlijken vernufts durft verwachten. Neen; 't is de algemeene beoefening van den geest, het verkrijgen van nuttige kundigheden van allerleij aart; 't is het verbeteren van het denkvermogen in 't algemeen, op het welke hij aandringt. Een geoefend, een beschaafd verstand (een *ingenium cultum*, 't welk tegen het *ingenium rude* overstaat) een verstand, dat met wetenschappen en fraaie letteren bekend is; zie daar 't geen hij eischt!

„ *Ego nec studium sine divite vena*
„ *Nec rude quid possit video ingenium* ". (*)

Ik kan niet zien, zegt hij, wat het onderwijs zonder rijke Dichtader, noch wat een onbeschaafd verstand op zich-zelve vermogen zou. — Hij eischt dus de oefening des verstands, maar welke? — Een waarlijk Wijsgeerige oefening:

„ *Scribendi recte, sapere est & principium & fons:* " (**)

Wel denken is het beginsel en de oorsprong van wel schrijven.

„ *Rem*

(*) Ars Poët. v. 408.
(**) Ib. v. 309.

„ *Rem tibi Socraticae poterunt oſtendere chartae.*" (*)

De Sokratiſche ſchriften zijn het, die hij, nevens de voorbeelden der Ouden, (*de exemplaria Graeca* (†)) en de beſchouwing der Natuur (*'t reſpicere exemplar vitae morumque* (**)) op 't ijverigst aanbeveelt. — En die deze algemeene kundigheden verkregen heeft, wiens geest, na de uitdrukking van PETRONIUS (††), met dien rijken ſtroom bewaterd is, dien zal, zo de Natuur hem ſlechts met het Dichterlijk vuur bedeeld heeft, geen kracht of bevalligheid van uitdrukking ontbreken:

„ *Verbaque proviſam rem non invita ſequentur.*" (***)

Het is zeker opmerkenswaardig, dat alle de Theoretiſche Leerſtelſels met elkander nog nimmer een' Dichter gevormd hebben, die hen, wel-

(*) Ars Poët. v. 310.
(†) Ib. v. 268.
(**) Ib. v. 317.
(††) *Neque enim concipere aut edere partum mens humana potest, niſi ingenti fluminè literarum inundata.*
(***) Ars Poët. v. 311. 't Behoort ook hier toe, het geen CICERO van den Redenaar zegt; in wien hij niet min algemeene kundigheden vereischt; *Mea quidem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus Orator, niſi erit omnium rerum magnarum atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorеſcat & redundet oportet oratio: quae, niſi ſubest res ab Oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem & penè puerilem* De Orat. Lib. I. „Naar mijn begrip, zegt hij, kan niemand een volſlagen „ loffelijk Redenaar zijn, dan die algemeene kundigheden bezit. Want de rede „ moet door verſcheidenheid van voorwerpen als verweelderen en opbruiſchen: en zo „ zij geen' grond heeft in des Redenaars kennis en bevatting van de zaak waar over „ zij gaat of op welke zij ziet, zo koomt zij noodwendig op ijdele woorden en een „ bijna kinderlijk geklap uit ".

welke voor alle Leerſtellingen ſchreven, ik zeg niet, overtrof; maar, konde opwegen. Met alle onze Aeſthetiſche Schrijvers en Theoristen, in de onderſcheiden geleerde en hedendaagſche talen, van ARISTOTELES tot VAN ALPHEN, moeſten wij immers vrij verder gevorderd zijn; daar het juiſte tegendeel plaats heeft. — Want zeker, zo 't alles zo zuiver was, als het zich voordoet, 't geen op den Wijsgeerigen naam ingang vindt, geen leeftijd gelukkiger dan de onze, *cui docendae priores elaboraverunt!* gelijk zich de Redenaar uitdrukt: niemand gelukkiger dan wij, wie zo vele eeuwen, zo vele volken van leermeeſters voorzien hebben! Wel verre echter van hierdoor den voorrang verkregen te hebben, zijn wij minder. 't Is misſchien hierop toepaſſelijk, het geen ALGAROTTI ergens zegt (*): „Om eene „ plant te doen gelukken", dus drukt hij zich uit, „ is het beter, „ den grond rondom haar te breken, en te zuiveren van 't geen hare „ wortels in 't uitſchieten en gevoed te worden zou kunnen verhinderen; dan hem te mesten en vet te maken: desgelijks is het beter om uit 's menſchen geest alle mogelijke partij te trekken, de „ hindernisſen, die deszelfs ontwikkeling tegenſtaan, weg te nemen, „ dan hem te willen verſterken, en hulp verſchaffen". De redenzelve leert het ons, dat de beste leerwijze die is, die de Natuur volgen-

(*) Het oorſprongkelijk niet bij mij hebbende, zal ik de plaats uit de Franſche vertaling uitſchrijven. „ *Pour faire reüſſir une plante, il vaut mieux briſer la terre qui est autour, & la debaraſſer de ce qui empêche les racines de s'etendre & de prendre leur nourriture; que de la fumer, & de l'engraiſſer. De même, pour tirer de l'eſprit de l'homme tout le parti poſſible, il vaut mieux ecarter les obſtacles, qui s'oppoſent a ſon developpement, que de vouloir le fortifier & lui fournir de ſecours.*" Vol. V.

gende, den geest onderſteunt, en zijn vatbaarheden verſterkt; maar tegen de Natuur aan te druiſchen, niet dan den geest verdrukken, en zijn vatbaarheden vernietigen kan. En of dit laatſte in de zo aangeprezen Theorien geſchiede, is reeds verhandeld.

Ik wil mij hier niet opzettelijk inlaten in 't onderzoek, waarom de Hedendaagſche Schrijvers de Ouden niet gelijk kunnen worden; doch ik kan niet voorbij, hier één punt in aanmerking te geven. — De meerdere Beſchaafdheid namelijk, die den Dichterlijken genie werkelijk nadeelig is. — *Ik wil hier niet ſpreken van de meerdere moeilijkheid, die er is, om in onze tegenwoordige leefwijze, de natuur te verraſſen, om den menſchen 't momaanzicht, waar meê zij zich altoos vertoonen, te ontrukken, ten einde hen waarlijk te leren kennen;* 't geen en om hen te ſchilderen, en om invloed op hen te hebben, noodzakelijk is. Dit is reeds dikwijls in aanmerking, dikwijls in beklag genomen (*). — Ik ooge op den Dichter, op hem-zelven, op zijnen geest, (en niet op zijn voorwerpen) aan wien de beſchaafdheid onzer tijden nadeelig is. — De beſchaafdheid vermeerdert onze behoefte; de menigvuldigheid van dezen en de aanhoudende bedachtheid om er aan te voldoen, die met haar aantal vermeerdert, houdt den geest bezig, en belet ons onze gevoeligheid te kweken. *A meſure, que les hommes ont multipliés leurs beſoins, ils ont perfectionnés leurs facultés intellectuel-*

(*) Dit zou men kunnen doen gelden, om de noodzakelijkheid van de beoefening der Ouden uit te beweeren. —— Dezen, de Natuur onder minder bekleedſelen, en van nader bij (om 't dus uit te drukken) waargenomen, en met keuze en ſmaak afgebeeld hebbende, kunnen ons, in een zekere maat, en mits men er met oordeel gebruik van make, de Natuur zelve vergoeden. Even gelijk het Antyk het gebrek van het ſchone naakt bij de Beoefenaars der Schilder- en Beeldhouwkunſten vervult.

lectuelles; & le sentiment interne en a perdu de sa vivacité (*). Dus las ik onlangs in een Modern stukje, dat op hogen prijs bij mij staat. Van daar gevoelen we minder, minder fijn, minder teêr; en wat, dan 't gevoel, is de oorsprong der Dichtkunst? —— Doch dit in 't voorbij gaan! Iets van nog meer belang in mijne oogen, komt hier wel voornaamlijk in aanmerking. —— Bij de Ouden werd noch de natuurlijke geest, noch de inborst der kinderen, van jongs aan verdrukt en verwrongen na de leiding van een of ander samenstel, gelijk tegenwoordig plaats heeft, en sedert eeuwen reeds plaats had. Zij groeiden op, en behielden hun eigen oorsprongklijk charakter, hun eigen denkwijze, en handelden overeenkomstig daar mede. Terwijl tegenwoordig de eerste indrukken, de aanhoudende voorbeelden, de wetten, waaronder, de zeden, waarin men leeft, de onderlinge afhangklijkheid-zelve, niet anders strekken, dan om dat eigen charakter te verstooren, of immers verborgen en buiten werking te houden. Wij handelen, wij spreken, in 't algemeen, niet meer na de inspraak van ons hart; maar na dien regel van betaamlijkheid, welken de grilligheid heeft gelieven in te voeren, en die ons tot in de minste kleinigheden, tot in de onverschilligste zaken, de wet geeft. Nederigheid, onderworpenheid, voorzichtigheid, ingetoogenheid, en veinzerij, zijn hoedanigheden, welke ons van kindsbeen ingescherpt zijn; aan welke wij leren belang hechten; ja, buiten welke wij in de samenleving niet omgaan kunnen: en dezen ontnemen ons dien edelen hoogmoed, die alle

(*) *Aristée, ou de la Divinité*; een werkje van den Heer HEMSTERHUIS, waardig Erfgenaam van den roem zijns verdienstlijken Vaders.

alle charakter ondersteunen moet. Van daar is het, dat bij ons de driften niet met de zelfde hevigheid uitbarsten, als bij de Ouden; maar van daar is het ook, dat zij het vereischte vermogen ontbeeren, om onzen geest die veêrkracht (of hoe zal ik die hoedanigheid noemen, die alle zwarigheden weet te ontworstelen, alle hinderpalen over te komen; die zich boven alles verheft?) om hem die bestendigheid, die standvastigheid bij te zetten, waar door de Ouden zo groot waren, zo vrij dachten, zo wel als vrij handelden. Wij daar tegen, wij handelen, ja, wij denken schier niet zonder het oordeel onzer tijd- en landgenoten in aanmerking te nemen. Met een' bloôhartigen schroom zien wij (zo in ons gedrag, zo ook in het perk der Letteren) op elken tred angstvalliglijk om, om te ervaren wat van ons gedacht wordt. Afhangelingen van het oordeel van anderen, verzaken we ons-zelven; en, om den lof onzer Medeburgeren te verkrijgen, durven we hem niet verdienen. Die zelfgenoegzaamheid, die αὐτάρκεια is in de tegenwoordige wareld niet meer. Deze maakte hen vatbaar voor die verheven beoogingen, die grootsche betrachtingen, welke ons tot verwondering strekken. Deze gaf hun die kracht, die uitgestrektheid van genie, op welken wij blijven staren. Deze maakte hen tot Leermeesters des menschdoms, daar wij in tegendeel —— Maar het verschil behoeft niet verder uitgehaald te worden: gij beseft het, mijn Heer; oordeel of er wel iets anders noodig ware om aan de Ouden den voorrang te geven (*).

Doch

(*) *Contemtu famae contemnuntur virtutes:* zegt TACITUS. CICERO: *cavenda est gloriae cupiditas, eripit enim libertatem* (De Off. Lib. III.). 't Een en ander is waar, in een

Doch dit is het alleen niet; een tweede, niet minder gewichtig, komt hier nog bij, om tot het zelfde verſchil mede te werken. — De Ouden leerden door de ondervinding: De kennis van de Natuur, van het menſchelijk hart, van de kunſten en wetenſchappen; dit al leerden zij tevens, door eigen ondervinding en eigen overweging.

Met

---

een zeekre bepaling. 't Belang, 't welk wij ſtellen in 't oordeel van anderen omtrent ons, vernaauwt onze betrekking op de maatſchappij, en maakt ons afhangklijker van onze Natuurgenoten. Deze afhangklijkheid vloeit noodzakelijk voort uit de beſchouwing van dat oordeel als een goed, als iets, 't welk tot bevordering ſtrekt van ons geluk, en onze begeerte uit dien hoofde tot zich trekt. —— Van daar die prikkel, welke de gloriezucht heeft om den mensch tot iets groots, tot iets moeilijks aan te zetten. Van daar zegt de Dichter:

Magnum opus aggredior, ſed dat mihi gloria vires.

Van daar:

— *Laudataque virtus*
Creſcit, & immenſum gloria calcar habet.

Van daar is zij der deugd' zo bevorderlijk; dewijl zij bij de algemeene en bijzondre beweeggronden tot deugd nog een' anderen voegt (genomen uit de zucht tot geluk-zelve), en wel een' beweeggrond, waar van de aandoening zeer zinnelijk is. Van daar mag men ook den Wijsgeerigen Geſchichtboeker toevallen en zeggen, dat naar mate de gevoeligheid voor het gene van ons gezegd wordt vermindert, de deugd lichter verwaarloost wordt; vermits de beweeggronden tot deugd met het afnemen dezer gevoeligheid, afnemen: en wij, uit gedurig gebrek aan levendige beſeffen van zedelijke volmaking telkens tot de ondeugden hellende en in gevaar van over te ſlaan, alle mogelijke middelen behoeven, om het evenwicht te behouden. *Omnibus enim modis fulciendi ſunt qui ruunt.* CIC. Tuſc. Lib. III.

Doch die zelfde afhangkelijkheid neemt ook onze vrijheid weg, wanneer we, onze voornemens aan 't oordeel van anderen toetſende, ons eigen verſtand verzuimen te raadplegen. Op die wijze ontſtaat die valſche ſchaamte, tegen welke PLUTARCHUS in een afzonderlijk geſchrift, onder den tijtel περὶ ἀδοξίας, ijvert; door middel van welke 't voornamelijk is, dat we, naar de uitdrukking van SENECA, *alter alterum in vitia trudimus* (elkander in de ondeugden dringen). Op die wijze worden de vooroordeelen ſtaande gehouden, wanbegrippen aangekweekt, en de weg tot verlichting afgeſneden.

Dit is zo waar in het Smaakkundige als Zedelijke: in 't beoefenend als beſchouwend gedeeldte. —— 't Is niet genoeg, in het opſtellen van eenig Dichtſtuk, eenig ſtuk van Welſprekendheid, zich te vragen, wat het oordeel der tijdgenoten over onzen arbeid zal zijn: 't is zelfs niet genoeg (naar de les van LONGIJN, Afd. XIV.) zich te vragen, hoe zou dit HOMERUS, hoe PLATO of DEMOSTHENES uitgedrukt hebben, van welk een gewicht ook HOMERUS gezag in de Dichtkunde, en dat van PLA-

Met dit oogmerk doorkruisten zij zo veel gewesten, en bezochten zij zo vele volken (*). Of, zo zij in later tijd de lesſen eens Wijsgeers bijwoonden, zij leerden alles van hem, alles van een' zelfden, 't geen genoegzaam het zelfde in uitwerkſel was, als of zij 't alles door zichzelve geleerd hadden. Want dus leerden zij het verband opmerken, dat er is tusſchen de Wetenſchappen; dat *vinculum ſocietatis, quo doctrina omnis ingenuarum artium continetur*; (**) haar' onderlingen overgang, en het nut, dat der eene, uit de andere toevloeit: dus vormden zij zich die *diſciplina encyclios*, gelijk haar VITRUVIUS hiet; die *orbis doctrinae*, gelijk QUINTILIAAN zich uitdrukte, *quam Graeci* ἐγκυκλιοπαιδείαν *vocant*, die bij ons veronachtzaamd wordt: dus leerden zij

---

PLATO of DEMOSTHENES in de Welſprekendheid zij. Men moet zich vragen, wat eischt het beginſel van volmaaktheid van mij, en in hoe verr' koomt mijn arbeid daar mede over een? —— Het oordeel van andren is gewichtig, in zo verre het juist is; niet verder: en hij die de loffpraak geeft, vereert er den geloofde niet mede, dan voor zo verr' zij hem-zelven vereert. —— De reden leert dit, en de eerzuchtzelve houdt geen' ſtand, waar de lof algemeen aan het onwaardige verkwist wordt. Het is een Wijsgeerige opmerking van PLINIUS: *poſtquam deſiimus facere laudanda, laudari quoque ineptum putamus.* Ep. Lib. III. Ep. ult. ad CORN. PRISCUM.

(*) *The more we conſider the Poët's age, country, and travels*, zegt WOOD van HOMERUS, *the more we discover, that he took his ſcenery and landſcape from nature, his manners and characters from live, his perſons and facts from tradition, and his paſſions and ſentiments from experience of the operations of the human mind in others, compared with and corrected by his own feelings.* Hoe meer wij 's Dichters leeftijd, Vaderland, en reizen in aanmerking nemen, hoe meer wij ontdekken, dat hij zijn toneelen en landſchappen uit de natuur heeft genomen, zijn zeden en geaartheden uit het leven, zijn perſonen en verrichtingen uit de overgeleverde berichten, en zijne hartstochten en gevoelens uit de ondervinding van de bewegingen van het menſchelijk hart in anderen, vergeleken en overeengebracht met die, welke hij in zich-zelven opmerkte. *Eſſay on the orig. genius and writings of Hom* Bladz 294. Zie daar de Wijsgeerte van HOMERUS, die hem meer algemeene kundigheden gaf, en die hem in ſtaat ſtelde, uit dezelve meer voordeel, in aanwending op de Dichtkunst te trekken, dan eenig Filoſofisch ſamenſtel eenen Dichter van later tijd, wanneer men de wetenſchappen meerder beoefend, doch van den onderlingen ſteun, dien zij in elkander vinden, beroofd had. Natuurlijk gevolg der beſchaving!

(**) CIC. de Orat.

zij alle wetenſchappen tot een geheel, tot een ſamenſtel brengen, en dat ſamenſtel was hunne Wijsgeerte. Hoe welgeſchikt was dit om de Wetenſchappen tot elkanderer volmaking aan te wenden; doch vooral om uitgebreide uitzichten te vormen (*)! — Wij, daar tegen, leren de Wetenſchappen niet, dan ſtukswijze, en zonder het minſte verband. Te gelijk in de beginſelen van gantsch verſcheiden wetenſchappen, van gantsch verſcheiden oefeningen, waar in we niets gemeens kunnen ontdekken, onderwezen wordende, verkrijgen we een hebbelijkheid van verſtrooiing, en verliezen dien band van Encyclopedie, welke de wetenſchappen vereent, welke-alleen haar waarlijk van nut doet zijn; en, met denzelven, dat terugzicht op het geheel, die gehechtheid aan de eenheid, die zo in den aart onzer ziel is, en die het van zo veel belang is te koeſteren. — Geen wonder derhalve, dat in de ſchriften der Modernen niets algemeener ontbreekt, dan dit Hoofdpunt, het welke bij de Ouden niet zo veronachtzaamd werd; hoewel wij tegenwoordig, hun ſchriften van den verkeerden kant beſchouwende, ſomtijds moeite hebben die eenheid bij hen te vinden, en al hunne ſamenſtellen te rechtvaardigen. De werken onzes tijds dragen vooral getuigenis van dit gebrek: de wuftheid, de onbeſtendigheid, die het geheel over 't hoofd doet zien, blijkt zelfs in de ſchriften van hun, die zich tot Kunstmeeſters, tot Kunstkeurders, op-

(*) 't Is het gebrek aan die leerwijze, die eigenlijk de gedeeltlijke wetenſchap zo gevaarlijk maakt, als zij ſomtijds beſchreven wordt. „ *Il n'y a rien de plus pernicieux* „ *à la ſcience, que d'etre ſcavant à demi*," zegt ROUSSEAU. In welken zin en waarom hij gelijk heeft, is reeds elders onderzocht. Zie de Verhandeling, bladz. 72. en volg.

opwerpen, met dat rampzalig gevolg, dat zij ſoms in tegenſtrijdigheid met zich-zelven vallen.

Dan, ongevoelig zijn we dus tot een ander onderwerp gebracht, en ik ſta gereed, mij nog verder te laten afleiden. Waarom zouden we ons ook in een' gemeenzamen brief, die toch niet dan een nabootſing van 't mondeling geſprek is, niet aan de natuurlijke wending der gedachten overgeven, wanneer de onderwerpen aan elkanderen palen, en onze aandacht ongevoelig gezwenkt wordt? — De minderheid der Hedendaagſchen beneden de Schrijvers der Oudheid, doet mij op de minderheid denken, die ſommigen in onze Dichteren voorwenden, met die onzer Naburen in vergelijking gebracht, en die men zo liefderijk door Theorien te hulpe wil komen. — Ik heb het erkend, mijn Heer, en ik erken het met de völſte overtuiging, dat wij bij de Ouden in de Dichterlijke verdienſten te kort ſchieten; doch ik kan dit niet ten opzichte der zo hoog geroemde Duitſcheren, Franſchen, of Engelſchen toeſtaan, wier voorgewende meerderheid boven ons mij nog nimmer gebleken, nimmer bewezen is, en die nevens ons voor de Griekſche en Latijnſche Poëeten moeten wijken. Wegens het eerſte behoeven we ons niet te ſchamen: hij kan een groot, een uitſtekend vernuft zijn, die nog geen HOMERUS is: tuſſchen hem en MILTON is de afſtand niet af te meten. En hoewel VONDEL nader aan MILTON dan aan HOMERUS kome, ik twijfel geen' oogenblik, indien de Vader der Dichtkunst mocht oordeelen, of hij zou 't eenige Treurſpel van LUCIFER boven de beide Heldendichten van 't *Verloren* en *Herwonnen Paradijs* ſtellen. — Het zelfde ook, waaraan we onze minderheid toeſchreven, heeft bij alle Volken plaats. De zelfde oorza-

ken

ken hebben alomme het zelfde uitwerkſel moeten hebben; en alle Modernen zijn verr' beneden de Ouden gebleven. Ik vind ook geen reden, om onzen Landaart daar meer meê te bezwaren dan anderen: en wat VAN EFFEN en anderen mochten zeggen: *dat de Zanggodinnen hier noch haardſtede noch beſcherming konden vinden* (*), is bij mij van weinig gewicht; en zou beter ter onzer verſchoninge aangevoerd zijn, indien het uitgemaakt was, dat wij in de Dichtkunst minder vorderingen gemaakt hadden dan andere Natien; dan als een beginſel om onze minderheid op te gronden of uit te bewijzen. De ware Dichter bemint de kunst om haar-zelve, en de hindernisſen ſtrekken den groten geest niet, dan om hem te ontvlammen: zij ſporen hem aan in plaatſe van hem te beteugelen. En wat men ook zegge, dat de Dichtoefening ledigen tijd en een onbezorgd leven vordere, FILOXENUS maakte zijn beste Dichtſtuk in de Steengroef (**). PLAUTUS drie zijner Blijſpelen in de Rosmolen, waar de armoê hem noodzaakte 't onderhoud te zoeken; NEVIUS twee Toneelſtukken in de gevangenis (†); en VOLTAIRE 't belangrijkst gedeeldte zijner *Henriade* in de Bastille. — Indien wij dan in de Dichtkunst voor onze Naburen wijken, daar moet een gantsch andere reden van zijn, en het moet ons (gelijk gij zeer wel aanmerkt) aan genie ontbroken hebben. — Dan, dit kunnen onze Keurmeeſters niet ſtellen, zo lang zij ons Theorien en Leerſtellingen opdringen; want in dat geval zouden wij gantsch onverbe-

(*) *Les Muſes n'ont ici ni feu ni lieu.* MISANTROPE, Diſc. LXXIII.

(**) Gelijk verhaald wordt bij ATHENAEUS I. B. bladz. 7, en deszelfs uitſchrijver, AELIANUS, in deszelfs Verſcheiden Geſchiedenisſen. XII B. 44.

(†) Gelijk VARRO en A. GELLIUS verhalen.

beterlijk en alle lesſen aan ons verſpild zijn. De Oekonomie is een nutloze wetenſchap voor iemand die geheel arm is, en wat baat hem de kennis van den Landbouw, die in de Afrikaanſche Zandwoeſtijnen omzwerft? Tot zo verr' derhalve vernedert men onze Natie nog niet, om haar den genie te onttrekken; ook zou dit verwijt klaarblijklijk valsch en misplaatst zijn. — Gij bewijst er de valschheid van, mijn Heer, uit onze Latijnſche Poëeten, die, waarlijk, in 't algemeen, boven die van andere Natien uitmunten, en van den aanvang onzes Gemeenenbests nooit ontbroken hebben. JANUS SECUNDUS, de HEINZEN, de DOUZAAS, GROTIUS, BROEKHUIZEN, FRANCIUS, en anderen, te talrijk om hier genoemd te worden, hebben onzen Landaart door geheel Europa beroemd gemaakt, en de geleerde VAN SANTEN weet nog dezen roem Buitenslands ſtaande te houden, om een' voor allen te noemen. — Ongetwijfeld zouden dezen, even goede Dichters geweest zijn, indien zij zich op de Nederduitſche Poëzij hadden toegelegd. Daar is geenerlei reden, om dit in twijfel te trekken, ten ware men onze taal als ongeſchikt voor de Dichtkunst wilde aanmerken. — Maar wie, die weet wat de ſchoonheid eener tale, en hare geſchiktheid tot het Poëetiſche uitmaakt, zou dit kunnen beweeren, zo dra hij de overvloeiende rijkheid, de zachtheid, de welluidendheid, de kracht, de eigenaartigheid van uitdrukking, de hebbelijkheid om zich aan den Dichterlijken ſtijl, zo wel als de Dichterlijke denkbeelden te leenen, in onze voortreflijke moederſpraak nagaat; zo dra eene aandachtige vergelijking hem onder het oog brengt, op hoe bevallig een wijze, zij zeer vele voordeelen der Oude met die der Moderne talen weet ſamen te paren? De plaats

laat

laat niet toe, dit anders dan in het voorbijgaan en ter loops aan te ſtippen. Ik vergenoeg mij met eenvoudiglijk aan te merken, dat hier niet de minſte grond voor is; ten minſte, zo lang het niet toegeſtaan, zo lang het niet uitgemaakt is, dat onze Neêrduitſche Dichters minder zijn dan andre Modernen. En dit is het op verr' na niet. — Men weet, welk een belang onze eerſte vernuften in de Schriften van VONDEL geſteld hebben: en zij die doorkneed waren in de werken der Oudheid, die zelfs in de Dichtkunst, ſchoon in eene andere taal, uitmuntten, wisten zij niet te oordeelen? Men weet, hoe veel BROEKHUYZEN op had met de verzen van HOOFT; en HOOFT wilde den palm der Dichtkunst gaarne aan VONDEL afſtaan (*). En, ſchoon het zeker is, dat VONDEL nog groter geweest zou zijn, indien hij, niet zo laat met de Ouden bekend geworden (waar over hij zich dikwijls beklaagd heeft), zich op hun voorbeeld had kunnen vormen: ſchoon het waar is, dat hij groter geweest zou zijn, indien men hem de Ouden beter verklaard had, indien men hem, voor de bekleedſelen van ſtijl en uitdrukking, waar aan men bleef hangen, hunne grote ſchoonheden van vinding en ſchikking had leren opmerken: ſchoon 't ook

(*) Wil men ook het gezag van een' Buitenlander? Wat ſchreef M. OPITZ (de Vader der Hoogduitſche Dichtkunſte) aan en van HEINSIUS? Hij, die de Nederlandſche poëzij voor de Moeder der Hoogduitſche, die van HEINSIUS, voor de Moeder der zijne verklaart? — En wat oordeelde KLOPSTOK, de beroemde KLOPSTOK, op een' tijd wanneer hij reeds van 't ontwerp zijner *Meſſiade* zwanger ging, van een onzer Heldendichten, 't welk zeker op verr' na ons beste niet is. Hij durfde het boven VOLTAIRES *Henriade* verheffen; en beklaagt zich dat de roem van het Heldendicht zo na om de landpalen van Duitschland zwerft, zonder er in te treden. Het is dus niet waar, dat alle Uitheemſchen zo laag van de Neêrlandſche Dichteren denken. Zij vinden ook verdienſten bij ons: en wat zijn de verdienſten van VAN HARENS *Friſo*, over welken hij deze uitſpraak doet, bij die welke de Dichtſtukken aanprijzen, waarin onze Natie (zekerlijk niet te veel met zich-zelv ingenomen) een oneindig groter belang ſtelt? Ik behoef ze hier niet in vergelijking te brengen.

't ook zelfs waarſchijnelijk is, dat hij, geheel aan zich-zelven overgelaten, meer door zijn' oorſprongklijken geest geſchitterd zou hebben, dan met die gebreklijke handleidingen, die hij gebruikt heeft: VONDEL is een uitſtekend vernuft, en mooglijk — wat zeg ik? — zeker, de grootſte Dichter van zijnen tijd. Ik ſta toe, dat anderen ſchoonheden hebben, hem onbekend; dan hij heeft ons dit gemis rijkrijk, ja tiendubbeld vergolden. Hij alleen kan een' gantſchen reeks Franſche vernuften opwegen, die niets dan *antitheſes*, *bon-mots*, en *pointes* (van de Italianen ontleend) voor den dag weten te brengen, en een goed aantal Duitſcheren, die deze optooiſels met de onregelmatigheid der Engelſchen ſamenmengen. — En is VONDEL onze eenige Poëet? — Is hij van onze andere Dichteren, ſchoon in 't geheel de grootſte, nooit in *detail*, zo men 't heet, nooit in gedeeldten, overtroffen? — ô Dat onze Naburen den ſmaak hadden van die voortreflijke Dichtſtukken, die onze Natie met geene andren gemeen heeft, en waar van de oorſprong aan den onſterfelijken ANTONIDES verſchuldigd is! Ik noem ze geen Heldendichten, want zij zijn het niet, en moeten dus niet na de wetten van 't Heldendicht beoordeeld worden, maar zij ſtaan tot het Heldendicht, gelijk de Landbeſchrijving tot de Geſchiedenis. — ô Dat ze onze andere Poëeten, ieder in zijnen tak leerden kennen! —

Gij ziet het, mijn Heer, hoe weinig ik geneigd ben, om in onzen Dichterenrei eene minderheid te onderſtellen. — Maar wat zeggen onze fraaie vernuften, om die te bewijzen? — Zij beroepen zich op buitenſporige denkbeelden van VONDEL, terwijl ze voor veel ſterker uitſporigheden van hunne geliefkoosde Uitheemſchen, van MIL-

TON

TON bij voorbeeld, hunne oogen toefluiten. Men fchreeuwt van ANTONIDES gezwollenheid in een ſtuk van verbeelding; maar geen woord van de winderigheid van SHAKESPEARE in zijn Toneelgeſprekken, zo min als van zijn veelvuldige laagheden. Nu eens moet LONGIJN hun dienen, wanneer 't er op aankoomt om de vlekken der Buitenlanderen te verſchonen; daar hij zegt (*), dat het grote, het verhevene nooit de zuiverheid van het middelmatige hebben kan: en dan wederom ſtoren ze zich aan de geringſte onnaauwkeurigheid in de Vaderlandſche Poëeten. Nu eens moet de onkunde in de vreemde talen, de feilen; dan wederom die in de onze, de ſchoonheden der Schrijveren verbergen. Want waarlijk, dat zeer vele misgrepen der Duitſcheren, Franſchen, en Engelſchen aan onze Kunstkeurders ontſlippen, moet U reeds in 't oog zijn geloopen, mijn Heer, zo wel, als dat de onkunde in het Nederduitsch hen ſomwijlen de ſchoonſte plaatſen der onzen als feilen doet brandmerken. In de daad, een oppervlakkige, een gebrekkige taalkennis is in dit opzicht gevaarlijk. Men moet de eigenſchap eener vreemde ſpraak wel doordrongen hebben, om zeer vele misſlagen bij vreemde ſchrijvers te ontdekken: de feilen zijn daar echter ook feilen, κ' ἐκεῖ τὰ γ' ἀισχρὰ, κἀνθάδ' αἰσχύνη ἔχει. (**) Men moet zich ook een meer dan gemeene ervarenheid in de taal onzes Vaderlands hebben verkregen, voor zich het recht aan te matigen van over de uitdrukkingen onzer oude Dichtren te vonnisſen. ——

HUY-

(*) Περὶ ὕψους. Sect. XXXIII.

(**) EURIPIDES in zijne Andromache, v. 243. *'t Geen op de eene plaats ſchandelijk is, moet het ook op de andere zijn.*

HUYDECOPER (*) gispte den groten VONDEL wegens de uitdrukking van *het hoofd van den buik houwen;* doch toen hij de taal beter had leren kennen; toen hij wist, dat *buik* voorheen het gantſche lichaam behalven het hoofd beteekende, en deze ſpreekwijze in VONDELS tijd een kracht had, met welke wij tegenwoordig onmachtig zijn, de zaak uit te drukken, herriep hij zijne onberaden berisping en veranderde haar in toejuiching. — De zelfde feil begaat de kundige Brieffchrijver aan den Heer VAN ALPHEN, (**) ten opzichte der beteekenisſe van het woord *pruik*, dat in VONDELS tijd niet anders dan 't hoofdhair beteekende, en met het Latijnſche *coma* gelijk ſtond (†), en redekavelt er over als of onze Dichter der ſchone Meijuffer het valſche hair van GUARINÎS *Coriſca* had opgezet. (††) — Dus gaat het ons veelal: zonder de taal van den tijd, in welken de Dichter ſchreef, dien wij lezen (want onze taal verandert daaglijks) te kennen, grondig te kennen, kunnen we hem niet beoordeelen, noch in ſtaat geſteld worden, om zijn kracht, zijn juistheid, zijn zoetheid, te

(*) Zie HUYDECOPER op MELIS STOKE. III D. bladz. 294, en 469.

(**) Brief aan den Heer Mr. H. VAN ALPHEN, te Utrecht bij *J. van Kasteel* uitgegeven: bladz. 92.

(†) „ Inmiddels (dus ſchreef mij mijn Vriend in andwoord op dit punt) is zulk „ een onkunde te bewonderen, daar elk de ſchone vertaling van TACITUS door „ HOOFT in handen heeft, en deeze voortreffelijke vertaler het Latijnsch *coma* al„ tijd door *pruik* overzet, ten bewijze wat onze oude Schrijvers er door verſtaan „ hebben. Een ſterk bewijs onder anderen doet zich hier van op in 't begin *De moribus Germanorum*, daar TACITUS, de geſtalte van Lichaamen der Germanen be„ ſchrijvende, zegt: *Unde habitus quoque corporum, quamquam in tanto hominum numero, „ idem omnibus: truces & coerulei oculi, rutilae comae, &c.* Dit vertaald HOOFT: „ *Waar over de ſtal der lighaamen, hoewel in zoo groot een getal van menſchen, in allen eener„ lei is: kroeze en blaauwe oogen,* ROSSE PERRUIKEN, enz." Ik heb dit met de eigen woorden willen opgeven.

(††) *Paster fido.*

te gevoelen. Ieder leeftijd heeft in onze taal zijn bijzondere ſchrijfwijze, zijn bijzondere ſpraak, zijn bijzondere uitdrukking, zijn bijzondere kieschheid, zijn bijzonder beleid, en, zo ik het dus oneigenlijk noemen mag, zijn bijzonder *Atticismus* gehad, 't welk wij moeten leren opmerken. Dikwijls ontmoet men, (dus drukt zich een Schrijver in de Nieuwe Bijdragen uit) „ dikwijls ontmoet men in onze Hollandſche „ Dichters overdrachten, welker fraaiheid men niet vat, omdat de „ eigenlijke beteekenis der woorden ontwend en (thands) onbekend „ (geworden) is. En dit is bij veelen de oorzaek, dat zij HOORT „ verwaerloozen, en weinig achten, om dat zij op verſcheiden plaet„ ſen zijne en hunne tale niet verſtaen kunnen. " (*) En die zonder deze kundigheden onze oude Schrijvers durft doemen, ſtaat gelijk met hem, die, zonder meer dan het Grammatikale Grieksch te kennen, SOFOKLES ſtijl zou willen verbeteren. — Hoe dikmaal echter geſchiedt dit! — In vreemde talen is het vooroordeel ten voordeele des Schrijvers, indien we iets lezen dat ons mishaagt; maar in de onze is het vooroordeel den Schrijver tegen. Want, daar wij in 't eerſte geval, zonder onze eigenliefde te kwetſen, in zijne kundigheden kunnen berusten, gelooven we in 't andre bevoegde Rechters te zijn. Van hier is het, dat we in RACINE zijn zwakke verzen, in VOLTAIRE zijn taalgebreken over het hoofd zien, terwijl wij in VONDEL en HOOGVLIET over een proſaïſche uitdrukking of toegevoegde *n* vallen. — Is dit waar omtrent kleinigheden, is dit waar

(*) I Decl, bladz. 102.

waar omtrent uitdrukkingen en woorden, (waar over toch de berispingen der Heeren uitlandſche Letterkundigen wel voornamelijk vallen) 't is ook waar in het grote. RACINE heeft het recht om THERAMENES (*), in de enkele beſchrijving van een Zeemonſter, gebruik te doen maken van alle ſieradien der Welſprekendheid, alle zwieren der kunst: doch VONDEL wordt het ten kwade geduid, dat hij zijner verbeelding' een weinig den teugel viert, wanneer 't er op aankoomt, (**) ons door iemand, die deel in de zaak heeft, die er levendig van aangedaan is, dien de akeligſte beeldtenisſen nog voor den geest zweven, de verwoeſting van een gantſche Stad, de ſlachting der weerloze Burgeren, en de vlam, die de Heiligdommen verſlindt, voor oogen te ſtellen. En om welke reden? — De eerſte, ſchoon hij in later, in beſchaafder tijden, geſchreven heeft, waarin hij voor al het wanvoeglijke dezer misplaatſte beſchrijving moest kennen, is immers een Franschman: en de laatſte is onze Landgenoot! — Bij de Griekſche Treurſpeldichters worden wij verrukt door de Hymnen, die zij ſomtijds de Reien doen aanheffen: — in den GIJSBRECHT VAN AEMSTEL berispt men den uitmuntenden Kerstzang (†), waarvan ik liever de Dichter zijn wilde, dan van verr' de meeſte, en misſchien wel, al de ſtukken van BODMER (hoewel de uitgever der Theorie

(*) In zijn *Fedra*, V Bedrijf, VI Ton. — Zie de Lofſpraak van BOILEAU over deze plaats, in zijne *Reflexions ſur Longin*: Refl. XI.

(**) GIJSBRECHT VAN AEMSTEL, IV Bedrijf.

(†) De Rei achter het III Bedrijf. — Dit berispt ook de Heer VAN HASSELT in zijn *Discurſus*, of, zo hij 't niet oneigen noemt, *Rhapſodie over de Vaderlandſche Klucht-ſpelen*, bladz. 11.

rie van RIEDEL niet ſchroomt hem tegen HOOGVLIET te doen opwegen (*)). — De gevallen ſtaan hier gelijk; maar de Schrijvers hebben het zelfde gezag niet om den Betweteren den mond te ſtoppen. — Wat zal men zeggen? PINDARUS ſchreef in zijn' tijd reeds: „ Daar is een ſoort van menſchen, dat, het inlandſche verachtende, „ op het vreemde toelegt; maar zij bejagen een herſenſchim, en wor„ den te loor geſteld in hunne hoop. (**) In hoe verr' deze plaats op die ijverige Voorſtanders der vreemden, wier *Kosmopolitiſche* ſmaak in de Letterkunde (gelijk een Moderne hem niet ongepast heeft genoemd) hen voor het ſchoon van hun Vaderlandſche voortbrengſelen onvatbaar gemaakt heeft, toepaſſelijk zij, laat ik aan Uw oordeel over.

Doch waarom, zo de Schrijvers van ſmaak, die ons Vaderland opleverde, niet minder te ſchatten zijn dan de Uitheemſchen; waarom (vragen ſommigen) leert men Buitenslands geen Neêrduitsch om onze Poëeten te lezen; terwijl men Hoogduitsch leert om KLOPSTOK, Engelsch om MILTON, en Italiaansch om PETRARCHA en TASSO te lezen? — De reden is blijkbaar: omdat onze Dichters Buitenslands niet bekend zijn. En waarom zijn zij daar niet bekend? Omdat onze taal er onbekend is. — Dit volgt natuurlijker wijze uit elkanderen, want zullen de Schrijvers bekend zijn, de taal, waar in zij geſchreven hebben, moet vooraf bekend zijn. — Het is niet de zucht om de fraaie vernuften van een Volk te leren kennen, die deszelfs taal doet leren: dit mag bij enkele fraaie vernuften plaats hebben, doch het is zeldzaam,

(*) Inleiding, bladz. V.
(**) *Pythia* Ode III. Epod. 11.

zaam, en het heeft nooit plaats, dan wanneer die taal reeds bij hunnen Landaart bekend is. 't Is de noodzakelijkheid alleen, welke de vreemde talen onder een volk bekend doet worden. Deze heeft onzen Landaart van ouds zich op dezelven doen toeleggen. omdat de Koophandel hem daartoe verplichtte. De Koophandel, aan wien onze Landaart zijn welvaart verknocht heeft, noodzaakte den Nederlander, om der taal van ieder Volk, aan 't welk hij zijn waren uitwisselde, door welks landen hij heentoog, of in welks steden hij zich voor een' tijd nederzettede, kundig te zijn; en hij bracht de kennis dier talen terug in zijn Vaderland, waar zij welhaast algemeen werd; waar zij zorgvuldig werd aangekweekt, als een volstrekt vereischte tot den bloei des Handels. De Koophandel was de oorzaak van den omgang met andere volken; van het aandoen hunner kusten, 't bezoeken van hun grensplaatsen, en het doorreizen van hun gewesten; welk laatste voornamelijk heeft toegebracht om ons met de vreemde talen gemeenzaam te maken. — Bij andere Volken heeft dit een tegenstelt uitwerksel voortgebracht. Want hunne Handelaars behoefden geen Neêrduitsch te leren, omdat de onzen hun reeds lang vooruit geweest waren, met zich in staat te stellen, om met hun in hunne eigene tale te handelen. Hunne weinige Reizigers, die onze landen bezochten, behoefden niet dan hunne Moederspraak te weten, om in ons Vaderland gelijk in hun eigen, verstaan te worden, en met alle rangen van menschen om te gaan. — Waar toe ook de gedurige toevloed van Vreemdelingen, die zich hier vestigden, niet weinig toebracht. Bijzonderlijk ook de vestiging der Walsche en andere vreemde Kerkgemeenten. — Dit alles heeft in andere Landen geen plaats gehad; ten minste, op verre na niet in die

maat.

maat. Een Franschman, die geheel ons Gemeenebest doorkruist had, zonder een woord Hollandsch te kennen, bevond zich in de noodzakelijkheid van het Hoogduitsch, van het Engelsch te moeten leren, om Duitschland of Engeland te zien. Dus over en weder. — Van daar is het, dat deze talen, en, met haar, de Schrijvers dier Natien meer Buitenslands bekend zijn geworden: — Om niet te zeggen, dat onopnoembare kleine oorzaken, die in Monarchijen werkende zijn, en op ons gevestigd Gemeenebest geen' invloed kunnen hebben, als Echtverbindtenisſen, vermaagſchappingen der Vorſten, enz. hier het hare toe doen. Dus is het Italiaansch niet door den roem van PETRARCHA of TASSO, maar door de komst eener Vorſtinne uit het huis van Medicis tot den Franſchen throon, bij die Natie bekend en in achting geraakt: en het is tot ons overgebracht door die van onzen Landaart, welke 't op hunne reizen in Frankrijk, wanneer het daar de taal der beſchaafde gezelſchappen was, geleerd hadden, zo wel als door hen die Italië-zelve bezocht hadden. — Dus zijn de Franſchen niet bekend geworden met het Hoogduitsch, dan door die Krijgstochten, welke zij, onder vroeger regeering in Duitschland gedaan hebben, en de Hoogduitſche Poëeten zijn niet algemeen bij hen in achting geweest, voor de verbindtenis, welke het huis van Ooſtenrijk tegenwoordig met de kroon van Frankrijk vereenigt. Zo is er een tijd geweest, dat de Spaanſche Schrijvers in ons land met graagte gelezen werden; wanneer de Nederlanden een Spaansch Monarch aan het hoofd hadden. Dus hebben de Franſchen het Engelsch niet leren kennen door MILTON of SHAKESPEARE, dien VOLTAIRE zich beroemt dat hij bij zijn Landgenoten in aanmerking gebracht heeft, daarom niet

onaar-

onaartig, ten opzichte van de Engelſche Letterkunde de CHRISTOFFEL COLUMBUS van zijn Natie genaemd (*); maar dezen hebben zij leren kennen door 't Engelsch; 't welk niet algemeen bij hen bekend is geweest, dan na de vlucht van JACOBUS den II en deszelfs verbindtenisſen, met het Franſche Hof, waar door vervolgens de nieuwsgierigheid tot dat Eiland gewend is geworden, en van tijd tot tijd zeer veel Franſchen derwaart getrokken heeft. — Gelijke redenen zijn er, die de Engelſche, die de Franſche, die de Italiaanſche Schrijvers bij de Duitſchers, die de Franſche bij de Spanjaards ingevoerd hebben: terwijl boven al de herroeping van het Nantiſche Edict de Franſche taal met de ontelbre Vluchtelingen, die hier, in Duitschland, in Engeland, en elders een ſchuilplaats zochten, algemeen in het Noord van Europa gemaakt heeft. — Dan, van dit alles heeft niets plaats met ons. — WILLEM de Derde, in Engeland den Throon beklommen hebbende, moge daar den ſmaak voor den Nederlandſchen Bouwtrant, en, gelijk de Engelſche Schrijvers willen, (**) dien voor de Hollandſche Tuinen,

(*) Door DEODATI DE' TOVAZZI: *Diſſertation ſur l'excellence de la langue Italienne.*

(**) Onder anderen de Schrijver van *The world*, een Engelsch weekblad, waar van in het II Deel van den *Opmerker* gewag gemaakt wordt. — Dat die ſmaak bij ons ouder is dan bij de Engelſchen, is zeker; anders verdiende hun voorgeven juist niet veel opmerking. Het is de gewoonte der Engelſchen, het geen zij onder zich afkeuren, naar Holland t'huis te zenden, al zouden ze ook de Socinianerij van WILLEM de III afleiden; 't geen POPE zich niet geſchaamd heeft! *Eſſay of Criticism*, v. 544. — Dit luidt zeker vreemd. POPE was een groot vernuft; doch kon hij den Engelschman uitſchudden? — Dr. ALEXANDER in zijn *Hiſtory of Women* begrijpt het anders, en leidt de Vrijgeeſterij van de gantſche omkeering van denkwijze af, die de herſtelling der Koninglijke waardigheid meêbracht, en zo op den Godsdienst als de zeden overvloeide: „ Onder CROMWELS heerſchappij (zegt hij) was men ten uiterſte dweepachtig en ingetoogen: ſtraks daarop vrijdenkend en losbandig: zo „ ging men tot tegenſtrijdige uiterſten over ".

nen, overgebracht hebben; welke ſmaak daar lang ſtand heeft gehouden, en waarvan een der voornaamſte gebreken nog heden in de Engelſche Tuinen, (zo men ze heet, die men eigenlijker Sineeſche zou noemen) bewaard, en met verſcheiden andere verbonden is: doch onze taal is daar nooit bekend geworden; dewijl onze Landaart te gemeenzaam is met de vreemde talen, om aan hunne eigene ſterk gehecht te zijn, die het altoos moeielijk is, in vreemde gewesten te onderhouden.

Bij de Duitſchers is nog een andere reden van de verwaarlozing onzer taal, in het weekſchrift, *de Kosmopoliet*, reeds aangehaald. Het is de verachting, welke zij voor dezelve voeden, uit hoofde van eenige overeenkomst, die zij er in opmerken, met de ſpraak van hun Landvolk: het geen niet anders zijn kan; dewijl de onze de oudſte der beide talen is, en de veranderingen, of door verwisſeling van uitſpraak, of door vermenging met andere talen ontſtaande, het eerst onder de beſchaafde wereld gevestigd worden, terwijl het Landvolk meer aan het oude gehecht is. — De zelfde verachting ligt bij ons op de ſpraak van 't gemeen, en dikwijls niet minder onredenlijk. — Doch indien de Duitſchers, de Franſchen en Engelſchen onze taal wilden beoefenen, zij zouden ras gewaar worden, dat zij, na mate zij meer van dezelve zijn afgeweken, hunne talen in de daad bedorven hebben. —

De onbekendheid onzer taal moet noodwendig de onbekendheid onzer Schrijveren van ſmaak ten gevolge hebben. Men ſtelt geen belang in het geen men niet kent: en onze Landaart is niet trotsch genoeg om op zich-zelven te brallen. — De Koophandel doet hier we-

derom kwaad. Zij maakt ons gemeen met alle werkſtukken der Uitheemſchen, zo wel in de fraaie Letteren als in de kunſten; en dit doet ons onze eigene ſomtijds verwaarlozen. — Intuſſchen is het lot van onze Dichteren ten dezen opzichte weinig anders dan dat van onze Wis- en Natuurkundigen, van onze Staatsmannen, van onze Krijgshelden, van onze Patriotten; weinigen uitgezonderd, die de omgang met vreemde Ministers buiten hun Vaderland bekend heeft doen worden. — Wij kennen, wij achten, wij eeren de namen der uitmuntende mannen, die in alle gewesten des aardrijks gebloeid hebben; terwijl aan de onzen nimmer gedacht wordt. — Terwijl wij NOLLET dagelijks lezen, denkt men in Frankrijk nooit aan dien MUSSCHENBROEK, aan wien NOLLET het ware inzicht in de Natuurkunde verſchuldigd is. — Zo het op eenig volk kan paſſen, het past ongetwijfeld op onzen Landaart, het geen een Romein van den zijnen gezegd heeft: „ Elk onzer legt zich meer toe om zelf uit te munten, „ dan om de uitmuntendheden onzer Medeburgeren te doen kennen; „ en dit maakt, dat onze grote mannen zo onbekend zijn. (*) Doch deze onbekendheid is den Romeinen daar na met de algemeene loftuitingen des gantſchen Aardbodems vergolden. — Nemen wij dit voorteeken aan, mijn Heer! koeſteren wij 't zelfde vooruitzicht! — Daar zal, ik durf het ons beloven, daar zal nog eenmaal een tijd komen, dat onze Dichters, zo wel als onze Geleerden, dat alle grote mannen onzes dierbaren Vaderlands gekend zullen worden, dat hun

ver-

(*) SALLUSTIUS, *de bello Catilinar.* C. VIII.

verdiensten in aller oogen ſchitteren zullen. — Reeds wordt de waardij onzer Schilders erkend: reeds ſchamen de Franſchen, de Engelſchen, de naijverige Engelſchen-zelve, zich niet, onze Schilders, onze Teekenaars na te volgen (*): reeds weet men, reeds is men overtuigd, dat de Nederlanders de Natuur wisten te ſchilderen, terwijl de Italianen niets konden dan de Modellen der Oudheid afteekenen: reeds weet men, dat de Nederlandſche School alleen ware Schilders (**) heeft voortgebracht: welhaast zal men 't openlijk durven be-

(*) Dit bewijzen de menigvuldige prenten, die er van tijd tot tijd na de ſtukken der Nederlandſche Meeſters vervaardigd worden, ten overvloede. — Te vergeefsch poogt een REYNOLDS, die nog oppervlakkiger denkt dan verward ſchrijft, de Nederlandſche School nog te vernederen. Terwijl hij alle moeite aanwendt om de bijzondere zwakheden van een' RUBENS te doen opmerken, wordt hij verplicht te erkennen, *dat hij de oogen ſlechts op 's mans tafreelen te ſlaan heeft, om al die gebreken over 't hoofd te zien*: — en daar hij de voortreffelijkheid van een' waarlijk groten MICHEL ANGELO, van een' RAFAËL, tracht te doen uitſchitteren, noodzaakt hem de waarheid, hun ſtukken zo lang uit het gezicht te ſtellen, terwijl hij over hun gedeeldtelijke voorrechten handelt. — Men zie onder anderen zijn Redevoering, vertaald in het VI Deel van den Rhapſodist.

(**) Daar al wat wij zien, enkel de lichtſtralen zijn, die van de voorwerpen te rug gekaatst worden, zo blijkt dat het Koloriet, (of de plaatſing van lichten, ſchaduwen, en kleuren) waarlijk het wezen der Schilderkunſte is; en hij die in 't Koloriet de Natuur weet te verraſſen, voldoet oneindig beter aan 't einde der kunst, aan de nabootſing van 't gene men ziet, dan die zonder dit, in de gedaante der voorwerpen de Natuur zelfs verbetert. —— Ja, ſchoon iemand ook niet dan gebrekkige gedaanten wist af te malen, hij is meer Schilder, die dezelven als naturelijk afſchildert, en 't gezicht weet te begochelen, dan of hij de gedaanten in haar hoogſte volmaaktheid juist wist te bepalen, zonder er 't kenmerk der natuur aan te geven, 't welk in de overeenkomst der aandoening van de van het Tafereel te rug gekaatſte lichtſtralen, met die, welke de ſtralen, door 't afgebeelde voorwerp in de natuur te rug gekaatst, geven, beſtaat. —— Maar deze bedrieglijkheid, of, zo men 't verkiest te noemen, deze waarheid van Koloriet, wordt, buiten tegenſpraak alleen bij de Nederlanders gevonden; en, ſchoon ons een RAFAËL, bij voorbeeld, in het afſchetſen van juiſte gedaanten te boven gaat, wanneer hij door behulp der Oude voorbeelden de gebreken der Naturelijke gedaanten verbetert, zijn werken komen er niet nader door aan de natuur, welke uit te beelden alleen het doel van den Schilder is. —— Niet dat de Kunſtenaar de gebrekkige Natuur niet zou mogen verbeteren: in tegendeel, dit is allerloffelijkst; doch hij die de ſchoonſte Natuur, welke

beweeren; welhaast den eerſten rang toewijzen aan hen, die men reeds van den laagſten trap, waartoe het blind vooroordeel tegen de Noordlijke voortbrengſels, hen verwezen had, tot naast den hoogſten verheven heeft. —— En, daar de Italianen in de fraaie kunſten nooit iets betracht hebben, dan met een ſlaaffche opmerkzaamheid, de overblijffels van 't oude Rome na te bootſen; de Franſchen, dan bloote Idealen van een' vluchtigen geest, die de gedaante voor 't Lichaam, de wolk voor Juno, omhelst, af te beelden; en de Engelſchen, dan de woestheid der gebrekkige Natuur, uit een buitenſporige zucht voor het ongedwongene, na te volgen; daar eindlijk de Duitſchers nergens anders op uit zijn, dan van dit alles, een ſamenmengſel te maken, ſchijnt het voor den vrijen, diepdenkenden, en naauwkeurigen Nederlander bewaard, den waren ſmaak in de fraaie Kunſten nog eenmaal te doen kennen. —— De Bouwkunst, de van dezelve afhangkelijke Tuinkunst, de Plaatſnijkunde, zijn waarlijk verloren. —— Met al de verfijningen, die men er in heeft gebracht, heeft men deze kunſten in eenen ſtaat van krankheid, in een kwijning doen vervallen, waar uit zij niet dan door een Wijsgeerig vernuft te herſtellen zijn. Zij hijgen naar dien Geneesmeeſter, naar dien Herſteller, die alleen in ſtaat

---

ons voorkoomt, afbeeldt; heeft genoeg gedaan, en men heeft geen recht meer van hem te vorderen; vermits niet het verbeteren, maar het afbeelden van de Natuur, het einde der kunst is. —— Geen ſchoonheid van teekening daar tegen kan bij de Italianen 't gebrek aan een goed Koloriet vergoeden; dewijl dat het eigen voorwerp der kunst is. —— MICHEL ANGELO, het geliefkoosde voorbeeld van REINOLDS, beſchouwde, (dus zegt hij) de Schilderkunst, *als of zij niets meer behelsde, dan 't geen door de Beeldhouwerij kon uitgedrukt worden*, en hij oefende haar na dit beginſel. Hij veronachtzaamde derhalve het onderſcheidend kenmerk, het wezen zijner kunst; en dus is het met de Italianen in 't algemeen.

ſtaat is, haar uit de meer en meer toenemende Gotthiſche barbaarſchheid te redden. Ach! dat die dag aanbrake! En dat het onz' Vaderland' vergund wierd', dezen Herſteller den volken te tonen! — „*Tout „conſpire à nous replonger dans cette barbarie, d'ou nous ſortons à peine*", (*) is niet zonder grond door VOLTAIRE gezegd. Het zelfde verval, waarvan ik hier gewag make, heb ik reeds elders in de Franſche Dichtkunde, waar onder onze tegenwoordige zeker meê te betrekken is, aangeroerd. — Ware, manlijke ſchoonheden; ſchoonheden, als een HOMERUS heeft weten te verzamelen, zijn er niet meer. Zij zijn nooit in den geest der Franſchen gevallen. „*Rapprocher dans une penſée les choſes les plus eloignées, égaier l'expreſſion par „une agreable antithèſe, relever en quoi que ce ſoit ce qu'il y a de plus merveilleux*": (**), zie daar het kort begrip van de Dichtkunst der Franſchen, na de opgave van een Modern vernuft, dat hen wel beoefend had. En komen hier de ſchoonheden der Ouden meê in vergelijking? — Die weinigen onder de Franſchen, bij welken deze ſomtijds ontmoet worden, hebben ze niet dan van de Ouden ontleend. — Bij onze goede Dichters worden ze oorſprongklijk gevonden. En niet met dat valſch vernis, waar mede de ijdelheid der Franſchen haar overtoog; noch met die vlekken, welke de woestheid der Engelſchen op haar

(*) Alles ſpant ſamen om ons op nieuw in die barbaarſchheid te dompelen, waar uit we ons nog pas opheffen.

(**) In een gedachte de meest van een verwijderde zaken ſamen te brengen, de uitdrukking door eene bevallige tegenſtelling te verlevendigen, en het vreemdſte dat er in is, waarin het dan ook beſtaa, te doen uitſteken. ALGAROTTI, V Deel, naar de Franſche uitgave.

haar kleven deed. In hare oorſprongklijke zuiverheid; onvermengd, als de nektar der Goden; onbezwalkt, als het aanſchijn der Zon; onopgeſmukt, als de waarheid; doen ze alle oogen op zich ſtaren, die door het klatergoud van het valsch vernuft niet verblind, alle harten op zich verlieven, die in de ſnoeren van het vooroordeel niet verſtrikt zijn. — Deze ſchoonheden zullen erkend worden: zij zullen herleven. ô Dat wij hier toe medewerken: dat we onze krachten hier toe inſpannen: dat we ſlechts algemeen die zucht van navolging verbannen, die onze Kunſtenaars bederft, door hun vuur te verdoven, hunn' geest aan banden te leggen. Dat wij zelfs denken: niemand zal voor ons zo wel denken, als wij-zelven. Behoeft dit betooging? —

DUS VERRE.

NABERICHT.

Het *Vraagſtuk*: of Dichtkunst en Welſprekendheid in verband met de Wijsgeerte ſtaan, *is tegenwoordig niet nieuw; maar reeds bij de Ouden in overweging genomen, en meermalen met een bevestigend antwoord beſlist. De ſchriften der voornaamſte Wijsgeeren betonen dit, en wat is gemeener, dan de Stoïſche ſtelling:* DAT DE WIJZE ALLEEN DICHTER KAN ZIJN? *Een gevoelen, dat, om mij van* CASAUBONUS *woorden te bedienen* (*), (*die hier een Hiſtorisch gezag mogen hebben!*) het gezag der gewichtigſte ſtemmen voor zich heeft, en, zo wel met opzichte op den Redenaar als den Poëet, door vele andere wijsgeeren behalhalven de Stoïcijnen omhelsd is. — *Het waar overzulks weinig moeite geweest (zelfs met eene zeer bepaalde belezenheid) een Letterkundig opſtel over deze ſtof te bewerken, indien men in de voetſtappen der voorgangeren kleven, en zich vergenoegen wilde met hunne getuigenisſen uit te ſchrijven, hunne redeneeringen te herhalen. —— Edoch, gantſch anders ſcheen mij de ſtaat onzer tegenwoordige Wijsgeerte 't te vereiſchen. Gantsch anders is thands de wijze van denken in 't Redenkunſtige, en men ſchijnt niet meer 't zelfde gewicht aan de zelfde bewijzen te hechten als eertijds. Onze inzichten in het zielkundige zijn ſedert de ſchriften van* LEIBNITZ *aanmerkelijk uitgeſtrekt, en van een veel algemeener toepaſſing gemaakt. En, ſchoon het kenmerk der waarheid, en dat der dwaling, het grondbeginſel onzer redenkaveling, ten allen tijde het zelfde en onveranderlijk is; deze nieuwe ontdekkingen zijn van zo veel invloed op het ſamenſtel onzer denkbeelden geworden, dat we eenen gantſch anderen weg in onze naſporingen, een gantsch andere leiding in onze betoogingen betracht willen hebben. —— Ik heb, ter dier oorzake, mij in dit geſchrift op bewijzen, in den aart der Nieuwere Wijsgeerte, toegelegd. Zo veel mogelijk nieuw trachtende te zijn, heb ik het gebruik van de zogenaamde* inductien (*het voornaamſte bewijs, tot nog over die ſtoffe ingebracht*) *geheellijk vermijd; alles uit de eenvoudigſte beſeffen der gewichtige voorwerpen, over welke ik ſchreef, willen afleiden. In dier voege heb ik met geen vertoon van geleerdheid of kunnen of willen pronken, noch ergens elders bewijzen mogen putten; nimmer mij op het gezag van wie het ook zijn mocht, beroepen; maar alles uit zijnen eigenen grond moeten ophalen. —— Het is dus mijn oogmerk geweest, mij in het beloop dezes werks van aanhalingen te onthouden. Doch, daar men in 't vuur van opſtellen zich moeielijk wacht van de uitdrukkingen, die eene geringe gemeenzaamheid met de werken der oudheid ons eigen gemaakt heeft, heb ik deze plaatſen niet voor mijnen Lezer willen verbergen, maar aan den voet der bladzijden aangewezen: niet om mijn' gevoelens door de toeſtemming der Schrijveren kracht bij te zetten (te recht toch zegt* CICERO *dit niet Wijsgeerig te zijn en geenen Wijsgeer te voegen* (**), *maar om de onedele verdenking van letterdiefte te weeren.*

Dan,

(*) *Comment. in Strab. Geogr. L. I.*

(**) Hoc enim Philoſophi non arbitror, teſtibus uti: argumentis & rationibus oportet, quare quidque ita ſit, docere. *De Divin. Lib. II.*

Dan, daar ik, terwijl velen waarſchijnlijk een Letterkundige behandeling van dit onderwerp verwachten, hun, in de plaatſe hier van, een ſtuk van Wijsgeerige naſporing' aanbiede; hoe mag ik ontveinzen, dat hier door mijn arbeid aan ſierlijkheid moest verliezen, het geen hij aan bondigheid winnen kon? —— Wellicht zal men mij op ſommige plaatſen duiſter, op vele, dor vinden. —— Zeker is het, dat een geſchrift als het mijne, voor hem, die geheel ongewoon is zijne aandacht te leenen aan de afgetrokken beſpiegeling, niet zonder duiſterheid wezen kan. Doch zo mijne aanhoudende bedachtzaamheid om geen onbewezen grondſtellingen of 't geen buiten 't onderwerp is, aan te nemen, niet geheel zonder uitwerkſel gebleven is, zo mag ik vertrouwen, den oplettenden altoos verſtaanbaar te zullen zijn: en behoef ik er bij te voegen, belangrijk? —— Mijn onderwerp is uitgeſtrekter, dan men misſchien in het algemeen zich verbeelde. Het vervat teffens de grondſlagen eener algemeene Theorie der fraaie Wetenſchappen, die, ik durf mij des vleien, zich door eene innerlijke klaarheid, en door de eenvoudigheid harer beginſelen onderſcheidt.

De BIJLAGEN, *welke achter de Verhandeling volgen, en die de Weledele Vergadering der Maatſchappij, na de bekroning, mij vergund heeft bij dezelve te voegen, zijn ſtrekkende, of om de toepaſſing dezer Theorie in bijzondere gevallen te maken; of om bijzonderheden, niet volſtrekt in het onderwerp vervat, maar echter tot hetzelve behorende, naauwkeuriger uit te werken; of, om tegenſtrijdige gevoelens te wederleggen; of eindelijk, om eenig nieuw uitzicht in het Theoretiſche te openen. —— Dezen zijn, ik erken het, meer afgetrokken; en mooglijk, dewijl zij hier en daar eenige meerdere kundigheden onderſtellen, niet voor allen bevatbaar. —— Zij zijn, uit dien hoofde, afzonderlijk bewerkt, en niet in het lichaam der Verhandeling-zelve begrepen, die geſchikt is om algemeen gelezen te worden. Mag haar dit te beurt vallen, en mag zij iets toebrengen, om den heilzamen trek tot vermaak, waarover zij gaat, te leren zuiveren; om den ſmaak voor 't Wijsgeerig genoegen van den geest op te wekken; zij heeft aan hare bedoeling voldaan, die zich niet alleen tot den Dichter en Redenaar uitſtrekt, maar tot alle denkende wezens.*

1780.

VERHANDELING

OVER DE

VRAAG,

Door de Wel-Ed. Maatſchappy der Nederlandſche Letterkunde te Leyden, in het Jaar 1777, opgegeven:

HEBBEN DE DICHTKUNST EN WELSPREKENDHEID VERBAND MET DE WIJSBEGEERTE? EN WELK NUT BRENGT DEZELVE AAN DE EENE EN ANDERE TOE?

BEANTWOORD ONDER DE ZINSPREUK:

—— Ergo fungar vice Cotis, acutum
Reddere quae valet ferrum, exſors ipſa ſecandi.

HORATIUS.

VERHANDELING

OVER DE

VRAAG,

Door de Wel-Ed. Maatſchappy der Nederlandſche Letterkunde te Leyden, in het Jaar 1777, opgegeven:

HEBBEN DE DICHTKUNST EN WELSPREKENDHEID VERBAND MET DE WIJSBEGEERTE? EN WELK NUT BRENGT DEZELVE AAN DE EENE EN ANDERE TOE?

Video hanc primam ingreſſionem meam, non ex Oratoris diſputationibus ductam, ſed e media Philoſophia repetitam, aut reprehenſionis aliquid, aut certe admirationis, habituram; Nam mirabuntur, quid haec pertineant ad ea, quae quaerimus? quibus ſatisfaciet res ipſa cognita, ut non ſine cauſâ alte repetita videatur.

CICERO, *Orat. Opp.* Vol. II. pag. m. 695.

Niets wordt meer genoemd en min gekend dan de Wijsgeerte; Meest alle menſchen beſchouwen haar als een gevaarlijk ſpook, of op zijn best als eene knorrige bedilſter: en de Geleerden zelve zijn haare vyanden: De Geneefſche Burger heeft, (a) even als een Zogeling, die, zig uit 's moeders borſten verzadigd hebbende, haar gemelijk ſchopt of trapt, zyne Geleerdheid misbruikt om de Geleerdheid in 't algemeen aan te vallen, en ik weet niet welk eene harſenſchimmige wijs-

(a) J. J. ROUSSEAU, in zyne bekende verhandeling, over het nut of nadeel der Weetenſchappen, by de Akademie van Dyon gekroond.

wijsheid daar voor in de plaats te ſtellen. Op dezelfde wyze byna neemen zommige Godgeleerden tot de Rede toevlucht, om de Rede zelve te beſtryden; vernielen, gelijk de ZWEEDSCHE DOLLEMAN en andere dwaaze Vorſten, hun Rijk door hunne overwinningen zelve, en toonen, hoe zeer hen die geest van Wijsgeerte ontbreekt, waar door een CALVINUS, TILLOTSON, CLARKE, HOADLEY, BUTLER, FOSTER, WERENFELS, TURRETIN, EPISCOPIUS, VERNET, STACKHOUSE, SACK en zoo veele andere wakkere Godgeleerden zig in hunne beredeneerde werken zoo gunſtig doen kennen — Styve Rechtsgeleerden, enkel met een dorre lijst van Roomſche wetten of brokken van Deciſiën belaaden, ſchreeuwen tegen die wyze mannen, die, de verſchillende tyden en bedoelingen dier Wetten en Deciſiën in aanmerking neemende, het *Corpus Juris* op de eigen wyze gebruiken als een CUJACIUS, een GROTIUS, een BIJNKERSHOEK, een NOODT, een THOMASIUS, een WIELING, een PESTEL en alle waardige Rechtsgeleerden, die zo wel oordeel als geheugen hebben, zo wel redeneeren als leezen. — „ Een iegelijk die zig van het „ ſtof der ſchoolen gezuiverd heeft, zou men zeggen, moet overtuigd „ zijn, dat de geſchiedenisſen der wereld zo wel van den kant der „ Wijsbegeerte als der Rechtsgeleerdheid onderzocht moeten worden, „ en dat men zonder dit hulpmiddel geen geſchiedkundig oordeel be„ komen kan." (*a*) Hoe gering is ondertusſchen het getal der XENOPHONS, der PLUTARCHUSSEN, SALUSTIUSSEN, TACITUSSEN, HOOFTS, de THOUS, HUMES, ROBBERTSONS, WATSONS, WA-

(*a*) S. STIJL, *Opk. en bloei der Verëende Ned.* 2de druk Voorr. p. VII.

WAGENAARS, in vergelyking van hen die hiſtorien beſchryven, zonder zig ooit af te vraagen wat de hiſtorie-kennis bedoele? — Nog verder gaat men in de Critica: Deze beſchouwt men als niet ſlechts van de Wijsgeerte geheellijk onderſcheiden, maar zelfs als daar mede ſtrydig; „ Terwijl de Philoſoof, zegt men, redeneert, gist de Criticus; „ terwijl de eerſte door proeven en waarneemingen word geleid, heeft „ de ander niets dan oude handſchriften te baat; en daar de een zyne „ proeven of waarneemingen ſtandvastig kan volgen, moet de ander „ dikwils verbeteringen in zynen ſchryver maaken." Maar gist gy, Criticus! niet naar de eigen regels van waarſchijnlijkheid, welken de Wijsgeer, by gebrek van zeekerheid, zo dikwils moet volgen? Hebt gy een ander geleide dan dat van een juist oordeel? en toonen u een BENTLEY, een HEMSTERHUIS, een TOUPE, een ERNESTI, een RHUHNKENIUS, een VALKENAAR, een WYTENBACH, niet alleszins in hunne wyze aanteekeningen, dat gy ook in de Critica juiſte gevolgen uit waare of waarſchijnlyke Premiſſen afleiden, en, gelijk VOLTAIRE van LOCKE zegt, (a) „ zonder Wiskunde Wiskundig „ redeneeren kunt? " — Ik ſtap andere ſtudien voorby, en wende my tot u, o Digters en Reedenaars! Hoe komt gy aan deze vrees voor de Wijsbegeerte, welke uwe konſten meer dan eenige andere van nooden hebben.

Ut jam nunc dicant jam nunc debentia dici (b).

Ge-

(a) VOLT. *Lett. ſur les Anglois Art. Locke.*
(b) HORAT. *Art.* P. vs. 43.

Gelijk de Dichtkunst en Welſprekendheid immers met de Wijsgeerte geboren is en opgevoed, zoo kunnen zy geen oogenblik zonder haar beſtaan: Ja zy moeten niet ſlechts allen haaren luiſter verliezen maar zelfs omkoomen, zo dra zy haar verlaaten! — Dit zal mijn taak zijn te bewyzen: En deze taak is van het grootst belang; zonder echte Poëſie en Welſprekendheid immers geene beſchaafdheid, geene gezelligheid, geen gezuiverd vermaak, in eene burgerlyke maatſchappy!

Aanbiddelijke Poëzij,
Die door uw zoete melodij
De harten weet te kneeden,
Die, daar gij 't Coeſche treurdicht zingt,
Het oog tot ſmeltend ſchreien dwingt,
Tot traanen; maar vermengd met duizend lieflijkheden:
En door 't verwisſ'len van uw toon
Die zilte droppen op doet droogen,
En in de zuivre vreugd' der Goôn
Den geest houdt opgetoogen! (a)

Daar moet eene harmonie zijn in onze ziel, gelijk 'er eene harmonie is in alles dat werkt; zoo dra de baatzuchtige hartstochten de gezelligen overweldigen, vervallen wy tot laagheid of woestheid. Dit beletten de ſchoone konſten in het algemeen; want

— In-

(a) W. BILDERDIJK, *Gedicht over den invloed der Dichtkunst op 't Staatsbeſtier*; by het Genootſchap: *Kunst wordt door arbeid verkreegen*, in 1776, gekroond.

—— Ingenuas didicisse fideliter artes
Emollit mores nec sinit esse feros.

De fraeije Kunsten wel te leeren
Zet ruwe zeden zachtheid by,
En sterkt, door woestaardy te weeren,
De Banden van de Maatschappy.

„ Die 't schoon wel weet te treffen, zegt de Graaf van SHAFTSBU-
„ RY (*b*) bevordert de harmonie der Ziel, want guitery is louter
„ wantoon en onëvenredigheid ". Die onëvenredigheid te weeren is byzonderlijk de bedoeling der Dichtkunst en Welsprekendheid: zy verlevendigen onze gezellige driften, zy leeren ons het lief en het leet van anderen, even als ons eigen, voelen, terwijl zy, alle onze aandoeningen ontwikkelende, ons ons zelven als menschen, als waardige menschen, leeren achten en gedraagen. De Rede houdt zig schuil terwijl zy ons leidt, doch schoon wy haare teugels niet zien, gehoorzaamen wy daar aan; eene zucht tot orde krijgt de overhand in onzen geest; het vermaak brengt wijsheid voort; wy worden afkeerig van ongebondenheden, omdat zy alle harmonie vernielen; wy schuwen laage bedryven, omdat zy lelijk zijn, en wy stuiten onzen toorn of wellust, om in geene wanorde te vallen. Want te recht zingt *Mistriss* CARTER:

Vain

(*a*) SHAFTSBURY *Characteristics*, Vol. I. p. m. 207, 208.

Vain is alike the joy we ſeek,
And vain what we poſſeſſ,
Unleſſ harmonious reaſon tunes
The paſſions into peace.

To temp'red wishes, juſt deſires,
Is happineſſ confin'd,
And deaf to folly's call attends
The muſic of the mind.

't Is iedel op geluk te ſtaaren,
Of zich met duurzaam heil geſtreeld,
Tenzy de Rede, door haar welgeſtelde ſnaaren,
De driften tot bedaaren ſpeelt.

Aan maatig wenſchen, juist verlangen,
Is 't wezenlijk geluk bepaald;
't Blijft doof, als dwaasheid ſchreeuwt, terwijl het op de zangen
Der Rede, in 't hart der menſchen daalt.

Betuigen wy dan onzen dank, waardige Dichters, waardige Redenaars! aan de Wel-Edele Maatſchappy, die het toeneemend zedebederf in ons Vaderland, door het aankweeken onzer ſchoone konſten, poogt te ſtuiten! laat ons de handen zamen ſlaan! ſpant gy uwe ſnaaren zoo juist en ſterk, dat onze ooren zig in uwe harmonie verlustigen, dat ons hart huppele, dat onze driften woelen, maar dat het ge-

gezond verſtand ſteeds den teugel houde, en alle die beweegingen beſtiere!

Men zal voor uwe grootſche ſnaaren
De eere ſpaaren;
Waare roem volgt hem gewis,
Hem, wiens gaaf van ſpreeken, dichten,
Toont, dat hy door treffend ſtichten,
Philoſoof en Dichter is (*a*).

Ik wensch in deze eer min of meer met u te deelen, voor zo verre ik althans met u zal medewerken, om de Marſyasſen onzer eeuw hun geknars te doen ſtaaken, en hen tot betere poogingen te noopen: Waartoe ik denk deze orde in myne verhandeling te moeten houden:

I. Ik zal eerst de Dichtkunst en Welſprekendheid in de wieg gaan opſpooren, om daar reeds derzelver verband met de Wijsgeerte te ontdekken.

II. Ik zal onze ſchoone Konſten in meer gevorderden ſtaat beſchouwen, en toonen dat zy ook in dien ſtaat de hulp der Wijsgeerte moeten zoeken.

III. Dan zal ik eenige bedenkingen daar tegen beantwoorden.

IV. En eindelijk zal ik de onderſcheidene deelen der Wijsgeerte afzonderlijk in aanmerking neemen, om derzelver verband met onze ſchoone Konſten te toonen.

EER-

(*a*) P. V. J. *Schets der waare Dichtkunst.*

EERSTE. DEEL.

In den allervroegſten natuurſtaat zijn de menſchen weinig boven de dieren verheven. — In de eerſte kindsheid zelfs der burgerlyke maatſchappyen worden zy door hunne lighaamsbehoeften derwyze gedrukt, dat deze de geringe werkzaamheid hunner ziel geheel verzwelgen, en, wel verre van zich met verſtandelyke oeffeningen bezig te houden, vinden zy hunnen grootſten wellust in eene logge werkeloosheid van 't lighaam zo wel als van den geest. Men begon ondertusſchen eer met het lighaam dan met den geest te werken. „ Men had, zegt „ VOLTAIRE (*a*), ſmits, timmerlieden, metzelaars en landbou„ wers noodig, voor dat men den tijd had om zich aan fyne beſpie„ gelingen overtegeeven; en de handwerken hebben ongetwyffeld de „ overnatuurkunde verſcheiden eeuwen voorgegaan ". Niets is natuurlyker; men voelt de prikkels tot den lighaamelyken arbeid in de onmiddelyke behoeften der natuur, terwijl men die van den geest niet voelen kan, voor dat men eene menigte denkbeelden hebbe opgedaan, voor dat de driften ontzwagteld zijn, en voor dat men de zelfverveeling, die den Wilden min bekend ſchijnt, hebbe leeren kennen; Zy derhalven, die zo traaglijk beſlooten tot eene werkzaamheid, waarmede zy hun leven moeſten ophouden, dachten nog minder om verſtandelyke oeffeningen, en wy hebben dus even weinig Philoſophen, als Dichters of Redenaars onder hen te zoeken.

Doch

(*a*) VOLTAIRE *Oeuvr.* Tom. XIV. p. m. 10, 11.

Doch allengs formeerde zich wat meer verband onder de kleine *Hordes*, allengs leerde men met verëende krachten werken, en derhalven overleg gebruiken. Men bevond dat het voedzel nu ruimer omkwam, en dat die werkzaamheid van den geest lighaamsarbeid beſpaarde.

Toen begon men te leeven als menſchen; men opende zyne oogen en ooren, en andere zintuigen, voor allerleie gewaarwordingen; men maakte denkbeelden, men vergeleek dezelve, en, wat meer is, men begon vermaak te ſcheppen in die aan malkanderen medetedeelen; De Wilden reizen dagen achter een, of liggen uuren lang te ſamen, zonder een woord te ſpreeken: Malkanderen denkbeelden mede te deelen is een uitwerkzel onzer gezellige natuur; maar dan eerst, wanneer onze geest begint te werken, wanneer onze hartstochten zich beginnen te ontzwagtelen; zie daar dan de beginnende Wijsgeerte, Welſpreekendheid en Dichtkunst! Ik zie de pas ontloken Rede de wonderen der Natuur met een ſtaarend oog gadeſlaan, met een getroffen brein bepeinzen, en uit een geroerd hart voordraagen; Ik zie, onder veele groſgezenuwde, logge, ſtervelingen, eenige waardige menſchen, welker oogappels niet ſlegts, maar welker zielen ook, door de voorwerpen getroffen worden; Ik zie de driften woelen; Ik zie dezelve by dezen mensch der natuur in ſterker beweeging, naar maate hy, minder door konstbelangen afgewend, zich volkomener aan zyne gewaarwordingen overgeeft.

Wat moet hier uit geboren worden? Eene zekere ſoort van Welſpreekendheid en Poëzie, juist van dien aart als wy in de ſtukken, door TEN KATE, MACPHERSON, MALLET en MILLOT, uitgegeeven,

als wy in de vroegſte ſtukken van alle halfbeſchaafde volkeren, aantreffen; „ want, gelijk de Heer ROBBERTSON te recht aanmerkt *(a)*: „ dat de Wilden, die 't Roomſche Rijk overvielen, en de Wilden, die „ naderhand in Amerika gevonden wierden, eene treffende gelijkheid „ van zeden toonden, omdat de menſchen in alle landen, en op alle „ tyden, waarin zy zich in dezelfde omſtandigheden bevinden, dezelfde „ zijn ". Zo mogen wy het ook met den *Graaf van* SHAFTSBURY *(b)* als een vasten grondregel opgeeven: „ Nooit was eene Natie zo woest, „ of zy had haare Poëeten "; en gevolgelijk ook haare Reedenaars.

De waardige menſchen, namelijk, de wijsgeerige geeſten, onder die kleine volkjes, door die grootſche en ſombere, die akelige en ſchoone voorwerpen, welke de ongerepte Natuur op iederen tred aan hun ſtaarend oog vertoonde, gedurig getroffen, en ſterk getroffen, konden niet misſen hunne gewaarwordingen door dezelfde beelden uittedrukken, die zich zo diep hunner ziel hadden ingedrukt; van daar die ſtoutheid van bloemſpraaken, die menigte van gelykenisſen, die men in alle weinig beſchaafde taalen aantreft, maar die men tevens altijd ziet, dat uit een wijsgeerigen geest opwellen. Ik zou 'er veele voorbeelden van kunnen bybrengen; ik zal my tot twee min bekende bepaalen. Eene waardige vrouw, op een der Mariane's eilanden, door zogenaamde Wilden bewoond, had haaren braaven man verloren, moest hem, naar 's lands gebruik, in 't openbaar, beweenen, en borst, by zyne uitvaart, in 't byzijn der Roomſche Zendelingen, in deze

(*a*) *l'Hiſtoire du Regne de Charles-quint, Introduct.* p. m. 36.
(*b*) *Characteristics*, Vol. I. p. m. 224.

deze weeklacht uit; „ Mijn man is niet meer! Het overige myner da-
„ gen is eindelooze bitterheid, is een gerekte dood! De Star, die my
„ geleidde, is verdweenen; de Maan, die my verlichtede, is onderge-
„ gaan; de Zon, die my verwarmde, is uitgedoofd; 't Is eeuwig nacht;
„ wat vang ik aan; ryzende golven van verdriet vloeijen op my toe;
„ een geweldige vloed van jammer ondermijnt myne hut; en ik ſtaa
„ gereed om met allen, die my zijn overgebleeven, in een afgrond
„ van wanhoop neêrteſtorten (*a*)". Zie daar de taal, die een ge-troffen hart aan eene ongeoeffende, maar gevoelige, ziel verſchaft! En om die zelfde oorzaak hebben wy, gedaurende den vorigen oor-log der Franſchen en Engelſchen in Kanada, van tijd tot tijd ſtukken van de Hoofden der Iroquoiſen, der Algonquins, en der Hurons, ge-kregen, die ik, met een der welſpreekendſte ſchryveren van onzen tijd (*b*), durf zeggen, dat CICERO of DEMOSTHENES eer gedaan zouden hebben. De Engelſchen wilden eene van die natien naar een anderen oord doen overgaan; Men weet dat de overblijfzels van afge-ſtorven bloedverwanten, in de vroegſte maatſchappyen, altijd heilig gehouden, en als een onſchendbaare band voor de levenden aange-zien wierden; Men weet welke gebruiken, ten opzichte van derzelver verpanding, by de reeds beſchaafde Egyptenaars plaats hadden; men herinnert zigzelfs eenige voorbeelden uit den Bybel, tot dezen eerbied betrekkelijk, en men heeft in het IV. deel van de *Memoires*

con-

(*a*) *The Modern part of an univerſell Hiſtory* Book XIV. Chapt. V. pag. 531. Nota, ik haal dit werk in 't Engelsch aan, omdat ik het niet dan in die taal bezit.

(*b*) *Abbe* RAYNAL *Hiſt. Phil. & Polit. des Etabliſſ. &c.* Tom. VI. p. m. 16. con-fer. VOLTAIRE *Philoſophie de l'Hiſtoire, Oeuvres.* Tom. XIV. p. m. 22.

concernant l'hiſtoire &c. des Chinois par les Miſſionaires de Pekin kunnen leezen; dat men, volgens het berigt van den *Li-ki*, wanneer een geletterde uit zijn land wil vertrekken, hem eerst deze plechtige aanſpraak doet, om hem van beſluit te doen veranderen: „Hoe! zult gy „het graf uwer voorouderen verlaaten!" En in de Hiſtorie van de Vestiging der Franſchen op Madagaskar, dat de ſterkſte verbintenis, waar onder deze Eilanders zig oordeelen te kunnen leggen, beſtaat, in een zekeren drank, waarin het ſtof van het graf hunner voorvaderen gemengd is, gezamenlijk te drinken, gelijk zij dan ook dikwils op het graf hunner ouderen gaan ſchreijen, en hen, ſchoon reeds veele jaaren overleden, in de neteligſte gevallen raadplegen (*a*). Dus ſprak dan onze zogenaamde Wilde, aan 't hoofd zyner Natie, tot den Engelſchen Bevelhebber: „Wy zijn op dezen grond geboren; „onze Vaders zijn hier begraaven; zullen wy dan tot het gebeente „der Vaderen zeggen: ſtaat op, verlaat de plaats van uwe rust, en „volgt ons naar vreemde ſtreeken"! PLUTARCHUS heeft geen ſchooner antwoord in zyne Levens; en LONGINUS weinig gepaster voorbeelden om het verhevene aanteduiden.

De eerſte taal indedaad van waardige menſchen moet natuurlyker wyze altijd Oratorisch of Poëetisch zijn, en die waardige menſchen ſpraken, of ſpreken, daarom Oratorisch of Poëetisch, omdat zy Philoſophiſche hoofden, zo wel als een ſterke verbeelding, hadden, omdat zy dagten zo wel als voelden: „De menſchen voelen levendig, „en

(*a*) *Abbe* RAYNAL Tom. II. p. 14.

„ en ſchilderen treffend, eer zy nog groote vorderingen in het re-
„ deneeren gemaakt hebben"! Ik ſtaa dit den Heer ROBBERTSON toe (*a*), ik erken ook met POPE (*b*):

He best ſhall paint them, who can feel them most.

Die ſterkst de driften voelt zal best dezelve ſchilderen.

Maar het is even waar, dat zoodanige lieden nauwelijks hunne ſchilderyen aanvangen, of het gezond verſtand ſchiet toe om het penſeel te beſtieren; en ſchoon dus, om weder de woorden van den ſtraksgemelden hiſtorieſchryver te gebruiken, „ de eeuw van HOMERUS en „ HESIODUS die van THALES en SOCRATES merkelijk is voorgegaan (*c*)": moet men echter de *Homerusſen* en *Heſiodusſen* als beginnende *Thalesſen* en *Socratesſen* beſchouwen. Ik heb hier een groot man voor my: „ *quis autem hoc vel neſcit*, vraagt ERNESTI (*d*), „ *vel negare audet, a Poëtis initium philoſophandi, certe de philoſophia ſcri-*
„ *bendi, factum eſſe? et qui primi de rerum divinarum humanarumque na-*
„ *tura ſubtilius ſcripſerint et poëtas fuiſſe, et verſibus in ſcribendo uſos*
„ *eſſe, poëtisque etiam hanc ob cauſam tributum eſſe, ut proprie κατ' ἐξοχην*
„ *Sapientes & Docti dicerentur &c.*". Ja de Poëeten waren de vroegſte

(*a*) *Hiſtoire du Regne de Charles-quint Introd.* pag. 157.
(*b*) POPE *Eloiſa vs* 366.
(*c*) ROBERTSON l. c.
(*d*) J. A. ERNESTI *Opuſcula Oratoria &c. Proluſio de Artis bene cogitandi & bene dicendi conjunctione* pag. 176. (Lugd. Bat. 1767.)

ſte Wyzen, de opmerkzaame Geeſten, die hunne verſtandelyke vermögens begonden te gebruiken, die de groote belangen, waar door zy zelve geroerd wierden, in hunnen ſchilderenden ſtijl aan hunne landgenooten mededeelden, die voor hen zongen, of tot hen ſpraken, om hunnen eigen boezem lucht te geeven, en die niet zongen en ſpraken dan na dat zy lang gepeinsd en opgekropt hadden. Eene angſtige godsdienſtigheid, klaagende liefde, tederhartig medelyden, edelaartige krijgsdeugd, enz. moeſten dus de gewoone onderwerpen dier Dichtkunst en Welſpreekendheid zijn; gelijk dit wederom door eene algemeene en ſtandvastige ondervinding onder de vroegſte volkeren bevestigd wordt, en men behoeft indedaad de *wijsgeerige beſpiegelingen over de Amerikaanen*, door den Heer DE PAUW, (een voortreffelijk werk, in weêrwil der beuzelaryen, welke een *Dom Pernetti* daar tegen heeft uitgeſnaterd) of het vierde boek van ROBBERTSONS bekende Hiſtorie van Amerika, ſlechts doorteloopen, om onbetwistbaare bewyzen te vinden, van alles wat ik tot hier toe heb neêrgeſteld, en waarop ik verder bouwen zal.

De Wijsgeerte is dan met de Poëzie en Welſpreekendheid, van den beginne af, ten nauwſten verwantſchapt geweest; 't waren drie Zusters, t'eener dracht uit den ontbolſterden menſchelyken geest geboren, en die zich in dien vroegen ſtaat zo nauw verbonden hielden, dat zy nooit afzonderlijk een menſchelijk hoofd begunſtigden. „'t Was „toen inzonderheid waar, dat de Poëzie eene bevallige Philoſophie was": *Poëtica nihil aliud eſt quam Philoſophia pro tempore venuſta* (*a*). De

(*a*) MAXIM. *Tyr. Serm.* 29.

De groote geeſten namelijk, in die eerſte maatſchappyen, waren, naar evenredigheid hunner omſtandigheden, groot in alles: zy waren de XENOPHONS of CÆSARS in krijgsbeleid; de DEMOSTHENESSEN of CICEROOS van den kant der ſtaatkunde; de SOLONS of LYCURGUSSEN om goede wetten of gebruiken in te voeren; dus zingt HORATIUS (*a*):

Sylveſtres homines ſacer interpresque Deorum
Caedibus, et victu foedo deterruit Orpheus;
Dictus ab hoc lenire tigres, rabidosque leones.
Dictus et Amphion Thebanae conditor arcis
Saxa movere ſono teſtudinis, et prece blanda
Ducere quo vellet; fuit haec ſapientia quondam.
Publica privatis ſecernere, ſacra profanis:
Concubitu prohibere vago: dare jura maritis:
Oppida moliri: leges incidere ligno.
Sic honor et nomen divinis vatibus, atque
Carminibus venit.

Heeft Thraciſche Orfeus, Tolk en Prieſter van de Goden,
Den aart der menſchen niet verzacht?
Hun woeſte driften tot bezadigdheid gebracht?
Zijn niet geweld en moord voor zijn gezang gevloden?

Des

(*a*) HORAT. *Art. Poët.* vs. 391.

Des zegt men, dat zijn harp, op juist accoord geſtemd,
De felle leeuw en tyger heeft getemd;
Dus heeft Amfions kunstvermogen
Geen mindre wondren uitgericht,
Toen, op zijn Citherklank, de ſteenen zich bewogen,
En 't ſterk Thebaansch kasteel wierdt door zijn zang geſticht.
Dus liet van ouds zich 't volk van wyze dichters leiden,
Die, door hun even juist als lieflijk maatgezang,
't Byzonder van 't gemeen belang,
En 't heilig van 't onheilig, ſcheidden.
De ſchaamtlooze ontugt wierdt alom door hen geweerd,
En 't manlijk recht geſtaafd by d'onbeſmette zeden,
Zy hebben volk by volk het vestigen van ſteden,
En 't ſnyden van de wet in hout tafreel, geleerd.
Zo ſtrekten Dichters en Gedichten tot een zegen,
Zo hebben zy den naam van Goddelijk verkregen.

En op denzelfden toon de Heer P. BURMANNUS, in zyne ſchoone Oratie *de Eloquentia et Poëticę* (*a*):

Prima feros aetas, hominesque aſpexit agreſtes,
Et tenuit durum ſquallida rura genus.
Horrida gens paſſim, etc.

On-

(*a*) PETRI BURMANNI *Orationes etc.* (a NICOLAO BONDT *editae*) *vide inprimis* pag. 17—19.

Onwijsgeerige geesten verbeelden zich, dat de onderscheiden bezigheden der menschen in haaren eigen aart zoo verschillende, en zelfs zoo strydig, zijn, als zy in de toeneemende Maatschappyen zijn geworden, en dat is misschien de groote oorzaak waarom zy de Wijsgeerte tegen de Dichtkunst en Welspreekendheid overstellen, in plaats van dezelve saam te voegen; In den vroegsten staat der burgerlyke maatschappyen ondertusschen is yder waardig menach alles in allen; Yder Wijsgeer is tevens Dichter, Redenaar, Legerhoofd, Zoldaat of Jager, naar het te pas koome; Elk die denkt, werkt tevens, en die een ontwerp maakt, voert het zelf uit. Hoedanige waren de Hoofden der eerste volkeren voor en na den zondvloed? POPE zal 't beantwoorden:

'Till then, by Nature crown'd, each Patriarch sate,
King, Priest, and Parent of his growing state;
On him, their second Providence, they hung,
Their law his eye, their oracle his tongue (a).

Door een onzer Hollandsche Dichteren ten naasbenby dus uitgedrukt:

De Vader was Propheet, had Koninglyke magt,
En liet zich als een Priester vreezen.
't Geloof in 't eeuwig Opperweezen
Was eeniglijk de weg die hen ten hemel bragt (b).

Van

(a) POPE *Essay on Man* Epitr. III. vs. 215.
(b) A. VELDHOVEN *Digtk. Bespiegel.* pag. 25.

Van de zeven Griekſche Wyzen beſtierden zes hun land: de Philoſophen CARNEADES, CRITOLAUS en DIOGENES, tot gewigtige onderhandelingen benoemd, toonden, dat zy bekwaame Staatsmannen waren; de *Rechtvaardige* ARISTIDES onderſcheidde zich uitſteekend in de veldſlagen van Marathon, van Salamine, en van Phocie; XENOPHON was een even groot Krijgsheld als Wijsgeer en Hiſtoriekundige, en de Redenaar DEMOSTHENES beſtierde de Republiek van Athene. De hiſtorie der Romeinen verſchaft verſcheiden voorbeelden, dat dezelfde hand, die den Generaals ſtaf zwaaide, het kouter beſtierde; en de Geleerdheid wierdt toen zo weinig onbeſtaanbaar met den degen, of de Wijsheid met het Toneel, gehouden, dat SCIPIO en LAELIUS met TERENTIUS aan deszelfs geeſtige blyſpelen werkten, en dat GERMANICUS CAESAR, wiens krijgsbeleid onze landen zoo ſterk ondervonden hebben, op 't voorbeeld van den Burgemeeſter CICERO, het werk van den Griekſchen Dichter ARATUS, over de Starrekunde, in Latijnſche verzen heeft vertaald, waar van men weet dat BURMAN de *fragmenten* in zyne *Anthologie* heeft uitgegeeven. Wy hebben nog heden in bergagtige ſtreeken van verſcheiden landen van Europa, ja in afgelegen oorden van ons klein gemeenebest, ſpooren van dergelyke gebruiken. Een Geeſtelyke vertroost niet ſlechts, maar geneest ook, de zieken, maakt de Testamenten, beſlist de geſchillen, regeert het gehucht, en vat op zyne beurt de ſpade of ploeg in de hand; en elk die den ouden Frieſchen Dichter GYSBERT JAPIX ooit met eenige opmerking heeft ingezien, heeft daarin geduurige zinſpeelingen op dergelyke zeden moeten vinden.

Maar het Toneel verandert. Ik zie der menſchen talenten en driften zich meer ontwikkelen; ik zie, met de toeneemende weelde, de ar-

moe-

moede en rijkdom invoeren; ik zie de grootſte menigte gewillig buigen om voor weinigen te ſlaaven. Nu hebben de lediggangers tijd, en eenige van dezelve lust, om zich aan zodanige beſchouwingen over te geeven, daar zy denken vermaak of nut uit te kunnen haalen. Dit blijft ondertusſchen ſteeds onder voorzitting der Wijsgeerte geſchieden; men kreeg noch zoo ſchielijk niet in 't hoofd, dat men zonder een geest van vergelyking, zonder een juist oordeel, in eenige verſtandelyke oeffening, of zelfs in den meeſten lighaams-arbeid, gelukkig ſlaagen konde. Allengs neemt de verwaandheid de overhand, en ſchijn wordt met wezen verward, of poogt zich boven hetzelve te doen eeren. De deelen der wijsheid, nog kort te voren eeniglijk onderſcheiden om by tusſchenpoozen te vermaaken of te leeren, terwijl zy ſteeds malkanderen bleeven toelichten, worden thans, ten nadeele van 't geheel, op zichzelve achtervolgd; De vrouwen en jonkers verſieren zich met diamanten, die flikkeren zonder te lichten of te verwarmen; zoo beginnen veele letteroeffenaars met eene ſchitterende, maar donkere en koude, geleerdheid te praalen, en worden, in plaats van wyzen, geleerde narren.

Van toen af wierden de Weetenſchappen als geheel verdeeld, als ſtrydig, beſchouwd; van toen af verwierpen zy dikwils het gezag, dat zy alle eerbieden moeſten; van toen af mistten zy, door het ſcheuren van haar natuurlijk verband, de hulp die zy malkander bewyzen moeſten. Deze wierdt een Godgeleerde; geene een Hiſtoriekundige; die een Rechtsgeleerde; de andere een Geneeskundige; en eenige weinigen vertoonden zich ook met een kaalen mantel als Philoſophen, die by weinigen welkom waren, omdat zy alle overloopers en ſcheurmaakers tevens veroordeelden, de ge-

leerde verwaandheid beſtreeden, en niets dan waarheid bedoelden: want

Un Philoſophe eſt ferme, & n'a point d'artifice,
Sans eſpoir & ſans crainte il ſcait rendre juſtice;
Jamais adulateur & toujours citoyen,
A ſon prince attaché ſans lui demander rien,
Fuyant des factions les brigues ennemies,
Qui ſe gliſſent par fois dans nos Academies (a).

Een Filoſoof ſtaat pal, acht valsheid zijns onwaardig,
En vanniet, door geen hoop of vrees gewenkt, rechtvaardig.
Hy die, ſteeds Burger, zich tot vleien nooit verlaagt,
Zich aan zijn vorst verbindt, ſchoon hy geen gunſten vraagt,
Ontwijkt partydigheid, die vaak, door looze treeken,
In 't Choor der Wijsheid ſluipt om 't vuur van twist te ontſteeken.

Eenige bevoorrechte koppen begrepen ligtelijk, dat ſchoon elk, naar zyne byzondere talenten, een byzonderen tak der algemeene wijsheid, tot zijn byzonder vermaaken nut, mocht en moest agtervolgen, ſchoon die verdeeling der Wetenſchappen, dus in den tegenwoordigen geworderden ſtaat der burgerlyke maatſchappy noodzaaklijk was gewoorden, denelve echter niet moest ſtrekken om de Wetenſchappen van malkanderen te ſcheuren, dewijl dan geene derzelver kan beſtaan; zy begroepen wel dat alle de naamen der Geleerdheid ydele klanken zijn,

zoo

(a) VOLTAIRE *Epitre ſur l'Agriculture* Vol. XII. p. m. 402.

zoo dra dezelve den fakkel der rede een oogenblik uit het gezicht verliest: zy begrepen byzonderlijk met CICERO dat „alle Konſten, die „den mensch beſchaaven, een gemeen verband hebben, en als door „eene natuurlyke verwantſchap tot malkanderen behooren" (*a*); en dat derhalven CICERO de *Akademist* niet meer Philoſoof was dan CICERO de *Orator*; ja dat hy volgens zijn eigen getuigenis (*b*) „daar„om alleen Orator was, omdat hy Philoſoof was". Bevoorrechte koppen, zeg ik, begreepen dit: maar hoe gering was het getal der bevoorrechte koppen, in vergelyking der ſtudeerende handwerkslieden, „zoo als de Heer GOTTSCHED hen noemt, die met hun geheugen, „en niet met hun verſtand, ſtudeeren; die het handwerk van Predi„kant, Advokaat, Doctor, even als anderen het ſnyders en ſchoen„maakers ambacht, leeren om de kost te winnen" (*c*)? en ik voeg er by; „die niet zelden op eene evên gebrekkige proef, als de Over„lieden dier ambachten vorderen, in het gild worden toegelaaten". Deze lieden hadden te veel belang in de aangenoomen onderſcheidingen voor te ſtaan dan dat zy aan de waare wijsheid gedacht zouden hebben; ook was dezelve boven hun bereik, ondertuſſchen wilden zy ry-

(*a*) Omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur; CICERO *pro Archia Poëta*, init.

(*b*) Fateor me Oratorem, ſi modo ſim, aut etiam quicunque ſim non ex Rhetorum officinis, ſed ex Academiae ſpatiis extitiſſe. CICERO *in Oratore Cap.* 3. — Poſſum ſit igitur inprimis (quod post magis intelligetur) ſine Philoſophia non poſſe effici, quem quaerimus, eloquentem. CICERO *ibid.* cap. 4.

(*c*) GOTTSCHED Redevoering over de Wijsgeerte en Rechtsgeleerdheid in 't Nederduitsch geplaatst in de *Hedend. Vaderlandſche Letteroeff.* IXde Deel 2de ſtuk pag. 554. — 560.

rymen om zich te doen gelden, of moeſten in 't openbaar ſpreeken om te eeten. „ Zoo wy de Wijsgeerte toelaaten, riepen zy allen uit „ eenen mond, hebben wy altijd eene laſtige bedilſter te vreezen, „ want onze gedichten en redevoeringen vliegen dikwils het gezond ver- „ ſtand in het aangezicht; zoo wy daar en tegen haar jok grootmoedig „ afwerpen, mogen w'ons ſchroomeloos aan de vervoeringen eener „ wilde verbeelding overgeven, en zonder bloozen wartaal uitſlaan. „ Dat de Dichter en Redenaar dan op zichzelven ſtaan! dat zy niets „ met kundigheden en oordeel te maaken hebben! Dat 'er zelfs eene „ ſtrydigheid tuſſchen de bedaarde rede en de vervoeringen der ſchoo- „ ne konſten worde aangenoomen, dan kunnen wy misſchien mede „ indringen in den Tempel der glorie, die anders ons voor altijd „ geſloten is ".

Nunc ſatis est dixisſe, Ego mira poëmata pango (b):

„ 't Is thans genoeg verricht zichzelf Poëet te noemen,
„ En zijn Gedichten als iets wonderbaars te roemen".

HORATIUS.

Zoo dachten, zoo ſpraken, zy, en van toen af, gelijk Pope zingt (c):

Still

(a) HORAT. *Art. Poët.* vſ. 416.
(b) POPE *Eſſay on Criticism.* vſ. 606—609.

Still run on Poëts in a raging vein,
Ev'n to the dregs and ſqeezing of the brain,
Strain out the last dull droppings of their ſenſe,
And rhyme with all the rage of Impotence.

Kan niets dier dicht'ren drift betoomen,
Zy doen hun dichtaêr golvend ſtroomen,
Tot dat zy hef en droesſem ſtort,
En 't laatſte drupje van hun geest vergoten wordt.
Dan zelfs nog waanen ze op Parnasſus kruin te zweeven,
En rymen woedend, ſchoon de kracht hen heeft begeeven.

POPE.

De Akademien zelve begunſtigden deze vreemde verwarringen door de zonderlinge bepaalingen van de bezigheden der Wijsbegeerte, die nog ſtand houden. Men betrekt de Natuurkunde onder de Philoſophie, en men onthoudt haar de kennis van 't Menſchelijk Lighaam, van de Planten, en van de Scheikunde; men geeft haar de zoogenaamde Overnatuurkunde en de Zedekunde, terwijl men 't Recht der Volkeren den Rechtsgeleerden toeſchikt; men vergunt haar den Natuurlyken Godsdienst, en men zegt dat zy gevaarlijk is in de Godgeleerdheid; en dit laatſte is, om dit in 't voorbygaan aan te merken, des te vreemder, omdat de Bybel-kantekenaars, (zeekerlijk van geene onrechtzinnigheid te verdenken) by de waarſchouwing van PAULUS dat de Colosſenzers zich *niet als een roof moeſten laaten vervoeren door de*

Philoſophie en ydele verleiding (a) deze opheldering geven: „ Hier „ door wordt de rechte Philoſophie niet verſtaan, als die een gave „ Gods is, en zelfs een inſtrument, of middel, om Gods woord te beter „ te verſtaan ". Ik ben met dit alles verre af van nieuwe Akademiſche wetten te willen invoeren; 't is my tamelijk onverſchillig, onder welke benaamingen de Jeugd ſtudeere, mits dat zy wel ſtudeere; in welke faculteiten de Profeſſoren verdeeld worden, mits dat zy wyze mannen zijn. — De groote zaak is, dat men 't woord WIJSGEERTE wél verſta en toepaſſe.

Elk oplettende namelijk heeft nu reeds bemerkt, dat 'er, eigenlijk geſproken, zoo iets als Wijsgeerte niet beſtaat; het is een afgetrokken denkbeeld, het is het werk van onze *generalizeerende* harſenen, die verſcheiden denkbeelden ſamentrekkende, dezelve uitdrukken onder één woord, waar door zy alle te gelijk verwardelijk in onzen geest worden overgeſtort, gelijk dit zelfde met duizend andere woorden geſchiede, als Menschlijkheid, Wijsheid, Geluk, Deugd, enz. alle welke woorden ons eigenlijk geen denkbeeld geven; wy verſtaan echter die woorden, en wy krygen daar door, ſchoon algemeene en *verwarde*, echter *klaare* begrippen, welker ſamenſtelling wy met eenige opmerking kunnen nagaan en ontzwagtelen, gelijk deze ontzwagteling ten opzicht van 't woordt WIJSGEERTE hier mede noodzaaklijk is.

De menſchen verſchillen ten opzichte van hunne verſtandelyke talenten niet minder dan ten opzicht van hunne zedelyke geaartheid. De mee-

(a) COL. II. vs. 8.

meeſten zijn uit der aart log, vreesachtig, en derhalven bygeloovig; deze worden nooit Wijsgeeren; maar daar waren, gelijk men uit myne vroegere aanmerkingen reeds heeft begonnen te zien, onder alle volkeren, zoo dra zy tot eenige beſchaafdheid vorderden, vlugge, moedige, en werkzaame hoofden, die, niet te vrede om de dingen, die hun voorkwamen, op den voet der menigte, ſlechts oppervlakkig te beſchouwen, dezelve in hunnen aart en verband poogden te leeren kennen, die hunne gewaarwordingen en denkbeelden met malkander vergeleken, en de oorzaaken der verſchijnzelen poogden op te ſpooren. Deze wyze van denken heeft men met rede *Wijsheid* geheeten, en zy, welken men met dezen naam onderſcheidde, denzelven te verheven oordeelende voor hunne zedigheid, hebben dien in Wijsgeerte, of Wijsbegeerte, veranderd, want alle Wyzen, die voor PYTHAGORAS leefden, hadden deze verandering reeds gemaakt, en alle Wyzen, die na hem beſtaan, zullen die voorbeelden volgen. Zie daar wat de zaak waarlijk zy! Het is 'er juist even eens mede gelegen als POPE van 't geluk zingt:

Fix'd to no ſpot is happineſs ſincere,
t'Is no where to be found, or ev'ry where;

't Geluk treedt gaarne in 't hart van alle welgezinden,
Het is door niemand, of het is door elk, te vinden.

Zoo ook is de Wijsgeerte of niets, of alles; zoo komt zy overal, of nergens, te pas; zoo is zy voor alle menſchen noodig, of dient voor

niemand; want, ſchoon ik geenszins met VITRUVIUS vordere, dat een Bouwmeeſter alles, wat weetbaar is, weete, en zelfs in 't burgerlijk recht ervaaren zy, om zich niet te vergisſen in den eigendom des gronds, daar hy op bouwe, ſchoon ik zelfs uitdrukkelijk begeer, dat ydere weetenſchap zich in zoo verre tot haar zelve bepaale, als zy de hulp van andere weetenſchappen niet volſtrektelijk van nooden hebbe, zoo blijft het echter zeeker, dat en Bouwkunde en Rechtsgeleerdheid, en Schilderkonst en Geneeskunde, en Natuurkennis en Godgeleerdheid, en alle andere Studiën en Konſten, dien geest van Wijsgeerte, waar van ik de vroegſte werking heb poogen op te ſpooren, alleszins van nooden hebben, en dat zy door dien band alleen aan malkanderen geſnoerd zijn; want het zy men zich met zyne byzondere plichten, of de belangen der Maatſchappy bezig houde, 't zy men zich in de wetten oeffene, of de geſchiedenisſen naga; 't zy men de oudheden opdelve, of den tegenwoordigen ſtaat der Konſten en Geleerdheid onderzoeke; 't zy men de vroegſte Schryvers naar hunne waare meening doe ſpreeken, of de goede Modernen leeze; 't zy men 't groot Heelal, of de menſchelyke ziel, tot het voorwerp zyner betrachting ſtelle; 't zy men God uit zyne werken, of uit de openbaaring, pooge te leeren kennen; 't zy men zich met den gezonden, of den zieken, mensch bezig houde, en hem vertroofte, of geneeze; men moet ſteeds denken en werken naar dezelfde algemeene regels, door 't gezond verſtand voorgeſchreven; men moet ſteeds de algemeene wetten van vergelyken, oordeelen, beſluiten, volgen, en men is derhalven even eens Wijsgeer. „ Men doet een dubbeld ongelijk, zoo

„ als

„ als de beroemde D'ALEMBERT (a) aanmerkt, en aan de fraaie „ letteren, en aan de Wijsgeerte, met te denken, dat zy malkande- „ ren wederzijdsch kunnen benadeelen of uitſluiten; alles, wat niet „ ſlechts tot onze wyze van bevatten maar ook tot onze wyze van „ voelen behoort, ſtaat onder het gebied der Wijsgeerte; en het „ zou even redeloos zijn dezelve tot de Hemelloopkunde en de ſtel- „ zels der werelden te bepaalen, als de Dichtkunst te dwingen om niet „ dan van Goden en Godinnen, of liefde te zingen". Inderdaad:

Toen Leeuwenhoek door 't glas een nieuwe wereld ſchiep,
Toen Huigens in Saturnus baanen
Een ring ondekte met vijf maanen,
En Venus op de zon voor 't oog van Horrox liep:

Toen 't oude ſtelzel, door Copernicus herkneed,
De zon hadt van haar reis ontſlagen,
Dien loop den aardkloot opgedraagen,
Die 't met min omſlags en met meerder orde deedt;

Toen Newton zei, „ daar 's licht"! en 't voor elks oog verſcheen,
De zwaarte ontdekte, die het leven
Aan al de ſtoffe heeft gegeeven;
En Metius het Telescoop toonde aan 't gemeen;

Toen

(a) D'ALEMBERTS *Reflexions ſur le Gout, Mélanges &c.* Tom. IV. pag. 315.

Toen Derham, Nieuwentijd, 's Grav'ſande, Muſſchenbroek,
Beglaurden de Magneetſche kragten,
De Luchtpomp tot volmaaktheid bragten,
En toonden 't Schepping-werk uit Gods orakel boek (a).

Toen waren zy zeekerlijk Wijsgeeren, maar zy waren het alleen voor zoo verre zy naauwkeurig waarnamen, voorzichtig vergeleeken, juist oordeelden, en wyze beſluiten trokken; en zy zouden het even eens geweest zijn, al hadden zy denzelfden geest van waarneemen, vergelyken, oordeelen, en beſluiten tot geheel andere onderwerpen dan tot die van Natuur- en Starrekunde gewend. Ja NEWTON, terwijl hy ons den maatſtok en de weegſchaal der Goddelyke almacht vertoont; WOOLLASTON en CUMBERLAND, terwijl zy ons onze zedelyke betrekkingen leeren kennen, zijn niet meer Philoſophen dan MONTESQUIEU, terwijl hy de burgerlyke wetten van alle vroegere en laatere volkeren tot derzelver beginzels brengt, of de oorzaaken van der Romeinen grootheid en ondergang aanwijst; dan ROBERTSON, terwijl hy de leenroerige regeeringswyze opheldert, of de lotgevallen van Amerika beſchrijft. NIEUWENTIJD, ons de wonderen der groote en kleine wereld vertoonende, is daarom alleen grooter Philoſoof dan terwijl hy de Heilige Schrift poogt op te helderen, omdat hy in het eerſte doorgaands wél, in het ander dikwils gebrekkig, gedekavelt; LEEUWENHOEK zou met alle zyne verwonderlyke ontdek-

(a) Ziet A. VELDHOVEN *over den Starren-Hemel; Dichtkundige Beſpiegelingen*, pag. 123.

dekkingen grooter Wijsgeer geweest zijn, zoo hy met meer oordeel gezien, en min haastige besluiten, uit het geen hy zag, getrokken, hadt; gelijk ook DERHAM, indien hy niet zoo licht geloofd; en MUSSCHENBROEK zoo hy zich van de Overnatuurkunde onthouden hadt. BOERHAVE alle, zelfs de geringste, verschijnzels by zyne lyders vergelykende, om 'er hunne ziekte uit op te maaken en 'er zyne geneesmiddelen naar te schikken, of de lighaamen scheikundig ontbindende, en in den aart van 't vuur zelven indringende, is even eens Wijsgeer als 'SGRAVESANDE, terwijl hy de drukking der vloeistoffen, of de wetten der Werktuigkunde, bepaalt. HUGO DE GROOT toont zijn Wijsgeerigen geest niet minder, terwijl hy de Heilige Schrift verklaart, of de Rechtsgeleerdheid van zyn Vaderland opheldert, dan LOCKE, terwijl hy 't stelzel der aangeboren denkbeelden omverre werpt, het Christendom tot zyne eerste eenvoudigheid terug brengt, de munt verbetert, of de gronden der Burgerlyke Regeering aanwijst; FRANKLIN, die

Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis.

Hy heeft den Hemel zynen Donder,
Tirannen hunnen staf ontrukt.

FRANKLIN, zeg ik, terwijl hy den Donder zyne kracht beneemt, is geen grooter Wijsgeer, dan terwijl hy de wetten voor Pensilvanie ontwerpt (*a*); geene weetenschap inderdaad, geene schoone kunst is 'er,

(*a*) Dit stuk is, terwijl ik dit schrijf, nog niet gemeen gemaakt; doch ik heb het, door de bezorging van een Vriend, geleezen.

'er, die zich aan 't gezag der Wijsgeerte kan onttrekken; de Muziek en Dans werken naar haare voorſchriften, zo wel als de Schilderkonst en Bouwkunde; ja, mag ik het met diepen eerbied zeggen? de eeuwigwyze Architect heeft haare voorſchriften in zyne verwonderlyke gewrogten ſtandvastig gevolgd; want *zy was geboren als de afgronden niet waren. — al eer de bergen ingevest waren, vóór de heuvelen, was zy geboren. — Toen God de hemelen bereidde, was zy daar, toen hy een Cirkel over 't vlak des afgronds beſchreef, toen hy de epperwolken van boven bevestigde, toen hy de fonteinen des afgronds vastmaakte, toen hy de zee haar perk zettede, opdat de wateren zijn bevel niet zouden overtreeden, toen was zy een voedſterling by hem en zy was dagelijks zyne vermaaking* (*a*). Doch wat behoeven w' ons zoo hoog te verheffen! Wat behoeven w' ons tot de Weetenſchappen of de ſchoone Konſten alleen te bepaalen! De gemeene handwerken zelve, de gewoonſte bezigheden der menſchen, erkennen dat gezag; de Wijsgeer treedt hunne werkplaatſen in, hy ziet hunne verrichtingen, en ontdekt 'er ſtraks het gebrekkige van; hy wijst het aan; men verwondert zich over zyne vermetelheid; hy dringt 'er echter op dat men de proef van zyne verbetering neeme; en de werkman ſtaat nu nog meer verwonderd, dat iemand, die zyne Kunst niet verſtaat, die niets dan eene hebbelyke opmerking en een geest van vergelyking te baat heeft, hem een beteren weg kan aanwyzen in verrichtingen, daar hy zich zijn geheele leven mede heeft bezig gehouden.

Hoe durft gy, na dit alles, ô Dichtkunst en Welſpreekendheid, die,

(*a*) *Spreuken Salomons*, Kap. VIII.

die, met de Wijsgeerte geboren en opgevoed, dezelve zo veel als eenige andere Weetenſchap van nooden hebt, tot uwe oudſte zuster zeggen: „wijk van ons, wy willen op ons zelve beſtaan"! Helaas! hoe veele jonge lieden, en meer gevorderde kinderen, want

What crouds of theſe, impenitently bold,
In ſounds and jingling ſyllables grown old (a).

Hoe veel Bejaarden doen niets meer dan woorden lymen,
En ſlyten 't leven in een kinderachtig rymen!

POPE.

Hoe veele van deze oude en jonge kinderen, (zeg ik) toonen, door hunne verveelende rymeleryen, dat zy op zulk eene wyze denken! toonen dat zy meer op woorden dan zaaken, meer op klanken dan denkbeelden, bedacht zijn! toonen dat zy inderdaad op die wyze denken, als PRIOR hen verwijt:

For rhyme with reaſon may diſpence,
And ſound has right to govern ſenſe.

Vind ik het rijmwoord ſlechts, ik denk om geen verband;
De klank is waardiger dan het gezond verſtand.

PRIOR.

Hoort,

(a) POPE *Eſſay on Criticism.* vs. 604, 605.

Hoort, onbedachten! de taal van een waardigen Dichter!

ô Gy! die 't ſchoon der Kunst in al dien opſchik ſtelt,
Vergeeft my dat ik u den naam van Digters weiger'
Hoe juist ge uw maten ſchikt, hoe net ge uw voeten telt,
Hoe rijk uw rymen zijn, hoe hoog uw zangtoon ſteiger',
Hoe zeer ge een woeſten hoop, te ligt by 't oor geleid,
Verwonderd luiſtren doet naar onverſtaanbaar ſpreken,
Hoe zeer ge u zelf verheft op uw hoogdravenheid,
Nog blijft de regte toon aan uwen Zang ontbreken (a).

En vinden wy wel beter toon in de Welſpreekendheid? Nader ik de Raadsvergaderingen, ik hoor de flaauwe ſtem van den ongeoeffenden Regent door konſtenary of vrees te vaak verdooven; Koom ik in de pleitzaalen, daar knarſen my geſtadig barbaarſche woorden, en brokken van uitheemſche wetten, in de ooren; In de kerken! Helaas!

Qui levera le Scandale
De ces faux prophetes du Christ,
Qui font d'une ſaine morale
Un ſacrilege jeu d'eſprit (b).

Wat

(a) P. VAN DEN BOSCH, *de Waare Dichtkunst altijd eenvoudig.* Werken van de Maatſchappy der Nederlandſche Letterkunde te Leyden, D. III. bl. 243.
(b) DE LA MOTTE *Ode ſur l'Eloquence à Mr. le Cardinal de Polignac.*

Wat middel om de ſchand te dekken
Dier valſche Dienaars van den Heer,
Die zijn gewyde zedeleer
Tot waangeleerdheid of tot valsch vernuft doen ſtrekken.

DE LA MOTTE.

Laat ons, allen, myne Vaderlanders! betere poogingen aanwenden. Gy, Zoonen der Grooten, geſchikt om Land of Stad te helpen regeeren, leert van uwe vroege jeugd af den menſchelyken geest kennen, dien de burgerliefde u dikwils zal roepen in de Raadsvergaaderingen tot nutte beſluiten te leiden! Gy, die u zelven aangordt om het recht van weezen en weduwen tegen het overwigt van gezag, of den invloed der rijkdommen, te verdedigen, leert, door eene vroege Wijsbegeerte, uwe redenen zo klaar en treffend, zo juist en gevoelig, voor te ſtellen, dat gy de harten wint, terwijl gy de verſtanden overtuigt; Gy boven allen, die der Christenen zielen met een kool van Gods altaaren moet verwarmen, verſpilt den korten tijd uwer aanſpraaken met geene nuttelooze woorden-vittery, zoekt geen roem in ſchaduwen, die 't hoofd niet wyzer, 't hart niet beter, maaken, maar laat uwe bekwaamheid zich alleen in de verbryzelde zielen uwer toehoorderen doen bemerken.

Que l'Orateur Evangelique
A mon ſeul interet m'applique;
Qui veut briller va m'attiedir;
Il n'a qu'a rougir de ſa gloire,

s'Il laisse un nombreux auditoire
Tranquille assez pour l'applaudir (*a*).

Dat zich een Christen-Redenaar
Bevlytig mijn belang my steeds voor 't oog te houden;
Die eigen eer zoekt doet mijn yvervuur verkouden;
Hy blooze om zynen roem, zoo hy der hoordren schaar
Bedaard genoeg laat om aan schoolsche kundigheden,
Of beuzelend vernuft, hun aandacht te besteeden.

Maar om die gewenschte Verbeteringen in de Poëzie, zo wel als in de Welsprekendheid, uittewerken, hebt Gy, ô Dichter en Reedenaar! de Wijsgeerte thans nog meer dan in den vroegeren staat van nooden. MONTAIGNE (*b*) beweert, dat „ de gemeene Poëzie van onbeschaafde volkeren, zelfs van zulken, die nog niet konden schryven, „ de Poëzie, welke door de Konst volmaakt is, in bevalligheid even„aart ". Dit is eene beslissing, welke men niet zoude verwagt hebben van een Wijsgeer, die de klasieke auteuren zo wel geleezen had; Beschaafde volkeren drukken hunne gedachten uit met eene fijnheid en juistheid, zy schilderen met tinten en schaduwingen, daar men in de kindsheid der Maatschappyën niet vatbaar voor is; Maar even daarom moeten de Dichters en ook de Redenaars hun penseel beter weeten te bestieren, even daarom moeten zy de hartstochten beter kennen.

(*a*) DE LA MOTTE *Ode citée.*
(*b*) MONTAIGNE *Essays* Liv. I. Chap. 54.

nen en meer begluuren; en dewijl zy door de verdeelde Konstbelangen flaauwer zyn geworden, moeten zy het gebrek van derzelver veêrkracht door meer verſcheidenheid van belangen vergoeden; moeten zy zelfs de Wetenſchappen te hulp roepen, om het geen aan het beeldſpraakige der meer geploozen taalen ontbreekt door ſchoone gedachten te vervullen. — Dit alles zal nu myne zaak zijn in mijn tweede Deel te ontwikkelen.

TWEEDE DEEL.

I. De aanleg van een Gedicht of ſtuk van Welſpreekendheid is juist dezelfde als die van een Boek of van eene Verhandeling. Men ſchrijft, om zoo te ſpreeken, eerst in zijn hoofd, men maakt zijn ontwerp, eer men het Gedicht of de Redevoering begint, en men moet derhalven eerst de noodwendige kundigheden van zijn onderwerp hebben. De zoo wyze als bevallige HORATIUS heeft al vroeg de les gegeeven, „ van een onderwerp naar zyne krachten te verkiezen, en vooraf wél „ te overleggen, wat men al of niet kan uitvoeren. Die dus met zy„ ne vermogens te raade gaat, voegt hy daar by, zal bevallig en met „ orde voordraagen ".

Sumite materiam vestris, qui ſcribitis, aequam
Viribus, et verſate diu, quid ferre recuſent,
Quid valeant humeri. cui lecta potenter erit res,
Nec facundia deſeret hunc, nec lucidus ordo (a).

Dit

(a) HORAT. *Art. Poet.* vs. 38.

Dit alles heeft geen bewijs van nooden; Die een goed Heldendicht zal zingen, moet vooraf kennis hebben van het Land en Volk daar de Held t'huis hoort; van de ligging, wetten, gebruiken, enz. van dat Land; Die een goed Toneelſtuk denkt te geeven, moet vooraf menſchen en zaaken, moet de wereld, kennen; Die een didactisch ſtuk geeft, moet zijn onderwerp grondig verſtaan, en elk, die eenig ſtuk, in rijm of onrijm, vervaardigt, moet dat verſtaan; VIRGILIUS zoude, met zyne verwonderlyke genie, elendige GEORGICA gezongen, en CICERO zoo veele gewichtige geſchillen ſlecht bepleit, hebben, zoo zy der zaaken onkundig waren geweest; De Abt DE POLIGNAC hadt in zijn dichterlyke wederlegging van LUCRETIUS, en THOMAS in zijn ſchoon Eloge van CARTESIUS, eene diepe kennis van Wijsgeerte noodig; VAN WINTER moest de Natuur kennen die hy in zyne Jaargetyden ſchildert, en DAGUESSEAU (*a*) de onderwerpen verſtaan die hy zo welſpreekend verhandelt.

Doch 't is deze kundigheid van 't bepaald onderwerp alleen niet, daar ik op aandring; Ik verlang daarby dien ryken geest, dat geſtoffeerd brein, waaruit altijd, door de grootere verſcheidenheid, eene meerdere bevalligheid in alle werken van vernuft, van welken aart ook, geboren wordt; Ik verlang eene ruimte van denkbeelden, en roep met HORATIUS onzen Dichteren toe (*b*):

——— ——— *vos exemplaria Graeca*
Nocturnâ verſate manu, verſate diurnâ.

Leest

(*a*) Zie zyne *Diſcours & Oeuvres melées*, Paris 1773.
(*b*) HORATIUS *Art. Poët.* vs. 268.

Leest nacht en dag der Grieken werken,
Om uwen geest met kundigheên te ſterken.

HORATIUS.

en met CICERO onzen Redenaaren (*a*).

Orator ſit mihi tinctus litteris, audierit aliquid, legerit.

„Een Redenaar moet geſtudeerd, moet gehoord, moet geleezen hebben".

CICERO.

Men neeme de proef hier van; zelfs in de geringſte ſtukjes: Men zal dezelve altijd behaagelyker vinden, naar maate men meer verraat worde met denkbeelden, welken men daar niet verwagtede, en die daar echter, door eene bevallige ſchikking, wél te pas koomen; Ja een Dichter of Redenaar, die, zonder zyne geleerdheid te vertoonen, dezelve op eene beſcheiden wyze tot ons vermaak beſteedt, die, zonder ons te vermoeien, ons geſtadig wat nieuws aanbiedt, kan niet misſen ons zoo veel meer te behaagen, als wy allen meer vermaak hebben in overvloed dan gebrek. — Ziet daar dan, ô Dichter en Redenaar! uwen pligt; en ziet daar tevens uw belang, u door PETRONIUS reeds aangewezen (*b*).

His animum ſuccinge bonis, ſic flumine largo
Plenus, Pierio defundes pectore verba.

In-

(*a*) CICERO *de Orat.* lib. II. XX. p. m. 374, 375.
(*b*) PET. *init.* p. m. 5.

Indien uw Geest deez' voorraad over won,
Dan zal uw zang de harten boeijen',
Dan zullen uwe woorden vloeijen
Als ſtroomen uit de ryke bron,
Die afdaalt van den Helicon.

PETRONIUS.

Ja, Dichter! ja, Redenaar! gy zult, dus voorzien, zelfs met gelyke talenten, gewisſelijk behaagen boven uwen armen mededinger, die, in een kleinen kring van kundigheden om en om draayende, ons in één oogenblik al zijn ſchat heeft laten zien, die vruchteloos dezelfde denkbeelden weder om ſchommelt om onzen kwynenden geest uit den ſlaap te houden, en wien wy eindelijk, hoe vuurig hy zijn moge, verlaaten met het verwijt van PERSIUS (*a*):

Tecum habita, et norisquam ſit tibi curta ſupellex!

Treed in u zelf, en zie, in plaats van ydel roemen,
Hoe weinig huisraad g'inderdaad het uw' kunt noemen.

PERSIUS.

Elk die eenig goed Dichter inziet zal terſtond voorbeelden ter opheldering en ten bewyze van deze aanmerking vinden. Ik zal 'er evenwel één bybrengen. *Mejuffrouw* VAN WINTER, geboren VAN MERKEN,

(*a*) PERSIUS *Sat.* IV. *Verſ. ult.*

KEN, laat haaren Held voor 't eerst de zee beſchouwen, en in plaats van dezelve enkel ruim, of woest, of ſchuimend, of bedaard, te noemen, helpt zy ons dus aan het denken, terwijl zy ons oor bekoort:

Hy ſtaat verbaasd op 't zien van 't golvend element,
Dat, rustloos in zijn vaart, zich om den aardbol wend;
't Afbeeldſel der fortuin, gevloekt en aangebeden;
Haar in gevlei gelyk en in bedrieglykheden;
De toeverlaat der ſchuld; het wandelperk der vlyt;
't Gevaarelyk tooneel van koopvaardy en ſtryd;
Dat zo veel ſchats verſlond, en zo veel rykdoms baarde;
En 't algemeen gebied der Koningen van de aarde (*a*).

Zie daar dien wijsgeerigen rijkdom, welken ik in alle onze Nederlandſche ſtukken meer wenschte te zien; maar die wij nooit zullen zien dan by Dichters en Redenaars, die vooraf geleezen en gedacht hebben; want, hoe zeer eene verwaande onkunde moge aandruiſchen, „ dat een Dichter of Redenaar ſpreeke of ſchryve zoo als het uit zyne „ geroerde ziel opborrele"; is en blijft het echter zeeker, dat het eerst in zyne ziel dient te zijn, eer het daar uit kan opborrelen; terwijl hy aan den anderen kant zorg moet draagen, om 'er niet alles uit te laaten opborrelen, omdat wy dan met een zee van zotternyen overſtroomd zouden worden.

For

(*a*) GERMANICUS Boek IV. p. 119.

For 't is remarquable, that they
Talk most, who have the least to say (a).

Zy ſnappen doorgaands meest, die minst te zeggen hebben.

PRIOR.

„ Quomodo autem ", moet ik hier met MURETUS, in zyne uitmuntende *Oratio de Philoſophiae et Eloquentiae conjunctione* (b), vraagen, „ quomodo poterunt quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipſi „ niſi loqui didicerint? Aut quid egregium diſcere, niſi qui Philoſo„ phorum monumenta contriverint? etenim qui ſunt tandem ſcripto„ res illi, qui diſtincte ordinateque dicendi praecepta tradunt? „ Philoſophi ".

II. En dit geeft my aanleiding om een ſtap verder te gaan. Het is namelijk voor u, ô Dichter en Redenaar! even als voor elk ander Schryver, niet genoeg, kundigheden te hebben; gy moet die ook op eene gepaste wyze weten te gebruiken; Gy moet derhalven zoo wel een verſtandig als geſtoffeerd hoofd, zoo wel een wyzen als vaardigen geest, zoo wel een juist oordeel als levendige verbeelding, hebben! Een der grootſte Philoſophen en Welſpreekendſte Schryveren onzer eeuw geeft 'er de reden van, in eene redevoering over den ſtijl, zelve een meeſterſtuk van Welſpreekendheid (c). „ De menſchelyke geest „ kan

(a) PRIOR.
(b) MURETI *Orationes, &c.* Orat. IV. Vol. I. p. 37, 38.
(c) BUFFON *Redevoering over den Stijl, Natuurl. Hiſtorie* 1ste Deel p. IV, V.

„ kan niets ſcheppen, hy brengt dan eerst voort na dat hy door kun-
„ digheden bevrucht is; Die kundigheden zijn de kiemen zyner wer-
„ ken; Maar zoo hy de Natuur in haaren arbeid navolgt, zoo hy zich
„ door de overdenking tot de verhevenſte waarheden verheft, zoo
„ hy dezelve verbindt, ſchakelt, vereenigt, zoo hy 'er een zamen-
„ ſtelzel, in allen deelen juist geſchikt, van formeert, zal hy onſterf-
„ lyke gedenkſtukken op onwankelbaare gronden vestigen". Die Wijsgeerige geest moet in alle voortbrengzelen van vernuft heerſchen; Daar moet eene wyze bedoeling in alles zijn, of het geſchrift of ſtuk wordt wanſtallig. Wy leezen de verſcheiden Redevoeringen by LIVIUS, SALUSTIUS, TACITUS, ſchoon wetende dat zy nooit gedaan zijn, met vermaak, omdat zy op haar plaats ſtaan, en hadden kunnen en mogen gedaan worden; maar wanneer DIONYSIUS *van Halykarnasſus* aan VALERIA, om *Volumnia* te bewegen, en aan VOLUMNIA, om haaren Zoon *Coriolanus* over te haalen, aanſpraaken toeſchrijft, die de deftige Romeinſche Dames uit de fijn geſponnen redenkunde te Athene ſchynen gehaald te hebben, ſtoot ons die wanſtaltige kunst; Wanneer QUINTUS CURTIUS de *Scyten*, zwervende volkeren, en derhalven roovers van beroep, aan Alexander de Groote zyne zucht tot veroveringen laat verwyten, verraadt hy zich, hoe fraai die aanſpraaken wezen mogen, als een Schryver die geen juist oordeel volgt: Wy zien de wandelende, en hooren de ſprekende, boomen, de fiool-menſchen, de tolbedienende kraayen, enz. in HOLBERGS *Klaas Klim*, en leezen eene menigte *Feëries*, met vermaak, omdat alles op eene zedelyke bedoeling uitloopt; Maar wie kan, in weêrwil onzer natuurlyke begeerte om ſterk getroffen te worden, en

dus iets wonderbaars te beſchouwen, de *waaragtige hiſtorien* van LUCIANUS, daar wy geene bedoeling van zien, met genoegen leezen? Wie die ſchepen in de lucht zien zeilen, legers van monsters tusſchen de zon en maan op ſpinnewebben reizende, volkeren in den buik van een visch woonende, en tegen malkander ſtrydende, beſchouwen, zonder te vraagen: „ Is de geeſtige, de Wijsgeerige, LUCIANUS hier by zyne zinnen"? Verſcheidene van de *Contes et Fables Indiennes* van BIDPAI en LOKMAN (*a*) behaagen, en ik heb 'er eenige met leering geleezen; maar zoodra wy eene jonge Mus de onderwerping aan de Voorzienigheid, of eene Vos een toekomend leven, hooren prediken; zoodra wy de Gieren en Valken over de Goddelyke bedoelingen hooren redeneeren, verwekt dit, naar dat ons het hoofd ſtaat, gelach of gemelijkheid. Wy leezen SWIFTS *Lilliputiaanen* met vermaak, omdat daarin alles naar malkanderen geſchikt is, en op eene gewigtige leering uitloopt; het land, de zeën, de ſchepen, van dit volk, zijn juist geëvenredigd naar hunne geſtalte, en hunne moed en bedoelingen zijn zoo klein als hunne perzoonen. Die zelfde evenredigheid is in de *Brobdingnags* ook in acht genoomen, en die beide vertellingen geeven ons deze nuttige leering; „ Dat 'er geen groot of klein in de wereld „ is". Maar wanneer die zelfde 's WIFT in zyne *Houyhnhnms*, uit eene verbittering tegen 't menschdom, Paarden laat huizen bouwen, koeyen melken, in rytuigen zitten, en over de ſtaatszaaken van Europa redeneeren, zonder dat zelfs zyne akelige bedoeling die ongerijmdheden vordert, pynigen ons dezelve en in haar geheel en in alle haare deelen. De

(*a*) Door GALLAND en CARDONNE gegeeven in 3 vol. Paris 1778.

De wijsheid moet dan in allen Letterkundigen arbeid voorzitten, en voornaamlijk moeten de Dichters en Redenaars hier omtrent te zorgvuldiger zijn, omdat zy door den aart hunner Kunſten zelve meer gevaar loopen van zich door eene verhitte verbeelding, gelijk dit het geval van den gemelyken SWIFT geweest is, te laten vervoeren, en de houding van hun ſtuk te bederven. Wel verre derhalven van minder Wijsgeerte te behoeven, hebben zy die boven andere Schryvers noodig; Te meer, omdat het gebrek van houding zich in hunne werken niet dan te ſterker vertoont. VIRGILIUS laat *Dido*, in het Iſte Boek van zyne *Aeneis*, een tempel bouwen, en hy geeft eene zeer korte, doch zeer edele, beſchryving van denzelven. Die tempel ſtaat daar op zyne plaats, niet ſlechts omdat het natuurlijk was, dat de vluchtende Tyriërs, zich nederzettende om eene Stad te bouwen, terſtond bedacht waren om een Godsdienſtig geſticht, ter eere van hunne groote patrones Juno, op te richten; maar ook omdat die tempel aan Æneas, by deszelfs ingang naar Dido wachtende, gelegenheid gaf om de ſchilderyen te zien, waarin de lotgevallen van Troje vertoond wierden; Maar het gebouw, dat MILTON de helſche geeſten, in het Iſte Boek van zijn *Paradijs verlooren*, laat oprechten, en waar van hy zulk eene weitſche beſchryving geeft, ſtaat daar niet op zijn plaats, omdat het nergens toe dient dan om 'er de duivels eene enkele reis te laaten ſamen koomen; en wel op een tijd als zy daar niet zijn moeſten. Dit laatſte bevat eene andere aanmerking tegen MILTON, welke ik de vryheid zal neemen voortedraagen.

Men verwijt HOOGVLIET, dat hy Pharao alle zyne Rijksgrooten zeer plechtig laat ſaamenroepen om hunne bedenkingen te hooren,

over een allergewigtigst ſtaatsbelang, zijn huwelijk namelijk met eene uitheemſche vrouw, door hem geſchaakt, en dat alle die bedenkingen der Grooten eeniglijk uitkoomen op den roep:

„ Lang leef Vorst Faraö, lang leef de Koningsbruit "!

De actie, ik erken het, is vry flaauw voor

„ Die trouwe wachters van zyn Koningryk en Staten ".

Doch dezelve is zeekerlijk nog minder gebrekkig dan die, welke MILTON aan zyne vergadering van helſche geeſten geeft; Die geeſten koomen op de ſtem van hunnen aanvoerder rondom denzelven ſamen, zy ſchaaren zich in ſlagorde, ontrollen de vaanen, ſlingeren de ſpeeren, en toonen eene woede, daar men alles van vreest, en dat?..... om een huis te gaan bouwen daar zy nog eens nader vergaderen, en gaan redetwisten! — Is dat eene werking van duivelen die van woede brullen, 't is inderdaad zoo veel als of een generaal, in 't dringendst van 't gevaar, een krijgsraad ſcheidde, om zyne tent te tapisſeeren, en dan op zijn gemak te kibbelen.

Mag ik hier nog een opheldernd voorbeeld uit MILTON byvoegen? Om Eva te kunnen verleiden moest Satan haar alleen vinden. De wederzijdſche tederheid ondertusſchen van het gelukkig paar, de gewoonte van by malkanderen te zijn, de akelige droomen van Eva, de kennis, die zij door Raphaël hadt, wegens den vyand die op haar loerde, dit alles maakt het zeer onwaarſchijnlijk dat Eva eene ſcheiding

van

van haaren man zal voorslaan; Zy ondertusschen, als wilde zy den Bozen in de hand werken, dringt, zonder dat men byna weet waarom, aan, om den gemeenen arbeid aan verscheiden oorden voorttezetten, en dringt daarop met eene hardnekkigheid, welke men van eene tedere vrouw niet verwachten zoude; En Adam, tederhartiger, maar al te zwak, en die volgens deze afbeelding inderdaad den naam verdient van — *Le sot mari d'Evé au Paradis d'Eden* (a), bewilligt, na verscheiden lange en koele gesprekken, in eene scheiding, welke hy voorzag dat noodlottig kon zijn voor zyne Gade, voor Hem, en voor het gansche menschelijk geslacht. — Daar zijn meer aanmerkingen tegen MILTON te maken; by voorbeeld het kanonschieten en degenvegten der Geesten, 't welk my ten uitersten berispelijk voorkomt. Het geheele stuk van MILTON is van voren tot agteren, ik erken het, een stuk van verbeelding: hy was derhalven meester om alles naar zijn welgevallen te schikken, en zulk een ontwerp te maaken als hy goedvondt; Doch dat ontwerp, eenmaal vastgesteld zijnde, bepaalde hem, ten opzichte van alle byzonderheden, en ik had dus wel gewenscht, dat hy zichzelven gelijk gebleven ware, en, besloten hebbende Geesten te laten werken, het gemelde grove moordtuig achterwege gelaten hadt. Doch ik stap van deze en andere byzonderheden met deze korte aanstipping af; ik wil zelfs wel verschooning verzoeken voor deze weinige aanmerkingen tegen een Dichter zoo beroemd als MILTON; die Dichter hadt mogelijk nooit zijns gelyken in sterkte

van

(a) VOLTAIRE *Epitre sur l'Agriculture. Oeuvr.* Tom. XII. p. m. 401.

van verbeelding, maar even daarom bewijst hy ook te ſterker voor my, dat het oordeel de verbeelding op yder oogenblik moet verzellen; en dit zelfde zal ik nog door eenige andere voorbeelden ophelderen, die hier gevoegelijkst geplaast worden, omdat zy de keus en behandeling der ſtukken IN 'T ALGEMEEN, de houding, het boek, om zoo te ſpreeken, betreffen. Van de *byzondere* ſchoonheden zal ik naderhand ſpreeken.

De Dichter en Redenaar moeten, om ons met vermaak bezig te houden, de waarſchijnlijkheid betrachten, dat is te zeggen, zy moeten toezien, of onze geest zich gemakkelijk plooit naar 't geen zy denzelven voorhouden, want buiten dat wordt hy wederſpannig. De Ouden mochten hunne Godsdienſtige verdichtſels gebruiken, omdat zelfs de verſtandigſte lieden, ſchoon zy 'er niets van geloofden, daar mede bekend waren, en omdat hunne verbeelding derhalven zich lichtelijk naar dezelve ſchikte; En dit ſtrekt ter verſchooning voor een ſtuk van zoo veel kunst en ongerijmdheid, als de EDIPUS van SOPHOKLES, waar van de Heer W. BILDERDIJK zulk eene bewerkte Nederduitſche vertaaling, die van VONDEL in allen opzichten overtreffende, gegeven, en waar van hy, in zyne voorrede en aantekeningen, zoo veel goeds gezegd heeft. Ik kan ondertuſſchen niet nalaten my te verwonderen, dat zulk eene eisſelyke fabel, omdat zy eisſelijk is, zoo veele waardige Dichters heeft bezig gehouden. Men weet dat LA MOTTE een Edipus in rijm, en eenen in onrijm, gegeven heeft. Men kent die van CORNEILLE, die men met ſpijt leest, waar van men eenige vergoeding krijgt in die van VOLTAIRE. Doch ſchoon in die laatstgemelde de verwonderlyke kunst des jongen,

maar

maar grooten, Dichters doorſtraalt, ſchoon hy zijn ſtuk vijf- en veertig maalen achter malkander te Parijs heeft zien vertoonen, ſchoon de *verſificatie* onvergelykelijk is, heeft het onderwerp echter, ten uiterſten belang verwekkend in oud Griekenland, voor ons onverhelpelyke nadeelen; Waar toch is de eigenlyke bron van al het vermaak dat de Edipus ons kan geven? In der menſchen zucht, om geweldigſterke aandoeningen te willen hebben. Maar dit is een zucht, die, hoe gemeen ook, als de onderſcheidende eigenſchap van grove zielen, of ten minſten van eene overgeblevene woestheid beſchouwd mag worden: eene zucht van den zelfden aart als het vermaak der beeſtengevechten, of als die welke het Gemeen naa de gerechtsplaats doet loopen om de misdadigers hunne doodſtraf te zien ontvangen, eene zucht derhalven, geheel verſchillende van die vertederende aandoeningen, welke eene beſchaafde Poëzy of Welſprekendheid, in gevoelige zielen poogt optewekken en gaande te houden. — Daarenboven, ſchoon dit ſtuk belang mocht verwekken in oud Griekenland, het kan dat thands by ons niet even eens doen; zoodra men ons die Heidenſche verdichtzels, die geheel vreemd zijn van onze denkwyze, aanbiedt, koomt het gezond verſtand daar tegen op, en maakt ons wars van zulke vodderyen. In de dagen van SOPHOCLES en EURIPIDES was de geheugenis van menſchen offerhanden nog niet uitgewischt, en de Atheniënzers, ſchoon daar van reeds herkoomen, konden nog verdraagen, dat dezelve op hunne toneelen vertoond wierden, waar van de *Iphigenie* van EURIPIDES ten bewyze ſtrekt. Maar dewijl onze beſchaafde eeuw geen denkbeeld meer heeft van zulk een wreed bygeloof, ten minſten niet in landen, daar men de INQUISITIE ſlechts

by naam kent; moet een Dichter of Redenaar daar thans een zeer voorzichtig gebruik van maaken, en de Menſchen-offeraars moeten nooit de hoofdperſonaadjes van zijn ſtuk zijn; zy mogen alleen dienen om te *contrasteeren* en wilde volkeren te vertoonen. Hoe veele verwondering derhalven de ſchoone en juiste RACINE my in andere ſtukken verwekt, kan ik geen ſmaak in zyne *Iphigenie* krygen, als welke in plaats van medelyden afkeer verwekt. — Behalven dien valſchen toon van gemoeds beweegingen heeft dit ſtuk, dunkt my, met eerbied, nog een ander nadeel. Menſchen-offers zijn, onder een volk, dat reeds groote vorderingen in de beſchaafdheid heeft gemaakt, zoo onwaarſchijnlijk in hunnen eigen aart, dat wy ons daar zoo lang niet mede wilden opheuden. Gelijkſoortige aanmerkingen klemmen ook tegen de PHEDRA van RACINE; De drift der Koningin voor haaren ſtiefzoon verwekt meer afkeer dan medelyden: De Dichter merkt in zyne voorreden aan, dat die drift, „ hoe onnatuurlijk, het uit„ werkzel van het noodlot en van der Goden toorn was ", zie daar verſtand eene tegenſtrydigheid, die, hoe gemeen by de ouden, by ons moeyelijk te verduwen is! Maar, daarenboven, wat is de toorn van Heidenſche Goden by Christenen? Wat is het noodlot in eene ſchuldige drift? En hoe kan ons medelyden zich op eene misdaadige overſpeelſter vestigen? Ik weet wel dat men zyne perzoonen naar hunne eeuw en naar hun land moet laaten ſpreeken; Dus by voorbeeld, om van veele andere dit een aan te haalen, laat *Mejuffrouw* VAN WINTER, geboren VAN MERKEN, haaren Germanicus tot de muitende ſoldaaten zeggen (a). „ Speurt

(a) *Germanicus* B. I. p. 22, 23.

„ Speurt gy de werking der vergramde Goden niet,
„ Die door het noodlot u tot nieuwen opſtand dwingen " ?

Doch terwijl de held de Stoïcijnſche Philoſophie was toegedaan, en de denkwyze van zijn tijd moest volgen, is het geheel wat anders die denkwyze in het voorbygaan te laaten hooren, dan 'er den grond van zijn ſtuk van te maaken, en ons te willen dwingen ons met zulke perſoonen te *identifieeren* en even eens te denken. De nieuwe kundigheid, die ons het eerstgemelde verſchaft, geeft ons vermaak, maar het pynigt ons, dat wy ons zoo lang met de krytendſte ongerijmdheden moeten bezig houden; Het pynigt ons verdienſten en ſtraf te zien gronden op eene leer, die het fondament voor alle verdienſten en ſtraf wegneemt. —— In het tweede bedrijf van de COËFMORI van ESCHYLUS laat de Dichter Orestes zeggen; dat Apollo hem belaſt hadt zijns Vaders moordenaar te ſtraffen, en dat hy echter, aan dit gebod gehoorzaamende, aan de Furiën overgeleverd, of door een verſchrikkelyke ziekte zou getroffen worden. Het ſtuk eindigt vervolgens met een *Chorus* om het noodlot van Orestes te beklaagen, als die verplicht was om wraak te neemen tegen eene Moeder, en die, door zyne verplichting te volgen, in eene misdaad tegen zynen dank wierdt ingewikkeld. Het is thans voor een wijs mensch onmogelijk zynen geest naar deze ongerijmdheden te plooyen; Hy treedt, zoodra hy zich tot beſchouwen zet, te rug, en de houding van het ſtuk vervalt geheel. Ik durf zelfs twijffelen of deze ongerijmde verſieringen in dien tijd, toen zy uitgevonden zijn, wel eene voordeelige uitwerking gehad hebben? Doch wat hier ook van wezen moge, zy kunnen het

ten minſten, ik herhaal het, by ons niet hebben. — En dit is zoo waar, dat men, om een onderwerp belagchelijk te maaken, met zeer goed gevolg Apol en de Muſen *ironiſch* in het ſpel kan brengen, gelijk BOILEAU aan 't hoofd van zijn *Lutrin*, en POPE in *the Rape of the Lock* hier en daar, ſchoon op eene andere wyze, gedaan heeft. Het beſcheiden gebruik van Engelen en Geeſten — doch ik bedenk, dat ik hier nog nader van zal moeten ſpreeken; laat ik hier evenwel ter verſchooning van TASSO die al te vol geeſten en tovenaars is, ja die men kan zeggen dat zijn geheele ſtuk op toveryën vestigt, aanmerken, dat hy leefde in een land en onder een volk, daar men zulk eene Theologie hadt, gelijk myne Kunstrechters weeten dat JACOBI in zyne *Vindiciae Torquati Taſſi*, dit reeds voor my getoond heeft. Maar CAMOËNS is niet te verſchoonen; Welk een mengzel van ſchoone Konst en elendige houding! De LUSIADE, weet men, begint met eene ſtatelyke vergadering van Heidenſche Goden, waar onder Bacchus byzonderlijk den Portugeezen vyandig is; Deze ſtookt Neptunus op om een ſtorm te verwekken, waar door de vloot in 't uiterst gevaar raakt; Gama zendt een gebed om hulp op tot den eenigen waaragtigen God; maar Venus weet het buiten Dezen te redden; zy begeeft zich met haare Nijmphen naar de winden, die gelukkiglijk meest allen op deze jonge ſchoonheden verliefd zijn, en zich derhalven, op derzelver verzoek, gereedelijk ſtil houden, waar op de vloot veilig voortzeilt om 't waar geloof voort te planten. Elk voelt dat geene ſchoonheid of kunst dit gebrek van houding kan verhelpen, omdat men geduurig geſchokt wordt door ſtrydigheden daar de rede tegen opkoomt, en die al het vermaak verbannen. Gelijkſoortige aanmerkingen

gen klemmen, ſchoon op verre na niet zoo ſterk, tegen ROTGANS in zynen *Willem* III. waarin hy ook beurtelings van den waaren Godsdienst en de Heidenſche Goden zingt, en wel degelijk onder de berisping valt (*a*).

Et de vos fictions le melange coupable,
Même a ſes veritez donne l'air de la Fable.

Het oordeel moet derhalven de verbeelding geduurig vergeſellen; en de Dichter, en gewisſelijk niet minder de Redenaar, heeft de hulp der Wijsgeerte allezins noodig voor zoo verre hy als Opſteller, als Schryver, beſchouwd kan worden.

Nog een paar voorbeelden van een anderen aart, en daar mede ſtap ik van de *Dichters en Redenaars* af, *in hoedanigheid van* SCHRYVERS beſchouwd. ADDISON mengt in zynen *Cato*, waarin alles vryheid en liefde tot het Vaderland moest ademen, twee *Amourettes*, waar van ten minſten de eene de verliefdheid namelijk van Juba op Marcia, geen verband heeft met de hoofdzaak en dus tegen dezelve werkt. Dit is eene beklaagelyke fout in dit edel ſtuk. — De groote CORNEILLE laat in zijn *Horace*, een Treurſpel waar van BOILEAU te recht zegt „ dat de drie eerſte actes het meeſterſtuk van dien grooten Dichter zijn", (*b*) den Jongen Held, na dat zyne Zuster Camilla eene verwonderlyke opſtapeling van vervloekingen tegen hem en Rome hadt uit-

(*a*) BOILEAU *Art. Poët.* Chant. III. vers 203, 204.
(*b*) BOILEAU *Preface &c. Oeuvr.* T. II. p. m. 276.

uitgeſprooken, den degen tegen haar trekken, en haar, vluchtende agter het ſcherm doorſteeken, gewisſelijk om den aanſchouweren het gezicht van dien moord te beſpaaren, en in zoo verre met een goed oogmerk. Maar ik vraag of die Franſche beſchaafdheid daar natuurlijk zy? dan of hy de les van den grooten Latijnſchen meeſter te verre uitgeſtrekt en kwalijk toegepast hebbe?

Nec populo coram liberos Medea trucidet!

Waarom mocht het parterre geen ooggetuige zijn van een bedrijf dat niet dan voor deszelfs gezicht kon voorvallen? Is 't natuurlijk, dat HORATIUS die lange en ſchoone vervloeking van 18. regels bedaard genoeg aanhoore, om dezelve tot den laatſten volzin te laaten afrollen? moest zijn degen niet uit de ſchede en in 't hart zyner Zuster zijn, eer zy half hadt uitgeſprooken, en wyken konde? en wordt de ſchenddaad van HORATIUS, die zyne vluchtende Zuster het moordſtaal *in den rug* drijft, door des Dichters beſchaafdheid niet al te barbaarsch, niet onnatuurlijk? Doch ik herinner my verwardelijk, dat deze aanmerkingen reeds voor my gemaakt zijn, en ſtap 'er met dit woord van af. — Laat ons nu toonen dat de Dichters en Redenaars de Wijsgeerte niet ſlechts als *Schryvers*, maar byzonderlijk in hunne konſten als *Dichters* en *Redenaars*, noodig hebben, ſchoon het vermaak derzelver groote bedoeling is.

III. Ja de Dichtkunst en Welſpreekendheid bedoelen beide, ik erken het, vermaak, ſchoon niet in dezelfde maate of tot het zelfde gebruik; De Dichtkunst, als Dichtkunst, heeft geen ander oogmerk; het is door

door het vermaak alleen dat die beminnelyke Syneen, ons zoo ſterk aan haaren zang weet te boeyen; want te recht zingt OVIDIUS (a).

Non opus eſt magnis placido lectore poëtis,
Quemlibet invitum difficilemque tenent.

Die waarlijk Dichter is behoeft geen's Lezers gunst;
Zelfs die onwillig zijn boeit hy aan zyne kunst.

De Dichtkunst ſtreelt zelfs, terwijl zy de logge ziel door ſcherpe doornen uit haaren vuigen ſlaap zoekt optewekken, het oor door welluidende klanken, het oog door den glans haarer verven, den reuk en ſmaak door lieffelyke geuren, en het gevoel door gemakkelyke vormen; zy bekoort terwijl zy vervaart, zy doet ons ſchreien met vermaak, en weet de laſtige hartstochten zelve aangenaam te maaken; maar wat bedoelt zy met dit alles? Een wijs, een nuttig, vermaak inderdaad; zy poogt onze verbeelding te winnen, om onze ziel te mennen, en houdt altijd in 't oog, dat zy ons welgeſchikte denkbeelden voor den geest moet brengen, om 't gezond verſtand te vriend te houden, dikwils zelfs te vergenoegen, — Die laatſte byzonderheid maakt den zachten overgang tot de Welſpreekendheid. Deze is eene dier twee kunſten, (de Bouwkunde is de andere) die in haaren eerſten oorſprong het nut alleen bedoelden, en, even als de *gemeene* kunſten eeniglijk voorhadden, om ons met malkanderen te doen leeven, en

vei-

(a) OVIDIUS *de Ponto* Lib. III. *Epiſt.* IV.

veilig te doen woonen: Maar, dit einde bereikt hebbende, gingen zy verder; voegden zich by de kunſten die uitter aart alleen vermaak bedoelen, en wierden mede als *fraaye* kunſten begroet. Niet tegenſtaande dezen nieuwen rang, die, zoodra Helden geroemd, of Tempels gebouwd, moeſten worden, haar wettig toekwam, zijn zy echter onder de onſchendbaare verplichting gebleeven, om haare oorſpronkelyke bedoeling ſteeds in 't oog te houden, en zoo weinig als men van de Poëzy, de Muziek en Dans vordert, dat zy *rechtſtreeks* bedoelen ons te onderwyzen, zoo weinig zou men het der Welſpreekendheid en Bouwkunde vergeeven, dat zy het vermaaken als haare *eerſte* bedoeling voorſtelden. Het nut blijft haare oorſpronkelyke verordening, en al het fraay moet daar aan ondergeſchikt zijn. Dus treedt dan de Welſpreekendheid, zoo wel als de Poëzy ook bevallig, maar met eene deftiger bevalligheid, ook getooijd, maar met een zediger opſchik, te voorſchijn, en zy ſpreekt ons als eene vriendelyke leermeeſteres toe; vermaak is dus ook haare bedoeling, maar 't is niet haare uiterſte bedoeling; zy ſchildert, maar zy ſchildert de waarheid; zy vervoegt zich tot de verbeelding, maar om te indrukbaarer te redeneeren; zy maakt de driften gaande, maar tot haare bedoelde oogmerken; en haare wyze van voordraagen is alleen een middel om den werkzaamen mensch te winnen. 't Is hierom dat zy zich meer verciert om ons in dieperen rouw te dompelen; dat zij op harmonieuser klanken voortrolt, om te ſterker in onze zielen te donderen; dat zy ons door meer bevalligheden boeit, om ons een akeliger afgrond onder onze voeten te vertoonen, en onze ooren te lieffelyker ſtreelt, om ons de roede haarer beſtraffingen te ſterker te doen voelen.

Men

Men ziet derhalven, dat, terwijl het vermaak de bedoeling der Dichtkunst en Welſpreekendheid is, zy ons echter niet dan op den voet van redelyke, zoo wel als hartstochtelyke, menſchen vermaaken kunnen, en dat zy derhalven de Wijsgeerte in haare onderſcheidene bedoelingen volſtrekt van nooden hebben. — „ *Neque vero video*, zegt „ MURETUS te recht (*a*), *quomodo delectare, niſi forte pueros, aut homi-* „ *nes puerorum ſimillimos, queat, inanis et nullo librata ſententiarum pondere* „ *Oratio* ". — Ik beſchouw inderdaad den gewoonen ſchrijftrant als een leermeeſter die den kortſten weg met zyne discipelen inſlaat, maar die even daar door hunnen geest ook ſchielijk vermoeit, en hun niet zelden van zyne onderwyzingen afkeerig maakt. De Welſpreekendheid als een leermeeſter, die zich tot zyne discipelen vervoegt, op den voet van vriend en makker, die hen niets beveelt, dan 't geen hy hen vooraf weet te doen goedkeuren, en wiens leſſen zy dus minder uit plicht dan uit eigen verkiezing volgen. De Poëzy eindelijk als een leermeeſter, die zyne discipelen laat wandelen of ſpelemyen, maar die terwijl hy zyne leidende hand verbergt, hun geduurig zulke voorwerpen op hunnen weg doet aantreffen, die hen leeren, vermaanen, en verbeteren; en die dat te ſterker doen, omdat zy zich onverwacht, en onder eene behaagelyke gedaante, vertoonen. — 't Is op die wyze dat onze ſchoone konſten werken; 't is op die wyze dat zy ons vermaaken als MENSCHEN, voor verſcheidene aandoeningen vatbaar, en met weetlust bezield. 't Is niet genoeg eene dorre verwondering, door

(*a*) MURETI *Orationes etc.* Vol I. Orat. IV. *de Philoſophiae et Eloquentiae conjunctione.*

door levendige ſlagen of *Wit*, zoo als de Engelſchen het noemen, te verwekken; dit kan voor eenige oogenblikken in korte ſtukjes voldoen, gelijk wy ons eenige oogenblikken verwonderen, over de ſprongen van een koordedanſer, of de kunſten van een krulhond, maar daar moet *Genius* bykoomen, zoo zy op den duur behaagen zullen; Wy kunnen, wy willen, ons niet lang blootelijk verwonderen; ons hart, ons verſtand, moeten werken, en daar zijn driften noodig om het eerſte te prikkelen; leſſen, om het ander te voeden; Hier toe moeten derhalven de Dichter en Redenaar den mensch grondig kennen, om hem te vermaaken, zyne driften beſpieden, om die in alle haare kronkelingen te volgen, en onzen geest wyze grondregels aanbieden, om denzelven te winnen; zy moeſten derhalven zoo wel Wijsgeeren als Dichters of Redenaars zijn, om gelukkig te ſlaagen. „De „ Philoſoof, zoo drukt de *Abt* DE TRUBLET dit uit (*a*): ſpreekt tot „ de rede, de Dichter tot de verbeelding, de Redenaar tot het hart; „ Dus behoort, zoo alles goed zal gaan, de Redenaar Wijsgeer en „ ook wat Poëet, en de Poëet ook Wijsgeer en Redenaar te zijn".

Daar zijn, ik erken het, ledige hoofden, en bedorven harten in de waereld; de eerſten zijn met *harmonieus* NONSENS, de andere met wellustige ſchilderyen meest vermaakt; maar

Van hier, ô gij! aan wie een ziel,
Van ſlegte klei te beurte viel,
Verachte ſtervelingen,

Niet

(*a*) TRUBLET *Reflections ſur l'Eloquence* N. V.

Niet vatbaar voor den Hemelgloed,
De ſpoor van 't zanggezind gemoed;
Van hier: 't is niet voor u dat we onze toonen dwingen (*a*).

Wy zijn, ik herhaal het, redelyke ſchepzels, tot geduurige vorderring geſchikt, tot volmaaktheid verordend; een verward gezicht van deze groote waarheid vertoont zich altijd voor onzen geest, in onze vermaaken, in onze afwykingen zelve. Wy hebben uit dien hoofde een natuurlyken afkeer van ſnoodheid en wanbedryven, van ongodsdienſtigheid en wreedheid; een ondeugdzaam mensch zelfs ondervindt eene inwendige goedkeuring, ſmaakt eenige zelftoejuiching, ſchoon van ſchrik vergezeld, geniet een ſidderend vermaak, terwijl de Dichter of Redenaar dezen afkeer in zyne ziele gaande maakt; De groote fout, welke Doctor JOHNSON, in zyne levensbeſchryving van COWLEY (*b*): tegen een zeker ſoort van Poëeten, die hij *metaphyſical Poëts* noemt, inbrengt, is dat zy, „ wrote rather as beholders than par„ takers of human nature; as Beings looking upon good and evil impaſſive and at leiſure". En met recht; De Konstmeeſters moeten beurtelings ons hart vertederen, en vreugdetraanen van medelyden uit menschlievende oogen perſen, en door ons rampzalige booswichten te ſchilderen, onze afkeer van de ondeugd opwekken, om ons te ſterker aan de Deugd en Godsdienst te verbinden; Ik behoef dit, ten op-

(*a*) W. BILDERDIJK, over den Invloed der Dichtkunst enz. gekroond in 1776. door het Genootſch.: Kunst wordt door Arbeid verkreegen, p. 12.
(*b*) *The Works of the English Poëts, with Prefaces, Biographical and Critical etc.*

opzicht van de Welſpreekendheid niet aantedringen; maar wie kan, om ten opzichte van de Poëzy uit honderden voorbeelden ſlechts deze aantehaalen, wie kan de verſcheiden toneelen van ſchuld en elenden, waar op de menschkundige SHAKESPEAR den rampzaligen MACBET vertoont, beſchouwen? Wie kan het uiteinde van den Ongodist en Dwingeland MEZENTIUS by VIRGILIUS (*a*)

Undantique animam diffundit in arma cruore.

En giet zyn ziel, na deerlyk ſteenen,
In bloet uit, langs zyn borst en over 't harnas heenen.

VIRGILIUS *door* VONDEL.

zien? Wie de aanſlagen en geſprekken van Satan en zyne Engelen by MILTON en KLOPSTOK hooren, zonder voor de ondeugd en ongodsdienſtigheid te gruwen, en met vermaak te gruwen; zonder de deugd te omhelzen, en de Godheid als in de armen te vliegen, om eene veilige ſchuilplaats voor zo veele ſnoodheid en jammeren te zoeken; 't is derhalven de Deugd, 't is de Godsdienst, 't zijn wyze leſſen en grondregels, die wyze Dichters altijd noodig geöordeeld hebben, om de oogmerken van hunne kunst gelukkig te treffen. HORATIUS getuigt reeds, en met reden, van HOMERUS, „ dat hy het nuttige „ en betamelyke beter dan de Philoſophen kende ".

Qui, quid ſit pulcrum, quid turpe, quid utile, quid non,
Plenius ac melius Chryſippo et Crantore dicit (*b*).

En

(*a*) VIRGILIUS *Æn.* X. *vſ. fin.*
(*b*) HORATIUS *Epiſt.* L. I. *Epiſt.* II. *vſ.* 3, 4.

En dezelfde ſchoone Dichter ſchrijft, in zyne *Ars Poëtica*, aan de chooren of ryen, in de toneelſpeelen, plichten voor, die zoo wel op den Predikſtoel als op het Toneel te pas koomen.

Ille bonis faveatque & conſilietur amicis,
Et regat iratos, etc. vſ. 196. ſeq.

—— —— —— 't Voegt hem vooral, den lof
Der vroomen voor te ſtaan; elk goeden raad te geeven;
Te ſtillen het gemoed door gramſchap aangedreeven; enz.

HORATIUS *door* HUYDEKOPER p. 273.

Zie daar dan het waardig gebruik onzer ſchoone Kunſten! Inderdaad Leeraar en Dichter, Wijsgeer en Redenaar, ſchoon uit verſchillende oogpunten werkende, kunnen hier tot onze verbetering ſamen werken; de eerſte terwijl hy ons vermaant; de ander terwijl hy ons verlustigt; en dat oogmerk van verlustiging zal altijd beter bereikt worden, naar maate het nauwer met de wijsheid verbonden is.

IV. Dit leidt myne gedachten tot eene andere bewijsreden, uit het Schoon der Poëzy en Welſpreekendheid ontleent. „ Maar hier, dus, „ dunkt my, hoor ik van alle kanten roepen, hier faalen alle uwe re„ deneeringen: Het Schoon hangt niet af van de beſliſſingen der „ Wijsbegeerte! De Natuur zelve heeft ons daar vatbaar voor ge„ maakt; alle menſchen VOELEN 't Schoon"! — Wy moeten deze verwarde denkbeelden wat ontwikkelen.

De Wilde, die eene vrolyke plaats verkiest om zyne hut opteſlaan,

ſlaan, of die daar eenig meer gemak inbrengt, dan het enkel dierlijk verblijf vordert; de ſchaapherder, die zijn ſtaf of beker met eenig ſnywerk verſiert; de boeren deern, die eene frisſche bloem voor haare jeugdige borst ſteekt; en de eerbaare vrouw, die haar vertrekje verſiert om haaren vermoeiden man na zynen arbeid vrolijk te ontfangen, zijn alle MENSCHEN, zijn alle vatbaar voor Schoon, hebben alle eene eigenſchap welke wy by geen der dieren aantreffen. — Ik ſta dit alles toe; maar volgt daar uit, dat het Schoon van de beſlisſingen der Wijsgeerte niet afhange? Laat ons dan zien waar in het beſtaa?

Onze geest, werkzaam uitter aart, verlangt veel te zien; zoo wijs als werkzaam wenscht hy met orde te zien; verſcheidenheid in eenheid, veele voorwerpen in 't zelfde punt te ſamenloopende, een ſchijnbaar verſchil in een wezenlijk verband; Zie daar den grond van het Schoon! En zie daar tevens de bronnen van ons grootst en best vermaak! De natuur, die nooit gebrekkig werkt, ons deze gefteldheid geevende, heeft daar tevens alles naar geſchikt. Het gansch Heelal is onophoudelijk in de weer om ons niet ſlechts aangenaame gewaarwordingen te geeven, maar ook om die afzonderlyke gewaarwordingen in een gemeen middelpunt te doen ſamenloopen, en zoo wel den redelyken als den dierlyken mensch, zoo wel den geest als 't lighaam, te vermaaken. Terwijl *de Hemelen Gods eer vertellen*, vertoont de aarde niet ſlechts voor een wijsgeerig oog, maar zelfs voor 't gemeen oog van yder denkend ſterveling, eene ſchildery, of liever tien duizendmaal tien duizend ſchilderyen, van eene verwonderlyke ſchoonheid; terwijl elke plant, of bloem, of blad, zyne byzondere nuttigheid voor ons of andere ſchepzelen hebben, praalen zy voor ons verwon-

wonderd gezicht met eene behaagelyke pracht, omdat hunne gedaante, kleur en geledingen eene geduurige verſcheidenheid in een net verband vertoonen; alle wyze Konſtenaars poogen de natuur hierin altijd te volgen, en houden de eenheid in alle hunne ſtukken ſteeds in 't oog; onze huisgeraaden, onze tafels zelve, toonen hoe zeer wij daarop geſteld zijn, en met reeden; zoo die eenheid wordt in acht genoomen, ziet onze werkzaame ziel, alles met een opſlag overloopende, terſtond een middelpunt van gewaarwordingen, en zet zich daar, als 't ware, neder; Daar beſchouwt, daar vergelijkt, zy zonder vermoeyenis; Daar zy in tegendeel, zoo dra de eenheid ontbreekt, niet weet waar zich te plaatſen, door verdeelde aandoeningen wordt afgetrokken, en onzeeker omzwerft. — Eenige voorbeelden zullen myne aanmerkingen ophelderen; en om dezelve des te treffender te maaken, zal ik het waagen, om die zelfs uit eenen VIRGILIUS, OVIDIUS, HORATIUS, te ontleenen. Doch ik moet de vryheid verzoeken om vooraf een woord ter verſchooning van deze keuze te zeggen. Dezelve ſchijnt, in den eerſten opſlag, niet wel van onkunde of verwaandheid te zijn vrytepleiten. Drie Puikdichters van oud Rome, in haar hoogſte toppunt van beſchaafdheid, door alle volgende eeuwen, voor modellen van fynen ſmaak elk in zyne byzondere kunſtſtukken erkend; drie zulke eerſte Meeſters der Oudheid aantehaalen om 'er fouten in optemerken, die by de lateren zoo menigvuldig te vinden zijn; dit ſtrookt weinig met den eerbied aan de Clasſieke Auteuren verſchuldigd, en ſchijnt, ik herhaal het, onkunde en verwaandheid aanteduiden. Ik kenne echter hier my zelven van het een en ander vry, en durf zeggen, dat het waarlijk

kunst-

kunstliefde is die my noopt. Ik erken het verwonderlijk vernuft, de bykans onnavolgbaare dichtader, den fynen ſmaak der gemelde Meeſters; maar moeſten wy hen daarom, zonder verder onderzoek, in alles volgen? Sluimeren zy nooit, en is het genoeg eenige plaats uit hen bytebrengen, om alle redeneering over het Schoon te beſlisſen? Dit vrees ik inderdaad, men neme het my niet kwalijk, dat zoo niet de Theorie, ten minſten de Praktijk, van veele eerbiedwaardige liefhebbers der Oudheid zy; Zoodra de eerſte Dichters van oud Rome inzonderheid ſpreken, ſtaat alle verdere redeneering ſtil; op die wyze echter de Ouden te beoeffenen, komt my voor zoo wel nadeelig voor de kunst te zijn, als dezelve geheel niet te beoeffenen. VIRGILIUS, en zyne uitmuntende tijdgenooten, moeten, zoo wel als de laateren, zich aan het gezag der Wijsgeerte onderwerpen; zy zijn vol ſchoonheden, maar zy hebben toch eenige fouten; en 't is het gezond verſtand 't welk hier zoo wel als overal elders moet vonnisſen. Dit mocht, dit moest ik, dacht my in eene Verhandeling over het Verband der Wijsgeerte met onze ſchoone Kunſten in het voorbygaan aandringen, hier mocht ik eene proef van nemen; Ik verbeelde my ondertusſchen niet de Man te zijn, om hier een onherroepelijk vonnis te ſtryken; ik voel mijn Niets in dezen; Al wat ik bedoel is de bedoelde byzonderheden, ter opheldering van myne ſtraks gemaakte aanmerkingen, aan myne Kunstrechters voortedragen, om tevens hunne uitſpraak te vernemen, en die Liefhebers der Oudheid, welker oordeel eenigzins door gezag gezwaaid mogt worden, hunne eigen waarde te herinneren. Deze Opheldering zullen myne, anders zonderlinge keus, zoo ik my vleie, des te gemaklyker verſchoonen, omdat ik ſteeds mijn werk

maak

maak om myne voorbeelden, zelfs die, waarin ik iets te berispen vinde, uit de beste Dichters te ontleenen. — VIRGILIUS, om ons den gemeenſchaplyken arbeid der nyvere honingbyen te ſchilderen, vergelijkt (a) denzelven by het werk dier verſchrikkelyke Cyclopen, die gezamenlijk den blikſem voor Jupiter in den Etna ſmeeden; zie daar, dunkt my, onder allen eerbied, eene tweeheid, die ons verdeelt, en het ſchoon verbant; dus zingt hy:

Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina maſſis
Quum properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt redduntque, alii ſtridentia tingunt
Aera lacu: gemit impoſitis incudibus Aetna;
Illi inter ſeſe magna vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter, ſi parva licet componere magnis,
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque ſuo. Grandaevis oppida curae,
Et munire favos, et daedala fingere tecta.
At feſſae multa referunt ſe nocte minores,
Crura thymo plenae: pascuntur et arbuta paſſim.
Et glaucas ſalices, caſiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.

— 't is

(a) VIRGIL. Georg. IV. vs. 169.

——'t is hier drock de honigh, onder 't zwieren
Der byen, riekt naer tijm: en, even onverſuft
Als reuſen, in hun ſmis, van taeie kluft by kluft
Den gloênden blixem ſmeên; de zommigen vast woelen
Om 't kisſend koper in den koelback te verkoelen.
Het anbeelt klinckt in 't hol van Etna dagh en nacht.
De ſmeden onderling ſlagh houden naer hun maght,
Het yzer met de tang vast om en weêrom keeren:
Een ingebore zucht drijft dus; om zich t' erneeren,
(Indien men 't kleen by 't groot gelycke met verlof,)
De byen van Hymet, in 't honighwerck niet ſlof,
Met kracht en yver aen; alle outſte ſlotſoldaeten
Bewaeren hunnen muur, bevestigen de raeten,
En bouwen 't huis met kunst: De zwacke jeught alleen
Keert 's avonts ſpade weer, en met veel tijms aan 't been.
Zy ſnuffelt vast naer aes op 's lants haeghappelboomen,
Op graeuwe willigen, en vette linde, aen ſtroomen,
Op bruine maybloem, en op kasſie, en ſaffraen;
Zy rusten te gelijck, zy vallen teffens aen,

VIRGILIUS (*door* VONDEL.)

Ik weet dat zyne vergelyking in het groote punt, den gezamenlyken arbeid, overeenkomt; maar de verrichtingen zelve zijn al te verſchillend om malkanderen toetelichten. VIRGILIUS ſchijnt dit zelf verwardelijk gevoeld te hebben, en zyne verſchooning

——— *Si parva licet componere magnis.*

ſtrekt

ſtrekt 'er ten blyke van. Ik pleeg mijn hart raad; Ik voel, terwijl ik dien geweldigen arbeid der vervaarende Cyclopen in hunne gloeyende ſmisſe beſchouw, geheel andere beweegingen dan terwijl ik my met den ſtillen en nutten arbeid der wyze honigbyen verlustig: Nog eens, de beide ſchilderyen zijn uitmuntend, gelijk alles wat VIRGILIUS ſchildert uitmuntend is, maar niet tegenſtaande de verdediging, welke POPE (*a*) van deze plaats gegeeven heeft, my wel bekend is, ſtel ik aan myne Konstrechters myne eerbiedige twijffeling voor, of de groote man hier geene fout begaa? en of de gelykenis onzen aandacht, door den verſchillenden aart der opheldernde beelden, niet verdeele in plaats van verlevendige? —

De bekoorlyke OVIDIUS geeft eene beſchryving van den Deucalionſchen vloed (*b*), waarin alles wat groot en verſchriklijk is ſamenloopt; De ganſche aarde is zee, de landeryen worden verwoest, des landmans zweet en graanen ſpoelen weg, geheele ſteeden worden verzwolgen; en onder alle deze medelyden- en ſchrikverwekkende gebeurtenisſen

Nat lupus inter oves: fulvos vehit unda leones: etc.

De wollef zwemt by 't ſchaep, en leeu en tijgerdieren.
Het baet geen everzwijn de gloênde blixemvieren
Te voeren in gezicht en tant; het baet geen hart
Dat zijn gezwinde poot den ſnellen winthont tart. enz.

OVIDIUS *door* VONDEL p. 13.

mag

(*a*) See *The Odyſſey of Homer* by POPE Vol. V. *Poſtſcript.* p. 238, 239.
(*b*) OVIDIUS *Metam.* I. vſ. 283. ſeq.

mag ik weder met eerbied voor den ſchoonen Dichter vragen, of die wolf en leeuw, 't wild zwijn en 't hert, zoo ſterk op den voorgrond geplaatst, onzen aandacht niet wat aftrekken van grootſcher en akeliger voorwerpen, en dus eene ſoort van tweeheid maaken, die het ſchoon dezer voortreffelyke ſchildery benadeelt? Ik voel echter wat hier voor te zeggen is, en dring 'er niet ſterk op aan.

Doch van erger natuur is het, wanneer een Dichter ſtrydige gemoedsbewegingen, van die welke hy bedoelt te verwekken, in ons gaande maakt, en dus tegen zichzelven werkt; OVIDIUS, wiens verwonderlyke ſchoonheden ik ſteeds indachtig blyve, OVIDIUS, om ons een diepen indruk van zyne menigvuldige verdrietelijkheden te geven, neemt verſcheiden vergelykingen met aangenaame voorwerpen te baat; Het zand aan den oever der zee is nuttig, de visch in dezelve is aangenaam en voordeelig, het gezicht van bloemen, koorenairen, en appelen op de boomen, vervrolijkt onzen geest, en maakt ons ongeneigd om leet te hooren, en evenwel ontvallen den ſchoonen Dichter deze toonen:

Meque tot adverſis cumulant, quod littus arenas,
Quotque fretum pisces, ovaque piscis habet.
Vere prius flores, aeſtu numerabis ariſtas,
Poma per autumnum, frigoribusque hives;
Quam mala, quae toto patior jactatus in orbe (a).

He-

(a) OVIDIUS *Trist.* IV. *Eleg.* I. vſ. 55.

Helaas! my treffen zo veel plaagen
Als al de korlen zands, die d'oevergrond beſlaan,
Als al de viſchen in den wyden oceaan,
En als al de eyertjes die deze viſchen draagen.
Men zou veel eer de bloemen in de lent',
De halmen in den zomer tellen,
Of de appels, die de herfst doet zwellen,
En al de vlokken, die de winter ſneeuwend zendt,
Dan al de ellenden, die my kwellen.

OVIDIUS.

Ik weet wel dat OVIDIUS alleen het groot getal van zijn verdrietelijkheden zoekt uittedrukken; en ten dien opzichte zijn zyne gelykenisſen goed; maar dit merk ik daarin aan, dat de denkbeelden, die door deze gelykenisſen vertegenwoordigd worden, den geest eigenaardig tot een geſteldheid ſchikken, die des Dichters groote bedoeling niet begunſtigt.

Onze POOT, die, door welke middelen dan ook, kennis aan de oude Latijnſche Poëeten hadt, heeft misſchien ook deze plaats van OVIDIUS gekend; Doch 't zy hy dezelve al of niet op 't oog gehad hebbe, het koomt my ten minſten voor, dat hy de fout, door my opgemerkt, wijsſelijk vermijdt; want, om de menigte zyner verdrietelijkheden te doen voelen, wekt hy juist zulke denkbeelden op, die ons eigen kwelling herinneren, en dus geſchikt maaken, om het leet van anderen te voelen; dus zingt hy in zijn bekend boetvaars (*b*):

Men

(*a*) H. K. POOT *Gedichten* III. Deel, *Gepeinzen* pag. 19.

Men zou de rupſen in 't geboomt,
De horzels, die met angels quellen,
En alles, waer verdriet af koomt,
Dies eer dan myn beduchtheên tellen.

Nog al erger is het, wanneer twee denkbeelden by malkanderen worden gebracht, die, van een verſchillenden aart zijnde, zich met geene moogelijkheid aan malkanderen verbinden, of malkanderen ophelderen kunnen. Durf ik, na VIRGILIUS en OVIDIUS, nog eene bedenking tegen HORATIUS zelven voordraagen? Ja zeker, hy heeft HOMERUS ook wel beöordeeld, en wel eens beknord,

Indignor, quandoque bonus dormitat HOMERUS.

Ik beknor hem niet; ik eerbiedig zyne ſchoonheden; maar voor de vierſchaar der Wijsgeerte moet zelfs een HORATIUS te recht ſtaan. Hy raadt zijn vriend Plancus de droefheid door een glas goeden wijn te verdryven, en hy dringt zyne les aan door deze gelykenis, omdat de zuidenwind na den regen de lucht dikwils opklaart (*a*):

Albus ut obſcuro deterget nubila coelo
Saepe Notus, neque parturit imbres
Perpetuos: ſic tu ſapiens finire memento
Triſtitiam, vitaeque labores,
Molli, Plance, mero:

Eene

(*a*) HORATIUS *Carmin.* I. Od. VII.

Eene gelykenis behoeft niet in alles te ſtrooken, maar moet in het bedoelde ſtuk overeenkoomen; moet het hoofddenkbeeld ophelderen; maar waar is hier de overeenkomst? „ Het regent niet altijd, en der„ halven moet een Wyze zijn leet met fyne wynen verzetten"! Ik bedrieg my misſchien, en dan vraag ik verſchooning; maar my dunkt de fout zit hier; de Dichter vestigt zyne dringrede tot een MOREEL bedrijf op een PHYSIQUEN grond; Dit zijn geheel verſchillende denkbeelden, zy treffen ons derhalven verſchillend, en kunnen, met malkanderen verbonden, geen Schoon maaken. Eene gelijkſoortige fout, vrees ik dat VIRGILIUS begaat. Hy ſchildert de ſtandvastigheid van AEneas in weerwil der traanen en gebeden van Dido en haare Zuster; Om die ſtandvastigheid des te treffender te vertoonen, vergelijkt hy dezelve by een ouden Eik, die de geweldigſte rukken van den wind wederſtaat, omdat hy diep geworteld is. Dus zingt hy (a):

Talibus orabat, talesque miſerrima fletus
Fertque refertque ſoror: ſed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obſtant, placidasque viri Deus obſtruit aures.
Ac velut, annoſo validam cum robore quercum
Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant: it ſtridor et alte
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa haeret ſcopulis: et, quantum vertice ad auras

Aethe-

(a) VIRGILIUS *Aeneid.* IV. 437.

Aethereas, tantum radice in Tartara tendit.
Haud ſecus aſſiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno perſentit pectore curas.
Mens immota manet: lacrymae volvuntur inanes.

Dus bidt en ſmeecktze vast. De zuster brengt haer klaght
Met droefheit over en weêr over uit ontfermen:
Maar hy blijft onbeweeght, en luiſtert naer geen kermen,
Naer geen vermaeningen; het nootlot ſchiet 'er voor,
En Godt Jupijn verdooft en ſtopt geduurigh 't oor
Des mans, die anders zich heel lichtelijck laet vinden:
En eveneens gelijck de ſtuure noordewinden
In d'Alpen onderling vast worſtlen met gedruis,
Van alle kanten, om met bulderend geruisch
Een dicken ouden eick uit zijnen gront te rucken,
Terwijl hy knackt en kraeckt, en, onder 't nederbucken
En ſchudden, al den grond met blaederen bezaeit,
Doch veel te hecht en taey gewortelt, hoe het waeit,
Blijft hangen aen de rots, daer hy, in top gewasſen,
Zijn kruin zoo hoogh en ſteil verheft naer 's hemels asſen,
Als hy zijn wortels diep in 't hart van Pluto ſchiet:
Zoo wort de Troiſche helt geduurigh van verdriet
Gekerm en klaght beſtrêen, beſtormd aen alle zijden:
En 's mans kloeckhartigheit beſeft niet zwack wat lijden
Hier uit te duchten ſtaet; maer 't hart blijft gansch verſteent,
En 't is, helaes! vergeefs gekreeten, en geweent.

VIRGILUS (*door* VONDEL) p. 246.

Ik

Ik vraag aan elk, die deze plaats aandachtig leest, en op zich zelven let, of die oude, diepgewortelde, geſlingerde, eikenboom, op zich zelven voortreffelijk geſchilderd, hem de ſtandvastigheid van AEneas ſterker doe voelen, dan of die zyne aandacht van den Held aftrekke, en op den boom zelven overbrenge. Een Hector zyne Andromaché verlaatende, een Achilles zich van zyne Briſeïs afſcheurende, of eenig ander bekend Held in een gelijkſoortig geval, zou gewisſelijk meer getroffen hebben. Men mag, wanneer men niets anders dan den onbezweeken ſtand van den Held wil uitdrukken, hem by een rots of pylaar vergelyken; Dus, by voorbeeld, zingt *Mejuffrouw* VAN WINTER, geboren VAN MERKEN (*a*):

GERMANICUS, om 't lot der veege vloot verlegen,
Poogt, boven op zyn ſchip, ondanks 't gevaar, geſtegen,
Rondom zich heen te zien. —— —— ——
—— —— —— Hy blyft zorgvuldig ſtaaren,
Om, als de roeigalei door de opgeruide baaren
Te berge word gevoerd, van meer verheven ſtand
Zyn oog te kunnen ſlaan naar d'een' en d'andren kant.
Zoo ſtaat een marmren zuil, die ſints onheugbre dagen
Een' tempel, lang verzwakt, alleen bleef onderſchraagen;
En die, als 't oud gebouw en op en om hem ſtort,
En 't aardryk ſiddren doet, niet neêrgeſlagen word.

Die

(*a*) GERMANICUS B. XIII. p. 345.

Die gelykenis heldert daar het hoofddenkbeeld op; omdat het hoofddenkbeeld alleen het onbezweken STAAN is; maar de Eikenboom van VIRGILIUS, vrees ik, inderdaad, dat, wel de uitkomst, de onbeweeglykheid van Æneas, maar niet het ZEDELYKE van deszelfs ſtandvastigheid, de worſteling der driften, den inwendigen zelfsſtrijd uitdrukt. De Held lijdt geweldig in zijn hart.

—— —— *magno perſentiet pectore curas.*

doch zegepraalt over zichzelven en vertrekt; zie daar het hoofddenkbeeld; maar heeft die zegepraal iets te maaken met de diepe wortels van den eik? of ſchilderen die geweldige ſlingeringen van deszelfs kruin en takken, en 't afrukken en vallen der bladeren, ons de zielangſten van den Held? — Zoo ik dwaal, verzoek ik weder verſchooning, maar my dunkt, dat het verſchillende denkbeelden zijn, natuurkundige en moreele, die malkanderen niet kunnen toelichten. — Zie hier andere gelijkſoortige voorbeelden.

TACITUS begint zijn *Boekſken*: *De moribus Germanorum*, op deze wyze (*a*): „ Heel Germanie wordt van de Galliën, Rhetiën, en Panoniën, „ met de ſtroomen Rijn en Donauw; van de Sarmaaten en Dacen, door „ *onderlinge vrees oft bergen*, afgezondert ". Vrees en bergen zijn verſchillende ſoort van denkbeelden, en moeſten niet als gelijkſoortige by malkanderen

(*a*) Ik plaats de overzetting van HOOFT, die men kent.

malkanderen geplaatst worden. My ſtaat voor eene gelijkſoortige aanmerking gehoord of gelezen te hebben tegen den ſchoonen en wyzen BOILEAU in zijne IV. *Epitre*, welke ik ſtraks tot een ander oogmerk zal aanhalen. Hy laat namelijk de SCHELDE, omdat de Koning van Frankrijk meeſter van hare oevers was, *onder nieuwe wetten vloeyen.*

C'est donc trop peu, dit il, que l'Escaut en deux mois
Ait appris à couler ſous de nouvelles loix.

De Schelde, zegt men, *geperſonifieerd*, hadt des Konings zegevanen aan haare oevers kunnen zien, en zich des verwonderen, of daarvan verſchrikken, maar RIVIER blyvende, kan zy niet leeren onder nieuwe wetten te vloeyen; zy kan geene dan natuur-wetten volgen: Lodewijk de XIV. kon geene dan ſtaat-wetten geven; gevolglijk kan de Rivier niet *onder zyne wetten vloeyen.* Zoude zy dus des Franſchen Konings wetten eerbiedigen; zoo moest zy hare perſonnadje, welke de Dichter haar in 't begin van de *Epitre* gegeven had, behouden hebben; doch dan kan het woord vloeyen niet te pas komen; en Rivier blyvende en vloeyende, was zy niet dan voor opſtopping of aftapping vatbaar. Ik durf deze aanmerking niet geheel verwerpen; Ik durf ook niet beweeren, dat 'er niet eenige verwarring van denkbeelden in de aangehaalde verzen, en eenige vorige regels van die anders ſchoone *Epitre* plaats heeft; maar aan den anderen kant geef ik in bedenking of BOILEAU hier niet het bekende vers van PROPERTIUS (Lib. III. Eleg. 3. vſ. 4.)

Tigris, et Euphrates ſub ſua jura fluent.

in 't oog hebbende, door *Lois*, gelijk de Latijnſche Dichter door *Jura*, het gebied of de heerſchappy over de landen langs die rivieren, en niet eigenlyke wetten over de rivieren zelve, kan verſtaan? BOILEAU is zekerlijk de Dichter niet, wien men lichtelijk durft verdenken van

Non bene junctarum discordia ſemina rerum,

te ſtrooyen.

Ik ſtap met deze weinige woorden van deze aanmerking af, omdat de ondervinding my geleerd heeft, dat dezelve, zoo myne verhandeling het licht mochte zien, voor zommige Lezeren wat te fijn zou kunnen zijn.

Eindelijk zal ik hier aanmerken, dat men het Schoon verzwakt, door zodanige denkbeelden by malkanderen te voegen, die in een onderwyzend geſchrift wel aan malkanderen grenzen, maar die in eene ſchildery den aandacht verdeelen. Men verbeelde zich dat een ſchilder een ſchoonen avond en een ſchitterenden dag in het zelfde ſtuk wilde brengen? zou dit niet wezen? *Spectatum admiſſi etc.*

HOOGVLIET ondertuſſchen geeft in zynen *Aartsvader Abraham* eene beſchryving van een ſchoonen avond, die verrukken zoude, zoo hij daar in de gemelde fout niet gedeeltelijk begaan hadt. Dus zingt hij:

't Was avont, en de zon, gehult met gouden ſtralen,
Scheen thans te Berſeba ter westkimme in te dalen,
Haar' gloet te dooven in het middelantſche zout;
Terwyl ze nochtans met dat licht, dien gloet, dat gout
En d'eige ſtralen, aan dezelve hemelkringen,
Den morgen maakte, in 't oog der tegenvoetelingen.

Die-

De maan vertoonde nu 't verzilvert aangezicht,
En troostte 't aardryk met den weêrglans van het licht.
Een zachte dau zeeg op de blaân en bloemeknoppen,
En baadde 't vek, als in een zee van vruchtbre droppen.
De wint lag in den ſlaap; ja 't ſcheen of zelfs Natuur,
Gelyk een dienares, die op 't beſcheiden uur
Haar' Heer en Meeſter wacht, en past op hare pligten,
Nu al haar' dienst ook aan het aardryk wou verrichten;
Zoo ſchoon, zoo lieffelyk, was d'avondſtont. ——

Voelt men niet eene verdeeling van gewaarwordingen op 't leezen van deze drie regels:

Terwyl ze nochtans met dat licht, dien gloet, dat gout,
En d'eige ſtralen, aan dezelve hemelkringen,
Den morgen maakte, in 't oog der tegenvoetelingen.

Wat raakt ons, terwijl wy een ſchoonen avond bekyken, de omwenteling der aarde om haaren as? of waarom brengt de Dichter ons een luiſterryken dag voor den geest, terwijl zyne eenige bedoeling is ons op een liefelyken avondſtond te onthaalen.

Alles moet dan EEN zijn om Schoon te maaken,

—— *Sit quodvis ſimplex duntaxat et unum.*

onze Ziel moet door geene ſtrydige denkbeelden verdeeld worden, zoo wy levendig voelen zullen. En dit gaat zoo verre, dat de waarheid aan dat EEN niet zelden gedeeltelijk moet opgeofferd worden. De

aangenaamheden van het landleven, by voorbeeld, beſtaan zoo niet in de natuur als VIRGILIUS, POOT, WELLEKENS, WESTERBAAN, LUYKEN dezelve ſchilderen; al het treffende der Saiſoenen is zoo niet by malkander als THOMPSON en VAN WINTER het te ſamenbrengen. De wereld is niet zoo vrolijk als MILTON dezelve in zijn *Allegro*, niet zoo drukkig als hy die in zijn *Penſeroſo*, ſchildert; doch zy moeſten zoo partydig ſchilderen, en het verwaarloozen van dit *partydig* ſchilderen heeft SHAKESPEAR in een gebrek doen vallen, 't welk in één woord alles aanduidt wat men ooit tegen dien verwonderſyken Man heeft ingebragt; namelijk, dat hy de Natuur heeft uitgedrukt zoo als dezelve zich aan onze oogen vertoont. Wat krygen wy dan inderdaad? eene verwarde vermenging van edele en geringe, van belangverwekkende en ſtootende, van droevige en klugtige, voorwerpen rondom ons verzameld, die wy enkel met ons ſlechts naar dezen of geenen kant, voor- of agterwaards te draayen, kunnen zien of hooren. Maar nu, gelijk een ſchilder een bepaald oogpunt verkiest, en niets vertoont dan 't geen hy uit dat één oogpunt ziet, zoo moet zich ook de Dichter één bepaald oogmerk voorſtellen, en alles afſnyden, wat daar niet mede ſtrookt; Hy vertoont de Natuur partydig, zoo gy wilt, maar hy vertoont haar zoo als noodig is om zijn doel te treffen, daar SHAKESPEAR alle oogenblikken zelf tegen aanwerkt. Ik zal laater aanmerken, dat de Poëtiſche waarheid geheellijk onderſcheiden is van de zedelyke of Philoſophiſche, ſchoon zy daarom niet minder onderworpen blijft aan 't gezag der Wijsgeerte. De bygebragte voorbeelden toonen ondertuſſchen duidelijk, hoe noodzaakelijk een juist en geoeffend oordeel is voor Dichter en Redenaar; Ik voeg 'er den laatsten

wel

wel uitdrukkelijk by, omdat het voor elk, op de minſte opmerking, terſtond moet blyken, dat de bygebragte aanmerkingen, hoe zeer de Poëeten betreffende, evenveel echter op de Redenaars, als die niet minder bedoelen ſterk te treffen, toepaſſelijk zijn. Het ware weinig moeite eene groote menigte voorbeelden, hier toe betrekkelijk, optеſtapelen, doch ik misbruik het geduld myner Kunstrechteren reeds te veel; Dit kan ik echter niet nalaaten hier nog bytevoegen, omdat het Dichter en Redenaar eveneens betreft; Namelijk, dat zy zomtijds, om Schoon te blyven, moeten zwygen. VIRGILIUS noemt de Karthaagſche Koningin, zulk een aanzienlijk Perſonaadje in zijn ſtuk, eenvoudig *formâ pulcherrima Dido*, en vergelijkt verder haar met haare Staatsdames by Diana onder haare Nymfen (*a*). Dit doet ons alles, wat wy ooit Schoon gezien hebben, verwardelijk by malkander haalen, en dat denkbeeld kon door eene verdere beſchryving niet dan verzwakken. In het zelfde eerſte boek van de AEneïs (*b*), begint Neptunus de winden over hunne ſtoutheid te beſtraffen en te dreigen, doch ſcheidt 'er aanſtonds uit, omdat de Dichter met reden oordeelde dat Neptunus, meer praatende, minder eerbied inboezemen zoude.

Quos ego . . . . . Sed motos præſtat componere fluctus.

Ick zweer men zal u dit. maar beter het ontſtelt
En byſter onweêr eerst beſlecht in zijne paelen.

VIRGILIUS (*door* VONDEL) p. 137.

Dit

(*a*) VIRGIL. *AEneid.* I. vſ. 500.
(*b*) Ibid. 139.

Dit is dan van denzelfden aart als de Dichter elders van zyne dartelende Galathea zingt (*a*):

Et fugit ad ſalices, et ſe cupit ante videri.

De dertle Galate worpt my uit appelſtruicken
Met appelen naer 't hooft. Zy loopt in wilgen duicken,
En wou dat ickze eerst zagh.

VIRGILIUS (*door* VONDEL) p. 10.

en zyne keus is hierin gewisſelijk gelukkiger dan die van den grooten CORNEILLE, in zynen reeds gepreezen HORACE; hy laat den ouden Heer zijn Zoon beſchuldigen „ dat hy zich hadt laaten overwinnen ", en op de vraag: „ wat wilde gy, dat hy alleen tegen drie be„ ſtondt "? dit ſchoon antwoord geeven: „ *qu'il mourut* "! Daar hadt hy, gelijk dikwils voor my is aangemerkt, moeten ophouden: al wat volgt verzwakt, vernietigt, dit voortreffelijk: *dat hy geſtorven ware*; (men zie het einde van de III^de^ Acte.) Eene dergelyke verzinning benadeelt ook den ſchoonen en wyzen BOILEAU, ten opzicht van zynen Rhijn. Hy doet die grootſche rivier niet ſlechts een lang geſprek houden, maar ook de *ſtoffige figuur van een oud ſoldaat* aanneemen, en *zijn ſlikkerigen baard afdroogen*, 't welk onzen eerbied vermindert.

Le Rhin tremble et fremit a ces triſtes nouvelles;
Le feu ſort a travers ſes humides prunelles:

C'est

(*a*) VIRGIL. *Eclog.* III. vſ. 65.

c'Est donc trop peu, dit il, que l'Escaut en deux mois
Ait appris a couler ſous de nouvelles loix;
Et de mille remparts mon onde environnée?
De ces fleuves ſans nom ſuivra la destinée.
Ah! periſſent mes eaux, ou par d'illuſtres coups
Montrons qui doit ceder de mortels, ou de nous.
A ces mots esſuyant ſa barbe limoneuſe,
Il prend d'un vieux guerrier la figure poudreuſe,
Son front cicatricé rend ſon air furieux,
Et l'ardeur du combat étincelle en ſes yeux (a).

Welk een verſchil tusſchen dat ſchoon begin, eenige regels vroeger, die men met verrukking leest:

Au pié du mont Adulle, entre mille roſeaux,
Le Rhin tranquille, et fier du progres de ſes eaux,
Appuyé d'une main ſur ſon urne penchante,
Dormoit au bruit flatteur de ſon onde naiſſante:

Ware hy alleen ontwaakt om zijn water over zyne oevers te doen ſtroomen, en zich grootsch te wreeken! doch dit in 't voorby gaan.

V. Ik zal, om mijn ſtuk aantedringen, nog een ſtap verder gaan. Ik beweer, dat zonder Wijsgeerte niet alleen het SCHOON zal ontbreeken, maar dat de woorden, ja de klanken zelve, verraaden zullen, waar

(a) BOILEAU Epitre IV. *au Roi* vſ. 61.

waar het den Dichter mangele? „ Het geen my van PRADON onder-
„ ſcheidt, zeide RACINE, is dat ik *ſchryven* kan ". Inderdaad

Het dichterlijk vernuft, gevormd voor 't ware Schoon,
Schikt woord en zaak en ſtof en ſpreekwijs naar elkander.
Het zingt met Melibé op zagten herderstoon;
't Legt ſterker klanken in den mond van Alexander (*a*).

Elk voelt terſtond, dat een ſchilder niet genoeg doet met de voorwerpen wél te teekenen, en wél te plaatſen; hy moet dezelve ook wél kleuren; Maar nu, *ut pictura Poëſis!* 't Is niet genoeg dat Dichter en Redenaar de zaaken wél ſchikken, zy moeten ook de gepaste woorden bezigen om hunne denkbeelden uittedrukken; want

Deſcriptas ſervare vices, operumque colores,
Cur ego, ſi nequeo, ignoroque, Poëta ſalutor (b)?

Zo 'k elk zijne eigenſchap noch *kleur* te geeven weet,
Waarom toch groetmen my met d'eernaam van Poëet.
HORATIUS (*van* RUYDECOPER) p. 266.

Ik behoef geene bewyzen voor deze aanmerking bytebrengen; elk die ooit poëeten heeft ingezien, weet, hoeveel de Wijsgeerte in de keus

(*a*) P. VAN DEN BOSCH in het reeds aangehaald Gedicht, p. 241.
(*b*) HORATIUS. *Ars Poët.* vſ. 86.

keus der gepaste woorden vermag. Ik zal, enkel ter opheldering, een voorbeeld of twee bybrengen uit Dichters, welken ik met myne landgenooten verplicht ben te eerbieden, en in welken het my daarom te meer spijt eenig gebrek te ontdekken: Dit is inderdaad de uitwerking, wanneer ik in de nieuwe beryming van den 135sten Psalm leze: vs. 5.

God, die vreeslijk is en groot,
Sloeg, zijn heilgen naam ter eer,
Alle d'eerstgeboornen dood.

en vs. 10. van denzelfden Psalm.

Ooren ziet men aan hun hoofd,
Maar zij hooren 'er niet meê.

en in den 104den Psalm vs. 12.

Hij plant, hij bouwt, men ziet hem zwoegen, draaven;
Tot 's avonds toe laat hij niet af van slaaven.

Dit is te opmerkelyker, omdat men in deze en andere plaatsen eene betere beryming in *Laus Deo* voor zich hadt: getuigen de laatste.

Hy plant; hy bouwt; hij laat niet af van slaaven,
Totdat de dag word in den nacht begraaven.

Men voelt, ik beroep my op elk die voelen kan, eene zekere huivering, zoo dra men zulke kwalijk gekozen woorden, in ſtukken van Dichtkunst en Welſpreekendheid, aantreft. Men werpe my niet tegen: „ Dat 'er evenwel ten naaſtenby dezelfde denkbeelden door worden „ opgewekt! " Een *ten naaſtenby* is niet genoeg; Dat *ten naaſtenby* baart in de Wijsgeerte dikwils dwaalingen; In de Godgeleerdheid kettery; In de Rechtsgeleerdheid ſpleitgedingen; In de Geneeskunde den dood; In alle de fraaije Konſten wanſtaltigheid, en in de onze byzonderlijk een valſchen toon, die al het vermaak vernietigt; 'T is hier om onze ziel te roeren, noodig, dat juist die woorden gebezigd worden, die zekere ſnaaren van ons hart of brein doen trillen: De maat, de harmonie, draayen geheel op dezen ſpil, en de onpeilbaare diepte van 't menſchelijk hart vertoont zich hierin ſterk voor een Wijsgeerig oog, dat wy de gewichtigſte voorſtellen veelmaalen koelzinnig aanhooren, en 'er dan eerst door geroerd worden, wanneer zy juist met zekere woorden voorgedraagen worden om alleenlijk zulke, en geene aangrenzende, denkbeelden harmonieus optewekken. CICERO treedt, in zyne Samenſpraaken over het Karakter van een Redenaar, in een keurig onderzoek over de maatklanken in ondicht, en vordert daarin eene netheid byna zoo groot als in Dichtſtukken zelve. De groote Man heeft die regels, in zyne eigen Schriften, zoo nauwkeurig gevolgd, dat men zelden een woord kan verplaatzen, of het vermaak der ooren vermindert, welke hy anders, door gepaste ryzingen en rollingen, meest altijd muſikaal weet te treffen, en waarvan hy zoo veel werks maakt, dat men hem niet zelden een gelijkluidend en overtollig woord hoort gebruiken, om zyne

zin-

zinſneeden meer vol en rollend te doen afloopen; zoo groot is de kracht der woorden en klanken. Maar nu: Is dit alles het werk van eene verhitte verbeelding, of van een geoeffend oordeel tevens? — Men beſchouwe nogmaals zoo veele Gedichten en Redevoeringen, welken ik ſteeds vermyde aantehaalen, doch welken

Aut operae celeris nimium, curâque carentis,
Aut ignoratae premit artis crimine turpi (a).

En men zal zich niet lang beraaden wat te antwoorden.

VI. Ik verzoek verlof om by myne andere bewyzen een bewijs van gezag te mogen voegen, maar van een gezag, dat by alle waardige Dichters en Redenaars byna voor een orakel kan verſtrekken. Daar zijn eene groote menigte Verhandelingen en Gedichten over de Dichtkunst en Welſpreekendheid van Ouden en Laateren voorhanden; Ik zal van de eerſten ſlechts CICERO, HORATIUS, QUINTILIANUS; van de anderen BOILEAU, CORNEILLE en VIDA noemen; Ik behoef niet te zeggen, dat zy allen meeſters zijn geweest; Den Vader der Romeinſche Welſpreekendheid, den lieveling van Mecenas, den Advokaat van Koningin Berenice, onder de Ouden; den Dichter van de *Lutrin* en de *Satyres*, den herſteller van het waardig Treurtoneel, en den Cremoner:

Een-

(a) HORAT. *A. P.* vſ. 261.

Immortal VIDA: *on whoſe honour'd brow*
The Poët's bays and Critic's ivy grow:
Cremona now ſhall ever boast thy name,
As next in place to Mantua, next in fame (*a*)!

Deze mannen, zeg ik, ſlechts te noemen, is by allen, die iets van fraaye letteren weeten, de grootſte lof; Maar nu! hoe behandelen deze mannen hun onderwerp? zelve door de natuur met een verheven en juiſten geest beſchonken, zelve met een ſchat van kundigheden voorzien, pryzen zy allen Dichteren en Redenaaren Kundigheden en Wijsbegeerte aan, en draagen alle hunne lesſen zoo beredeneerd voor, dat ik niet ſchroomen zoude hunne werken den naam te geeven van *Wijsgeerige Verhandelingen over de menſchelyke ziel, voor zoo verre dezelve gevoelig is voor Schoon en Harmonie*; zoo wordt de zaak by alle waardige Dichters en Redenaars begrepen, en zy, die dezelve anders begrypen, moeten ten minſten ſtaat maaken, dat zy alle, alle, de meeſters in de kunst tegen zich hebben. — Laat ons nu, mag ik myne Rechters zoo veel geduld vergen, zien, welke tegenwerpingen hier tegen ingebracht worden.

DERDE DEEL.

„ I. Het *vernuft*, zegt men voor eerst, *kan ons op den rechten weg* „ *van de zamenſtelling, zonder de regelen van geleerdheid, geleiden*; *Sacer* „ *nobis*

(*a*) POPE *Eſſay on Criticism*.. vſ. 705.

„ *nobis inest Deus* (*a*), dat een Dichter en Redenaar derhalven hun„ ne gelukkige invallen volgen"! Hoe zy zonder kundigheden en oordeel aan die gelukkige invallen koomen, begrijp ik niet; Apollo mist zijn drievoet en zyne Pythia, en het huismiddeltje

Sive canit fatum, sive quod jubet ille canendo
Fit fatum ——— ———

koomt thans geheel niet te pas. Maar laat hy het *fatum* al eens gelukkig zingen; laat de Poëet en Redenaar al eens een gelukkigen inval hebben, vallen hem dan juist die gedachten, juist zoo veele, en in die orde, te binnen, als hunne ſtukken meest verſieren kunnen? Van waar komen dan onze vorderingen in de ſchoone Konſten? „ Een „ blijk, merkt de Abt DE TRUBLET aan (*b*), dat geest en vernuft „ alleen niet genoeg zijn voor de Welſprekendheid en Poëzie, is, dat „ deze Konſten een begin gehad, vorderingen gemaakt, en niet dan „ trapsgewyze hunne volmaaktheid gekregen, hebben". Men kan met geen ſchijn beweeren, dat de Natuur aan onze voorouderen niet even goede invallen, als aan ons, gegeeven hebbe, en evenwel is onze Poëzie en Welſprekendheid, in weêrwil der onwijsgeerige dryvers, gevorderd.

At

(*a*) Tot hier toe de eigen woorden van Dr. YOUNG, in zyne meer levendige dan juiſte, meer ſchitterende dan wyze, *gedachten over de oorſprenkelyke zamenſtelling*, bl. 38.

(*b*) A. TRUBLET *de la Poëſie*, Eſſays Tom. IV. N. IV.

At nostri proavi Plautinos et numeros et
Laudavere ſales: nimium patienter utrumque,
Ne dicam ſtulte, mirati (a):

Want uw voorouderen, die hielden zich te vreên
Met Plautus ruw gedicht en geestlooze aardigheên,
Zich doorgaands al te zeer verwondrende over beiden;
Opdat ik niet en zeg, te dwaas, en te onbeſcheiden:
HORATIUS (*door* HUYDECOPER.) p. 278.

Men verwonderde zich te voren over eenen LAMBERT BIDLOO, een W. VAN DEN HOVEN, een J. VOS, een H. VAN DEN BURG, een R. VAN LEUVEN, een FOKKENBROCH, een S. VAN RUSTING, een J. VAN GHYSEN enz.; en het ſpijt ons thans hen onder onze Dichters te vinden. Men juichte te voren de vertooning der zoogenaamde verborgenheden van den Godsdienst op de Schouwburgen met een luidruchtig handklappen toe; Thans is 'er geen boer of ambachtsman, die het onbetamelyke niet voelt van dergelyke ſtukken ten toneele te voeren; men laat dezelve ganſchelijk aan de Brabanders over; En waarom dit alles? Omdat wy kundiger en wyzer zijn geworden.

„ II. Gy kluiſtert, dringt men aan, met uwe wijsheid en kunde den „ menſchelyken geest: 't Is een natuurlijk goede ſmaak, die in aanmer- „ king komt om het Schoon te ſcheppen; en 't is aan dezen, dat „ men

(a) HORATIUS *Ars Poët.* vſ. 270.

„ men 't werk veel beeter dan aan eene koude Wijsgeerte mag be-
„ trouwen".

Ik zal myne opheldering met de aanmerking van BATTEUX beginnen; „ de ſmaak, zegt hy (*a*) is in de konſten, 't geen het verſtand „ in de wetenſchappen is; hunne voorwerpen zijn verſchillende, maar „ hunne verrichtingen hebben zoo veele overeenkomst met malkan-„ deren, dat het één kan dienen om het ander te verklaaren; „ Het WAAR is 't voorwerp der Wetenſchappen; Het SCHOON der „ Konſten; Twee uitdrukkingen, die, van naby onderzocht, ge-„ noegzaam het zelfde zeggen". Wat is inderdaad de goede ſmaak? Ik zal 'er in een Bylage eenig nader onderzoek naar doen, en hier alleenlijk aanmerken, dat de goede ſmaak niet anders is, en niet anders zijn kan, dan die vaardige werking van het oordeel in, of op, eene levendige verbeelding, waardoor het de denkbeelden, op 't eigen oogenblik als zy zich vertoonen, te gelijk beſchouwt, vergelijkt, en in die orde ſchikt, als de bevalligheid, of de waarheid, vordert. De bevalligheid, of de waarheid, zeg ik; zijn het namelijk afgetrokken beſchouwingen, die zich voordoen, dit juist en vaardig oordeel onderſcheidt terſtond de waarheid van de dwaaling, en draagt, in die werkzaamheid, den naam van verſtand; zijn het hartstochtelyke denkbeelden, het zelfde juist oordeel doet ook hier eene vaardige en juiſte greep van 't geen, (ſomtijds in weerwil eener ſchijnbaare ſtrydigheid), by elkanderen past, en het krijgt dan de wonderlyke naamen

(*a*) BATTEUX *les beaux Arts reduits etc.* ſeconde Partie, Chap. I. p. 38.

men van geest, ſmaak, gevoel. Men ziet dus, dat men wel verſtand kan hebben met weinig ſmaak, dat is te zeggen; met weinig van die vaardigheid om terſtond de nette greep van denkbeelden, die by malkanderen paſſen, te doen; Maar het omgekeerde kan nooit waar zijn; Nooit kan men een kieſchen ſmaak verwachten van iemand aan wien de Natuur niet zoo wel een juist oordeel als een levendig brein geſchonken heeft. Men erkenne derhalven dat de Wijsgeerte de bron van alle ſchoon, en, gelijk CICERO zich uitdrukt „ zoo wel de „ grond der Welſprekendheid als van alles is "; *Eloquentiae, ſicut reliquarum rerum, fundamentum ſapientia* (a) „ want, indien men zijn „ onderwerp wél verſtaat, dan, en dan alleen, bieden de woor„ den zich van zelve aan".

Verbaque previſam rem non invita ſequentur (b).

De woorden volgen licht, als gy de zaak verſtaat.

HORATIUS (*door* HUYDECOPER.) p. 281.

„ III. Maar zal de verbeelding, vraagt men, door dien dwang van „ 't oordeel niet te veel verkouden? En zal, naar maate de Wijsgeer „ wint, de Dichter of Redenaar niet evenredig verliezen". Mag ik op myne beurt eens vraagen; Is de verbeelding van HOMERUS verkoud, omdat hy de voorkomende gebruiken zoo juist beſchrijft, dat hy

(a) CICERO *de Oratore.*
(b) HORATIUS *Ars Poët.* vſ. 311.

hy den Hiſtorieſchryver zelven tot een wegwyzer in die duiſtere tyden kan verſtrekken? Is de verbeelding van VIRGILIUS verkoud, omdat hy in zyne Natuur- en Zedekundige beſchryvingen en gelykenisſen ſteeds een geest van wijsheid en menſchenkennis toont, die den Philoſoof zelven kan leeren? Is de verbeelding van MILTON verkoud, omdat hy in zyne beſchryvingen een ſchat van Natuurkennis doet blyken, waarover wy ons byna evenveel als over zijn ſtouten geest verwonderen? Is de verbeelding van TASSO verkoud, omdat hy in zyne vreemdſte verdichtzelen zelve zulk eene juistheid van oordeel bewaart, en alles aan zyne hoofdbedoeling zoo geregeld onderwerpt? Is de verbeelding van VOLTAIRE verkoud, omdat zijn verwonderlijk penſeel ons verſtand doet werken, naarmaate het onze hartstochten roert? Is de verbeelding van KLOPSTOCK verkoud, omdat hy de waarheden van den Godsdienst ſteeds in 't oog houdt? Is de verbeelding van *Mejuffrouw* VAN WINTER, geboren VAN MERKEN, verkoud, omdat zy in haaren GERMANICUS geen duimbreed gronds, om zoo te ſpreeken, verliest zonder dien met even leerzaame als ſchilderachtige beſchryvingen van konſten, natuur-verſchijnzelen, volks-gebruiken, te beſlaan? Is de verbeelding van alle waardige *didactiſche* Poëeten, is die van POPE, by voorbeeld, verkoud, omdat hy de verhevenſte waarheden door de netſte gelykenisſen opheldert, en de ſtriktſte bewyzen voordraagt in bewoordingen, die ons oor, ons hart, ons verſtand, gelykelijk veroveren? Is de verbeelding..... doch wat behoef ik voorbeelden te vermeerderen, daar de rede zelve voor my ſpreekt. De menſchelyke ziel is één, en één denkbeeld, éene gewaarwording, brengt alle haare ver-

mogens aan den gang. Ik bemoei my niet met de zoogenaamde *vibraties* en *asſociaties* van Dr. PRIESTLEY (*a*) en anderen (*b*) maar zeeker is het, dat, by alle denkende menſchen, de verbeelding, het oordeel, de wil, te gelijk werken, of ten minſten malkander oogenbliklijk volgen. Onze zintuigen brengen onze ziel gewaarwordingen aan; dezelve prenten zich in onze verbeelding; wy ſchikken haar onder gemeene hoofden, en maaken 'er zoogenaamde afgetrokken denkbeelden van; het geheugen bewaart, het oordeel vergelijkt, dezelve; het trekt 'er gevolgen uit, het beſluit, het wil; en dat alles maakt te zamen den redelyken mensch uit. Ja 't is ten opzichte van ons verſtand juist zoo als VOLTAIRE van ons hart zingt (*c*).

Conſulter la prudence et ſuivre l'équité,
Ce n'est encore qu'un pas vers l'immortalité:
Qui n'est que juſte, eſt dur; qui n'est que ſage, eſt triſte &c.

Éene neiging van het hart maakt geen zedelijk mensch, éene werking van den geest maakt geen verſtandelijk wezen; alle onze vermogens moeten zamenwerken; De Wyze, welken de Stoïcynen poogden te ſchilderen, maar nooit geſchilderd hebben, was niet ſlechts een harſenſchimmig, maar zelfs een onmogelijk, wezen; wy hebben de verbeelding altijd noodig, en zy werkt zelfs inde afgetrokkenſte Wee-

(*a*) In zyne *Introductory Eſſays* voor HARTLEY's *Theorie of the human mind.*
(*b*) HARTLEY zelf in de gemelde *Theory* &c. Alle de Materialisten, daar ik HARTLEY echter niet onder betrek, hebben ook eene Theorie, die daarop uitloopt. Het Syſtema van HELVETIUS (*de l'Eſprit*) is bekend.
(*c*) VOLTAIRE *Oeuvres* Tom. XII. p. m. 185.

Weetenſchappen. De Rekenkunst gebruikt zichtbaare teekenen, daar het verſtand op rust; de Wiskunde trekt haare verwonderlyke beſluiten door middel van lynen, die men ziet of zich verbeeldt; en de Algebra zelve, de afgetrokkenſte aller Weetenſchappen, is niet dan eene redenering door middel van *vaste* en *beweegbaare* Karakters, die het oog beſchouwt, de verbeelding volgt. Doch terwijl ik dus al het recht aan de verbeelding doe, moet men het eveneens aan 't oordeel doen. Op 't eigen oogenblik als dit wijffelt, beginnen wy te raaskallen, of houden wy ten minſten op redelyke menſchen te zijn; men ziet het aan kinderen, welker oordeel nog niet geformeerd, aan dronken lieden, daar het door den drank bedwelmt, en aan ongelukkigen, daar het door natuurlyke of zedelyke toevallen geknakt, is, en die allen even weinig in ſtaat zijn om op zichzelven te paſſen; niet omdat zy geene verbeelding hebben, zy hebben die doorgaans te ſterk, maar omdat by hen het oordeel mangelt. Het oordeel moet inderdaad altijd werken. Het is maar éene ziel, die, terzelfder tijd, als zy gewaarwordingen krijgt, dezelve beſchouwt en vergelijkt; En, even als de groote Hannibal met zoo veel drift aanviel als hy met beleid ſtreedt; even als alle rechtſchapen Konſtenaars met hun hoofd werken, terwijl zy de handen roeren; zoo werkt elk waardig mensch met zijn oordeel en zyne verbeelding te gelijk; en zoo zijn Waarheid en Schoon, Redeneeren en Schilderen, Wijsgeerte en Welſpreekendheid, de gewrochten haarer werkzaamheid.

Au bord de l'infini ſon cours doit s'arreter (a)?

d'On-

(a) VOLTAIRE.

d'Oneindigheid alleen is 't einde van zijn vaart.

VOLTAIRE.

Ja, heilryk Wezen! tot zo blyde een' ſtaat verhoogd,
Bevlytig u, opdat ge u-zelven kennen moogt.

Uw wonderſchone geest, tot heerlykheid bereid,
Heeft reeds al d'omtrek van der Englen majeſteit,
Als die elk tydſtip van 't voorledene, op 't begeren
Des hoogen wils, voor uw geheugen weêr doet keeren;
Die 't voorgevallen' ſchetst, als of 't noch eens geſchied;
Het tegenwoordige beſchouwt, beſtiert, geniet,
En, door de wakkerheid van uw beſpiegelingen,
Weet door de nevels van't toekomend' heen te dringen;
Ja, in één oogenblik, uw zweevend denkbeeld vest
In 't hart der Aarde, en in 't onmeetlyk Luchtgewest (a).

Ja dezelfde ziel kan tevens levendig en wijs zijn; En wel verre dat de verbeelding door de Wijsgeerte verliezen zoude, leert zy nu eerst haare ſchatten bevallig ten toon te ſpreiden: Meermaalen door het oordeel over haare woestheid beſtraft, is zy beter op haare hoede; zy brengt haare denkbeelden even vaardig te voorſchijn, maar ſchikt dezelve netter; zy heeft al haar vuur, maar dat vuur gloeit geregeld; het koeſtert zonder te zengen, het verwarmt zonder te branden, het ver-

(a) *Mejuffrouw* C. L. DE NEUFVILLE *Beſpiegelingen* p. 46.

verlicht zonder te verbyſteren; Het is gelijk een paard dat door oefening geleerd heeft harder te loopen, maar dat tevens geleerd heeft naar 't gebit te luiſteren; En gelijk een beeldhouwer, in weerwil van de levendige werkzaamheid zyner verbeelding om eene drift in haare volle kracht uittedrukken, zijn hamer en beitel echter zoo wél beſtiert, dat zy nooit dieper kerven of grooter omtrekken maaken, dan de volmaaktſte juistheid vordert, zoo ook..... Doch laat ik myne aanmerkingen in de woorden van den *Graaf* SHAFTSBURY ſamentrekken; „ Daar is, zegt hy (*a*), nauwelijks een laffer ſoort van menſchen te vinden, dan die, aan welken wy, in deze laatere dagen, „ den naam van Dichters of Redenaars verſpillen, omdat zy zich in „ rijmklanken uitdrukken, of een wilde verbeelding laaten flikkeren: „ De Dichter en Redenaar, die dezen naam verdienen, moeten menſchen en zaaken kennen, en ydere verrichting in haare juiſte evenredigheden weeten voortedraagen; zulke mannen zijn als tweede „ Scheppers, als andere Prometheusſen onder Jupiter: Gelijk die Opperſte Konſtenaar vormen zy een Geheel, geëvenredigd en ſamenhangende in alle zyne Deelen; met eene juiſte ſchikking en gepaste „ onderwerping aan malkanderen; zy bepaalen het gebied van ydere „ hartstocht; zy kennen derzelver juiſten toon en maat. — Zy doen „ het verhevene van eene zielsgeſteldheid of verrichting levendig „ voelen, en weeten ſteeds het ſchoon van het lelyke, het beminlyke van het hatelyke, in alle de fijnſte ſchaduwingen te onderſcheiden ".

IV. Nu

(*a*) Mylord SHAFTSBURY *Characteristics* Vol. I. p. m. 207.

IV. Nu koom ik tot die geduchte tegenwerping: „ Hoe zijn de „ Dichterlyke Sieraden, hoe byzonderlijk de Perzoonsverbeeldingen „ en Machines, met de Wijsgeerte overeentebrengen ".

De Sieraden der Dichtkunst en Welſpreekendheid zijn daarom ſieraden, omdat zy ons behaagen; en zy behaagen ons daarom, omdat de natuur het zoo gewild heeft; 't Is voor als nog niet noodig hier van eenige verdere reden te zoeken; 't is voor alsnog. genoeg, dat alle menſchen hier omtrent even eens voelen, dat zy allen zin hebben in echte Poëzye, en dat de grol van *Vader* MALLEBRANCHE, die daar misſelijk van wierdt, nog geen weêrga heeft gevonden. Tot hier toe derhalven zie ik niets onwijsgeerigs, dat ik een vermaak geniete, 't welk de vriendelyke Natuur zelve voor my bereid heeft: Neen, 't zijn de halve Philoſophen alleen, die der Poëzye en Welſpreekendheid vyandig zijn; de echte Wijsgeerte blijft ſteeds haare vriendin. „ De Philoſophiſche werken van CICERO, zegt FONTE„ NELLE (*a*), (en zoo is de ſchrijfwyze van alle waardige Redenaars) „ zijn ſtrikte redeneringen, die, voorby eene ryke en ſchoone ver„ beelding gaande, haare gewoone ſtroefheid hebben afgelegd, en „ zoo veel bevalligheids aangenoomen, als noodig is om haar des te „ beter toegang tot onzen geest te doen krygen ". 't Is even eens met de Poëzye, zy verliest haar Karakter van wijsheid niet omdat zy zich bevallig voordoet, nog wordt een loshoofd omdat zy ons verlustigt: Men kan inderdaad de gemeene dorre ſchrijftrant beſchouwen als

(*a*) FONTENELLE *Eloge de* M^r. DU HAMEL *Oeuvr.* Tom. IV. p. m. 83.

als eene vermoeiende reis door naare wildernisſen, daar geene lieffelyke zonneſtraal den weg vervrolijkt, geene herbergzaame deur ontſloten wordt, geen bekoorlijk gezicht den afgematten geest verlevendigt; Volgt gy, ſtroeve veröordeelaars onzer Schoone Konſten, die droevige baan; wy verlaaten u, wy gaan ons verlustigen in vruchtbaare dreeven, waar ieder windje lieffelyke geuren ademt, en elk gezicht een vervrolykend tooneel vertoont.

„ Maar hoe ſtrooken evenwel de Perſoons-verbeeldingen en Ma„ chines met den ernst der Wijsbegeerte"? Waarom onderſtelt men toch de Wijsbegeerte zoo ernſtig? Haar, die ons zoo wel zoekt te vervrolyken als te onderwyzen, en die even gaarne lacht als leert? Haar die van den Hemel is afgedaald om, met behulp haarer lieve zusteren, het verſtrooid menschdom ſaamtetrekken? „ Koomt herwaards, „ riep zy toen, en roept zy nog, hoort my, en leeft zoo vrolijk als wijs! „ Ik zal u leeren genieten naar maate ik u verſtandiger maake; Ik zal zoo „ wel de Schoone Kunſten als de Weetenſchappen volmaaken" Ja.....

Doch 't is genoeg; zie daar eene Perſoons-verbeelding, welke ik my te meer verzeekerd houde dat niemand ſtooten zal, omdat de H. Schrift my daarin voorgaat; *Roept de wijsheid niet? ende en verheft niet de verſtandigheid haare ſtemme? voor aan de Stad, aan den ingang der deuren roept zy overluid enz.* (*a*). Dus hebben wy dan reeds perſoonsverbeeldingen, dus hebben wy verſierde wezens, die ſpreeken zonder dat het iemand hindere. VOLTAIRE doet in 't begin van zijn *Henriade* eene bede aan de waarheid, *Mejuffrouw* VAN WINTER, geboren

(*a*) *Spreuken Salomons* Kap. VIII.

ren VAN MERKEN, in den aanhef van haaren GERMANICUS, eene bede aan de Aloudheidkunde, om hulp: Geen wijs mensch heeft, voor zoo verre ik weet, dit ooit veröordeeld: maar nu; zoo men die harſenwezens niet alleen mag laten ſpreken, maar hen ook om hulp mag verzoeken, zonder dat het iemand ſtoote; waarom kan men hen dan ook niet laten werken? Men kan dit gewisſelijk met het beste gevolg, zoo men zyne Kunst ſlechts verſtaat, en men kan dit nog heden zoo wel als oudstijds. Men herinnere zich uit honderden voorbeelden, ſlechts één van den Hr. SIMON STYL; Hy laat, in eene ſloezang ter liefde van het Vaderland (*a*), den geest van WILLEM I. aan OLDENBARNEVELT, terwijl die des nachts zit te werken, verſchynen, om hem aantemoedigen, en eenige noodige onderrichtingen medetedeelen; Die geest verſchijnt daar, mag ik my dus eens uitdrukken, zoo natuurlijk, en ſpreekt zoodanig de taal die ons hart wenscht te hooren, dat ik my verzeekerd houde, dat elk die deszelfs beweegingen zonder eene ontydige wijsheid, of om naauwkeuriger te ſpreeken zonder dwaaze vittery, wil volgen, niet ſlechts meer vermaak, maar zelfs meer nut en leering, uit de ſchoone geſprekken van dien edelen geest zal haalen dan de Dichter in zijn eigen naam zou hebben kunnen geeven. —— Moet de wijsheid dan, terwijl zy onze vreugde zou verdooven, de kanaalen van Weetenſchap zelve verſtoppen?

„ Maar de waarheid! De mogelijkheid "! Die hebben hier niets mede te maaken. Daar is eene waarheid voor 't verſtand, welke ik *Philoſophiſche*, daar is eene waarheid voor de verbeelding, welke ik *Poëtiſche*, waar-

(*a*) Achter de opkomst enz. der Nederland. Rep. 2de Druk bl. 42.

waarheid noeme; Deze twee ſoorten van waarheid, ſchoon beide aan de Wijsgeerte onderworpen, zijn echter zoo verſchillende, dat het geen Philoſophisch valsch is, Poëtisch waar kan zijn: en dit is de zin van die voortreffelyke verzen van BOILEAU.

Rien n'est beau que le vrai; le vrai ſeul est aimable;
Il doit regner partout, et meme dans la fable.

Leest gy niet, halve Philoſophen! de fabels van PHAEDRUS of LA FONTAINE, leest gy niet de Romans van FIELDING of RICHARDSON, leest gy niet de ooſterſche vertellingen in HAWKS-WORTHS *Adventurer* of JOHNSONS *Rambler*, of de zedelyke verhaalen van MARMONTEL, leest gy zommige *Feëries*, en alle welgevonden zedelyke *Allegories*, niet met vermaak en nut, ſchoon gy weet dat alles verſiering is? Het koomt 'er alleenlijk op aan, dat in die verſiering alles wel geſchikt, en, in dien zin, alles waar zy, en op vermaak en leering uitloope.

Zie daar alles wat gy met eenige billijkheid van de Poëzye kunt vorderen! Zoodra wy ons zetten om een Poëtisch ſtuk (en dit heeft voor eenig gedeelte ook in de Oratorie plaats,) te lezen, wenſchen wy levendig getroffen te worden, zonder dat het ons inſpanning koste; wy verlangen te denken, maar zonder te peinzen; te genieten, maar zonder daar arbeid om te doen; En van dat oogenblik af bemoeijen wy ons even weinig met Wijsgeerige waarheid, als wy, een Treurſpel lezende of ziende vertoonen, vraagen of de perſoonen woordelijk zoo geſprooken hebben als wy hen hooren ſpreeken: zy ſpreeken, even als de dieren by *Phædrus*, en de boomen by *Holberg*, zoo als zy moeten ſpre-

ken. Meer vorderen wy niet, en de wijsheid zelve belast ons, dat wy ons, wegens het overige, begoochelen.

Hier uit kan ik in 't voorbygaan een vooröordeel tegen 't Rijm opheldren. „ Het ſterkst bewijs, zegt Dr. YOUNG, dat hy (*Dryden*) „ geen ſmaak tot het Treurſpel had, is dat zyne ſtukken met rijm „ bezoomd zijn, het welk in het Heldendicht eene zwaare ziekte, „ in het Treurſpel een zekere dood, is (*a*) ". Die dwaaling zou te meer veld winnen, omdat de waardige Schryver der gekroonde verhandeling over de algemeene oogmerken enz. der Dichtkunst dezelve ten opzicht van de *Treurſpelen* toevalt (*b*). Ik zal my hierom voornaamlijk tot deze bepaalen. Onze meeſte ernſtige tooneelſtukken behooren tot het zoogenaamde hooge Treurſpel, en 't is maar onlangs dat wy de gemengde of burgerlyke tooneelſtukken gekregen hebben; Ik keur die laaſte, in weerwil van alles, wat de Hr. W. BILDERDIJK, in zyne voorreede voor de EDIPUS van Sophokles daar tegen gezegd heeft, geenszins af, doch dat is niet het ſtuk, 't welk ik thans bedoel te onderzoeken; Dit wilde ik alleen doen opmerken, dat het zoogenaamde hooge Treurſpel de menſchen niet ſlechts in hunne driften, gevoelens, daaden, maar zelfs in hunne uiterlyke geſtalte, grooter vertoont dan zy in den gewoonen loop der dingen zijn; waarom de Ouden ook, (even als Alexander, by zynen hertocht uit Indie, grooter bedſteden en ſtallingen achter liet, dan menſchen en paarden natuurlijk noodig heb-

(*a*) Zie deszelfs Werkje: *Gedachten over de oorſpronkelyke Samenſtelling*, pag. 99.
(*b*) Zie het IVde Deel van de Werken van de Maatſchapy der Nederlandſche Letterkunde te Leyden, pag. 104 — 114.

hebben, om het volk te doen gelooven, dat hy hen met een leger van Reuzen was komen overvallen,) hunne Akteurs in het verheven Treurſpel hooggehielde ſchoenen of laarzen aantrokken: Waarom glimlacht gy, mijn Lezer? wy begeeren, ik herhaal het, wanneer wy zulke treurſpeelen zien of leezen, alles, wat tot den mensch behoort, in het ſterkſte, in het uiterſte, en, zoo gy wilt, een weinig boven het natuurlyke, te zien, om des te ſterker gewaarwordingen te ondervinden: Gy zijt immers niet afkeerig, om nu en dan de vreugde van den wijn, of van eenig ander vermaak, eens wat hooger te voeren dan derzelver dagelijkſche bedoeling medebrengt; waarom zoudt gy dan uwen geest die zelfde geneugte weigeren? Verwondering verſchaft ons het levendigst vermaak, en 't is eene ſamenvloeying van geneugten, tevens ellendig, en buiten gevaar, te zijn; Waarom zult gy dan die buitengewoone ſterker aandoeningen van Verwondering, Medelyden, Schrik, enz. die gy in Heldendichten met rede verlangt te voelen, die de ziel zijn van verheven Poëzye, in de Treurſpelen verachten? te meer, daar gy de belachelyke karakters in de Blyſpelen in ſterker licht begeert te zien, dan waarin de Natuur dezelve vertoont. Inderdaad ieder Treurſpeldichter, die geen verhevener gevoelens, ſterker driften, treffender daaden, klinkender taal, aan zyne perſonaadjes geeft, dan het gemeene leven opleevert; ieder Blyſpeldichter, die geen meerder grond voor gelach aanbiedt dan de dagelijkſche verkeering in het zelfde beſtek van tijd verſchaft, zal zelf of beklaagd of uitgelachen worden. En zie daar de reden, waarom het Rijm, wel verre van in het Heldendicht of in het verheven Treurſpel minder noodzaaklijk te zijn, in tegendeel daar byzonder wel te pas koomt, en waarom in het laaſte

zelfs de muzijk nu en dan met vrucht gebruikt zou kunnen worden, terwijl het een en ander, ſchoon in het Blyſpel niet geheellijk te verwerpen, daar echter minder noodig is. In de burgerlyke Tooneelſpelen nadert alles meer aan de natuur, en daarom alleen vorder ik het rijm en de Muzijk, ja zelfs de Poëzye in het algemeen, minder in dezelve. — Ik za myne voorbygaande opheldering tot deze algemeene aanmerking bepaalen; dat de onſterflyke HOMERUS moet ſterven; dat de lieflyke treanen, die SHAKESPEARS *Hamlet*, *Othello*, *Leer*, *Macbet*, doen ſtroomen, moeten opdroogen; dat MOLIERE's *Avare* of *Tartuffe* geene zedelyke leering meer geeven, of gelach verwekken, moeten, by aldien Heldendichten en Tooneelſtukken de natuur niet ſterker dan zy is vertoonen mogen. — Ik keer tot de machines in 't byzonder weder.

De begoocheling in het aanneemen en volgen van dezelve gaat inderdaad, by aldien de Dichter zyne kunst verſtaat, gemaklijk, omdat de Natuur zelve daarvoor gezorgd heeft; Wy zijn zoo gemaakt, dat, wel verre dat het ons moeite zoude koſten onzen geest naar verſieringen, zelfs naar harſenſchimmige wezens, zoo zy ſlechts met onze denkwyze ſtrooken, te plooyen, wy dezelve alle oogenblikken in onze taal werkende invoeren. De Wellust *verkwikt*, de Wraak *vervoert*, de Gierigheid *kluiſtert*, de Nijd *knaagt*, en de tegenoverſtaande deugden *openen onzen boezem*, en *verwarmen ons hart*; Terwijl elk, die gewend is op zijn eigen hoofd en hart acht te geeven, zich in zyne zoetſte myneringen dikwils betrapt heeft op het bouwen van luchtkasteelen, die niet dan door bovennatuurlyke wezens kunnen opgetrokken en ſtaande gehouden worden.

Op

Op welken grond dan zal men de Machines als onwijsgeerig verbannen, ten zy men de geheele Poëzye tevens verbanne, en dus, met dezelve en de andere fraaye Kunſten, ons het vermaak des levens ontrukke? Waarom zal men my op een tijd als ik, voor 't minst onſchuldig, verlang my zelven met luchtkasteelen te vervrolyken, als ik, de Philoſophiſche Waarheid ter zyde zettende, voor een poos, alleen in myne verbeelding begeer te leeven, om naderhand verhevener beſpiegelingen met nieuwen lust te hervatten, zoo veele leerzaame ſchoonheden onthouden, als welaangevoerde Machines aan het verſtand, zoo wel als aan de verbeelding, verſchaffen kunnen? Neen! de wyze HOME heeft ongelijk met dezelve zoo ſterk te verbieden (*a*), en allen die 'er tegen zijn vermoede ik, dat der menſchelyke ziel niet diep genoeg zijn ingedrongen.

Sans tous ces ornemens le Vers tombe en langueur;
La Poëſie est morte, ou rampe ſans vigueur;
Le Poëte n'est plus qu'un Orateur timide;
Qu'un froid Hiſtorien d'une Fable inſipide (b).

Verſtaat gy dit cieraad, uw vaars heeft zwier noch pracht;
Uw Dicht is levenloos, of kruipend zonder kracht;
De Dichter krijgt den naam van ſchraal Hiſtorieſchryver,
Beſchroomden Redenaar, en fnaakſchen Tijdverdryver.

A. GOBELS Dichtk. van BOILEAU 3de Zang vs. 189.

On-

(*a*) HOME *Elements of Criticism.* vol. II. p. m. 326.
(*b*) BOILEAU *Art. Poëtique* Chant III. vers 189—192.

Ondertusschen prijs ik hier bovenal de voorzichtigheid aan; VOLTAIRE zelf verstrekt ten voorbeelde en baak, hoe ras een Dichter hier kan missen. Het is inderdaad aan groote en geoeffende geesten alleen, dat ik die fyne vermenging van het wonderbaare met het waarschynelyke vergunne; aan middelmatige of zwakke voegt het niet, en men zal daarin altijd de Maro's van de Rymers onderscheiden. — Ik stap 'er met dit weinige van af, het onderwerp vordert eene afzonderlyke Verhandeling.

VIERDE DEEL.

Nu zal ik de Wysgeerte uit deze vier afzonderlyke oogpunten beschouwen, waar toe men alle haare werkzaamheden betrekken kan. — voor zoo verre zy zich met God en Godsdienst; — met de Natuur; — met den Mensch en zyne driften; — met de Belangen der Maatschappye bezig houdt; en ik zal toonen, dat zy de Dichtkunst en Welsprekendheid in dit alles moet helpen:

I. Men herrinnert zich dat onze beide schoone Kunsten ons als redelyke menschen vermaaken moeten; en dat het van de eene zoo wel als de andere waar is.

Iste regit dictis animos, et pectora mulcet (a).

Maar

(a) VIRGILIUS *AEneid.* I, 153—157.

Maar dus is 't menſchelijk hart gevormd; zonder eene wyze en goede Voorzienigheid geen plicht, geene zedelyke grootheid, geen geluk.

Neen, zo een wys Vernuft 't gewrochte niet beperkte,
Niet met de werking van de ſcheps'len medewerkte,
Het oog niet vestigde op den menſchelyken ſtaat,
Dien niet beſtierde naar zijn voorzorg, wil en raad;
Zo yder waereldling vertrouwde dat, na 't ſloopen
Van 't ſtofflyk lichaam, op geen heilſtaat waar' te hopen,
Geen ſtraf te vreezen waar', dan zou de dwinglandy
Deze aard' hervormen tot een nare woeſteny;
't Geweten, dat de ziel beteugelt, aan durft klagen
En richt, zou nooit den mensch om wanbedryven knagen;
Geen zucht voor 't Vaderland, die rampen overwint,
Geene eer, geen liefde of trouw, die volken ſamenbind,
Geen matigheid, geen recht, ja geene deugdsbetrachting,
Bezielde 't hart des volks, waar' by den mensch in agting;
Geen Godsvrucht ſtrekte een ſteun en toeverlaat in nood,
Noch ſtreelde ons in den ramp, door 't leven na den dood;
Geen orde, die den mensch moet tot verwondring wekken,
Ware op deze aarde of in de hemelen te ontdekken (*a*).

Ons hart krimpt inderdaad op het denkbeeld dat wy aan een wuft geval of blind noodlot zouden overgelaaten zijn, terwijl de ziel van een waar-

(*a*) DE MARRE Beſpieg. IIde *Zang* p. 34, 35.

waardig mensch zich nooit beter dan *in den God zijns heils verheugt*; en te recht zingt *Mistress* CARTER van den Godsdienst:

Sublim'd by Her the soul aspires
Beyond the rage of low desires;
In nobler views elate,
Unmov'd her destin'd change surveys,
And arm'd by Faith untrepid pays
The universal debt.

De ziel, door Godsdienst opgetoogen,
Door laage driften niet bewoogen,
Gesterkt door hoop op d'Oorsprong van 't Heelal,
Ziet, zonder schroom, den dag genaaken,
Die 't stoflijk lighaam sloopen zal,
En haar van d'aardsche banden slaaken;
Ja zelfs, door 't heilgeloof geleid,
Betaald zy met vermaak den schuld der sterflijkheid.

Mistr. CARTER.

Het verband inderdaad van den Godsdienst met onze schoone Kunsten is het menschdom altijd zoo natuurlijk voorgekoomen, dat zy die als deszelfs *organa* aanmerkten.

Castis cum pueris ignara puella mariti
Disceret unde preces, vatem ni Musa dedisset? etc. (*a*).

Wat

(*a*) HORATIUS lib. II. Epist. I. vs. 132 — 138.

Wat zouden maagden, rein van zeden en van deugd,
Wat jongelingen, in 't opluiken hunner jeugd,
Toch ſmeeken van de Goôn, zo zy de hulp ontbeerden
Van dichters, kloek van geest, die hun de woorden leerden?

HORATIUS (*van* HUYDECOPER) B. II. Br. I. p. 234.

't Is hierom ook dat zeer veele, misſchien alle volkeren, hunne vroegſte Godsdienſtige inſtellingen in Poëzye bevat hebben. PITTACUS, weet men, heeft zyne wetten aan de *Mityleners* en ANACHARSIS de zyne aan de *Schyten*, in verzen gegeeven; En om geene andere voorbeelden op te haalen, de *Bedas*, of de vier wetboeken in de *Samskretſche* Taal geſchreven by volkeren, zoo oud, zoo wijs, zoo uitgeſtrekt als de Indous, zijn alleen genoeg om het te bevestigen (*a*).

Elk Dichter derhalven, elk Redenaar, moet, om aan de oogmerken zyner kunst te voldoen, van Gods beſtaan, Deugden, en Voorzienigheid, door wijsgeerige gepeinzen, diep doordrongen zijn, om deze waarheden in alle haare ſchoonheid en kracht in den boezem zyner Lezeren of Toehoorderen overteſtorten. — Ik zal dit met een vergelykend voorbeeld ophelderen.

POPE was zoo wel een Wijsgeer als Dichter, in zoo verre, dat ik zijn *Eſſay on Man* als een der beste Syſtemata van een wyze God- en Mensch-beſchouwing durf opgeeven, 't welk, buiten aanmerking van 't ſchoon der Poëzye, een onwaardeerbaare ſchat van leering behelst,

(*a*) BOLTS *Etat Polit. et Commerc. de Bengale* (traduit de l'Anglois, Maeſtricht 1775.) Tom. I. pag. 5.

helst, gelijk daar over dan ook in Engeland, als over een *Compendium* van Wijsgeerte, openbaare lesſen gegeeven worden. HOOGVLIET was een Dichter, door de natuur gevormd, door oeffening volmaakt, zoo verre de Dichterlyke oeffening alleen volmaaken kan; De een hadt Gods beſtaan en voorzienigheid wijsgeerig overdacht, de ander zijn Godsdienst op de gewoone wyze aangenoomen; Wat is het gevolg? men beöordeele het uit de wyze waarop zy beiden van de Godheid ſpreeken: Dus zingt POPE (*Epit. I. fin.*) van den Oneindigen:

Lives thro' all life, extends thro' all extent,
Spreads undivided, operates unspent;
Breathes in our ſoul, informs our mortal part,
As full, as perfect, in a hair as heart;
As full, as perfect, in vile Man that mourns,
As the rapt Seraph that adores and burns:
To Him no high, no low, no great, no ſmall;
He fills, he bounds, connects, and equalls all.
Ceaſe then, nor ORDER *Imperfection name:*
Our proprer bliſs depends on what we blame.
All Nature is but Art unkwown to thee;
All Change, Direction, which thou canst not ſee;
All Discord, Harmony not underſtood;
All partial Evil, univerſal Good:
And, ſpite of Pride, in erring Reaſon's ſpite,
One thruth is clear, „Whatever is, is RIGT".

Zie

Zie hier een Proſe-Overzetting!

Hy leeft in alles wat leeft, en breidt zich door alle uitgebreidheid uit; maar breidt zich uit zonder zich te verdeelen, werkt zonder moeite, en geeft zonder te verliezen: Hy bezielt onzen geest, hy ademt in onze borst, en doet zich zoo volkomen, zoo volmaakt, in een hair van ons hoofd, als in ons hart bemerken; zoo volmaakt bemerken in den nietigen mensch, die klaagt en weent, als in den verrukten Seraph, die hem met eene heilige verwondering aanbidt en looft. Voor hem is geen Hoog of Laag, geen Groot of Klein! Hy vult, hy verbindt, alles; Hy maakt alles effen.

Houd dan op, verblinde mensch! de ſchoonſte orde verwarring te noemen! Uw geluk hangt af van 't geen gy berispt. De geheele natuur is één enkel kunstſtuk, waarvan gy het verbandt niet kent; Alle toeval is beſtiering, maar die gy niet kunt nagaan; alle wanorde eenſtemmigheid, maar die gy niet vatten kunt: Elk gedeeltelijk kwaad is een goed voor het geheel; en, in weêrwil van uwen hoogmoed, in weêrwil uwer dwaalende rede, ſtaat deze waarheid eeuwig vast: „God heeft alle zyne werken recht gemaakt".

POPE.

Mag ik, by gelegenheid van POPE's leerſtuk: „*Whatever is, is right*, de vier regels van VOLTAIRE aan MAUPERTIUS, toen deze POPE hadt aangetast, herinneren, ſchoon zy geen onmiddelijk verband met myne zaak hebben?

Pope *est un ſcelerat, de qui la plume impie*
Oſe vanter de Dieu la clemence infinie;
Qui pretend follement, ô le mauvais Chretien!
Que Dieu nous aime tous, et QU'ICI TOUT EST BIEN.

De Heer J. PETSCH heeft het in zyne Nederduitſche uitgave van *Leibnitz Théodicée* (Leven p. 94.) dus gelukkig overgebragt.

Ja *Pope* is wis een guit, die in zyn ſtoute blaren
Gods goedertierenheid voor eindloos durft verklaren,
En ſpoorloos ſtaande houd, o Kristen ſlegts in ſchyn!
Dat God ons allen mint, en 't al hier goed zou zyn.

Ik vraag verſchooning voor dezen kleinen buitentred. —

Men ſtelle nu HOOGVLIET tegen POPE! Deze laat in het IIde boek van zynen Abraham, den *Hemelraad*, dat is te zeggen de Goddelyke volmaaktheden, *op het klinken der bazuinen, aan een tafel van geſleepen diamant*, vergaderen, en hy plaatst de *Eenvoudigheid*, die

De zuiverſte Eenheit aan 't volmaakte Wezen geeft,

vooraan; waarop de *Eeuwigheid* volgt.

Die d' eeuwen in zyn vuist tot oogenblikken kneedt.

Dan volgen de andere natuurlyke eigenſchappen, onder welke de *Aanwezenheid*, die

De

De beide polen met zyne armen overvaamt,

de *laatſte* is. Hier op verſchynen de zedelyke volmaaktheden van het aanbiddelijk Opperwezen, en het zelve ſpreekt zyne eigen deugden aan, als

Volmaakte Vorſten, ziel en luiſter van zyn leven.

waar op die Vorſten langwylige redeneeringen voeren, en malkanderen vry bits tegenſpreeken.

Zie daar wat het in hebbe Dichter en geen Philoſoof te zijn? Hoe grootsch praalt (om dit maar alleen aan te haalen) dat

Des millions de jours qui l'un l'autre s'effacent,
Des ſiecles qui s'entaſſent
Sont comme le neant aux yeux de l'Eternel.

van THOMAS in zyne *Ode ſur le Temps*, by dat *vuist kneeden* van onzen Dichter. Daar is 'er die kettery in de aangehaalde plaatzen van HOOGVLIET en POPE beiden vinden; Doch 't is gedaan met de Dichtkunst en Welſpreekendheid, 't is gedaan met de Wijsbegeerte, 't is gedaan met deugd en geluk op aarde, zoo dra men ketteryen zoekt of vindt. Al wat ik in de bygebragte plaats van HOOGVLIET berisp, is dat, het oogmerk der Poëzye hier verlooren, en de geest van ieder wijs mensch, in plaats van vermaakt, gepynigd wordt. Zouden wy immers, de onverdeelde volmaaktheden van het Opperwezen vereend

zien-

ziende werken, niet beter getroffen worden, dan nu wy dezelve verdeeld hooren twisten? — Het is ondertusschen HOOGVLIET, wien ik voor het overige al zynen lof dankbaar toezwaay, alleen niet, die in dit gedeelte der Wijsgeerte te kort schiet; daar zou ten dezen opzichte veel op onze Dichters, op de meeste Dichters van andere Natien, te zeggen zijn. En wat de Welspreekendheid betreft; ik behoef derzelver verband met dezen tak der Wijsgeerte niet te bewyzen. Ik had anders die wonderlyke schoone schildery, welke de welspreekende HOGERSIUS ons in zyne bekende Oratie, *de Patria fortiter defendenda* (a) van den waren Godsdienst geeft, slechts hier te plaatzen; Doch welk rechtaartig liefhebber van onze schoone Konst heeft dezelve niet met verwondering beschouwd? Even weinig behoef ik den welspreekenden PASCAL te melden. Zyne *Lettres Provinciales* zijn elk bekend. Ieder weet, dat dezelve, schoon loopende over Godgeleerde onderwerpen, en wel over dat dor geschil tusschen de Jesuiten en Jansenisten, zoo bevallig echter en welsprekend geschreken zijn, dat VOLTAIRE daar van niet slechts getuigt: „ dat 'er in „ de beste Blyspelen van MOLIERE niets geestiger dan in het eerste „ gedeelte dezer brieven voorkomt; terwijl in de Meesterstukken van „ BOSSUET niets verhevener dan in het andere gedeelte gevonden „ wordt "; maar dat 'er zelfs in deze Brieven niet een enkel woord is, welk, gedurende den loop eener geheele eeuw, zijn recht of grond verloren heeft, in weêrwil der gedurige veranderingen, welke de leven-

(a) *Analecta Belgica* PETRI BURMANNI SECUNDI vol. II. pag. 213.

vende taalen ondergaan. Ja zoo zeer heeft men deze Wijsgeerige Brieven als het richtſnoer van echte Welſpreekendheid beſchouwt, dat zy eene nieuwe Epoque in de Franſche taal gemaakt hebben. Doch het is onnoodig het nut der Welſpreekendheid, ter bevordering van de kennis en eer van onzen grooten Maker, aantedringen. Welk rechtaartig liefhebber van den Godsdienst heeft zich niet menigmaal beklaagd, dat onze Evangeliedienaars ..... Ik herinner my ... Ik ſtaak mijn beklag, en zal alleenlijk onze leeraars vermaanen, dat zy de H. Schriften niet ſlechts ter kennis der waarheid, maar ook ter bevordering van Welſpreekendheid, met oordeel leezen; Ja! dat zy hunne koude of wilde taal en kunst-termen met de majeſtueuſe ſtijl der H. Schryveren vergelyken, en zy zullen bloozen. Waar immers vindt men, om my tot mijn tegenwoordig onderdeel te bepaalen, in het zelfde beſtek van woorden, een welſpreekender en wijsgeeriger, een ſchilderachtiger en verhevener, beſchryving van de Goddelyke Alweetendheid, Alomtegenwoordigheid, Almacht en Goedheid, dan in den 139ſten Psalm? Waar wordt der menſchen zwakheid en afhankelijkheid van 't Opperwezen gevoeliger en juiſter tevens, dan in den 9den voorgedraagen? Waar de worſtelingen van eene ziel, door der boozen voorſpoed verbyſterd, doch door een onwankelbaar betrouwen op Gods Rechtvaardigheid ondersteund, gevoeliger en roerender dan in den 73ſten vertoond? — De groote zaak, o Leeraars! is, dat gy, de H. Schrift leezende, tevens de Rede en uw Hart raadpleegt; dat gy de groote Stukken van den Godsdienst dikwils, lang, wijsgeerig overdenkt! Dan zal de waarheid uwe borst verwarmen; dan zullen uwe woorden uit eene geroerde ziel opborrelen, dan zullen uwe toe-

hoorers, door uwe redenen getroffen, hunne halzen van zelve toeſteeken, om het zachte juk van den Godsdienst te ontfangen.

II. En niet minder noodig is de Wijsgeerte voor de Dichtkunst en Welſpreekendheid, voor zoo verre zy de Natuur, het zichtbaar Heelal, tot het voorwerp haarer betrachting ſtelt; Dit mag men zelfs zeggen, dat de eigen grond is van konſten, die tot de verbeelding ſpreeken, en 't is hier zoo waar als ergens.

Pectus est, quod diſertum facit.

NEWTON was geen Dichter of Redenaar; maar een geest, zoo groot, zoo ſchoon als NEWTON, hadt Dichter of Redenaar kunnen zijn; men verbeelde zich dan een Dichterlyken of Welſpreekenden NEWTON, „die „ de kracht, waardoor 't Heelal beſtaat, door de kracht van zijn door„ dringenden geest heeft uitgevonden, en wiens naam, ſteeds heilig op „ aarde, verdient te zweeven door alle de ruimten, die hy gemeeten, „ door alle de werelden die hy gewogen, heeft, en te klinken in „ de harmonie der Hemelſche lighaamen die hy heeft ontdekt" (*a*).

Nature and Nature's Laws lay hid in Night:
God ſaid, „ let Newton be!" and all was Light (*b*).

De wet en d'orde van 't Heelal was gansch in 't duiſter,
God ſprak: „ Dat Newton zy! " en alles kreeg zijn luiſter.

Door

(*a*) MERIAN *Gods oneindige grootheid*, pag. 82.
(*b*) POPE.

Door een myner Vrienden dus in 't Latijn overgebracht:

Nox erat, et denſis Natura ſepulta tenebris;
„ Sit Newtonus" ait Numen, et ecce dies.

Zou zulk een geest, eenig gedeelte zyner beſpiegelingen in verhevene taal voordraagende, de wonderen van *Gods mogendheid* niet heerlyker vertoonen dan iemand, die zich van zyne vroege jeugd af alleen bepaald heeft om rijmklanken aan te rollen? — De ondervinding beantwoort myne vraag; Wy hebben zulk een Welſpreekenden NEWTON in den *Graaf* DE BUFFON, wiens afbeeldzel hierom te recht met dit byſchrift van den Hr. BERNARD mag pronken (*a*),

Peintre de la Nature, et ſublime comme elle:
Son tableau doit durer autant que le modelle!

Door een myner Vrienden in 't Latijn dus overgebracht:

Naturae pictor, quae non ſublimior ille!
Non niſi morte pari, qua cadat ipſa, cadet.

en die groote geest heeft, om van het overige zyner werken niet te ſpreeken, in zyne *premiere* en *ſecende Vue de la Nature* doen zien, wat in

(*a*) *Bibliotheque des Sciences* etc. Tom. XLIII. pag. 157.

in de Welſpreekendheid eene diepe natuurkennis vermag boven het ongeoeffend brein van hen, die dan eerst de Natuur gaan bekyken als zy dezelve ſchilderen moeten. — Doch laat ons de zaak meer rechtſtreeks ophelderen.

De meeſte Dichters, in plaats van de natuur te beſchouwen, ſchryven malkander na, en 't is hier door dat men dezelfde koppeling van woorden zoo geregeld by hen wedervindt, dat men die woorden, even als de *ſnelvoetige Achilles*, ende andere *epitheta* der helden van HOMERUS, als onafſcheidbaare gezellen kan beſchouwen. Ik zou de roosverwige vingers van den dageraad, de gouden zon, de zilveren maan de paerels van den dauw, de fluweelen handen van den ſlaap, en honderd andere woorden, die altijd te ſamen wederkoomen, ten voorbeelde kunnen bybrengen; doch elk herinnert zich dezelve in menigte. Ik veröordeel die *Epitheta* niet, maar wilde alleenlijk, dat men, gelijk zommigen onzer laatere Dichteren en Dichteresſen gedaan hebben, de noodige verandering betrachtede, en ten dien einde de natuur beſchouwde om nieuwe eigenſchappen in de voorwerpen te ontdekken. Jeder Poëet, by voorbeeld, neemt, in navolging van een ander Poëet, het *brieſchend*, of *ſchuimbekkend*, of *trappelend*, paard te baat, en dit is niet zelden al het Schoon dat dit paard opdischt; het dischт zelfs wel eens ongerijmdheden op. In het boek van JOB (*a*) wordt *de hals van 't paard met donder bekleed.* Dit is in meest alle aangenomene overzettingen behouden, ſchoon men billijk verwachten mocht, dat de minſte Wijsgeerte of Natuurkennis de Overzetters geleid zou-

(*a*) JOB Kap. XXXIX. vs. 22.

zoude hebben tot de andere beteekenis van 't Hebreeuwsch woord, door *donder* overgezet, te weeten die van MAANEN; gelijk LE CENE dan ook te recht vertaalt: *Qui a revetu ſon cou de Creins?* En de Engelſche uitbreiders: *kunt gy zijn hals bekleeden met zulke deftige Maanen?* De fout is van denzelfden aart, als of een paard in een Hollandsch Gedicht met Paarden-*Maanen* verſierd, in eene Franſche overzetting met *Lunes* beſchonken wierd. Dit in 't voorbygaan; — Ik wilde de ſchoone beſchryving welke de Natuurkennende VIRGILIUS van 't paard geeft (*a*) hier tegen ſtellen.

——— ——— *Illi ardua cervix,*
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animoſum pectus: —

Men kan de overzetting van deze en de volgende plaats van VIRGILIUS door VONDEL zien in de *Landgedichten* bl. 88, 89. ik zie geen kans om daaraan door eenige overzetting recht te doen.

En 't is 't uitwendige alleen niet, dat de grootſche Dichter vertoont; hy ſchildert, om zoo te ſpreeken, de ziel van 't onverduldig paard.

Stare loco neſcit: micat auribus, & tremit artus;
Collectumque premens volvit ſub naribus ignem:

De

(*a*) VIRGILIUS *Georg.* III. 80.

De MARRE drukt deze plaats van VIRGILIUS min of meer dus uit:

De Rosſen, die —— —— —— —— ——
Vol vuurs een blaauwen damp van ſmook ten neuze uitſnuiven,
En, tripplend', wolken ſtofs doen naar den hemel ſtuiven.

Batavia, bl. 307.

Deze plaats van VIRGILIUS is niet de eenigſte, waarin zich het onderſcheid doet zien van de Natuur te raadpleegen, of anderen nateſchryven.

VIRGILIUS ſchildert de voorteekens van een aannaderenden ſtorm met trekken zoo wijsgeerig als ſchoon (*a*):

Quum medio celeres revolant ex aequore mergi,
Clamoremque ferunt ad littora: quumque marinae
In ſicco ludunt fulicae: notasque paludes
Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.

Wanneer de meeuwen, uit het midden van de baren,
Zich ſpoeden naer het ſtrant, en, zonder te bedaeren,
Vast piepen in de vlught; de koeten in het zant
Vast dobb'ren; 't reigersnest de poelen op het lant
Verlaet, en naar de lucht en wolcken komt gevaeren.

VIRGILIUS (*door* VONDEL) bl. 54.

LUCA-

(*a*) VIRGIL. *Georg.* I. 361.

LUCANUS, wiens levendige, en zelfs ſchoone, verbeelding, door geen evenredig oordeel wierdt beſtierd, en die zich meer in de *Rhetores* dan in de Natuur geoeffend hadt, verraadt deze beide gebreken in de navolging en verkeerde toepaſſing van de bygebrachte plaats; VIRGILIUS laat den reiger de poelen verlaten, maar dat onderſtelt niet, dat het een watervogel is; Het is inderdaad, gelijk men weet, een landvogel, die zijn nest op hooge boomen maakt, maar, van visch en kikvorſchen moetende leeven, en door de natuur ten dien einde met lange beenen beſchonken, ziet men hem dikwils door 't water plasſen; Te dezer oorzaak heeft LUCANUS, zonder de Hiſtorie van dezen vogel te onderzoeken, hem voor een watervogel genomen, en zingt op deze wyze (a):

——— ——— *auſa volare*
Ardea ſublimis, pennae confiſa natanti.

Ik weet, dat de Hr. OUDENDORP het woord *natanti* het dryven van den vogel in de lucht laat uitdrukken, maar behalven dat die tegenſtelling van *volare* en *natare* juist een van die *pointes* is, daar LUCANUS zoo veel zin in heeft, zoo zouden ook, by aldien men de gemelde verſchooning aannam, de woorden *auſa* en *confiſa* geheel niet te pas koomen, het fraai van LUCANUS zit daar: „ Dat de reiger, die anders „ zwemt, nu durft vliegen ". Eene grove fout, en niet de eenigſte, waar in hy, door VIRGILIUS te willen navolgen, zonder de natuur te be-

(a) LUCANUS lib. V. vſ. 553, 554.

beſtudeeren, gevallen is. Aan de kraai, welke VIRGILIUS (*a*), volgens haaren aart, eenzaam op het drooge zand laat ſtappen:

Tum cornix plena pluviam vocat improbâ voce,
Et ſola in ſiccâ ſecum ſpatiatur arenâ.

—— —— —— —— —— —— Dan krijt
En ſchreeut d'ontruste kraey luidskeels om regenvlaegen,
En ſpringt op 't drooge zant in eenzaamheit. ——
VIRGILIUS (*door* VONDEL) pag. 55.

Aan die zelfde kraai ſchrijft LUCANUS de eigen verrichtingen toe, welke VIRGILIUS in de verzen, die de laatstbygebragte onmiddelijk voorgaan, van de watervogelen hadt opgemerkt, namelijk van zich by een aannaderenden ſtorm water over hunne lighaamen te ſtorten, en hy ſlaat dezen valſchen toon (*b*):

—— *caput ſpargens undis, velut occupet imbrem,*
Inſtabili greſſu metitur littora cornix.

MANILIUS brengt, in eene korte beſchryving van Afrika, den vreedzaamen en onſchuldigen olyfant onder die dieren, die dit gewest vernielen, en plaatst hen by de leeuwen en ſlangen (*c*):

Hor-

(*a*) VIRGILIUS *Georg.* I. 388.
(*b*) LUCANUS lib. V. vſ. 555, 556.
(*c*) MANILIUS *Aſtron.* lib. IV.

Horrendos angues, habitataque membra veneno,
Et vastos elephantas habet; ſaevosque leones
In paenas faecunda ſuas parit horrida tellus.

Doch, 't geen meer te verwonderen is, LUCRETIUS zelf, wien zulks minst van alle Dichteren vryſtond, valt in dit gebrek van Natuurkennis; VIRGILIUS had naar waarheid gezongen (*a*):

Dant ſonitum RAUCI *per ſtagna loquacia cycni.*

LUCRETIUS in tegendeel grondt zyne gelykenis, die tot opheldering van zyne redeneering dienen moet, en derhalven behoorde juist te zijn, op eene volksdwaling, den Wijsgeer onwaardig; Dus zingt hy van de zwaan (*b*):

Parvus ut eſt Cycni melior canor, ille Gruum quam
Clamor, in aetheriis diſperſus nubibus Auſtri.

Daar is, in dat zelfde vierde boek van LUCRETIUS, meer van dien aart optemerken; Hy herhaalt, by voorbeeld, wat laager, niet ſlechts dien onwijsgeerigen zwaanenzang (*c*):

Val-

(*a*) VIRGILIUS *AEneid.* XI. 458.
(*b*) LUCRETIUS lib. IV. vſ. 182.
(*c*) Idem vſ. 551.

Vallibus et Cycni gelidis orti ex Heliconis
Cum liquidam tollunt lugubri voce querelam.

Maar hy verklaart zelfs de verſchillende ſtemmen of geluiden, die menſchen, dieren, of inſtrumenten maaken, op eene wyze, die men gewisſelijk van geen jongen leerling in de Natuurkunde verwachten zoude (*a*):

Haud igitur dubium est, quin voces verbaque conſtent
Corporeis è principiis etc.

De dwaaling, welke CLAUDIANUS (*b*) zoo bevallig voordraagt, is, zoo niet even onwijsgeerig, ten minſten even valsch. Het was ten zynen tyde, en is nog, een algemeen vooroordeel, dat de *Hyſtrix*, of het zoogenaamd *ſtekelvarken*, vervolgd wordende, zyne ſtekels uitſlitst, en zyne vyanden daarmede ſterker dan met de felſte pylen wondt; de Latijnſche Dichter drukt deze dwaaling op eene allerbevalligſte wyze uit:

Ecce brevis propriis munitur bellua telis,
Externam nec quaerit opem. fert omnia ſecum.
Se pharetra, ſeſe jaculo, ſeſe utitur arcu.
Unum animal cunctas bellorum poſſidet artes.

Al

(*a*) LUCRETIUS L. IV. vſ. 537.
(*b*) *Eidyll.* HYSTRIX vſ. 39.

Al dat fraai ondertusschen verdwijnt, zoodra men weet, dat het eeniglijk rust op een verdichtzel, waarvan de valscheid in onzen tijd beweezen is (*a*). Beter schildert de Dichter, (zoo men slechts *absentem* TACTURA *virtus*, in plaats van *ventura*, leest) den Electrischen schok in zijn TORPEDO. In zijn PHOENIX en APONUS mocht hy fabels vertellen . . . . doch ik bedenk my; wy moesten eene bepaalde fout in CLAUDIANUS aanwyzen, niet zyne Idyllia in 't algemeen beoordeelen.

By verscheiden Dichters, onder de laateren, vindt men dat gebrek van natuurkennis, byna zoodra zy van de natuur reppen; Ik gaa weder de gemeene Dichters voorby, om hen niet aan den hals te krygen; Maar zou men in eenen YOUNG, in eenen POPE, spooren van dit gebrek vermoeden? — Dat VIRGILIUS (*b*) dat CICERO (*c*), de twee uiterste gordels der aarde wegens de koude, den middelsten wegens de hitte, onbewoonbaar stellen, vindt verschooning in de onkunde hunner eeuw; maar dat een Dichter, zoo wijs als Doctor YOUNG, die met de minste opmerking kon begrypen, dat het over de geheele aarde niet te gelijk nacht kan zijn, en dat zelfs altijd een even groot gedeelte van onzen bol verlicht als duister is, het kinderachtig denkbeeld van zommige Kerkvaderen volgende, ons deftig waarschouwe (*d*); „ Dat *in den Middernacht*, wanneer het mensch-

„ dom

(*a*) Zie slechts het artikel van het *Stekelvarken*, in het XII. deel van BUFFONS *Nat. Historie.*

(*b*) VIRGIL. *Georg.* L. I. vs. 232 *& seq.*

(*c*) CICERO *Somnium Scipion.* Cap. VI.

(*d*) YOUNG *Night thougts*, Night IX. Works, Vol. III. p. m. 275. (in de keurige Nederduitsche Vertaaling van den Heer J. LUBLINK IIde D. bl. 267.)

„ dom in diepe rust gedompeld ligt, en aardſche verbeelding zich „ met guldlen droomen voedt; in den middernacht, om nog meer „ ſchriks aan het ſchrikkelijkst uur der ſtervelingen bijtezetten; in „ den middernacht —— de *wereld* zal *vergaan*". Dit, dit, is onbegrypelijk. —— De fout van POPE is niet even zwaar, doch verdient evenwel opmerking, omdat zy van POPE is. HOMERUS (*a*) had deze gelykenis gebruikt: „ Gelijk een wolk van ſpreeuwen met een „ angſtig geluid wegvliegt, zoodra zy de aannadering van den havik, „ die ſlachting onder het klein gevogelte aanrecht, verneemt". POPE, waarſchijnlijk om meer waardigheid aan deze gelykenis te geeven, gebruikt, in plaats van ſpreeuwen, kraanvogels, die men weet, dat verſcheiden voeten lang zijn, en geeft een ſchildery van iets dat in de natuur niet beſtaat of kan beſtaan.

Wedg'd in one body, like a flight of cranes,
That ſhriek inceſſant while the faulcon hung
High on pois'd pinions, threats their callow young.

Ik zal onze vaderlandſche Dichters niet aanhaalen; Men begrijpt 'er de reden van; Ik zal alleenlijk eene verzinning opmerken in den Hr. P. HUISINGA BAKKER, omdat ik hem eene eerſte plaats onder de wijsgeerige Dichters toekenne; Hy laat de kikvorſchen *rikkikken door den raauwen gorgel* (*b*):

Zelfs

(*a*) HOMERUS *Iliad.* XVII. vſ. 755.
(*b*) Nederduitſche overzetting van HIGTS *Lente-zang.*

Zelfs verheft de vuile kikvorsch 't lelyk hoofd, en wrokt en wroet,
Roept en roert den raauwen gorgel, rikkikkikt ter veenplasse uit.

daar het voor elk, die haar kwaakende beschouwt, vry zichtbaar is, dat zy dit geluid maaken door middel van twee blaasjes ter wederzyde van den kop, die door den Hr. P. CAMPER naauwkeurig beschreven zijn (*a*). De fout is ondertusschen klein, en ware de Dichter minder groot, ik zou dezelve, met zoo veele andere van meer belang, welken ik in gemeene Dichteren aantref, ongerept voorby zijn gegaan; maar gelijk de Hr. J. DE KRUYFF (*b*) van den Hr. L. TRIP zong, zoo is 't ook hier,

Men kan, in zulke dichtjuweelen,
Geen naauwlijks zichtbaar vlekje veelen.

Ik zal hier alleenlijk nog eene andere aanmerking byvoegen, die, omdat zy vreemdelingen, zoo wel als onze landgenooten, raakt, geen ongenoegen kan verwekken. ANDROMEDA was de Dochter van den Ethiopischen Koning *Cepheus*, en in Ethiopie geboren, gevolgelijk zwart of bruin; Dus laat ook OVIDIUS *Sapho* van haar zingen (*c*).

Candida si non sum; placuit Cepheïa Perseo
Andromede, patriae fusca colore suae.

Men

(*a*) Zie het 1ste Deel der Verhand. van het Bataafsch Genootschap te Rotterdam, bl. 245—252.
(*b*) *Nieuwe Bydragen*, II. D. bl. 673.
(*c*) OVIDIUS *Heroid.* XV. 35.

Men weet ondertusschen, hoe dikwils de blankheid van de schoone *Andromeda* door onze Dichteren geroemd, en die blankheid zelfs boven de marm'ren rots, waar aan zy vast geklonken was, verheven, is; Gelijk de Schilders haar dan ook blank met bruin hair afbeelden. OVIDIUS, 't is waar, maakt eene vergelyking van *Andromeda* mêt marmer; maar, behalven dat 'er zoo veel zwart of bruin, als wit, marmer is, betreft die gelykenis ook niet de kleur, maar den onbeweeglijken stand der geboeide *Andromeda*; Dus zingt de schoone Dichter (*a*):

——— ——— *Nisi quod levis aura capillos*
Moverat; et trepido manabant lumina fletu;
Marmoreum ratus esset opus. ——— ———

Geleekze in zijn gezicht een kunstigh marmerbeelt,
Had niet een luchtje met de blonde vlecht gespeelt, enz.

OVIDIUS (*door* VONDEL) p. 124.

De zin is blijkbaar. „ dat Perseus de maagd zonder die beweeging „ van het hair en de schreiende oogen voor een standbeeld zou ge„ nomen hebben; zoo vast was zy gekluisterd, zoo onbeweeglijk „ stond zy "; En ik zal hier in 't voorbygaan aanmerken, dat OVIDIUS, zelfs in zyne *Metamorphoses*, daar hy zich inzonderheid scheen te mogen veroorloven om de natuur minder in het oog te houden, eene

(*a*) OVIDIUS *Metamorph.* IV. 672.

eene verwonderlyke naauwkeurigheid in alle zyne beſchryvingen bewaart, en elke bloem of plant net zoo vertoont als zy beſtaat.

Ik zou ten opzichte van de Welſpreekendheid insgelijks aanmerkingen, niet ſlechts op onze Schryvers, maar zelfs op onze Predikſtoelen, kunnen maaken, die hier geplaatst zouden kunnen worden; dagelijksch hoort men daar, by voorbeeld, de iedelheid der ONDERMAANSCHE *dingen* leeren, even als of de Maan meer boven dan onder de aarde ware; dagelyks bidt men zoo wel in Waterland als op de hooge Veluw, om een *vroegen en ſpaden regen;* die woorden, ondertuſſchen, weet elk mensch, dat voor- en na-jaarsregen beteekenen, en hy weet insgelijks, dat men in onze laage landſtreeken, in 't voor- en na-jaar om droogte, en in de hooge landen des zomers alleen om regen wenscht. *Bergen Gods, heuvelen Gods*, neemt men (in plaats van voor *groote*) voor *heilige* bergen; Men houdt zich letterlijk aan *den geest Gods die over 't water zweefde*, in plaats van om een ſterken wind te denken; Men wenscht den Toehoorderen een gelukkig, of dreigt hen een ongelukkig, *Hier Namaals*, de verſchillende denkbeelden van plaats en tijd verwarrende. Men ſpreekt van *deze* en *geene zyde der Eeuwigheid*, als of het oneindige zyden of deelen hebben konde.

Doch laat my, in plaats van gebreken aantewyzen, door aangenaamer voorbeelden toonen, hoe veel eene opmerkzaame Natuurbeſchouwing in Dichtkunst én Welſpreekendheid vermoge. Men begrijpt lichtelijk, dat ik zulke Dichters of Reedenaars niet moet bybrengen, die de natuur voordachtelijk behandelen, omdat de Vraag van de W. E D. Maatſchappy, algemeen zijnde, uit Dichters en Redenaars in het algemeen, niet

uit natuurbeſchryvende Dichters en Redenaars, moet beantwoord worden. — Zie daar dan, een gedeelte van die ſchoone beſchryving, welke de Hr. PIETER HUISINGA BAKKER, in zyne *Beſpiegelingen der Vaderlandſche Stroomen*, van den omloop des bloeds geeft (*a*):

Het bloed, ſchoon dunner vogt vervlieg' door de open pooren,
Loopt in het lighaem rond, en rent door de aderſpooren,
Ryst tot den ſchedel toe, daelt ylings weêr beneên:
Het hart, zo 't ons betaeme in dit geheim te treên,
Het hart, dat groote vat, om 't ſtroomend bloed te ontvangen,
Verſpreidt door 't ſchoon geheel dien vloed met vlugge gangen:
Het bloed, dat overal gekleinsde ſappen ſchenkt;
Het groeiend leeven kweekt, en 't veld der ſpieren drenkt,
Stort duizend vaetjes in, die zig als beekjes ſlingren,
Wier teedre takjes aan der teenen punt en vingren,
De onzichtbre dropjes bloed, met kronkelenden zwier,
Terug geleiden naar der aedren hoofdrivier;
Waer langs, met breeder togt, het bloed, uit wyder monden,
Naer 't hart, den Oceaen dier Wereld, wordt gezonden. enz.

Hoe gaarne zoud' ik dit Stuk in zijn geheel, hoe gaarne het Mikroſkoop, en andere ſchoone Stukken, van dezen wijsgeerigen Dichter geeven! Doch ik moet voortſpoeden, en zal op deze dichterlyke ſchets

(*a*) Gedichten van den Hr. PIETER HUISINGA BAKKER, pag. 71, 72.

ſchets der kleine wereld van den Hr. BAKKER, de beſchouwing der groote van den welſpreekenden THOMAS (*a*) laten volgen.

„ DESCARTES, zegt hy, in eene gekroonde Lofreden over dien „ Wijsgeer, DESCARTES beſchouwde de geheele wereld als een en„ kel en oneindig werkſtuk, welks raderen en veeren, van den be„ ginne af, door eene eeuwigwyze hand, op de eenvoudigſte wyze ge„ ſchikt, juist op den anderen paſſen. In die verbaazende menigte „ lighaamen en beweegingen zoekt hy de ſchikking der middelpun„ ten. Ieder lighaam heeft zijn byzonder, ieder zamenſtelzel van „ werelden zijn algemeen, middelpunt. Ongetwijffeld is 'er een „ middelpunt voor het geheel, rondom het welk alle de zamenſtelzels „ der werelden in de ganſche natuur geſchikt zyn; Maar waar? In „ welk punt van de uitgebreidheid is het zelve? Het middelpunt van „ het wereldgeſtel, waartoe onze aarde behoort, is de zon; Dat we„ reldgeſtel is een der raderen van het groot werkſtuk; De zon is het „ ſteun- of verzamelpunt van dat rad. Hetzelve bevat agttien hon„ dert milioenen mylen in den omtrek, zo wy ſlechts tot den loop„ kring van Saturnus rekenen: Hoe veel grooter zou die uitgeſtrekt„ heid worden, zo wy den buitenmiddelpuntigen loop der ſtaartſtar„ ren konden volgen; Dit verbaazend rad vat in een ander aanliggend „ rad, dat mogelijk veel grooter omtrek heeft dan 't onze. Dit twee„ de heeft gemeenſchap met een derde; Dit derde met een vierde, „ en zoo verder in eene oneindige achtervolging, tot aan die, welke „ door

(*a*) *Eloge de Descartes, qui a remporté le prix de l'Academie Françoiſe* en 1765. *Oeuvres de* THOMAS, Tom. II. p. 68.

„ door de uiterſte grenzen van de uitgebreidheid bepaald worden. Al-
„ le weegen, alle werken zy op malkanderen, alle dienen zy den
„ anderen tot gewichten en tegenwichten; — en op de evenwichten
„ der byzondere wereldſtelzels rust het evenwicht van 't gansch
„ Heelal"; enz. Zie daar het verband van de kennis der Natuur met onze ſchoone Kunſten. Elk weet ook, welk een voortreffelijk gebruik de Heilige Dichters en Redenaars van deze kennis gemaakt hebben. De Psalmen heb ik reeds aangehaald; JOB, JESAIAS, enz. vertoonen zich van zelf, en ik behoef de verſcheiden Leerredenen van SAURIN ſlechts opteſlaan, om blyken te vinden, welk een ſchoon gebruik de Predikſtoel daar van maaken kan, onder andere zyne *Sermons ſur le renvoy de la converſion*; byzonderlijk *Sermon* I. p. m. 9, 10, 29.

III. En niet min duidelijk is dit verband onzer ſchoone Kunſten met de Wijsgeerte, daar het de beſchouwing van den mensch en zyne plichten geldt. Ik heb vroeger getoond, dat het een eigenaardig uitwerkzel, dat het zelfs de bedoeling, is van waardige Poëzye en Welſpreekendheid, het hart te leenigen, en den mensch gezellig te maaken.

Os tenerum pueri balbumque Poëta figurat:
Torquet ab obſcoenis jam nunc ſermonibus aurem;
Mox etiam pectus praeceptis format amicis,
Asperitatis, et invidiae corrector, et irae;
Recte facta refert; orientia tempora notis
Inſtruit exemplis; inopem ſolatur et aegrum (a).

Een

(a) HORATIUS lib. II. Epiſt. I. vſ. 126.

Een Dichter vormt, en buigt, de tong eens teedren kinds,
En leert al vroeg het oor ontvliên, wat eenigszins
Naar ontucht ſmaakt of riekt: voorts ſterkt hy 't harte in 't goede
Door zachte lesſen; leert de boerscheid, en de woede
Van gramſchap en van nijd vermijden: hy vermeldt
Wat ergens heerlijk is gedaan in ſtad of veld,
Tot onderwijzinge van zijne en laatere eeuwen:
Hy troost de kranken; en hy hoort als de armen ſchreeuwen.

HORATIUS (*door* HUYDECOPER) Brieven, B. II. B. I. vs. 234.

Doch om deze oogmerken van leering en verbetering te bereiken, moeten Dichter en Redenaar, gelyk ik insgelijks vroeger heb aangemerkt, het menſchelijk hart kennen; en dit is zeker zulk eene lichte zaak niet, zo wy eenen Dichter en Redenaar, die het kende, gelooven mogen. Dus zingt HOOFT (*a*):

O al te blindt verſtandt! waar heb ik op vertrouwt?
O loghryk menſchen hart wat zijt ghy loos gebouwt,
Vol achterwinklen en verborgene vertrekken,
Om uw' ontoonbre quaê gezindtheên te bedekken!

Hier is derhalven Wijsgeerte noodig; want

La

(*a*) P. C. HOOFT *Facto* III^de Bedr. II^de Ton.

La Nature, feconde en bizarres portraits,
Dans chaque ame est marquée à de differens traits.
Un geste la decouvre, un rien la fait paroitre;
Mais tout éſprit n'a pas des yeux pour la connoitre (*a*).

Doch dit verband der menschkennende Wijsgeerte met onze ſchoone Kunſten moet, volgens ons ontwerp, ook door eenige voorbeelden opgehelderd worden; waartoe ik de volgende verkieze, omdat zy tevens het nut der ſchoone Kunſten, die het leven vervrolyken, aantoonen.

Men herinnert zich de zedekundige waarneeming van VIRGILIUS (*b*), hoedanige hy veele in zyne ſchoone *Georgica* heeft.

Optima quaeque dies miſeris mortalibus aevi
Prima fugit: ſubeunt morbi, triſtisque ſenectus;
Et labor, et durae rapit inclementia mortis.

Men herrinnert zich eene gelijkſoortige van JUVENALIS, in zyne IX^de^, en vooral zyne X^de^, *Satyra*:

Omnibus in terris, quae ſunt a Gadibus usque
Auroram, et Gangem, pauci dignoscere poſſunt
Vera bona, atque illis multum diverſa, remotâ
Erroris nebulâ: quid enim ratione timemus;

Aan

(*a*) BOILEAU *Art Poëtique* Ch. III. vſ. 369.
(*b*) VIRGILIUS *Georgic.* III. 66.

Aut cupimus? quid tam dextro pede concipis, ut te
Conatûs non poeniteat, votique peracti?

en eindelijk die van MANILIUS, Lib. IV. vſ. 1. ſeqq. welke men niet kan leezen, zonder eene eerbiedige trilling te voelen:

Quid tam ſollicitis vitam conſumimus annis?
Torquemurque metu, coecaque cupidine rerum?
Aeternisque ſenes curis, dum quaerimus aevum,
Perdimus, et nullo votorum fine beati,
Victuros agimus ſemper, nec vivimus unquam?

METASTASIO had de Ouden geleezen, en breidt de aanmerkingen der Latijnſche Dichteren even ſchoon als wijsgeerig in zynen *Demophontes* uit (a):

O Goôn, wat is de mensch! waar is de vreugd van 't leven?
Is z'in de kindsheid, die voor eigen ſchaduw beeft?
Is z'in de jeugd, wanneer vaak liefde ons heil weêrſtreeft?
In ryper jaren, als de zorgen ons verſlinden?
Of in de grijsheid, die zig telkens ſtoort, te vinden?
Een enk'le glimp van heil zweeft door ons leven heen,
't Bejaagen dezer ſchim vermoeit ons in 't gemeen;

De

(a) *Demophontes* p. m. 50.

De vrees voor bill'ke ſtraf ontrust het kwaad geweten,
Wijl nijd, bedrog en list, op waare deugd gebeten,
Zig ſaam vereenen tot haar ondergang; Alom,
In alles, ziet de mensch als naar zijn ſchaduw om,
En nauw'lijks opent hy, in dezen droom, zyne oogen,
Of ſtort in 't graf, en ziet het al in rook vervloogen.

Het volgend ſtuk ſluit byna op dat van METASTASIO, en geeft my tevens een zeer geſchikt voorbeeld (*a*).

Zoo ſtrekt de Deugd zich-zelve alleen ten eigen loon!
Een loon, nooit recht gekend: geen ligtvergaane kroon
Van glinſtrend klatergoud, de brooze gift, die de aarde
Aan heur beminnaars ſchenkt: Een goed van grooter waarde;
Dat geen geweld, of roof, of ramp, te duchten ſtaat,
En zijn bezitters niet in eeuwigheid verlaat.
ô Wondre werkingskragt van 't waakende Gewiſſe,
(Wie dringt in 't diep geheim van uw getuigeniſſe?)
Dat 's Hemels vierſchaar ſpant in 't menſchelijk gemoed,
Betichter, Rechter, is; beklag en uitſpraak doet:
Der vroomen heil en troost in de akeligſte nooden:
De ontzagchelijke beul en geesſel van de ſnooden!
Geweeten, ſtaalen ſtem des vreeſelijken Gods,
Gij maakt den wellust uit des waaren PATRIOTS.

Het

(*b*) W. BILDERDIJK, *waare liefde tot het Vaderland*, bl. 66.

Het geweten brengt my eene plaats van CICERO, in zyne verdediging van *Sextus Roſcius Amerinus* (*a*), te binnen, die my een gepast voorbeeld voor 't verband der Welſpreekendheid met de menschkundige Wijsgeerte verſchaft; „ Verbeeldt u geenszins, gelijk de oude „ fabels leeren, dat zy, die iets ſnoods bedreeven hebben, door de „ furien met brandende ſakkelen verſchrikt, geplaagd, gedreeven, „ worden; 't Is ons eigen ſnoodheid, die ons vervaart; 't is de angst „ van ons eigen hart, die ons pynigt; 't is de akelige bewustheid van „ 't bedreeven kwaad, die ons martelt; Dit, dit, zijn de furien, „ welke wy nooit ontvluchten kunnen, en die ons niet ſlechts des „ daags, maar zelfs des nachts, op onze legerſteden teiſteren ". Het haatelijk karakter van eenen CATILINA, zoo als de welſpreekende SALUSTIUS hetzelve met een verwonderlijk penſeel ſchetst (*b*), zou op deze plaats van CICERO niet ongevoeglijk volgen; doch al ſombere denkbeelen genoeg! Dat, 't welk de Ridder HOOFT ons van *Zanobio* geeft (*c*), zal tot eene tydige verlevendiging ſtrekken. „ Onder anderen, die haar (*Helionore*) tempels van hunne harten maak„ ten, ſtak uit een jongeling, genaamd *Zanobio*, ('t huis is my niet „ indachtig,) wélgeſchaapen van leest, fier van moedt, voeghlijk van „ zeden, afgerecht op allerleie adelijke oeffeningen en hooffche han„ teering; en die de konst doorknaauwt, de natuir te baat hadt, om „ zich ter wrangſte borſten intewikkelen, de mogentheden der zie„ len te breidelen, en naa zijnen zin te mennen. Van ſchrijven in rijm

„ en

(*a*) CICERO *Oratio pro S. Roſcio Amerino* vol. III. p. m. 921.
(*b*) SALUSTIUS *Bell. Catilin.* Cap. V.
(*c*) P. C. HOOFT *Rampzal. der verheffing van den Huize de Medicis* p. m. 34.

„ en prooze, van paaren der ſtemmen met ſnaarengalm, van overvlie-
„ gende vonden met maghtigh ſieraat van taal t' ontfouwen, en zyn
„ hartstoghten met glimp ten toon te ſtellen, weetenſchappen ge-
„ queekt in 't kabinet van Venus, en die alle ſlooten van Jofferlijke
„ boezemen kunnen openen, was hy een uitgeleert meeſter".

Deze plaats van HOOFT leidt myne gedachten verder tot eene andere aanmerking, die onder dit artikel behoort. Een Dichter en Redenaar moeten niet ſlechts den mensch in zyne groote driften en plichten kennen, maar moeten ook die regels van welvoeglijkheid en beleefdheid weeten, waarvan het genoegen der verkeering, mogelijk meer dan van de groote plichten, afhangt. — Wy willen of kunnen niet altijd ſterke hartstochten voelen, en evenwel moet ons hart altijd warm gehouden worden, en derhalven altijd werken. — Zie daar dan het nut, niet ſlechts van menſchenkennis, maar zelfs van beſchaafde zeden! voorbeelden zullen myne gedachten tevens opheldren en bevestigen. VOLTAIRE laat zynen held in een geſprek met Koningin *Eliſabeth*, terwijl hy het karakter van *Catharina de Medicis* beſchrijft, zich dus verſpreeken (*a*):

In 't kort, met weinig deugds, in 't veinzend hart verzaakt,
Beſmet door alles 't geen *haar* KUNNE haatlyk maakt.
Dit woord ontſlipt myn tong, op vleitaal ongeſleepen.
'k Heb onder deze Kunne U echter niet begrepen:

Gy

(*a*) VOLTAIRE *Hendrik de Groote, door S. Feitama*, B. II. p. 24, 25.

Gy, van haar zwakheên vry, neemt aller harten in.
De Hemel, die ten troon, doorluchte Koningin!
U vormde, wyst Europe, en all' zyne Oppermagten,
Op u, de heldenbaak voor wederzyds geſlachten.

VOLTAIRE wist, zoo wel als wy, dat Koningin *Eliſabeth*, met veele groote hoedanigheden, de byzondere zwakheden haarer kunne rykelijk hadt; maar dit zelfs maakt het kompliment van *Henrik* des te treffender, en doet ons des te meer belang in het geſprek der Vorſtelyke Perſoonen neemen. Ik zou, uit dezelfde *Henriade*, en zelfs uit dit eigen geſprek van *Henrik* met *Eliſabeth*, meer voorbeelden kunnen ontleenen; doch ik verkies andere te plaatſen. OVIDIUS, die fyne kenner van het hart der vrouwen, laat zyne, byna naakte, *Andromeda*, haar doodsgevaar, om zoo te ſpreeken, door eene zedige ſchaamte vergeeten, en doet ons even daar door te meer op die ſchoone verlieven (*a*):

——— ——— *primo ſilet illa: nec audet*
Appellare virum virgo: manibusque modeſtos
Celaſſet vultus; ſi non religata fuiſſet.

——— Zy zwijght ſtil in 't eerſte, en geeft geen reden,
En 't geen een dochter voeght, ontziet uit ſchaemte een' man
Te ſpreeken: en dewijl zy hant noch vinger kan
Verroeren, wou ze zich met zedigh ſchaemroot dekken:

OVIDIUS (*door* VONDEL) p. 124, 125.

De

(*a*) OVIDIUS *Metamorph.* IV. 680.

De Heer A. VELDHOVEN beſchrijft onze eerſte Moeder in het Paradijs vóór den val, en dus naakt, bloozende op de gewaarwordingen van Gods glansryke tegenwoordigheid (*a*):

Schoon Eva's blanke ziel door ſchuld niet was bevlekt,
Nogtans toen die prinſes der vrouwen
Haar grooten Schepper mogt beſchouwen,
Hadt d'eerbied toch een blos op haar gelaat verwekt.

Ik vraag aan elk gevoelig mensch, aan elk die eerbied voor de Sexe heeft, of hy dat bloozen der jonge, der ſchoone, der kuiſche, *Andromede* en *Eva* met geen genoegen ziet? Ik vraag aan elk, die op de kleine bewegingen van zijn hart acht geeft, of de konstgreep van CICERO, om zyne rechters, dat is te zeggen, het Romeinſche Volk, door een welverdienden lof van vorige wijsheid tot eene wyze uitſpraak in zijn geding overtehaalen, niet eenige verlevendiging by hem uitwerke? „Dewijl het derhalven uit verſcheiden ſtukken blijkt, dat „ onze Voorouders alle andere Volkeren, niet ſlechts door de wape„ nen maar ook, in raad en wijsheid overtroffen hebben, zoo ver„ trouw ik van u, Romeinen; enz." (*b*).

IV. Nu koom ik eindelijk tot dat gedeelte der Wijsgeerte, dat tot de Maatſchappy betrekking heeft, en hier vertoont zich derzelver verband met de Dichtkunst en Welſpreekendheid zoo duidelijk, dat men

(*a*) A. VELDHOVEN *Dichtkundige Beſpieg.* pag. 4.
(*b*) CICERO *Oratio pro Roſcio Amerino* vol. III. pag. 92.

men deze, te dier oorzaak, als Kunſten van den Staat mag aanmerken, van welken eene wyze Regeering zich met den besten uitſlag des werelds zou kunnen bedienen om een volk gelukkig te maaken. „ Zulke edele kunſten, zegt de Heer SULZER (a), moeſten met den „ Godsdienst en de Staatkunde op 't naauwst verbonden worden. De „ menſchelyke natuur is voor groote dingen vatbaar, ſchoon weinig „ menſchen iets groots beſtaan; De Dichtkunst en Welſpreekend„ heid, door de burgerlyke Regeering geleid, zouden het groote, dat „ in hun is, werkzaam maaken. — De Joodſche Vorſten hadden „ Propheeten, eigenlijk Nationale Dichters, op hunne zyde, ver„ ſcheiden andere Koningen of Wetgeevers waren of zelve Dichters, „ of hadden, ten nutte van de Regeering, Dichters by zich, en men „ weet, welk een' aanzienlyken rang de Barden by de verſcheiden Cel„ tiſche Volkeren gehad hebben ". De Dichtkunst en Welſpreekendheid zijn indedaad, gelijk men weet, veele eeuwen lang de groote drijfveeren in de maatſchappyen geweest, en de DEMOSTHENESSEN en CICERO's beſliſten de Staatzaaken, zoo lang de volken wisten vry en gelukkig te zijn. De vuigſte mensch toch, zelfs door zijn eigen belang, uit zijn' loggen ſlaap niet optewekken, hecht zich aan zijn geboortegrond,

Een algemeene zucht, den ſterv'ling ingegeeven,
Doet hem zijn vaderland beminnen naast het leven.

Trekt

(a) SULZER *Allgemeine Theorie der ſchöne Kunſten in Alphabetiſchen Ordnung* 1ſte Theil 8vo. p. 336.

Trekt van den noordpool naar de dorſtige Abyſſynen,
Elk lieft zijn ſneeuwſpelonk, of ak'lige woeſtynen;
De Samojeed veracht zyne ysgebergten niet;
En Tarter noch Sarmaat geeft blyken van verdriet (*a*).

Elk weet dat hy eene vrouw, dat hy ouders, kinderen, vrienden, maagen, dat hy tempels en altaaren, heeft; Elk ſchiet derhalven het harnas aan, zoo dra het de gemeene belangen geldt; Naarmaate eene baatzuchtige vleiery voor oppermachtige Vorſten begon te kruipen, is de invloed onzer ſchoone Kunſten, ik erken het, verminderd, en het is van Engeland maar alleen dat VOLTAIRE zijn ſchip toezingt (*b*):

Tu verras dans les Champs, qu'arroſe la Tamiſe,
La liberté ſuperbe aupres du throne aſſiſe.

Gy zult in Albion, (wel mag 't gelukkig heeten!)
De fiere Vryheid zien by 's Vorſten throon gezeten.
VOLTAIRE.

Maar des niet te min hebben de Dichtkunst en Welſpreekendheid haaren invloed op den Staat niet geheel verloren, en kunnen dien niet verliezen, zoo lang eenige vonk van vryheid, eenig gevoel van waarde, in der burgeren boezems gloeit. Ik behoef van verſcheiden ſtukken

(*a*) z. STIJL *opkomst en bloei der Nederlanden*, 2de druk pag. 398.
(*b*) VOLTAIRE tom. XII. p. m. 163.

ken onzer Vaderlandſche geſchiedenis, van VIGLIUS, van. St. ALDEGONDE, en byzonderlijk van die ſchoone verdediging voor Prins WILLEM den I. door VILLIERS, niet te ſpreeken; Men kent dezelve; Men weet ook, hoe onze eilandſche nabuuren, in hunne gekneusde volksvergaderingen, de kracht der Welſpreekendheid, in weêrwil van de kracht des gouds, zoo dikwils hebben doen voelen; Men weet hoe de Parlementen eener nabuurige natie op het vaste land, ſchoon door een yzeren ſcepter geplet, voor weinige jaaren nog door redevoeringen, die de *Cato's Letters* (*a*) niet behoefden toetegeeven, de geweldige bedoelingen eener heerſchende Hof-kabale grootendeels veriedeld hebben; Men weet ook, hoe wyze en billyke overheden, den onderdaan door overtuiging poogende te winnen, het nut onzer ſchoone Kunſten des te krachtiger ondervonden, omdat zy door dezelve in de harten zelve regeerden. „ Het zijn de „ Dichtkunst en Welſpreekendheid, die, volgens de aanmerking van „ een der welſpreekendſte Schryveren van onzen tijd (*b*), het volk „ niet alleen in alle zyne rechten kan herſtellen, maar ook den Vorſten „ hunnen hoogſten roem doen erlangen, namelijk dien van den geest „ en het hart hunner onderdaanen te leiden, en over hunne gevoe„ lens en wil zelve door de rede en billijkheid te gebieden ". Gelijk dit alles zich by de minſte opmerking duidelijk vertoont, zoo zoude ik nutteloos tijd verſpillen, met het verband der Wijsgeerte, voor

(*a*) Ook waren zy *mutatis mutandis*, uit GORDON's *letters of Cato*, en zyne *Diſcourſes upon Tacitus* overgenoomen.

(*b*) *Abbé* RAYNAL *Hiſtoire Philoſophique et Politique des Etabliſſements etc. dans les deux Indes*, Tom. VII. p. m. 243.

voor zoo verre deze door de Maatschappy tot het voorwerp haarer beſpiegelingen geſteld word, met onze ſchoone Kunſten aantetoonen. Wat immers kan men hier verwachten van een Dichter of Redenaar, wien men misſchien zelfs den naam van burger zou mogen weigeren? Zullen die lieden, die, zelve door hunne logge onkunde koud, geene gezellige ziel verwarmen kunnen, de maatſchappy omarmen, het menschdom koeſteren, 't heelal verlevendigen? Helaas! men ziet het aan zoo veele ſtukken, men hoort het aan zoo veele redevoeringen in onze dagen, waarin de ſnaaren van 't gemeen belang met zoo traage of onbedreven handen geroerd worden, dat men dezelve, ſchoon de gewichtigſte onderwerpen, van Stad of Staat bevattende, dikwils niet dan met verdriet kan lezen. Doch laat ik my tot den einde toe wachten van hen, die ik zoek te winnen, gemelijk te maaken; Zy zullen, hoop ik, door de edelaartige poogingen der Wel Ed. Maatſchappy tot beter yver worden aangeſpoord. — Ik zal dan alleenlijk de vryheid neemen van hen THOMAS *Epitre au peuple*, HOOFTS Hiſtorien, en den reeds gemelden HOGERSIUS aantepryzen; Ik zal de vryheid neemen van hen de zoo bekende plaats uit SCHELIUS te herinneren; *Displicet ſervitus, ſed placent ſervitutis auctoramenta; displicet ſervitus, ſed placet aula; id est venenum libertatis, legum ruina, morum lupanar*; — Zy zullen, zulke plaatzen, zy zullen, de genoemde ſchryveren leezende, door ondervindinge overtuigd worden, welk een verband de Wijsgeerte, de ſtaatbeſchouwende Wijsgeerte, met de Dichtkunst en Welſpreekendheid heeft.

Mag ik hier nog een algemeene aanmerking byvoegen? Dat alle goede Dichters en Redenaars, in alle landen en tyden, tevens Wijs-

gee-

geeren zijn geweest. Aan ORPHEUS en LINUS, Wetgeveren, worden door de Ouden verſcheiden gedichten toegekend; PITTACUS en ANACHARSIS heb ik reeds vroeger gemeld; van EMPEDOCLES en EPICHARMIS, beide Pythagoriſche Philoſophen, zijn nog Poëtiſche brokken by H. GROTIUS en H. STEPHANUS te vinden; XENOPHANES, het hoofd der Eleatiſche Sekte, gelijk ook deszelfs leerling PARMENIDES, hebben hunne Philoſophie in gedicht vervat; CRITIAS een navolger van SOKRATES, heeft Tragedien en andere ſtukken in Jambiſche verzen gegeeven; SOKRATES zelf heeft de Fabels van ESOPUS in dichtmaat gebracht, en PLATO heeft insgelijks Toneelſpelen vervaardigd. SOPHOKLES en EURIPIDES, ja, „EURIPIDES, de wijste mensch, naar 't oordeel van eenen onzer wijste Schryveren (a) „ die ooit pen op 't papier zet„ te", waren hem daarin voorgegaan; ARISTOTELES, om van zoo veele anderen niet te reppen, heeft verſcheiden gedichten gemaakt, en de Wijsgeer en Redenaar CICERO heeft den Poëet ARATUS in Latijnſche verzen vertaald; SENECA is eveneens als Dichter en Wijsgeer bekend, en ik heb andere wijsgeerige Dichters en welſpreekende Schryvers onder de Romeinen van tijd tot tijd in myne Verhandeling aangehaald.

Ik ſpoede tot laater tyden: wy zien ook daar ſteeds het verband der Wijsgeerte met onze ſchoone Kunſten in alle waardige Dichters en Redenaars; Ik kan hier geene optelling, veel min eene keuze doen. Ik zal

(a) P. C. HOOFT *Rampzal. der verheff. van den Huize de Medicis*, aan 't begin.

zal eenige weinigen noemen, zoo als zy zich eerst aan myn geheugen opdoen. Men herinnert zich met my in Engeland, den ongelukkigen THOMAS MORUS, even zeer door zyne ſcherts, door zyne *Epigrammata*, als door zijn *Utopia* bekend. Men herinnert zich, dat MILTON zoo wel over 't recht der Vorſten en onderdaanen heeft geſchreven, als het *Paradijs voorlooren* geſchilderd, en het *herwonnen*, gedoodverwd; Men zal DRYDEN, ADDISON, GLOVER, GRAY, PRIOR, ROSCOMMON, SHENSTONE, en *Mistriſs* CARTER, met my gaarne als Wijsgeerige geeſten groeten; Men zal, naar Frankrijk overſteekende, dien naam niet weigeren aan BOILEAU, P. CORNEILLE, de beide RACINES, MOLÏERE: diepdenkende en bevallige FONTENELLE! ik had u vroeger moeten noemen! Gy THOMAS, Gy MARMONTEL, Gy DIDEROT, D'ALEMBERT, MERCIER, behoeft niet genoemd te worden; Elk kent uwe wyze en ſchoone ſtukken. In Italie verdienen de *Dialogi de Reipublicae dignitate*, en andere wijsgeerige Werken, van den *Grooten* CREMONER, zoo wel onze opmerking als zijne dichtſtukken. Men kent u, ô METASTASIO! men kent uwe ſchoone ſtukken en uwe gevoelige ziel; men verwondert zich, ô PETRARCHA! die uwe *Laura* hebt bezongen, — tevens over uw werk *de remediis utriusque fortunae*. Doorlugtige HALLER, die de ernſtigſte Weetenſchappen met de ſchoonſte Poëzie verbindt, u behoef ik niet aan te haalen; Duitschland, door u bezield, meldt uwen roem uit duizend monden, en onder die monden zijn die van een GELLERT, RABENER, GESNER, HAGEDORN, KLOPSTOCK, WIELAND, GOTTSCHED, en zoo veele andere wijsgeerige Dichters en Redenaars.

En Gy, mijn Vaderland, houd moed! Gy zult eindelijk over eene verwaande onkunde zegepraalen! Gy moogt roemen op eenen VONDEL; en ik mag dezen met des te meer recht noemen, omdat hy zelf eene aanleiding tot de Nederlandſche Dichtkunst geſchreven heeft: Gy moogt roemen op een HOOFT, JEREMIAS, DE DEKKER, GERARD, BRAND, ROTGANS, DE MARRE, op een POOT, WELLEKENS, HUIGENS, en andere ſchoone Dichters en Redenaars; Gy hebt het geluk van onder de Leevenden voorbeelden van wijsheid, zoo wel als ſchoon, te bezitten. Ik voel met ſpijt, dat ik geene derzelver hier moet noemen, om niet de eigenliefde van minderen te kwetzen, om geene partyſchap gaande te maaken. Ik heb echter den troost dat zulks onnoodig is; elk kent hunne voortreflyke ſtukken, en hun welverdiende roem vertegenwoordigt terſtond hunne naamen.

BYLAGE.

OVER DEN SMAAK IN DE SCHOONE KUNSTEN.

(*Zie de* VERHANDELING *bladz.* 289.)

Alle Schryvers, welken ik my herinner over den ſmaak in de ſchoone Kunſten in 't algemeen, en byzonderlijk ook in de onze, gelezen te hebben, zijn my voorgekomen dit onderwerp wat verward te behandelen? BATTEUX zelf, wien ik in myne Verhandeling heb aangetrokken, heeft zichzelven maar tot een zeker punt verſtaan, en verliest geduurig de Rede in eene blinde werking van 't hart. Hy laat, 't is waar, het verſtand eerst werken, om kundigheden aan de ziel te verſchaffen; maar hy beſchouwt ſteeds den ſmaak als eene afzonderlyke werking der ziel, die eeniglijk over de Kunſten moet oordeelen, die haare *natuurlyke Rechter* is. Eene verwarde beſchouwing, dunkt my, van een onderwerp, 't welk hy zelf zegt (*a*): „ zoo dikwils verhandeld, en nooit behoorlijk opgehelderd te zijn ", en

(*a*) BATTEUX *Cours des belles Lettres &c.* Tom. I. p. m. 41. en *les beaux Arts reduits à un Principe*, ſeconde partie, Chap. I. p. m. 37.

en waar omtrent men met reden die opheldering van hem verwacht, na zoo veel omſlags, als hy daar over maakt. Die omſlag is misſchien de oorzaak die hem en anderen belet hebbe het rechte punt in dezen te vinden. De zaak is eenvoudiger dan zy ſchijnt, en zelfs dan D'ALEMBERT die gemaakt heeft.

Onze zintuigen brengen ons, zoodra derzelver werkingen tot eene genoegzaame vastheid en ſpanning zijn gekomen, gewaarwordingen van uitwendige voorwerpen aan, die in den beginne zich enkel tot grove aandoeningen en dierlyke behoeften bepaalen, en die by veele menſchen tot aan hunnen laatſten levensſnik zoodaanig blyven; maar allengs worden dezelve by anderen, van beter ſtof gevormd, en in gelukkiger omſtandigheden geplaatst, fyner, naauwkeuriger, waardiger, naar maate de oeffening grooter wordt; Ja eene wél geformeerde ziel, in een wélgeörganizeerd lighaam, aan welke waardige Ouders in tijds zorg draagen alle mooglyke gewaarwordingen te verſchaffen; eene ziel, die dus vroeg met denkbeelden wordt geſtoffeerd, en die, door de zelfde gunſtige opvoeding, vervolgens aangeſpoord en gewend wordt die denkbeelden te beſchouwen, te vergelyken, te ſcheiden, ſaamtevoegen, zulk eene ziel, zeg ik, kan niet misſen veel ſmaak te hebben. Wy behoeven hier geen onderſcheid te maaken tusſchen het hart en het verſtand, gelijk BATTEUX, met andere Schryveren, doet: Het hart is hier op zichzelven niets; Men kan 'er redelyker wyze niet anders dan onze natuurlyke hartstochten door verſtaan, die, in haaren eerſten ſtaat blind en werkeloos, dan eerst worden opgewekt, als het verſtand voorwerpen van welgevallen of afkeer voor ons zelven of anderen beſchouwt. 't Is het lig-

haam, om zoo te ſpreeken, dat, door de verſtandelyke werkzaamheid der ziele opgewekt, dezelve naderhand wel eens vooruitloopt en verwart, in plaats van haare bevelen te volgen, en dat nooit als Rechter in de fraaye Kunſten beſchouwd kan worden. Het verſtand alleen is en blijft die Rechter; dat alleen beöordeelt zoo wel 't geen ſchoon en goed, als 't geen wijs en waar is; en de Zang-, Dans-, Schilder-, Toonkunst, Poëzye en Welſpreekenheid erkennen deszelfs gezag net zoo volkomen als de Wiskunde of de Godsdienst. BATTEUX zelf heeft zich verplicht gevonden dit genoegzaam toeteſtemmen: *Le goût*, „ zegt hy (*a*), *est dans les Arts ce que l'Intelligence* „ *ce est dans les Sciences: Leurs objets ſont differens à la vérité, mais leur* „ *fonctions ont entre elles une ſi grande analogie, que l'une peut ſervir à ex-* „ *pliquer l'autre. Le vrai est l'objet des Sciences, celui des Arts est le bon* „ *et le beau:* DEUX TERMES QUI RENTRENT PRESQUE DANS „ LA MÊME SIGNIFICATION, QUAND ON LES EXAMINE DE „ PRÈS.

„ Maar die zelfde Schrijver zegt evenwel, en de geheele wereld „ erkent, dat 'er zoo iets als verſtandelyke ſmaak is, onderſcheiden „ van de juiſte maar traage werking eener heele redeneering ". Met reden zegt en gelooft men dit, maar in dien zin als ik het in myne Verhandeling opgegeven, hier aangedrongen, heb. Ik vergun dit woord te gebruiken, mits dat men het verſtaa: 'T is de vaardige werking eener vlugge ziel; 't is eene ſchielyke en juiſte ſamenvoeging van

(*b*) *Les beaux Arts reduits à un même principe* 2de Part. Chap. I. p. 38.

van denkbeelden, 't is derzelver oogenbliklyke ſcheiding, vergelyking, ſamenvoeging, waar in eeniglijk de ſmaak beſtaat; 't is de oeffening die denzelven verſterkt en volmaakt. — Ik helder dit denkbeeld op, en dan is 't van zelf bewezen.

Wy volmaaken door oeffening alle onze zintuigen tot een onbegrijplyken trap van vlugheid en fijnheid: even goede oogen zien een voorwerp te lande of ter zee eerder naar maate zy daar meermaalen naar gekeken hebben: elk die dikwils door Teloscoopen en Microscoopen heeft gezien; elk, die eenig verblijf op 't land gehouden heeft, kan daar met ondervinding van ſpreken, en elk, die in zeeſteden gewoond, of ſlechts met zeelieden verkeerd heeft, heeft deze opmerking dikwils moeten maaken. Eveneens leert de gewoonte even fyne verhemelten de ſpyzen of dranken met een zeer verſchillenden trap van aandoening proeven. Eveneens onderſcheidt een blindgeboorene met zyne vingers de kleuren, welke ziende menſchen met geene mogelijkheid voelen kunnen. Eveneens hoorde de blinde Profesſor SAUNDERSON aan zyne treden, of de ſtraat, waarin hy wandelde, wijd of naauw ware, en konde hy door zyne inademing bepaalen, hoe ruim en luchtig het vertrek ware, daar men hem inbragt. Dit alles is reeds, hoe vreemd het ſchynen moge, eene werking van het geheugen en het verſtand, zoo wel als van de geoeffende vezelen onzer fyne zintuigen. Het is eene vaardige herinnering en vergelyking van vroegere gewaarwordingen, en het oordeel werkt hier zoo wel als 't geheugen.

Daar zijn ontelbaare voorbeelden voor de hand om dit optehelderen en aantedringen. Een RAPHAËL of RUBBENS maaken de omtrek-

ken van een hoofd, geven het zelve eene zekere houding, en op dat oogenblik hebben-zy alle de plaatſingen der ledemaaten van hun beeld, alle de werkingen dier ledemaaten, voor hunnen geest tegenwoordig, en ſchilderen eeniglijk, 't geen zy, als gevolgen van die plaatſing des kops, in hunne eigen verbeelding leezen: Een gebroken arm of been doet een RAVERY aanſtonds zien, dat het tot een ſpinnenden Hercules heeft behoord; En om tot gemeenere ondervinding te koomen: Dat een Kunstkenner een Kabinet van ſchilderyen intreede, en hy zal met den eerſten opſlag des oogs zeggen, welke ſtukken Origineelen, welke ſlechts Kopyen, zijn: Hy oordeelt juist, maar vraag hem op dat oogenblik naar de rede zyner bepaalingen, en gy zult zien dat hy nu zal moeten zoeken naar de onderſcheidende kenmerken, die zyne geoeffende ziel met ééne greep gevat en beöordeeld hadt. Is dit nu machinale ſmaak? is dit eene werking van ..... ik weet niet wat? of is het die van een geöeffenden en vaardigen Geest? BATTEUX is hier weder verplicht ten onzen voordeele te vonniſen „ quoique ce „ ſentiment, zegt hy (a), paroiſſe partir brusquement et en aveu„ gle, il est cependant toujours précédé aumoins d'un éclair de lu„ mière, à la faveur duquel nous decouvrons les qualités de l'objet: — „ *Mais cette operation est ſi rapide, que ſouvent on ne s'en apperçoit point,* „ *et que la raiſon, quand elle revient ſur le ſentiment, a beaucoup de peine* „ *à en reconnoître la cauſe* ".

Wat het *ſentiment* hier, in tegenſtelling van *la raiſon*, betekent, heeft BAT-

(a) *Les beaux Arts reduits etc.* Part. II. Chap. I. p. m. 40.

BATTEUX, geloof ik, zoo min geweten als wy het nu kunnen weten; Het is de Rede alleen, die het zogenaamde *ſentiment* maakt, en die het maakt door ons eene oneindige menigte *klaare*, maar *confuſe*, denkbeelden te gelijk voor den geest te brengen.

Zie daar den grond der zaake? Duizenden voorwerpen betrekken wy onder één zogenaamd algemeen denkbeeld, en drukken wy uit met een enkeld woord, dat inderdaad tien duizend onderſcheiden denkbeelden bevat. Duizend dingen beöordeelen, vergelyken, beredeneeren wy, zonder dat wy ons de gronden onzer beſluiten herinneren, en elk die het geringſte denkbeeld van Matheſis heeft, hoort de 47ſte Propoſitie van EUCLIDES eerſte Boek niet noemen, of voelt zyne ziel met de levendigſte overtuiging van derzelver waarheid overſtroomd, ſchoon hy zich de Postulata, Definities, Axiomata, en alle de voorgaande 46 Propoſities niet naauwkeurig vertegenwoordigt. — Doch een gemeenzamer voorbeeld zal misſchien behaaglijker zijn. — De Welleevendheid is inderdaad een uitwerkzel van redeneering; het is, ik durf het zeggen, Wijsgeerte. Men kan een log of ledig hoofd leeren buigen, glimlachen, veinzen, zelfs modisch *Non ſens* prevelen, maar 't is een fijn en vlug verſtand, door verkeering geholpen, door opmerking geleid, door menſchenkennis volmaakt, 't is eene vaardige en geöeffende ziel alleen, die eene waare Welleevendheid kan voortbrengen. Die Welleevendheid, ik erken het, wordt met den tijd heblijk, en wy oeffenen dan dezelve zonder daar om te denken, zoo als men 't noemt; maar inderdaad wy denken dan, en altijd, om 't geen wy doen; Dat denken word alleen zoo onbegrijplijk vaardig, en de gewoonte verſtomt den indruk dier beſluiten der-

wy-

wyze, dat wy de uitwerking dier korte en ſchielyke redeneering terſtond vergeten. Gelijk wy die ſchielyke redeneering zelve ſtraks *ſentiment* hoorden noemen, zoo heet men de uitwerkzels van die redeneering *machinaal*, of men beſchouwt dezelve als *Inſtincten*; woorden, die vreeslyke duiſternisſen over de werkingen van onzen geest verſpreid hebben. Daar is zoo iets als *Inſtinct* niet in de wereld; ten minſten zijn 'er de menſchen niet mede beſchonken, en moeſten 'er niet mede beſchonken zijn (*a*). Wy werken nooit *machinaal*, en onze verrichtingen zouden dan geen *werken* mogen heeten. Wy kunnen altijd veranderingen maaken in 't geen wy vrywillig doen; en dat zoogenaamde machinaale is, even als de ſmaak, alleen in de oeffening van onzen geest in de eerſte plaats, (want de heblyke geſchiktheid onzer vezelen is daar ſlechts een gevolg van) te zoeken. Een Violist drukt, door eéne onbegrijplyke vaardigheid zyner vingeren, alle mooglyke toonen op vier ſnaaren uit; die vaardigheid is echter niet werktuiglijk, zyne hand werkt niet voor dat zijn geest gewerkt, en de vingers belast, heeft tot zulk eene hoogte opteklimmen, en met zulk eene kracht te drukken. Hy redeneert, of, wil men liever, hy *combineert*, terwijl hy ſpeelt, en hy ſpeelt daarom alles wat men hem voorlegt, maar hy zal, zoo hy geen goed oordeel by zyne vlugheid en oeffening voegt, even weinig goed ſpeelen als een Dichter of Redenaar door een gewaanden ſmaak alleen, zonder Wijsgeerte, ſchoone ſtukken zal voortbrengen.

Ik

(*a*) Vide modo PRIESTLEY *Hartley's Theory. Introductory Eſſays* p. XXXII.

Ik bedoel ondertusschen, met alle myne aanmerkingen, geenszins te beweeren dat de menschelyke geest oorspronkelijk niet eene meerdere geschiktheid zoude hebben (die ik dan vergunnen wil *smaak* te noemen) voor deze of geene Onderwerpen. De eene mensch heeft van natuur een sterker geheugen, de ander een vlugger verbeelding, een derde meer geduld; die vermaakt zich met ernstige, geene met boertige, onderwerpen, naar maate zijn gestel meer bloedrijk of phlegmatiek is; En wat ook HELVETIUS in zijn zonderling werk, na zynen dood uitgegeeven (*a*) van alle kanten aandringe: „Dat alle menschen „ met gelyke bekwaamheden en met dezelfde geschiktheid voor alles ge„ boren worden". De ondervinding spreekt die paradox al te duidelijk tegen, om dezelve zoo ruw aanteneemen: zoo ruw aanteneemen zeg ik voordagtelijk; want inderdaad is het verschil in dezen oorspronkelijk op verre na zoo groot niet als het door eene volgende aanhoudende oefening schijnt of wordt. Daar zijn Muzikanten of andere Kunstenaars, die, buiten hunne kunst, niets zijn; doch schoon deze lieden door alle hunne vermogens, lang agter een, tot dit voorwerp te *concentreeren*, tot eene zekere hoogte zijn gekomen, zoo zouden zy zich van den beginne af op eenige andere GELIJKSOORTIGE oeffening, *met gelyken yver*, hebbende toegelegd, daar in ook dezelfde hoogte beklommen hebben; maar wat zy ook aanvangen, zy zullen nooit hooger stygen dan naar evenredigheid van hunne kundigheden, geheugen, verbeelding, vlugheid, en nooit moet men eerste Meesters, *Esprits Créateurs* in

(*a*) *De l'Homme, de ses Facultés intellectuelles, et de son Education*, 8vo 1773. *passim.*

in eenige kunſten zoeken, of het moeten groote mannen, verheven geeſten zijn. Neen, eene ziel van die zwakke ſoort.

A ſoul, where, while memory prevails,
The ſolid pow'r of underſtanding fails (a);

moet zich nimmer vleien, met zoogenaamde ſmaak of *Inſtinct*, of machinaal, te kunnen vervullen 't geen enkel een gevolg is van een groote genie door lange oeffening volmaakt.

Is dit nu waar in alle kunſten, hoe veel duidelyker toont het zich in de Dichtkunst en Welſpreekendheid! Deze immers zijn geheel verſtandelyke kunſten, die geen ſtap kunnen doen, zonder een ruimen voorraad van kundigheden, geen ſchoon kunnen voortbrengen, zonder een wijs oordeel, zoo wel als vlugge verbeelding, geen aanhoudend vermaak verſchaffen, zonder ons zoo wel te leeren, als te behaagen, en die ons minder als redeneerende, dan als hartstochtelyke wezens verlustigen moeten; Kunſten, die, gelijk zy in de vroegſte opkomst der burgerlyke Maatſchappyen de eerſte, zoo ook in alle volgende eeuwen de bevalligſte, leermeeſteresſen voor 't menschdom waren en die in onze beſchaafde eeuw vooral onmogelijk ſlaagen kunnen, dan door onzen Geest, van de gewoone voorwerpen verzadigd, nieuwe en treffender ſchilderyen te vertoonen, nieuwe tooneelen te openen, ons nieuwe of levendiger gewaarwordingen te doen ondervinden, om dus

(a) POPE *Eſſay on Criticism.* vſ. 56.

dus tot een hooger ſpheer van werkzaamheid op te klimmen en volmaakter in ons eigen gevoel te worden.

In deze Kunſten van Smaak alleen, zonder een grooten voorraad van welgeſchikte kundigheden, zonder een geest van Wijsgeerte, te ſpreeken, is wartaal uitſlaan: en dezelve gebrekkig uittevoeren, is eene onvergeeflyke misdaad, die verwaande Weetnieten begaan tegen eene eeuw, waarin zy onwaardig zijn te leeven. — Ik ſluite met de ſchoone taal van een Dichter, die, in zyne reeds vroeger aangetrokken Verhandeling (*a*) getoond heeft de Wijsgeerte en goeden Smaak beiden practikaal te kennen:

Maar heeft het valsch Vernuft, dat blinkend klatergoud
Van hooge waarde ſchat, dat zingen ſtelt in brommen,
Dat ongemaakten zwier voor onbehaaglijk houdt,
In weêrwil van Apol den Zangberg niet beklommen?
Heeft niet een dwaze drom, ten hoon der Poëzy,
Zijn geestvermoeijend werk, zijn laffe beuzelingen,
Zijn klanken zonder zin, zijn zotte rymery,
Zijn wind'rig maatgeluid aan 't volk verkogt voor zingen?
Ja! de ongeſchikte ſtem van 't ſmaakbedervend Choor,
Het hinderlijk geraas van woelende Onverſtanden,
Klonk Griekenland en Rome in 't kunstbeminnend oor;
Het oordeeltergend heir verſcheen in alle landen.

(*a*) PIETER VAN DEN BOSCH, *de Dichtkunst altijd eenvoudig. Libro ſupra laudato* P. 242.